

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE BÜROKRASİNİN
TBMM'DE TEMSİLİ EKSENİNDE SİYASETE ETKİSİ**

Zeynep Dilara BİLDİRİCİ

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE BÜROKRASİNİN
TBMM'DE TEMSİLİ EKSENİNDE SİYASETE ETKİSİ

Zeynep Dilara BİLDİRİCİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Zeynep Dilara BİLDİRİCİ tarafından hazırlanan "Türkiye'de Çok Partili Dönemde Bürokrasinin TBMM'de Temsili Ekseninde Siyasete Etkisi" başlıklı bu çalışma, 06.12.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Başkan)

Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ (Danışman)

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Prof. Dr. M. Kemal ÖKTEM

Doç. Dr. Cenay BABAOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

06.12.2018

Zeynep Dilara BİLDİRİCİ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

...../...../.....

(İmza)

Öğrencinin Adı SOYADI

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Zeynep Dilara BİLDİRİCİ

TEŞEKKÜR

Doktora tez sürecini yaşayan her doktora öğrencisinin aklına “acaba konuyu mu değiştiresem?” diye bir soru gelmiştir diye düşünüyorum. Bu süreci yaşarken böyle bir soruyu birkaç kez kendime sormama rağmen veri setinin sonuçlarını merak ettiğim için devam ettim. Tezin veri setini oluşturmak ve değerlendirmek çok uzun yıllar aldı. “Bu tez bitmez” diyerek masadan her kalkışımda tekrar masaya oturmamı sağlayan herkese ayrı ayrı teşekkür ederim.

Öncelikle doktora süreci boyunca rehberliği ve yapıcı desteği için danışmanım ve Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Doğan Nadi Leblebici’ye,

Tezin olgunlaşma sürecinde çok değerli katkıları ve desteği olan Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Kamil Ufuk Bilgin’e,

12 yıl süren doktora öğrenciliğim sırasında öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Saygıdeğer Hocalarım Prof. Dr. Uğur Ömür Gönülşen’e, Prof. Dr. Ali Çağlar’a, Prof. Dr. Mustafa Kemal Öktem’e, Prof. Dr. Mehmet Devrim Aydın’a, Prof. Dr. Mete Yıldız’a tüm değerli katkıları ve destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca tezin tamamlanma sürecinde çok değerli katkıları olan Doç. Dr. Cenay Babaoğlu’na da teşekkür ederim. Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nün tüm değerli çalışanlarına da teşekkür ederim.

Tezin veri toplama ve değerlendirme süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı’nda görevli Sayın Ziya Kutluoğlu’na da ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, sevgili eşim Alper Bildirici’ye sabrı, anlayışı ve manevi desteği için minnettarım. 12 yıllık tez sürecinde doğan ve büyüyen iki çocuğum, Yiğit Alp ve Aslı Zeynep’e hayatıma kattıkları tat ve koşulsuz sevgileri için teşekkür ederim. Büyük ailemin her bir ferdine manevi destekleri için çok teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız.

ÖZET

BİLDİRİCİ, Zeynep Dilara. *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Bürokrasinin TBMM’de Temsili Ekseninde Siyasete Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin siyaset kurumuna ciddi biçimde nüfuz ettiği ve demokratik siyaseti şekillendirdiği iddia edilmektedir. Bürokrasinin siyaset kurumuna iddia edildiği gibi ciddi bir şekilde etki edip etmediğini belirlemek amacıyla, bürokrasinin siyasetteki etkisinin TBMM’de temsil oranı ile doğru orantılı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, 1946’dan 2015’e kadar geçen süreçte gerçekleştirilen toplam 17 genel milletvekili seçimlerinde seçilen tüm milletvekillerinin mesleki kökenleri incelenmiştir. Bürokrat kökenli milletvekilli, komisyon üyesi, bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı oranlarına bakarak bürokrasinin siyasetteki etkinliği araştırılmıştır. 17 dönemin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM’deki ve özellikle Bakanlar Kurulu’ndaki temsil oranlarının dikkat çekici bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. 17 dönemin bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 41.3 gibi yüksek bir oranda bulunmuştur. 17 dönemde TBMM’de kurulan tüm komisyonlarda görev yapan milletvekillerinin % 39.8’nin bürokrat kökenli milletvekili olduğu saptanmıştır. 17 dönemde atanan toplam 1181 bakanın 678’inin (% 57.4) bürokrat kökenli milletvekili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

TBMM, çok partili dönem, milletvekili, bürokrasi-siyaset ilişkileri, bürokrat kökenli milletvekili, serbest meslek kökenli milletvekili, komisyonlar, bakanlar kurulu.

ABSTRACT

BİLDİRİCİ, Zeynep Dilara. *The Effect of Bureaucracy on the Politics Within the TGNA's Representation Axis During the Multi-Party Period in Turkey*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2018.

Bureaucracy is claimed to penetrate seriously into political institution and shape democratic politics in Turkey's multi-party political life. So as to determine whether bureaucracy affects politics seriously as it is claimed and relying on the idea that its effect on politics is proportionate to the rate of representation at the Turkish Grand National Assembly (TGNA), the occupational backgrounds of all deputies elected at 17 general elections from 1946 to 2015 have been reviewed. The effect of bureaucracy on politics has been analyzed by considering the rate of deputies, commission members, ministers, prime ministers, and presidents with bureaucrat background. The assessment of the results of 17 terms revealed that the representation rate of deputies with bureaucrat background at the TGNA, especially at the Council of Ministers, is dramatically high. The average rate of deputies with bureaucrat background for 17 term is found such a high rate as 41.3%. It is determined that 39.8% of the deputies that worked at all commissions within the TGNA throughout 17 terms are career bureaucrats. It is also noted that 678 of the total 1181 ministers (57.4%) appointed during 17 terms are deputies with bureaucrat background.

Key Words

The Turkish Grand National Assembly (TGNA), multi-party period, deputy, bureaucracy-politics relations, deputy with bureaucrat background, Commissions, council of ministers.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	viii
ETİK BEYAN	ix
TEŞEKKÜR	x
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xxiii
TABLolar DİZİNİ	xxv
DÖNEMLER DİZİNİ	xxxii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	15
BÜROKRASİ KAVRAMI, BÜROKRASİ KURAMLARI VE BÜROKRASİ- SİYASET İLİŞKİSİ	15
1.1. BÜROKRASİ KAVRAMI	15
1.2. BÜROKRASİ KURAMLARI	17
1.2.1. Hegel’e Göre Bürokrasi Kuramı	19
1.2.2. Marx’a Göre Bürokrasi Kuramı.....	20
1.2.2. Weber’e Göre Bürokrasi Kuramı	21
1.2.3. Elit Bürokrasi Kuramları.....	25
1.2.4.1. Robert Michels “Oligarşinin Tunç Kanunu”	25
1.2.4.2. Gaetano Mosca “Yönetici Sınıf Teorisi”	27
1.2.4.3. Pareto “Siyasal (Yönetici) Elit”	28
1.2.4. William Niskanen “Kamu Tercih Kuramı”	30
1.3. BÜROKRASİ- SİYASET İLİŞKİSİ.....	31
1.3.1. Genel Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi.....	31
1.3.2. Türk Siyasi Tarihinin Bürokrasi Kuramlarıyla Genel Değerlendirilmesi.34	

1.3.3. Hükümet Sistemleri ve Bürokrasi-Siyaset İlişkisi	43
1.3.3.1. Başkanlık Sisteminde Bürokrasi-Siyaset İlişkisi	43
1.3.3.2. Parlamenter Sistemde Bürokrasi-Siyaset İlişkisi	49
2. BÖLÜM.....	54
OSMANLI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE SİYASET	
BÜROKRASİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	54
2.1. OSMANLI DÖNEMİNDE BÜROKRASİ	55
2.1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Bürokrasisi	56
2.1.1.1. Merkezi Yönetim	56
2.1.1.2. Taşra Yönetimi.....	58
2.1.1.3. Tanzimat Öncesi Osmanlı Bürokrasisinin Temel Özellikleri	59
2.1.2. Osmanlı Döneminde Yeniden Yapılanma Dönemi	61
2.1.3. Tanzimat Dönemi	66
2.1.4. I. Meşrutiyet Dönemi	71
2.1.5. II. Abdülhamid Dönemi	74
2.1.6. II. Meşrutiyet Dönemi.....	76
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BÜROKRASİ.....	79
2.2.1. Tek Parti Dönemi.....	79
2.2.2. Çok Partili Dönem	85
2.2.2.1. 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi	86
2.2.2.2. 1960-1980 Dönemi	88
2.2.2.3. 1980-2002 Dönemi	91
2.2.2.4. 2002-2018 AK Parti Dönemi	101
3. BÖLÜM.....	108
ALAN ÇALIŞMASI.....	108
3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	108
3.2. Araştırma Evreni ve Örneklem.....	109
3.2.1. Alan Çalışmasının Kaideleri-Tarifler	109
3.3. 8-24. Dönemler Arası Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımları ve Değerlendirilmesi	115

3.3.1. 8. Dönem (1946-1950) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	115
3.3.1.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	116
3.3.1.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	118
3.3.1.3. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	120
3.3.1.4.8. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	121
3.3.1.5. 8. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	121
3.3.1.6. 8. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	121
3.3.1.7. 8. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	123
3.3.1.8. 8. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	124
3.3.2.9. Dönem (1950-1954) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	125
3.3.2.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	126
3.3.2.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	128
3.3.2.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	130
3.3.2.4. 9. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	131
3.3.2.5. 9. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	131
3.3.2.6. 9. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	131
3.3.2.7. 9. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	133

3.3.2.8. 9. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	134
3.3.3. 10. Dönem (1954-1957) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	135
3.3.3.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	136
3.3.3.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	138
3.3.3.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	139
3.3.3.4. Bürokrat Kökenli CMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	140
3.3.3.5. 10. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	140
3.3.3.6. 10. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	140
3.3.3.7. 10. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	140
3.3.3.8. 10. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	142
3.3.4. 11. Dönem (1957-1960) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	144
3.3.4.1. Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	145
3.3.4.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	147
3.3.4.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	148
3.3.4.4. Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	149
3.3.4.5. 11. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	150
3.3.4.6. 11. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	150

3.3.4.7. 11. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	150
3.3.4.8. 11. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	152
3.3.5. 12. Dönem (1961-1965) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	154
3.3.5.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	155
3.3.5.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	157
3.3.5.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	158
3.3.5.4. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	159
3.3.5.5. Bürokrat Kökenli CKMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	159
3.3.5.6. 12. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	160
3.3.5.7. 12. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	161
3.3.5.8. 12. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	161
3.3.5.9. 12. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	162
3.3.5.10. 12. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	164
3.3.6. 13. Dönem (1965-1969) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı	165
3.3.6.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	167
3.3.6.2. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	168
3.3.6.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	169
3.3.6.4. Bürokrat Kökenli MP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	170

3.3.6.5. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	171
3.3.6.6. Bürokrat Kökenli TİP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	171
3.3.6.7. Bürokrat Kökenli CKMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	172
3.3.6.8. 13. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	172
3.3.6.9. 13. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	172
3.3.6.10. 13. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	173
3.3.6.11. 13. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar	174
3.3.6.12. 13. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	176
3.3.7. 14. Dönem (1969-1971) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	177
3.3.7.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	178
3.3.7.2. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	179
3.3.7.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	181
3.3.7.4. Bürokrat Kökenli Güven Partisi (GP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	181
3.3.7.5. Bürokrat Kökenli Millet Partisi (MP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	182
3.3.7.6. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	182
3.3.7.7. Bürokrat Kökenli BP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	182
3.3.7.8. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ...	182
3.3.7.9. Bürokrat Kökenli Bağımsız Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	182
3.3.7.10. 14. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	183

3.3.7.11. 14. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	183
3.3.7.12. 14. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	183
3.3.7.13. 14. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar	185
3.3.7.14. 14. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	187
3.3.8. 15. Dönem (1973-1977) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı	188
3.3.8.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	189
3.3.8.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları	190
3.3.8.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları	192
3.3.8.4. Bürokrat Kökenli Demokratik Parti (DP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları.....	193
3.3.8.5. Bürokrat Kökenli Milli Selamet Partisi (MSP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları.....	194
3.3.8.6. Bürokrat Kökenli CGP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları	194
3.3.8.7. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ...	195
3.3.8.8. Bürokrat Kökenli TBP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	195
3.3.8.9. 15. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	195
3.3.8.10. 15. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	195
3.3.8.11. 15. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	196
3.3.8.12. 15. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar	197

3.3.8.13. 15. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	199
3.3.9. 16. Dönem (1977-1980) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı	200
3.3.9.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	201
3.3.9.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	203
3.3.9.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	204
3.3.9.4. Bürokrat Kökenli MSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	205
3.3.9.5. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	206
3.3.9.6. Bürokrat Kökenli CGP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı	207
3.3.9.7. 16. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	207
3.3.9.8. 16. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	207
3.3.9.9. 16. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	208
3.3.9.10. 16. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar	209
3.3.9.11.16. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	211
3.3.10. 17. Dönem Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	212
3.3.10.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	213
3.3.10.2. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	214
3.3.10.3. Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	216

3.3.10.4. Bürokrat Kökenli MDP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	217
3.3.10.5. DYP'li Milletvekilleri	218
3.3.10.6. 17. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	218
3.3.10.7.17. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	218
3.3.10.8. 17. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	219
3.3.10.9. 17. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	220
3.3.10.10. 17. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	221
3.3.11. 18. Dönem (1987-1991) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	222
3.3.11.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	224
3.3.11.2. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	225
3.3.11.3. Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	227
3.3.11.4. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları	228
3.3.11.5. 18. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	229
3.3.11.6. 18. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	229
3.3.11.7. 18. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	230
3.3.11.8. 18. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	231
3.3.11.9. 18. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	232

3.3.12. 19. Dönem (1991-1995) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	234
3.3.12.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	234
3.3.12.2. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	236
3.3.12.3. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	237
3.3.12.4. Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	238
3.3.12.5. Bürokrat Kökenli RP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	239
3.3.12.6. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	240
3.3.12.7. 19. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	241
3.3.12.8. 19. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	241
3.3.12.9. 19. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	241
3.3.12.10. 19. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	243
3.3.12.11. 19. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	245
3.3.13. 20. Dönem (1995-1999) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	246
3.3.13.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	246
3.3.13.2. Bürokrat Kökenli RP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	248
3.3.13.3. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	249
3.3.13.4. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar.....	250

3.3.13.5. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	251
3.3.13.6. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	252
3.3.13.7. 20. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	253
3.3.13.8. 20. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	253
3.3.13.9. 20. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri	253
3.3.13.10. 20. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar	255
3.3.13.11. 20. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	257
3.3.14. 21. Dönem (1999-2002) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	258
3.3.14.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	259
3.3.14.2. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	260
3.3.14.3. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	261
3.3.14.4. Bürokrat Kökenli FP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	262
3.3.14.5. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	263
3.3.14.6. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	264
3.3.14.7. Bağımsız Milletvekilinin Mesleki Kökeni	265
3.3.14.8. 21. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	265
3.3.14.9. 21. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	265

3.3.14.10. 21. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	265
3.3.14.11. 21. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	267
3.3.14.12. 21. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	269
3.3.15. 22. Dönem (2002-2007) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	270
3.3.15.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	271
3.3.15.2. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar.....	272
3.3.15.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	274
3.3.15.4. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni.....	275
3.3.15.5. 22. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	275
3.3.15.6. 22. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	275
3.3.15.7. 22. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	276
3.3.15.8. 22. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	277
3.3.15.9. 22. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	278
3.3.16. 23. Dönem (2007-2011) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	279
3.3.16.1. Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ..	280
3.3.16.2. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar.....	282
3.3.16.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	283

3.3.16.4. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	284
3.3.16.5. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni.....	285
3.3.16.6. 23. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	285
3.3.16.7. 23. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	286
3.3.16.8. 23. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	286
3.3.16.9. 23. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	288
3.3.16.10. 23. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	289
3.3.17. 24. Dönem (2011-2015) Milletvekillerin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi.....	290
3.3.17.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	291
3.3.17.3. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar.....	292
3.3.17.4. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	294
3.3.17.5. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar	295
3.3.17.6. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni.....	296
3.3.17.7. 24. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı	296
3.3.17.8. 24. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı	296
3.3.17.9. 24. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	296
3.3.17.10. 24. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar.....	298

3.3.17.11. 24. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği	299
3.3.18. TBMM 8-24. Dönemlerinde (1946-2015) Seçilen Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Etkinliğinin Genel Değerlendirmesi	300
3.3.18.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasamadaki Etkinliği.....	301
3.3.18.1.1. TBMM’de Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranlarının Dönemlere Göre Sıralaması.....	301
3.3.18.1.2.17 Dönemde Seçilen Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar	305
3.3.18.1.3. TBMM’de Komisyonlarda Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranlarının Dönemlere Göre Sıralaması.....	308
3.3.18.2. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yürütmedeki Etkinliği	310
3.3.18.2.1. 17 Dönemde Kurulan Hükümetlerde Görev Yapan Bakanların Mesleki Kökenleri.....	310
3.3.18.2.2. 17 Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekilli ve Bürokrat Kökenli Bakanların Ortalamasının Karşılaştırılması	312
3.3.18.2.3. 17 Dönemde Seçilen Bürokrat Kökenli Milletvekilleri ve Bürokrat Kökenli Bakanların Alt Bürokratik Gruplara Dağılımının Karşılaştırılması	315
3.3.18.2.4. 17 Dönemde Atanan Başbakanların Mesleki Kökenleri.....	317
3.3.18.2.5. 17 Dönemde Seçilen Cumhurbaşkanı'nın Mesleki Kökenleri.	318
3.3.18.3. Tabloların Siyasi Değerlendirmeleri	319
3.3.18.4. Çok Partili Dönemde Siyasi Liderlerin Bürokrat Kökenli Milletvekillerine Bakışının Değerlendirilmesi.....	330
3.3.18.4.1. Menderes Döneminin Genel Değerlendirilmesi	330
3.3.18.4.2. İnönü Döneminin Genel Değerlendirilmesi	331
3.3.18.4.3. Süleyman Demirel Döneminin Genel Değerlendirilmesi	334
3.3.18.4.4. Ecevit Döneminin Genel Değerlendirilmesi	336
3.3.18.4.5. Özal Döneminin Genel Değerlendirilmesi.....	339
3.3.18.4.6. Erbakan Döneminin Genel Değerlendirilmesi	340

3.3.18.4.7. Erdoğan Döneminin Genel Değerlendirilmesi.....	341
SONUÇ.....	343
KAYNAKÇA	353
EK. 1.....	366
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	366
EK. 2.....	367
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU	367
EK. 3.....	368
MAZBATA VE HAL TERCÜMELERİ ÖRNEKLERİ	368

KISALTMALAR DİZİNİ

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

MP: Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

HP: Hürriyet Partisi

AP: Adalet Partisi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

GP: Güven Partisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

BP: Birlik Partisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

DP: Demokratik Parti

ANAP: Anavatan Partisi

HP: Halkçı Parti

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

RP: Refah Partisi

DYP: Doğru Yol Partisi

DSP: Demokratik Sol Parti

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: 8. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	115
Tablo 2: 8. Dönemde Tüm Partilere Ait Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	116
Tablo 3: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	119
Tablo 4: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	120
Tablo 5: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	122
Tablo 6: 9. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	126
Tablo 7: 9. Dönem Ait Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	127
Tablo 8: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	129
Tablo 9: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	130
Tablo 10: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	132
Tablo 11: 10. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	135
Tablo 12: 10. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	136
Tablo 13: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	138
Tablo 14: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar	139
Tablo 15: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	141
Tablo 16: 11. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	145

Tablo 17: 11. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	146
Tablo 18: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	147
Tablo 19: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	149
Tablo 20: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	151
Tablo 21: 12. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	155
Tablo 22: 12. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	156
Tablo 23: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	157
Tablo 24: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	158
Tablo 25: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli YTP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	159
Tablo 26: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CKMP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	160
Tablo 27: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	161
Tablo 28: 13. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	166
Tablo 29: 13. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	167
Tablo 30: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	168
Tablo 31: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	169
Tablo 32: Bürokrat Kökenli MP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	170
Tablo 33: Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	171

Tablo 34: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	173
Tablo 35: 14. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	177
Tablo 36: 14. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	178
Tablo 37: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	180
Tablo 38: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	181
Tablo 39: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	184
Tablo 40: 15. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	188
Tablo 41: 15. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	189
Tablo 42: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	191
Tablo 43: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	192
Tablo 44: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	193
Tablo 45: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	194
Tablo 46: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	196
Tablo 47: 16. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	200
Tablo 48: 16. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	201
Tablo 49: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılım.....	203
Tablo 50: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	204

Tablo 51: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli MSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	205
Tablo 52: Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	206
Tablo 53: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	208
Tablo 54: 17. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	212
Tablo 55: 17. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	213
Tablo 56: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli ANAP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	215
Tablo 57: Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	216
Tablo 58: Bürokrat Kökenli MDP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	217
Tablo 59: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	219
Tablo 60: 18. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	223
Tablo 61: Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	224
Tablo 62: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli ANAP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	226
Tablo 63: Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	227
Tablo 64: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli DYP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	228
Tablo 65: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	230
Tablo 66: 19. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	234
Tablo 67: 19. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	235

Tablo 68: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli DYP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	236
Tablo 69: Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	237
Tablo 70: Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	239
Tablo 71: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli RP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	240
Tablo 72: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	242
Tablo 73: 20. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	246
Tablo 74: 20. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	247
Tablo 75: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli RP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	248
Tablo 76: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli DYP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	249
Tablo 77: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	250
Tablo 78: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli DSP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	251
Tablo 79: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	252
Tablo 80: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	254
Tablo 81: 21. dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	258
Tablo 82: 21.Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	259
Tablo 83: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli DSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı.....	260
Tablo 84: Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı.....	261

Tablo 85: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli FP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumların Dağılımı.....	262
Tablo 86: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	263
Tablo 87: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DYP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	264
Tablo 88: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	266
Tablo 89: 22. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	270
Tablo 90: 22. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	271
Tablo 91: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	273
Tablo 92: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	274
Tablo 93: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	276
Tablo 94: 23. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	280
Tablo 95: 23. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	281
Tablo 96: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	282
Tablo 97: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	284
Tablo 98: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	285
Tablo 99: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	287
Tablo 100: 24. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı.....	290
Tablo 101: 24. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı.....	291

Tablo 102: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	293
Tablo 103: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	294
Tablo 104: Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	295
Tablo 105: Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı.....	297
Tablo 106: 17 Dönemde Tüm Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri.....	302
Tablo 107: 17 Dönemde Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Oranı (Döneme Göre Sıralı).....	303
Tablo 108: Toplam 17 Dönemde Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Oranı (Orana Göre Sıralı).....	304
Tablo 109: 17 Dönemde Seçilen Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar.....	305
Tablo 110: Toplam 17 Dönemde Komisyonlarda Görev Alan Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranları (Dönemlere Göre Sıralı).....	308
Tablo 111: Toplam 17 Dönemde Komisyonlarda Görev Alan Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranları (Orana Göre Sıralı).....	309
Tablo 112: 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Alan Bakanların Mesleki Kökenleri.....	310
Tablo 113: 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Almış Bürokrat Kökenli Bakanların Oranı (Döneme Göre Sıralı).....	311
Tablo 113: 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Almış Bürokrat Kökenli Bakanların Oranı (Orana Göre Sıralı).....	312
Tablo 114: 17 Dönemde Seçilen Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Bürokratik Alt Gruplara Dağılımı.....	315
Tablo 115: 17 Dönemde Seçilen Toplam Bürokrat Kökenli Bakanların Bürokratik Alt Gruplara Dağılımı.....	316
Tablo 116: Bürokrat Kökenli Milletvekili ve Bakan Oranlarının Dönemlere Göre Karşılaştırılması.....	320

DÖNEMLER DİZİNİ

8. Dönem: 1946 Milletvekili Seçimi
9. Dönem: 1950 Milletvekili Seçimi
10. Dönem: 1954 Milletvekili Seçimi
11. Dönem: 1957 Milletvekili Seçimi
12. Dönem: 1961 Milletvekili Seçimi
13. Dönem: 1965 Milletvekili Seçimi
14. Dönem: 1969 Milletvekili Seçimi
15. Dönem: 1973 Milletvekili Seçimi
16. Dönem: 1977 Milletvekili Seçimi
17. Dönem: 1983 Milletvekili Seçimi
18. Dönem: 1987 Milletvekili Seçimi
19. Dönem: 1991 Milletvekili Seçimi
20. Dönem: 1995 Milletvekili Seçimi
21. Dönem: 1999 Milletvekili Seçimi
22. Dönem: 2002 Milletvekili Seçimi
23. Dönem: 2007 Milletvekili Seçimi
24. Dönem: 2011 Milletvekili Seçimi

GİRİŞ

Türkiye’de 1946 yılında çok partili siyasi hayata geçişle birlikte Türk siyasi tarihinde demokrasi dönemi başlamıştır. Çok partili dönemde askeri ihtilaller ve müdahaleler yaşanmış olsa da, ülkemizde demokrasi güçlenerek bugünlere gelmeyi başarmıştır. Ülke yönetimde gerek Osmanlı’nın son dönemlerinde gerekse cumhuriyetin tek parti döneminde bürokrasinin çok etkili olduğu genel kabul gören bir siyasi gerçektir. Bu siyasi gerçekliğin çok partili dönemde de aynen devam ettiği bürokrasinin çok partili dönemde sadece devlet mekanizmasının işleyişinde belirleyici olmakla kalmayıp, siyaset kurumuna da ciddi boyutta nüfuz ederek demokratik siyaseti yönlendirdiği iddia edilmektedir. Hatta demokratik hayatta kesintilere yol açan askeri ihtilal ve müdahalelerin oluşmasında sivil bürokrasinin askeri bürokrasiyle işbirliği içinde olduğu ifade edilmektedir. Demokrasiye müdahale hareketlerinin arkasında Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran askeri bürokrasi ile birlikte hareket eden sivil bürokrasinin devlet idaresindeki konumlarını koruma çabasının yattığı iddia edilmektedir. Bu iddialar doğru ise, çok partili siyasi dönemde de Türkiye’de siyaset kurumunun bürokrasinin etkisinden kurtulamadığı sonucu çıkarılabilir.

Bu iddiaların geçerliliğini tam olarak ortaya çıkarabilmek için en az iki ayrı çalışmaya ihtiyaç vardır. Birinci çalışma ile TBMM’ne seçilen milletvekillerinin ve hükümetlerde görev yapan bakanların mesleki kökenleri ortaya konmalı ikinci çalışma ile de bürokrat kökenli milletvekili ve bakanların TBMM ve hükümetlerdeki icraatları araştırılmalıdır. Bürokrat kökenli milletvekili ve bakanların çıkarılan kanunlardaki ve hükümet icraatlardaki tavırlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu ikinci araştırma bizim çalışmamızı destekleyecek ve daha da güçlendirecek bir çalışmadır ama bu çalışmanın yapılabilmesi için gerekli verilerin toplanması TBMM’nin bugüne kadar ki çalışma usulleri nedeniyle mümkün değildir. Bu ikinci çalışma için TBMM’deki tüm oylamalarda her milletvekilinin kullandığı oyların kayıt altına alınması ve tutanaklarda yayınlanması gerekmektedir.

Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın ana konusu “Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisini” ortaya çıkarmaktır. Bürokrasinin siyasetteki etkisinin TBMM’de temsil oranı ile doğru orantılı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, 1946’dan 2015’e kadarki süreçte gerçekleştirilen toplam 17 genel milletvekili seçimlerinde seçilen tüm milletvekillerinin mesleki kökenlerini incelenmiştir. Bürokrat kökenli milletvekilli, komisyon üyesi, bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı oranlarına bakarak bürokrasinin siyasetteki etkinliği üzerinde bir kanaata varılmıştır. Çalışmanın başlangıcındaki genel kabülümüz, bürokrasi içinde uzun yıllar görev yapan ve belirli bir “bürokrasi kültürü ve geleneğine sahip” olduktan sonra milletvekili seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin, TBMM’de ve hükümetlerde görev yaparken “bürokratik kültür geleneği” doğrultusunda faaliyet gösterdikleridir.

Tezin amacı doğrultusunda, 1946-2015’e kadar toplam 17 dönemde seçilen tüm milletvekillerinin mesleki kökenleri incelenmiş; her dönem için bürokrat kökenli milletvekillerinin o dönemdeki toplam milletvekillerine oranları tespit edilmiştir. Her dönem için bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM’de komisyon üyesi ve hükümetlerde bakan olarak temsil oranları ortaya çıkarılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, milletvekilleri mesleki kökenleri açısından önce “bürokrat ve serbest meslek” olarak ikiye ayrılmıştır. İkinci aşamada, bürokrat kökenli milletvekilleri seçilmeden önce çalıştıkları devlet kurumları ve icra ettikleri görevlere göre oluşturulan kategoriler ve alt bürokratik gruplara ayrılmıştır. Her dönem için bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekilleri içindeki oranı, her partideki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ve bürokratik alt gruplara dağılımları ayrı ayrı verilmiş ve partiler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin yürütme üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için seçimle iktidara gelmiş hükümetlerdeki bakanların mesleki kökenleri ortaya konmuş ve bürokrat-serbest meslek kökenli bakan oranı belirlenmiştir. Her dönem için o dönemde kurulan hükümetlerde bakanlık görevine atanan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ve alt bürokratik dağılımı dönemsel olarak ortaya konulmuştur.

Yasamada bürokrat kökenli milletvekillerinin etkisini ortaya çıkarmak için 8-24. dönem arasındaki tüm dönemlerde TBMM'deki komisyonlarda görev yapmış milletvekillerinin mesleki kökenleri belirlenmiş ve bürokrat kökenli milletvekillerinin komisyonlardaki temsili etkinliği tespit edilmiştir.

Her dönem için bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi ve bakan oranları belirlenmiş ve bu oranların yüksekliğiyle doğru orantılı olarak “Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisi” hakkında bir kanaata varılmıştır.

Tezin Önemi

Bu çalışmada, Türkiye’de çok partili siyasi hayatın 1946-2015 yılları arasında gerçekleştirilen demokratik 17 milletvekili seçimlerinin sonucuna göre seçilmiş 8457 milletvekilinin özgeçmişleri tek tek incelenerek milletvekilleri mesleklerine göre tasnif edilmiştir. Konuya ilişkin daha önce bu ölçekte başka bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiş olup; incelenen toplam 17 dönemin verilerinden çıkan sonuçların Türkiye’de çok partili siyasi hayatın kapsamlı bir göstergesi niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Çalışmayı sürdürürken bazı Meclis albümlerinin ön sayfalarında o dönemde görev yapan milletvekillerinin meslekleriyle ilgili gruplandırmaların yapılmış olduğunu gördük. Meclis çalışanları tarafından yapılmış milletvekili meslekleriyle ilgili bu gruplandırmalar dikkate alınmamıştır. Zira sözkonusu sınıflandırmanın hangi kriterler esas alınarak yapıldığı bilinmemektedir. Bürokrat kökenli milletvekillerinin bürokratik yaşamları hakkında oluşturduğumuz sınıflandırma ile 6 kategori ve bu kategoriler içinde alt bürokratik gruplar belirlenmiştir. Takip eden metodoloji bölümünde çalışmada oluşturduğumuz sınıflandırma ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

Ayrıca, bugüne kadar Meclis’te komisyonlarda görev yapan milletvekillerinin mesleki kökenleri ilgili bir çalışma ve gruplandırma yapılmadığı için de bu çalışma bu konuda bir ilktir. Çalışmada, toplam 17 dönemde komisyonlarda görev alan tüm milletvekillerinin isimlerine her dönemin TBMM Tutanak Dergisi’nden ulaşılmış olup komisyonların ilk oluşumu esas alınmıştır. Söz konusu komisyonların dönem içerisinde farklı nedenlerle (vefat, istifa, vs.) üyelerin yapısında değişikliklerin meydana geldiği bilinmektedir. Bu nedenle tezimizde komisyonlar Genel Kurul’da ilk okunan üye

isimleriyle incelenmiştir. Tezde, toplam 17 dönemde kurulmuş olan 303 komisyonda görev yapmış 6827 milletvekilinin meslek kökenleri incelenmiş ve yaptığımız gruplandırmaya göre bürokrat veya serbest meslek olarak tasnif edilmiştir.

Tezde, ayrıca 17 dönem boyunca serbest seçimler sonucunda oluşan TBMM’de kurulan 41 Hükümette başbakanlarla beraber toplam 1222 hükümet üyesinin de mesleki kökenleri incelenmiştir. Bunlara ek olarak, 17 dönemin her döneminde mesleki hayatlarının bir bölümünde belediye başkanı veya vali olarak görev yapan milletvekilleri ayrıca belirtilmiştir.

Tezin Çalışma Planı

Tezin birinci bölümünde, bürokrasi kavramının anlamları üzerinde durulmuş, tezin konusuyla ilgili olduğu düşünülen bürokrasi teorilerinin tezle ilişkileri açıklanmış ve teorilerin içeriği incelenmiştir. “Bürokrasi-Siyaset İlişkisi” başlığı altında ilk önce genel olarak bürokrasi siyaset ilişkisi ele alınmıştır. İkinci olarak, “Türk Siyasi Hayatının Bürokrasi Kuramlarıyla Genel Değerlendirilmesi” başlığı altında, Osmanlı’dan günümüze Türk siyasi tarihindeki bürokrasi siyaset ilişkisi bürokrasi kuramlarıyla tartışılmıştır. Bir diğer alt başlık olan “Hükümet Sistemleri ve Bürokrasi Siyaset İlişkisi” başlığı altında Başkanlık ve Parlamenter sistemlerinde bürokrasi-siyaset ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde, “Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Siyaset Bürokrasi İlişkisinin Genel Değerlendirilmesi” başlığı altında Osmanlı ve Türk siyasi tarihi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İlk önce Tanzimat öncesi Osmanlı bürokratik idari yapısı incelenmiş, daha sonra sırasıyla Tanzimat öncesi yeniden yapılanma dönemi, Tanzimat dönemi, I. Meşrutiyet dönemi, II. Abdülhamid dönemi ve II. Meşrutiyet dönemleri beş ayrı başlık altında irdelenmiştir.

Cumhuriyet dönemindeki bürokratik yönetim yapısındaki gelişmeler, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti Dönemi, 1960-1980 Dönemi, 1980-2002 Dönemi ve AK Parti Dönemi başlıkları altında ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümü alan çalışmasını içermektedir. Alan araştırması kapsamında 1946’dan 2015’e kadar gerçekleşmiş olan 17 genel milletvekili seçiminde seçilen

milletvekillerinin mesleki kökenleri araştırılmıştır. Her dönem için bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekilleri içindeki oranı, her partideki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ve bürokratik alt gruplara dağılımları ayrı ayrı verilmiş ve partiler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Her dönem kendi içinde o dönemin şartları içinde değerlendirilmiş ve her dönemin sonunda o dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümün bir diğer alt başlığı ise, 17 dönemin verilerinin birlikte değerlendirildiği “TBMM’nin 8-24. dönemlerinde (1946-2015) seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin etkinliğinin genel değerlendirilmesi”dir. Bu bölümün içinde 17 yasama döneminde elde edilen verilerle oluşturulan tabloların siyasi değerlendirilmeleri yapılmıştır. Son olarak bu bölümde dönemlere adını vermiş siyasi liderlerin bürokrat kökenli milletvekillerine bakışı incelenmiştir. Menderes Dönemi, İnönü Dönemi, Süleyman Demirel Dönemi, Ecevit Dönemi, Özal Dönemi, Erbakan Dönemi ve Erdoğan Dönemi başlıkları altında bu dönemlerde görev yapan bürokrat ve serbest meslek sahibi milletvekilleriyle ilgili bilgiler değerlendirilmiştir.

Tezin Metodolojisi

Çok partili dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin “yasama ve yürütme faaliyetlerindeki etkinliklerini” ortaya çıkarmak için bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM ve hükümetlerdeki “temsil oranları” araştırılmıştır. Çok partili dönemin başladığı 1946 milletvekili genel seçimi sonucunda oluşan 8. dönem ile 2011 genel milletvekili seçimiyle oluşan 24. dönem arasındaki 17 dönem çalışmamızda esas alınmıştır. Bu zaman zarfında yaşanan askeri dönemlerde oluşan kurucu meclisler ve askeri dönem hükümetleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Serbest seçimler sonucu oluşan TBMM ve kurulan hükümetler çalışma kapsamında araştırılmıştır.

Çalışmada, TBMM’de ve hükümetlerde bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının yüksekliği ile doğru orantılı olarak, bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM’de yasama çalışmalarında (TBMM’de milletvekili, komisyonlarda üye) ve hükümetlerde bakan olarak daha etkili oldukları kabul edilmiştir.

Bürokrat kökenli milletvekillerininin TBMM’de yasama faaliyetlerine etkisini ortaya çıkarmak için 17 dönemde seçilen milletvekilleri arasındaki bürokrat kökenli

milletvekillerinin sayıları ve TBMM'deki komisyonlarda çalışan bürokrat kökenli milletvekilleri sayıları araştırılmıştır.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin yürütmedeki etkinlikleri ortaya koymak için de hükümetlerdeki bürokrat kökenli bakanların sayısı araştırılmıştır. Buna ek olarak bu 17 dönemde TBMM tarafından seçilen cumhurbaşkanlarının mesleki kökenleri de incelenmiştir.

Alan Çalışmasının Kaideleri

Çalışmamızda milletvekillerinin partilerini belirlerken milletvekillerinin seçildikleri ildeki il seçim kurullarından alıp TBMM'ne teslim ettikleri mazbatalarında yazılan siyasi parti esas olarak alınmıştır. Milletvekillerinin dönem içerisindeki parti değiştirmeleri çalışmamızda dikkate alınmamıştır.

Bu çalışmayı yaparken mazbatalar ve milletvekillerinin kendi el yazılarıyla yazdıkları özgeçmişleri TBMM sitesinde mevcuttu. 7 Nisan 2016 tarihli “Kişisel verilerin korunması kanunu” ile mazbatalar ve milletvekillerinin kendi elleriyle yazdıkları özgeçmişleri TBMM internet sitesinden kaldırılmıştır.¹

Milletvekillerinin mesleki kökenleri “serbest meslek” veya “bürokrat” olarak gruplandırılırken milletvekillerinin seçildikleri dönemin başlangıcında TBMM'e yazılı olarak verdikleri özgeçmişlerinin bulunduğu TBMM internet sitesi ve TBMM tarafından yayınlanmış milletvekili albümlerindeki özgeçmiş bilgileri titizlikle incelenerek belirlenmiştir.

Özgeçmişler okunurken milletvekillerinin Meclis'e seçilmeden önce çalışma hayatı sürelerinin farklı olduğu görülmüştür. Genç yaşta milletvekili seçilenlerin görev süreleri az olurken, müsteşar pozisyonunda görev yapan bir bürokratin ise görev süresi uzun olmaktadır. Milletvekili seçilmeden önce devlette veya serbest olarak çok değişik işlerde çalışmış olabilmektedir. Bu nedenle, bir milletvekilinin mesleki kökeni belirlemek için önce tüm milletvekilleri için geçerli olacak bir takım ortak kriterler

¹ Halen milletvekili görevini sürdürmekte olan milletvekillerini kapsamamakla birlikte, TBMM internet sitesinde yeni bir düzenleme yapılmış tek tek isim taraması yöntemiyle eski dönem milletvekillerinin hal tercümesi ve mazbataları erişime açılmıştır.

oluşturduk ve bu ortak kriterlere göre tüm milletvekillerinin mesleki kökenlerini belirledik.

Milletvekillerinin mesleki kökenleri aşağıdaki kriterler dâhilinde belirlenmiştir:

- Milletvekili seçilmeden önceki çalışma hayatının yarısından fazlasını bürokrat olarak çalışanları “bürokrat kökenli milletvekili” olarak değerlendirdik. Bürokrat kökenli milletvekillerini de kendi içinde altı bürokratik gruba ayırdık. Bürokrat kökenli bir milletvekilinin dahil olacağı bürokratik grubu belirlerken memuriyet hayatında ulaştığı en üst makam dikkate alınmıştır.
- Milletvekili seçilmeden önce serbest meslek kategorisinde çalışan bir milletvekilinin, eğer geçmiş çalışma hayatında 5 yıldan az icracı olmayan/karar mercii olmayan bir devlet memurluğu görevi varsa, bu milletvekillerini bürokrat olarak değil; serbest meslek sahibi olarak değerlendirdik.
- Birkaç defa arka arkaya seçilen milletvekillerinin mesleki kökenlerini belirlemede ilk defa milletvekili seçilmeden önceki mesleki kökenini temel aldık. İki milletvekilliği arasındaki zaman diliminde mesleki kariyerinde önemli bir bürokratik görev üstlenmiş ise bu son görevini yeniden seçildiği milletvekilliği dönemi için esas kabul ettik.
- Çalışmamızda “serbest meslek” olarak tarif edilen meslek grupları ise; belediye başkanı, serbest avukat, serbest doktor, çiftçi, tüccar, muhasebeci, müteahhit, işadamları gibi kendi adına veya özel sektörde yönetici olarak çalışan meslek mensuplarıdır.
- Her dönem kurulan hükümetlerde görev alan bakanların sayısı belirlenirken aynı hükümette kabine değişikliğinde ayrı bir bakanlıkta görevlendirilen bir bakan her seferinde tekrar sayılmıştır. Devlet bakanlarına bağlanan kurumlardaki değişiklikler dikkate alınmamıştır. Yalnız Kanun gereği seçimlerden 3 ay önce dışarıdan atanan Adalet, Ulaştırma ve İçişleri Bakanları seçimle gelmedikleri için yaptığımız bakan tasniflerine dâhil edilmemişlerdir.

- Çalışmamızda “belediye başkanlığı” serbest meslek grubunda görünmesine rağmen, belediye başkanı seçilmeden önceki uzun çalışma hayatında bürokrat olan belediye başkanlarını “bürokrat” olarak değerlendirdik; fakat ister bürokratik geçmişi olsun isterse olmasın her TBMM dönemi için geçmişte belediye başkanlığı yapmış milletvekillerinin toplam sayısını ayrıca bildirdik. Bunu yapmaktaki amacımız mahalli yönetici olmanın milletvekili seçilmedeki etkisini ortaya çıkarmaktı. Bu nedenle ister serbest meslek sahibi olsun ister bürokrat her dönemdeki toplam belediye başkanlarının sayısı partilerine göre verilmiştir.
- Çalışmamızda milletvekili olmadan önceki hayatının bir döneminde vali olarak görev yapmış milletvekillerinin her dönemde toplam sayıları ve partileri ayrıca belirtilmiştir. Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırıp alt sınıflandırma yapılmıştır.

Tarifler

Bu çalışmada “bürokrasi” kavramı doğrudan doğruya kullanılmamaktadır. “Bürokrasiyi temsil etmek” adına “bürokratların” bu işi üstlendikleri varsayımından hareketle bürokrat kavramı tanımlanmış ve “bürokrasinin temsili” konusuna eğilinmiştir. “Bürokrat” kavramı ile Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatları ile “bağlı, ilgili ve ilişkili” kuruluşlarında, Yüksek Öğretim Kurumu, Üniversiteler, Türk Silahlı Kuvvetleri, Mahalli İdareler ve Yargıda 657 sayılı Devlet Personel Kanununa tabi olarak çalışan devlet memurları ifade edilmektedir.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin geçmiş bürokratik yaşamları hakkında daha fazla bilgi sunabilmek için 6 kategori oluşturulmuş ve bunlar da alt bürokratik gruplara ayrılmıştır. Oluşturulan 6 kategori; Merkez Bürokratları (1), Taşra Bürokratları (2), KİT Bürokratları (3), Akademik Kökenli Bürokratlar (4), Mahalli İdare Bürokratları (5) ve Asker Kökenli Bürokratlar (6)’dır.

Bu kategoriler ve alt bürokratik gruplar;

1. Merkez Bürokratları

- 1a. Karar verici merkez bürokratları
- 1b. Daire Başkanı altındaki pozisyonda çalışan devlet memurları
- 1c. Uygulamada yardımcı bürokratlar
- 1d. Bakanlıklarda 1a pozisyonunda geçici görev yapan öğretim üyeleri
- 1e. Bakanlıklarda 1b pozisyonunda geçici görev yapan öğretim üyeleri.

2. Taşra Bürokratları

- 2a. İdarenin il ve bölge yönetim kademelerinde amir konumundaki bürokratlar
- 2b. İdarenin il ve bölge yönetim kademelerinde uygulamada çalışan bürokratlar

3. KİT Bürokratları

- 3a. KİT'lerde üst yönetici kademesinde çalışanlar
- 3b. Diğer çalışanlar

4. Akademik Kökenli Bürokratlar

5. Mahalli İdare Bürokratları

- 5a. Belediyelerde çalışanlar
- 5b. İl Genel Meclisleri, Ticaret ve Sanayi Odaları vb kurumlarda çalışanlar.

6. Asker Kökenli Bürokratlar

Bu çalışmada Merkez Bürokratlar (1) Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Bakanlıklar, Başbakanlık ve Bakanlıklara “bağlı, ilişkili” kuruluşlar ile Bakanlıklar bünyesindeki Genel Müdürlüklerde karar merciinde ve/veya uygulama konumunda çalışan tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık ve Bakanlıklarda Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Genel Sekreter, Genel Müdür Yardımcısı ve Daire Başkanı olarak görev yapan bürokratlarla; Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı kuruluşlarda Genel Müdür/Başkan, ve Genel Müdür Yardımcısı/Başkan Yardımcısı statüsünde politika belirleyici ve karar mercii olan makamlarda görev yapan bürokratlar İcracı Merkez Bürokratlar (1a) olarak tanımlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay Üyeleri ve DPT Uzmanları da bu grupta değerlendirilmiştir.

Uluslararası Kuruluşlarda üst düzey yöneticisi olarak çalışan bürokratlar da (1a) kapsamında değerlendirilmiştir.

Yukarıda sıraladığımız kurumlarda Daire Başkanı statüsünün altındaki pozisyonlarda çalışan diğer tüm memurlar (1b) kategorisinde sayılmıştır.

Yukarıda saydığımız kurumlarda Danışman/Müşavir veya Özel Kalem Müdürü gibi görevlerde çalışan bürokratlar İcracı Olmayan Yardımcı Bürokratlar (1c) olarak gruplandırılmıştır.

Başbakanlık, Bakanlıklar ve bunlara “bağlı, ilişkili” kuruluşlarda yukarıda sıraladığımız icracı makamlarda geçici olarak görevlendirilen Prof.Dr., Doç.Dr. veya Yrd.Doç.Dr. olan üniversite öğretim üyeleri Akademik Kökenli Geçici Görevli İcracı Merkez Bürokratlar (1d) olarak gruplandırılmıştır.

Başbakanlık ve Bakanlıklarda Danışman/Müşavir olarak geçici olarak görevlendirilen Prof.Dr., Doç.Dr. veya Yrd.Doç.Dr. olan üniversite öğretim üyeleri Akademik Kökenli Geçici Görevli Yardımcı Merkez Bürokratlar (1e) olarak gruplandırılmıştır.

Bakanlıkların taşradaki kurumlarında görev yapan başta vali, bölge müdürü, bölge müdür yardımcısı, vali yardımcısı, kaymakam, il müdürü, başhekim, doktor, hâkim, savcı gibi görevlerde çalışanlar dâhil olmak üzere tüm devlet memurları Taşra Bürokratları (2) olarak ifade edilmektedir. Taşra bürokratlarını (2a) ve (2b) olarak iki ayrı alt gruba ayırdık.

(2a) grubu, illerde vali, vali yardımcısı, başsavcı, kaymakam, il müdürü, bölge müdürü, başhekim statüsünde olup karar verici ve icracı devlet memurlarını kapsamaktadır.

(2b) grubu ise, taşrada valilik ve il müdürlükleri dâhilinde (2a) grubunun kapsamı dışındaki tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

Bakanlıklarla olan ilişkisi “ilgili kuruluşlar” kapsamındaki Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ile “ilişkili kuruluşlar” kapsamındaki devlet kuruluşlarında devlet memuru olarak çalışan bürokratlar KİT Bürokratları (3) olarak gruplandırılmıştır. KİT bürokratlarını (3a) ve (3b) olarak iki ayrı alt gruba ayırdık.

(3a) grubu, KİT’lerde genel müdür, müdür veya başkan, başkan yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi konumunda kurumun üst yönetici kapsamında çalışan tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

(3b) grubuna ise, bu kurumlarda (3a) pozisyonunda çalışanların haricinde çalışan tüm devlet memurları girmektedir.

Yüksek Öğretim Üst Kuruluşları ve Yüksek Öğretim Kurumlarında çalışan Üniversite Öğretim üyeleri (Prof.Dr., Doç.Dr., Yrd.Doç.Dr.) Akademik Kökenli Bürokratlar (4) olarak gruplandırılmıştır.

Belediyelerde ve İl Genel Meclislerinde çalışan devlet memurları ise Mahalli İdare Bürokratları (5) olarak sınıflandırılmıştır. (5a) grubu belediyelerde çalışan bürokratları, (5b) grubu ise il genel meclisleri, ticaret ve sanayi odaları vb. kurumlarda çalışan bürokratları tanımlamaktadır.

TSK’da subay olarak çalışmış devlet memurları da Asker Kökenli Bürokratlar (6) olarak tanımlanmıştır.

Benzer Çalışmalar

Yaptığımız çalışmaya benzer çalışmaların yapılıp yapılmadığı araştırıldığında aşağıda belirtilen çalışmaların olduğu görülmüştür.

Frederick W. Frey’in 1965 yılında yayınlanan “The Turkish Political Elite” eserinde 1920-1957 yılları arasında Parlamento ve Hükümetler incelenmiştir. Kurulan ilk 10 Hükümet ve seçilen milletvekilleri incelenerek hangi kriterlerin Türk siyasal elitlerini Parlamenteoya taşıdığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, çalışmada ilk 10 dönem Parlamenteoda ve Hükümetlerde görev yapan milletvekillerinin öncelikle eğitim

düzeyleri olmak üzere, yabancı dil, yaş ve sosyal statüleri incelenmiştir. Siyasi elitlerin eğitim düzeylerinin yüksekliğinin yeniden milletvekili seçilme oranının artmasında etkili olduğu belirtilmiştir. 1920 ile 1957 yılları arasında gerçekleşen 10 yasama döneminde milletvekillerinin meslekleriyle ilgili veriler tablolarla sunulmuştur.

Ahmet N. Yücekök'ün 1983 tarihli "Siyaset Sosyolojisi açısından Türkiye'de Parlatonun Evrimi" adlı kitap olarak yayınlanan doktora tezinde Osmanlı'nın ilk parlamenter deneyimi olan 1876'dan Cumhuriyet Türkiye'sinin 1977 Parlatontosuna kadar 101 yıllık Parlatonto yaşamı incelenmiştir. Siyasal kurumların toplum yapılarının aynası olduğu savıyla sözkonusu dönemler içerisinde ekonomik ve toplumsal yapıdan da bahsedilmiştir. Frederick W. Frey'in "The Turkish Political Elite" kaynağından ve TBMM Meclis albümlerinden yararlanarak milletvekillerinin mesleki kökenleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bugüne kadar TBMM'nin 1-10. dönemleri arasında görev yapan milletvekilleriyle ilgili verilen tüm bilgilerin kaynağı Frederick Frey'in 1957 seçim sonuçlarına kadar yaptığı çalışmadır. 1961-1977 Döneminde seçilen milletvekilleri hakkında verilen bilgilerin kaynağı ise Meclis albümleridir.

Cassie Barton ve Lukas Audickas tarafından 1979-2017 yılları arasında İngiliz Parlatontosu'na seçilen milletvekillerinin ırk, cinsiyet, yaş, etnik kimlikleri, eğitim ve meslekleriyle ilgili bir çalışma yapılmıştır. İngiltere'de yapılan bu çalışmada, parlamenter seçilenler arasında sivil memur oranı 1979 seçiminde % 17.2, 1983 seçiminde % 16.2, 1987 seçiminde % 16.8, 1992 seçiminde % 20.4, 1997 seçiminde % 25.9, 2001 seçiminde % 24.2, 2005 seçiminde % 19.4, 2010 seçiminde 10.8 ve 2015 seçiminde % 7.8 çıkmıştır.

Ali Arslan'ın 2007 tarihli "1995'ten Günümüze Türk Siyasi Elitlerinin Sosyolojik Analizi" başlıklı makalesinde TBMM'de 20. dönem-1995, 21. dönem-1999 ve 22. dönem-2002 arasında görev yapmış Türk Siyasi elitlerinin sosyolojik profilleri araştırılmıştır. Söz konusu çalışmada, 1995'ten 2007'ye kadar milletvekili görevi yapan siyasi elitlerin Meclis albümlerindeki verilerden yararlanarak "yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, eğitim türü, meslek ve medeni durum" sosyolojik değişkenler incelenmiştir. Makalede bazı toplumsal grupların Meclis'te aşırı şekilde temsil edildiği vurgulanırken, bazı toplumsal kesimlerin toplum içindeki varlıklarına oranla daha az temsil edildiği belirtilmiştir. Türkiye'de siyasi gücün toplumsal kesimler arasında dağılımı konusunda

büyük bir eşitsizlik söz konusu olduğunu ve bu durumun elit teorisi ile açıklanabileceği ifade edilmiştir.

Mehmet Göküş'ün "1960-1980 Döneminde Türk Kamu Bürokrasinin Hukuki, Ekonomik ve Toplumsal Değişimi" başlıklı makalesinde, 1960 İhtilalinden sonra 1961 Anayasa'sıyla Türk Kamu Bürokrasisi'nde gerçekleşen değişikliklerin söz konusu dönemde bürokratların sosyal statüsünde, ekonomik ve hukuki durumlarında ve sayısal görünümünde nasıl bir etkisi olduğu incelenmiştir. 1970'li yıllarda konuyla ilgili yapılan araştırmaları kaynak kullanarak DP dönemiyle düşüş gösteren bürokrat prestijinin aynı yönde eğilim gösterip göstermediği incelenmiştir.

Mutlu Sesli ve Şeyhmus Demir'in "Türk Siyasi Elitlerin Toplumsal Kökeni (1920-1950)" başlıklı makalede TBMM'de 1920-1950 yılları arasında 9 yasama döneminde Türk siyasi elitlerinin toplumsal kökenleri incelenmiştir. Milletvekillerinin toplumsal kökenleri "meslek, yaş, cinsiyet, eğitim durumları" Ahmet N. Yücekök'ün kitabı kaynak gösterilerek incelenmiştir. Türk siyasi elitlerinin toplumsal kökenleri araştırılırken makalenin kavramsal çerçeve ve teorik temeli Pareto'nun ve Mosca'nın elit teorileriyle açıklanmıştır.

Tezin Sınırlılıkları

Çok partili dönemin başladığı 1946 milletvekili genel seçimi sonucunda oluşan 8. dönem ile 2011 genel milletvekili seçimiyle oluşan 24. dönem arasındaki 17 dönem çalışmamızda esas alınmıştır. Bu zaman dönemi içinde yaşanan askeri dönemlerde oluşan kurucu meclisler ve askeri dönem hükümetleri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Serbest seçimler sonucu oluşan TBMM ve kurulan hükümetler çalışma kapsamında araştırılmıştır. 1946-2015 yılları arasında demokratik yollar dışında iktidara gelen ihtilal hükümetlerinde (24, 25, 33, 34, 35, 36 ve 44. Hükümetler) görev alan bakanlar değerlendirmeye alınmamıştır.

Bu çalışmayı yaparken mazbatalar ve milletvekillerinin kendi el yazılarıyla yazdıkları özgeçmişleri TBMM sitesinde mevcuttu. 7 Nisan 2016 tarihli "Kişisel verilerin korunması kanunu" ile mazbatalar ve milletvekillerinin kendi elleriyle yazdıkları özgeçmişleri TBMM internet sitesinden kaldırılmıştır. Çalışmada sadece Meclis

albümleri ile yetinilmeyip aynı zamanda Meclis'in internet sitesindeki hal tercümelere de incelendiği için çalışmamız 2011 seçim sonuçlarına kadar devam ettirilmiştir.

Söz konusu çalışmayı yaparken bazı milletvekillerinin sadece bir dönem değil, birkaç dönem milletvekili seçildiği görülmüştür. Bu milletvekilleri başlangıçta (7) kategorisine kapsamına alınıp tasnif edildiği halde, daha sonra tezin konusuyla doğrudan ilişkili görülmediğinden çıkarılmıştır. Bu konu daha sonra tekrar çalışılmak üzere bilgileri mevcuttur. Ayrıca, serbest meslek grubu tek bir başlık altında toplanmış olduğu halde çalışılan excel tablolarında serbest meslek grubu altında (belediye başkanı, serbest avukat, serbest doktor, çiftçi, tüccar, muhasebeci, müteahhit, işadamları gibi kendi adına veya özel sektörde yönetici olarak çalışan meslek mensupları) olarak meslekleri detaylıca tasnif edilmiştir. Söz konusu verilerin bilahare konuya ilişkin olarak gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalar için kullanılması planlanmaktadır.

1. BÖLÜM

BÜROKRASİ KAVRAMI, BÜROKRASİ KURAMLARI VE BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİSİ

1.1. BÜROKRASİ KAVRAMI

Bürokrasinin, ilk defa Fransız fizyokrat iktisatçı Vincent Gourney tarafından 1745 yılında kullanıldığı yönünde ortak bir görüş bulunmaktadır (Heper, 1984: 290). Bürokrasi kelimesinin kökeni Fransızca “bureau” yazı yazılan masa ve Yunanca “kratos” güç sözcüklerinden türetilmiştir (Bozkurt, Ergun, Sezen 1998: 43). İki kökten türetilen bu kelime sonraki dönem kullanımlarında memurların çalışma mekanı veya devlet dairesi anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır (Eryılmaz, 2017: 19).

Bürokrasi terimi hakkında çok fazla değişik anlamlar mevcuttur. Halk dilinde bürokrasi denince belirli bir görüş akla gelse de bilimsel anlamda bir tanım birliği yoktur. Birçok düşünürü göre farklı tanımlamalar yapılmıştır. Martin Albrow, bürokrasinin yedi ayrı anlamından söz etmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz, “rasyonel örgüt”, “örgütsel verimsizlik”, “memurlar tarafından yönetim”, “kamu yönetimi”, “memurların başında bulunduğu idare”, “örgüt” ve “modern toplum”dur (Albrow, 1970: 84-105).

TODAİE'nin Kamu Yönetimi sözlüğüne göre, bürokrasi kavramının dört anlamı bulunmaktadır. Yönetim aygıtı olarak bürokrasi, bir toplumsal veya toplumbilimsel kategori, yönetsel örgütlenme yöntemi ve kötuleyici anlamda bürokrasidir (Bozkurt, Ergun, Sezen 1998: 43).

Eryılmaz da “Bürokrasi ve Siyaset” kitabında bürokrasiyi beş farklı anlamıyla incelemiştir. Eryılmaz'a göre bürokrasi anlamları rasyonel örgüt, verimsizlik ve kötü yönetim, kamu yönetimi, memurlar tarafından yönetim, büyük yapıları örgütler ve modern toplum başlıklarıyla incelenmiştir (Eryılmaz, 2017: 20).

Abadan, “Bürokrasi” kitabında bürokrasiyi üç anlamıyla incelemiştir. Birincisi devlet idaresi anlamında, ikincisi kırtasiyecilik anlamında, üçüncüsü ise idare ve teşkilatlanma şekli anlamındadır (Abadan, 1959: 11-13).

Görüldüğü gibi bürokrasinin tanımlaması konusunda değişik anlamlar mevcuttur. Bu kadar çok anlamın olması bürokrasinin yapısal ve davranışsal özelliklerini tarif eden iki yaklaşım olmasından da kaynaklanmaktadır. Yapısal yaklaşım bürokrasiyi, işbölümü, hiyerarşi ve prosedür sistemi gibi belirli yapısal özellikleriyle niteler. Bürokrasiyi davranışsal özellikleri esas alarak tanımlayan ikinci yaklaşım da ise bürokrasinin olumlu yönlerine olduğu kadar olumsuz yönlerine de vurgu yapılmıştır. Olumlu yönler objektiflik, kesinlik, doğruluk, dosya bilgisi ve tutarlılık olarak ele alınırken; olumsuz yönleri ise sorumluluktan kaçma, kırtasiyecilik, katılık, aşırı gizlilik, yetki devretmekte ve kullanmakta isteksizlik olarak ele alınmıştır (Eryılmaz, 2017: 20).

Tezde, bürokrasi kavramını kullanırken ifade edilmek istenen anlam “kamu yönetimi-devlet idaresi”dir. Devlet yönetiminde hükümetlerin isteğiyle yerine getirilmesi gereken birçok idari görev vardır. Bu görevleri yerine getiren kamu kuruluşlarından oluşan örgütler bütününe “bürokrasi” adı verilir. Bu anlamıyla bürokrasi, özel sektörden çok kamu sektörünü ifade eder.

Bürokrasi “kamu yönetimi” anlamıyla yasalara dayanarak kamu otoritesini kullanan, toplumsal yaşamın ilgili alanlarını yasalar dahilinde hazırladığı ikincil kurullarla düzenleyen ve denetimini sağlayan bir yönetim aygıtıdır. (Bozkurt, Ergun, Sezen 1998: 43). Bürokrasi, bu anlamıyla devlet idaresi yani “kamu yönetimi”nin anlamdaşı olarak kullanılmıştır. Genel olarak bürokrasi denince siyasi sistemin kamu yönetimi kolu akla gelir (Eryılmaz, 2010: 215). Bürokrasi kavramını devlet örgütü ya da devlet memurları topluluğu anlamıyla da kullanılmaktadır. Burada, kamu yönetimi etkinliklerini yürüten örgütlerin ve personelin tümüne bürokrasi adını veriyoruz (Ergun, 2004: 40). Tezde bürokrasi, memurların devlet idaresinde atama yoluyla gelerek etkili oldukları idare biçimi anlamında kullanılacaktır.

Tezde, “bürokrat” kavramı ile Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatları ile “bağlı, ilgili ve ilişkili” kuruluşlarında, Yüksek Öğretim Kurumu, Üniversiteler, Türk

Silahlı Kuvvetleri, Mahalli İdareler ve Yargıda 657 sayılı Devlet Personel Kanununa tabi olarak çalışan devlet memurları ifade edilmektedir.

1.2. BÜROKRASİ KURAMLARI

Türk siyasi tarihini, bürokrasi kuramlarının sadece biriyle açıklamanın yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle tezin konusuyla yakın ilişkisi olduğu değerlendirilen bürokrasi teorileriyle tartışılması uygun görülmüştür. Bu kapsamda tezde Hegel, Hegel'in görüşlerini eleştirerek kuramını oluşturan Marks, Weber ve elit bürokrasi kuramcılarında Robert Michels'in "Oligarşinin Tunç Kanunu", Gaetano Mosca'nın "Yönetici Sınıf Teorisi", Pareto'nun "Siyasal (Yönetici) Elit" teorisi ve ayrıca Niskanen'in "Kamu Tercih Kuramı" teorilerinden faydalanılmıştır.²

Türkiye siyasi tarihinin her döneminin kendi içinde farklı özellikler barındırmasından dolayı liberal teorilerle veya Marksist bakış açısıyla Türkiye siyasi tarihinin her döneminin açıklanamayacağı düşünülmektedir. Hegel'in "evrensel sınıfı" ve "bürokratlara bakış açısının" Türkiye siyasi tarihinin belirli dönemlerini açıklamakta daha uygun olduğu düşünülmektedir. Özellikle Tek Parti döneminde, Hegel'in "mutlak" ya da "evrensel sınıf" ile kendilerini devletin ilke ve değerlerini koruyucusu olarak gören devlet seçkinlerinin algısı arasında paralellik olduğu düşünülmektedir (Heper, 1984: 292).

Marks, üretim ilişkilerini analizine temel almıştır. Marks'a göre, iktisadi alan siyasi alanı belirler. Ancak, Türkiye'de ekonomik alandan ziyade bürokrasi ve siyaset görelisi olarak özerk bir yapıda olduğu için bürokrasi-siyaset ilişkisinin Marks'ın görüşlerine göre evrilmediği görülmüştür. Bu anlamda, Marx'ın temelde üretim ilişkilerinin oluşturduğu ekonomik-siyaset ilişkisinin ve sınıfsal ayrımların Türkiye örneğini açıklamadığı düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak da Osmanlı'dan itibaren bilinçli bir şekilde yürütülen merkezîyetçi-devletçi politikalarla sınıfların oluşmasının

² Tezin konusuyla ilgili bulunan bürokrasi teorilerinin dışında Bruno Rizzi'nin "Bürokratik Kollektivizm", James Burnham'ın "Yönetsel Devrim Kuramı", İlchman tarafından geliştirilen Rasyonel-Üretken Bürokrasi, elit teorilerinden C. Wright Mills "İktidar Seçkinleri" de var olup kapsam dışı bırakılmıştır.

engellenmiş olmasıdır. Cumhuriyet kurulduktan sonra da, ticari ve sanayi burjuva sınıfı yeterli düzeyde gelişmediğinden askeri-sivil bürokrasinin egemenliği uzun bir müddet devam etmiştir.

Tezin konusu itibarıyla “gücün kaynağı” kavramı oldukça önemlidir. Bu çerçevede, Weber’in otoriteyi/gücü üç kaynağa ayırarak açıklaması tezin yaklaşımıyla örtüşmektedir. Özellikle Weber’in geleneksel otoritesi ve yasal-ussal otorite tipleri Türkiye’nin siyasi tarihinde belirli dönemleri açıklamakta faydalı bulunmuştur. Fakat, Türkiye örneğinde bürokrasi idari fonksiyonunun yanında Tek Parti döneminde olduğu gibi siyasi fonksiyonlara da sahip olduğundan dolayı, Weber’in yasal-ussal bürokrasi modeline tam uymamaktadır. Bilindiği gibi, Weber’in yasal-ussal modeli Batılı endüstrileşmiş toplumlar incelenerek geliştirildiği için Türkiye açısından diğer teorilerde de olduğu gibi resmin tümünü değil ama bir bölümünü açıklamakta işlevseldir.

Tezin konusu itibarıyla çok partili dönemde TBMM’de görev yapmış Türk siyasi elitlerinin mesleki kökenleri incelendiği için elit teorilerinin “elit” tanımlamalarına önem atfedilmiştir. Pareto’nun “elit dolaşımı” adını verdiği tabakalar arası hareketi TBMM’de milletvekili, komisyon üyesi, bakan, başbakan ve cumhurbaşkanlarının mesleki kökenlerini incelediğimizde görmekteyiz. Aynı şekilde Mosca’nın “yönetici sınıf” kavramı tezin alan çalışmasıyla ilgili bulunduğu için kavramsal çerçeveye dahil edilmiştir. Mosca’nın yönetici sınıfı ile Marksist görüşün hakim sınıf kavramları yönetimin bir azınlığın elinde oluşu ile ilgili paralellik arz ediyor gibi gözükse de, aralarındaki temel fark bu azınlığın “iktidar eliti” mi yoksa “yönetici sınıf” mı olduğudur. Marksist görüşe göre, hakim sınıf kavramı iktisadi faktörlerin, özellikle de üretim araçlarının mülkiyet ve kontrolünün önemine vurgu yaparken, Mosca’nın elit teorisinde ekonomik temelin yanında iktidarın, çok çeşitli kaynaklardan “eğitim, sosyal statü, bürokratik konum, siyasi bağlantılar, zenginlik vs.” geldiği ileri sürülmektedir (Heywood, 2007: 120). Ayrıca, Marksist anlayışta hakim sınıf tamamen kapalı bir sosyal grup olarak ele alınırken, Mosca’nın yönetici sınıfı açık bir yapıda olup, tabakalar arasında geçiş mümkün olmaktadır (Sesli ve Demir, 2010: 5). Tezin çalışma alanında milletvekillerinin mesleki özgeçmişleri incelendiği ve bürokratik konumları belirlendiği için Mosca’nın elit teorisi tez için önemli görülmüştür.

Robert Michels'in Almanya'daki sosyalist partileri inceleyerek oluşturduğu "Oligarşinin Tunç Kanunu"nun çok partili dönemde Türkiye'de de örnekleri varolduğu için tezle ilişkili bulunmuştur. Partileri kuran veya daha sonra başına geçen liderlerin kendilerini parti ile özdeşleştirip, liderliğin prestiji ve konumundan vazgeçmek istemediği örnekler vardır.

1.2.1. Hegel'e Göre Bürokrasi Kuramı

Hegel'in bürokrasi kuramı anlamını kurumların özel çıkarları ile devletin genel çıkarları arasındaki mücadeleden almaktadır. Bürokrasi, toplumun özel menfaatlerini devlet tarafından temsil edilen genel menfaatlere dönüştürme aracıdır. Hegel'e göre devletin asıl görevi, toplum üyelerinin ortak menfaatlerini korumaktır. Toplumu iki sınıfa ayırmıştır. Bunlar mutlak (evrensel) sınıf ve ticari sınıftır. Hegel'in anlayışında bürokrat sınıfı mutlak (evrensel) sınıftır (Heper, 1984: 292).

Hegel'in anlayışında bir köprü olarak görülen kamu yönetiminin görevi; devletle sivil toplumu buluşturmaktır. Hegel'e göre, sivil toplum kavramı çeşitli meslekleri, değişik çıkarları temsil eden şirket ve kurumları ihtiva ederken, devlet ise toplumun genel yararını temsil etmektedir (Mouzelis, 1968: 8). Hegel'e göre, özel çıkar, farklılık ve çatışma alanı yaratmaktadır. Bu çıkarlar sistemini ve alanını düzenlemek için bir tarafsız güce gereksinim duyulmuştur. Devlet kavramı bu ihtiyacı karşılamak için tarafsız bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Hegel'e göre, insan en yüksek hedefine "devlet" biçimi içinde yaşadığı zaman ulaşabilir (Eryılmaz, 2017: 40).

Hegel, sivil toplum kavramını hem tarihsel hem de kavramsal olarak eksik bulmuş, analizinde sivil topluma olumsuz bir anlam yüklemiştir. Hegel'e göre, devlet kavramı sayesinde sivil toplumda bireylerin oluşturduğu çatışmalar kontrol edilebilir hale gelir. Devlet, bireylerin şahsi ve genel çıkarlarını layıkıyla gerçekleştiren "dışsal bir organizasyon" olarak görülmüştür. Hegel'e göre bürokrasi, bireylerin şahsi istek ve çıkarlarını aşkın, toplumun ortak irade ve faydasına hâkimdir. Bürokrasinin asıl görevi, sivil toplumun gözetemediği ortak faydanın koruyucusu olmaktır. Devlet, mutlak ve mistik niteliğe sahip olup devlet kavramı "bir araç değil amaçtır" (Eryılmaz, 2017: 40).

Hegel'in anlayışında bürokrasinin sınırlı bir işlevi vardır. Hegel, bu sınırlı işlevin bürokratlar tarafından aşılmasını, topluma kendi değerlerini empoze etmeye çalışmasını ya da bürokratik despotizmi ise hiçbir zaman uygun görmemiştir (Heper, 1984: 292).

1.2.2. Marx'a Göre Bürokrasi Kuramı

Marx, Hegel'in devlet felsefesini araştırıp eleştirerek bürokrasi konusundaki görüşlerini biçimlendirmiştir (Mouzelis, 1968: 8). Hegel'in anlayışında bürokrasi kurumların özel çıkarları ile devletin genel çıkarları arasındaki mücadeleden güç almaktadır. Marx'a göre ise bu anlamsızdır çünkü devlet kamu çıkarlarını değil, egemen sınıfın özel çıkarlarını temsil eder (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 50).

Devlet kurumu Marx'a göre toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Devletin gücüne gereksinim, birbirleriyle farklı ekonomik çıkarlara sahip değişik sınıfların kendi içlerinde mücadele ederken ortaya çıkmıştır. Sınıflar birbirleriyle mücadele ederken ne kendilerine nede topluma zarar vermeden, çatışmayı önleyebilecek ve sınıfları bir düzen içinde tutabilecek bir devlet gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Toplumun ihtiyaçlarından doğan ama onun üstünde yer alarak ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 50). Başka bir ifadeyle, devlet ihtiyacı sınıf çatışmalarının belirli bir düzen içinde tutulması gereğinden doğmuştur. Marx'a göre, devlet sınıflar arasındaki çatışmayı hafifleterek, baskıları yasallaştıran güçlendiren bir düzen kurar (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 50).

Hegel'in aksine Marx, bürokrasinin hakim sınıfın çıkarlarını koruyup temsil ettiğini belirtir. Marx'ın analizinde bürokrasi, sınıf mücadelesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Devlet gibi bürokrasi de hakim sınıfın çıkarlarını sosyal sınıflar üzerinde pratik etme aracı olmuştur. Bürokrasinin varlığını koruması ve yaşayabilmesi hakim sınıfın ve devletin çıkarlarına uygun hareket etmesine bağlıdır (Mouzelis, 1968: 8-9).

Marx'a göre 'bürokrasinin evrensel özelliği gizliliktir.' Bürokrasi görevini gerçekleştirirken dışa kapalı olarak kendi içinde bir grupta gizlilik içinde çalışır. Bürokrasi, toplumun genel yararını değil, hakim sınıfın veya bürokrasi sınıfının menfaatlerine hizmet eder. Bürokrasi gücünü toplumun 'çözumsuz çelişkileri ve uzlaştırılmaz özel çıkarları' neticesinde elde eder. Marx'a göre, bürokrasi toplumun

genel yararını yerine getiremez ve başka bir özel çığara hizmet eder (Eryılmaz, 2017: 41-42).

Kapitalist bir toplumda bürokrasiden beklenen temel görev sınıfsal ayrımın varlığını topluma kabul ettirmek ve bu düzeni güçlendirmektir. Bürokrasi, hakim sınıfın ayrıcalığını koruyarak görevini yapsa da hakim sınıfla bazen anlaşmazlığa düşebilir. Anlaşmazlığın sınırları ise belirli mevcut güçler ve üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Sınıflara bölünmüş toplum yapısında bürokrasi ve bürokratikleşme kaçınılmaz ve zorunludur (Eryılmaz, 2017: 41).

Marx, kamu görevlilerinin fırsat buldukları takdirde kendi özel çıkarlarına öncelik vereceklerini düşünmüştür. Hegel gibi Marx'da toplumun ortak faydasının savunulması gerektiğini ancak kamu görevlilerinin kendi çıkarlarına öncelik vereceklerinden dolayı bunun böyle olamayacağını ileri sürmüştür. Marx'a göre, hiyerarşi hakkın kötüye kullanılmasını önlemediği gibi bu tür davranışları kolaylaştırmıştır (Heper, 1984: 293).

1.2.2. Weber'e Göre Bürokrasi Kuramı

Bürokrasi kavramını tarafsız ve bilimsel bir biçimde ilk defa inceleyen bilim adamı Alman ekonomist ve sosyolog Max Weber'dir. "Ekonomi ve Cemiyet" (Wirtschaft und Gesellschaft) adlı eserinde açıkladığına göre, insanların geniş gruplar halinde çalışması mecburi olarak rasyonel prensiplere uyumlu bir şekilde teşkilatlandırılmalarını ve idare edilmelerini gerektirmiştir. Bu prensiplerin ortak bir otoriteye bağlı bütün geniş gruplar için aynı olduğunu söyler (Abadan, 1959:53-54).

Weber, bürokrasi kavramına açık bir tanımını yapmamış bürokrasinin unsurlarını ve özelliklerini belirtmiştir. Weber, örgütlerin yapısını ve işlemlerini inceleyerek geliştirdiği bürokrasi modeline "ideal tip" adını vermiştir (Eryılmaz, 2017: 60). "İdeal" kelimesi "arzulanan" veya "olması istenilen" anlamında değil, aksine "saf" anlamında kullanılmıştır (Abadan, 1959: 54). Weber, ideal tip bürokrasinin realitede saf ve tam olarak görülebilen bir biçim olmadığını, zihni bir tanımlama kavramsal bir çerçeve ve kalıp olduğunu söyler. Var olan örgütler bu ideal tipe yakınlaştıkları ölçüde bürokratik olacaktır (Eryılmaz, 2017: 60).

Weber'in anlayışında “bürokrasi” denince, otorite temelinin yasal-ussal otorite biçimi olan örgütlenme şekli anlaşılması gerekir (Aksan ve Çelik, 2001: 4). Weber, yasal-ussal otoriteye uygun idari yapıya bürokrasi demektedir. Weber, ideal bürokrasi kavramının özelliklerini saymıştır. Bunlar; işbölümü, resmi yetki alanı, otorite hiyerarşisi, kurallar sistemi, yazılı belgeler, kamu ve özel hayatın ayrıştığı, gayrişahsilik ve liyakatı esas alan bir örgüt biçimidir. Weber’e göre bürokrasi, bir idare biçiminden ötede işlerin profesyonel görevliler tarafından yazılı kurallara göre yürütüldüğü bir örgüt şeklindedir. Bu örgüt şekli sadece devlette değil, özel sektörde de yaygındır (Eryılmaz, 2017: 64).

Weber meşru otoriteyi kaynağına göre üç saf türe ayırmıştır. Otoritenin kaynağına yani temellerine göre isim kazanan bu üç saf otoriteleri rasyonel, geleneksel ve karizmatik temellere oturtmuştur.

Rasyonel temeller: Normatif kuralların meşruluğu ve bu yasalara göre egemenlik konumuna getirilenlerin, emir verme hakkı olduğu inancına dayalıdır. (yasal otorite) **Geleneksel temeller:** Çok eski zamanlardan beri süregelen geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna olan yerleşik inanca dayalıdır. (geleneksel otorite) **Karizmatik temeller:** Bir bireyin istisna kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan veya emredilen normatif kalıpların ya da emrin kutsallığına olan bağlılığa dayalıdır (karizmatik otorite) (Weber, 2005: 40).

Weber, yasal otoriteyi “Bürokrasi ve Otorite” adlı kitabında şu sözlerle açıklamıştır: “Meşru egemenlik durumunda uyulması gereken şey, yasalarla konulmuş ve şahsi olmayan bir düzendir. Bu egemenlik, kendi çerçevesi içindeki dairelerin (birimlerin), emirlerinin resmen meşru sayılması sebebiyle ve bu emirleri ancak o dairenin/birimin yetkisiyle sınırlı olmak üzere uygulayan bireyler için de geçerlidir” (Weber, 2005: 40).

Yasal otorite, gücünü ve hakimiyetini yasalardan alır. Yasaların geçerliliği ve rasyonel kurallara dayanan işlevsel “yetki”ye inanmakla ilgilidir. Yasalarca konulmuş vazifelerin yerine getirilmesinde itaat esastır. Yasal-ussal otoritede halk, yöneten ve yönetilenler tarafından uygun ve doğru olarak kabul edilen bir prosedüre göre yapıldığına inanırlar ve uyarlar. Yönetici sahip olduğu makama yasal prosedürlerle (atama, seçim vb.) geldiği ve prosedürlere bağlı kaldığı için amir olarak kabul edilir (Eryılmaz, 2017: 69).

Weber'in görüşüne göre, "geleneksel otorite durumunda uyulması gereken, geleneklerle kutsal kılınmış güç konumunda bulunan ve (kendi alanında) geleneklerle bağlı olan kişinin kendisidir. Ancak buradaki itaat yükümlülüğü, resmi yolla değil, geleneklerle belirlenmiş yükümlülükler alanına giren şahsi bir bağlılık konusudur" (Weber, 2005: 40). Geleneksel otorite meşruluğunu geçmişten itibaren –daima var olan- kural ve güçlerin kutsallığından alan egemenlik türüdür. Burada otoriteyi kullanan kişi ya da kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bireyin kişisel otoritesine riayet edilmesi de otorite sahibinin geleneksel konumundan kaynaklanır. Başka bir deyişle, geleneksel otorite sahibine duyulan bağlılık "ortak eğitimden kaynaklanan şahsi bağlılık duygusudur". Güç sahibi kişi bir "üst", "amir" değil, kişisel anlamda bir "efendi"dir (Weber, 2005: 55).

Efendilerin kullandığı gücün de sınırları vardır. Efendinin buyruklarının meşruluğu geleneklere uygun olmasına bağlıdır. Bu buyruklar geleneklerin çizdiği sınırlar dahilinde kişisel ve keyfi olabilir. Toplum yönetecek kadrolarının oluşturulması ve bu kadrolara yapılacak atamalar da geleneklere göre yapılır. Efendinin emirlerine geleneksel sadakat duygusuyla uyan kişiler birer "uyruk" konumundadırlar (Eryılmaz, 2017: 66). Geleneksel otorite tipinde idari görevleri icra edenler "memurlar" değil, otorite sahibinin şahsi hizmetçileridir. Yönetilenler ise topluluğun üyesi konumundan çok otorite sahibinin geleneksel arkadaşları yada tebaası konumundadır. Yöneticiye duyulan şahsi bağlılık idari memurlar ile yönetici arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde belirler (Weber, 2005: 55).

Weber, geleneksel otoritenin en ilkel türleri olarak nitelediği gerontokrasi ve ataerkilliği "egemen yöneticinin şahsi bir idari memur ekibinin olmadığı haller" şeklinde açıklamıştır. İlk olarak Gerontokrasi terimi, grubun ilk örgütlenmeye başlama aşamalarında egemenliğin "yaşlıların" elinde bulunduğu durumu anlatır. Grubun "en yaşlı" kişisine tanımlanan bu egemenliğin yaşa bağlı olmasının neden kutsal gelenekleri en iyi bilen kişinin en yaşlı kişi olmasıydı. Genellikle bu egemenlik, ekonomik sebeplere ya da akrabalığa dayalı özellik taşımayan gruplarda görülür. Ataerkillikte ise "genellikle hem ekonomik bakımdan, hem de akrabalığa dayalı olarak örgütlenen bir grubu, belirli bir miras kuralı gereğince belirlenen bireyin yönetmesi"dir. Gerontokrasi ile ataerkillik genelde bir arada görülmüştür.

Weber, geleneksel otorite de bu iki egemenlik türünün ortak bir noktasına dikkat çekmiştir. Her ikisinin de belirleyici özelliği, otorite sahibinin üyelerin üzerinde geleneksel hakkı vardır. Otorite sahibinin bu egemenliği bütün üyelerin yararına kullanacağıyla ilgili ortak bir görüş vardır. Bu iki egemenlik türünün otorite sahipleri egemenliği dilediği gibi sahiplenemeyeceği yolunda bir inanç bulunmaktadır. Bu iki egemenlik türünün sürdürülebilmesi için otorite sahiplerinin gücüne zarar verecek patrimonyal bir grubun olmaması hayati önem taşımaktadır. Çünkü otorite sahibinin buyruklarını dayatabileceği bir aygıt veya mekanizması olmadığı için üyelerin kendi istekleriyle otoriteye bağlılıkları önemlidir. Bu yüzden otoriteye bağlı olanlar “tebaa” değil, grup üyesidir. Otoriteye bağlılık yasalar veya sözleşmelerden değil, gelenekten kaynaklanır. Egemen yöneticinin meşruluğu onun geleneksel konumundan kaynaklandığından güç sahibi geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır (Weber, 2005: 61).

Yöneticinin kontrolü altında şahsi bir idari memur topluluğu, özellikle de askeri gücün gelişmesiyle, geleneksel otorite “patrimonyalizme” dönüşür. Otoritenin temelde geleneksel olduğu, ancak güç sahibinin şahsi özerkliği yoluyla otorite uyguladığı duruma “patrimonyal” otorite denir. Mutlak otorite zirveye ulaştığında ise bu durum “saltanat” (sultanlık) olarak adlandırılır. (Weber, 2005: 62).

“Karizma” kelimesi eski Yunan dilinde “Tanrı vergisi” anlamına gelmektedir (Kapani, 2015:101). Weber’e göre, “karizmatik otorite durumunda, kendisine uyulan kişi, vahyi, kahramanlığı ya da örnek nitelikleri dolayısıyla karizmatik lider olarak nitelenen kişidir ve bu otorite bireyin söz konusu karizmaya inancı ile sınırlıdır” (Weber, 2005: 40). Bir kişiye duyulan güven, kahramanlık ve o kişinin üstün niteliklerine inanmayla gelen otorite biçimine karizmatik otorite denir. Burada önemli olan kişinin kahramanlığı ya da diğer olağanüstü yetenekleri ile karizmaya sahip olduğu hakkında duyulan inançtır. Karizmatik otorite meşruluğunu, bu inançtan alır (Eryılmaz, 2017: 68). Lider bu niteliklere sahip olmasa da önemli değildir. Burada önemli olan liderin halkın gözünde bu özelliklere sahip olduğuna duyulan inançtır (Kapani, 2015: 101).

1.2.3. Elit Bürokrasi Kuramları

Tezin konusu itibarıyla çok partili dönemde TBMM’de görev yapmış Türk siyasi elitleri incelendiği için bu başlık altında elit teorileri açıklanmıştır. Bu amaçla, Robert Michels’in “Oligarşinin Tunç Kanunu”, Gaetano Mosca’nın “Yönetici Sınıf Teorisi”, Pareto’nun “Siyasal (Yönetici) Elit” teorisi incelenmiştir.

1.2.4.1 Robert Michels “Oligarşinin Tunç Kanunu”

Alman asıllı İtalyan siyaset bilimcisi Robert Michels seçkin düşüncenin en bilinen isimlerindedir. Michels ilgisini büyük ölçüde örgütlerin iç sorunlarına yöneltmiştir. Almanya’daki sosyalist partiler üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda 1911 yılında “Oligarşinin Tunç Kanunu” (iron law of oligarchy) teorisini oluşturmuştur (Eryılmaz, 2017: 55). Michels’in teorisine göre, büyük yapıları örgütler, doğaları itibarıyla oligarşi meydana çıkarırlar (Eryılmaz, 2017: 55). “Seçilmişlerin seçmenler, vekillerin vekâlet verenler, delegelerin delege edenler üzerinde egemenlik kurmasına yol açan örgütün kendisidir. Örgütten bahseden gerçekte oligarşiden bahsediyor demektir” (Lipset, 2008: 14). Michels, demokrasi ile büyük ölçekli örgütlerin uyum içinde çalışamayacaklarını düşünmektedir. Bürokrasinin ya da büyük ölçekli örgütlerin iç işleyişlerinin sonucunda oligarşinin meydana çıkacağını belirtmiştir (Lipset, 2008: 14). Çünkü yönetim sorununun bizzat kendisi bürokrasiyi gerekli kıldığını söyler. Michels’in belirttiği gibi: “Bürokrasi örgüt ilkesinin kaçınılmaz sonucudur... Önemli bir karmaşıklık düzeyine erişen her parti örgütü tüm çalışmalarını partiye hasredek belli sayıda kişinin varlığını gerektirir” (Lipset, 2008: 15).

Teoriye göre, parti organlarında çalışan liderler ve üyeler parti içinde tam gün çalışacak maaşlı görevliler istihdam edilmesini isterler. Bu görevliler, zamanla parti organlarında çalışıp belirli alanlarda uzmanlaşırlar. Parti liderleri de zamanla yaptıkları işte uzmanlaşırlar, profesyonel lider haline gelirler ve zamanla bir çeşit zümre oluştururlar. Liderler, örgütte çalışan görevlilerle birlikte hareket ederek mevcut pozisyonlarını korumak ve iktidarlarını sürdürmek isterler. Eğer pozisyonlarını sürdürmek mümkün olmazsa, liderler kendi yerlerini alacak olan yeni lideri kendileri tespit ederler. Lider isimleri tespit edildikten sonra yapılan resmi seçimler ise oylama yapmanın dışında bir

anlam taşımayacaktır. Siyasal partilerde demokrasi resmi kurallarda kağıt üzerinde kalmaktadır. “Böylece, örgütlerin tümü hatta yapıları resmen demokratik olanları bile, yapılarını fiilen oligarşiye dönüştüren tuncdan bir kanuna tabi olurlar” (Eryılmaz, 2017: 55-56). Michels, demokratik partilerde oluşan bu oligarşinin asıl kaynağının “liderliğin teknik vazgeçilmezliğinde” olduğuna kanaat getirmiştir (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 60-61).

Örgüt içi demokrasiye son veren üç temel neden olduğunu belirtmiştir. Birincisi; gerçek demokrasinin işleyişinde tüm örgüt üyelerinin örgütün politika yapım sürecine bizzat katılmaları gerekir. Büyük ölçekli örgütlerde çalışanların sayıca fazla oluşu tüm karar alımlarına teknik olarak katılmalarını engeller. İkinci temel neden ise; örgüt sorunların anlaşılıp çözülmesi her şeyden önce yetişkinlik ve özel bilgi istediği için bu bilgi düzeyinde olmayan üyeler karar verme sürecinde etkili olamamakta ve dışarıda kalmaktadırlar. Örgüt içi demokrasiyi engelleyen üçüncü neden ise; örgütiçi otorite hiyerarşik bir biçimde örgütlenmesine bağlı olarak tüm yönetim araçlarının bu hiyerarşinin en üst basamağında toplanması zamanla liderin otoritesini “mutlak” hale getirir (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 61). Michels, büyük çaplı tüm örgütlerin yöneticilerine güç konusunda neredeyse bir tekel konumu sağladığını söyler (Lipset, 2008: 15).

Michels, temsili liderlik varsayımını kabul etmemiştir. Michels’e göre, sendikalarda ve siyasi partilerde tam mesaiyle çalışan yöneticiler ya da parlamentoda temsilci olarak görev yapanlar, pozisyonları gereği yönetilenlerin mensup olduğu sınıfa mensup gözükseler de, zamanla yönetici oligarşinin bir parçası olurlar. Diğer bir ifadeyle, kütlelere liderlik edenlerin kendileri de “iktidar (güç) elitleri”nin parçası haline gelirler. İçinde buldukları ayrıcalıklı durumlardan yararlanarak kendilerine özgü bakış açısı ve çıkarlar geliştirirler. Bu nedenden dolayı, kütle örgütlerinin politikaları belirlenirken kütlelerin irade ya da çıkarları değil, liderlerin irade ve çıkarları ön planda tutularak belirlenir (Lipset, 2008: 16).

Liderler kişisel otoritelerine ya da mevkilerine o kadar bağlıdırlar ki örgüt içinden otoritelerine karşı bir tehditle karşılaştıklarında agresif bir tavırla sergileyebilir gerekirse demokratik haklara da zarar verebilirler. Liderler örgüt üzerinde egemenliklerini kaybetmeyi kendilerini önemli birey yapan bir kaynağı kaybetmekle eşdeğer

algıladıkları için pozisyonlarını korumak adına gerekirse baskıcı yöntemler kullanabilirler. Örgütte hiziplere yer vermek, liderlere karşı muhalefet etmek, eleştirmek örgüte ihanet olarak algılanır (Lipset, 2008: 17).

1.2.4.2 Gaetano Mosca “Yönetici Sınıf Teorisi”

Siyasi elit kuramlarının ilk temsilcisi olarak bilinen İtalyan siyaset bilimcisi Gaetano Mosca, elit teorilerini sistemli hale getirmiştir. Toplumların az sayıdaki seçkinler (elit) tarafından yönetildiğini ileri sürerek, bütün toplumlarda bir “yönetici sınıf” ve “yönetilen sınıf” ayrımı olduğunu belirtmiştir. Yönetici sınıf sürekli azınlıkta oluşunun nedenini, azınlığın örgütlenmiş olmasına, yönetilen sınıfın ise çoğunluğun örgütlenmemiş olmasına bağlar. Mosca’ya göre, “Tek bir güdüyle (itici güçle) hareket eden örgütlenmiş bir azınlığın, örgütlenmemiş bir çoğunluğu hükmü altına alması kaçınılmazdır” (Kapani, 2015: 124).

Devlet yönetimleri Mosca tarafından “feodal” ve “bürokratik” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yönetici sınıflar yapısal olarak feodal devlette basit bir görünüm içerisindedir. Yönetici sınıfın üyelerinin hepsi ayrı ayrı idari, ekonomik, yargısal, askeri fonksiyonları yapabilir. Yöneten sınıfın her bir üyesi yönetilen sınıfın bir üyesine doğrudan ve şahsi otorite uygulayabilir (Eryılmaz, 2017: 29). Bürokratik devlette ise yönetici sınıfının üyelerinin tüm siyasal fonksiyonları birbirinden kesin biçimde ayrılmıştır. Bu fonksiyonları yönetici sınıfın belirli bir bölümü icra eder. Bu belirli bölümün içinde maaşlı çalışan bir memur grubu vardır. Bu grup bürokratik devlete de ismini veren bürokrasi grubudur. Yönetici sınıfın içinde bürokrasi grubu sadece bir grubu değil, yönetici sınıfının egemenliğini oluştururlar. Mosca, memurların sayısı arttıkça, toplumun o oranda bürokratik olacağını belirtmiş olsa da, “yönetici sınıfı”, bürokratik tabaka ile aynı görmemiştir (Eryılmaz, 2017: 29-30).

Yönetici sınıfın güçlü bir aracı olan bürokrasi göreceli mal ve can güvenliği sağlamıştır. Mosca, bu noktada bürokrasinin toplumun zenginliğini daha fazla tüketmesine izin verilmemesi gerektiğini yoksa üretimin karlılığı azalacağını belirtmiştir. Mosca, bürokratik mutlakiyetçiliği, devletin zenginliğini ve askeri gücünü tekeline almış bir

bürokrasi olarak değerlendirilmiştir ve bu yönetim biçiminin despotik olduğunu belirtmiştir (Eryılmaz, 2017: 29-30).

Mosca, yönetici sınıf hakkındaki katı görüşlerini zamanla yumuşatarak ve yönetici sınıfın kitlelerden gelen baskıyla geniş kitlelerin etkilerine açık olduğunu ve bunların etkisi altında kalacağını kabul etmiştir. Bu yüzden, yönetilen çoğunluğun bazı istek ve eğilimlerini göz önünde tutma zorunluluğu duyulacaktır (Kapani, 2015: 125).

Yönetici sınıfın da kapalı, devamlı, değişmez bir sınıf olmadığını, toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişmelerin de yönetici sınıfın yapısını da değiştirdiğini söyler. Türkiye ve Rusya'dan örnek veren Mosca, bu iki ülkede rejim değişikliği ile birlikte imparatorlukların yıkıldığını yeni siyasal sistemin yönetici sınıfı değiştirdiğini belirtir (Mosca, 1939: 51-52).

Yönetici sınıfın iktidarını ve kendine ait tekeli sürdürmek istemesine rağmen, yerini ister istemez yeni bir yönetici sınıfa devretmeye mecburdur. Buradaki önemli nokta ise, yönetici sınıfın yapısı değişse bile, siyasal sistemin temel niteliğinde bir değişiklik olmayacağını belirtir. Sonuçta, toplum yine de bir azınlık tarafından yönetilecektir (Kapani, 2015: 125).

1.2.4.3. Pareto “Siyasal (Yönetici) Elit”

Siyasal bilimlerde “elit” terimini ilk kez bilime kazandıranlardan biri İtalyan sosyologu Vilfredo Pareto olmuştur. Pareto'nun Mosca'nın görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir. Her iki teorisyenin siyasal teorileri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Pareto, Mosca'nın “yönetici sınıf” kavramını geliştirerek genişletmiştir. Kavramı daha sosyolojik temellere koymaya çalışmış ve teorik araştırma aracı olarak “elit” kavramını kullanmıştır (Kapani, 2015: 127-128).

Pareto'nun “Genel Sosyoloji” (The Mind and Society A treatise on General Sociology) adlı eserinde insanların çalıştıkları alan ve faaliyet dallarında yaptıkları işi en iyi yapan insanların tümüne “elit” adını vermektedir. Pareto teorisine göre her bir insanın yaptığı aktivite ve faaliyetlerin dallarına göre ve insanların kapasite ve başarılarına göre 1'den 10'a kadar numara verildiğini düşünelim. Çok başarılı bir avukata 10 numara verirken,

1 müvekkili bile olmayan bir avukata 1 numara verelim. Sıfırı ise aptal olarak değerlendirilen kişiye ayıralım. İyi veya kötü yollardan edinilmiş olduğuna bakmadan milyonlar kazanan birine 10 numara; birkaçbin kazanabilene 6 numara, açlıktan ölmeyecek kadar para kazanabilene 1 numara ve düşkünler evinde barınan birine ise sıfır numara vereceğiz. Restaurant masasından bir parça gümüş çalarak polise yakalanan bir hırsıza 1 verelim. Bizde bıraktığı tada göre Carducci gibi bir şaire 8 veya 9 verelim. Çalاکalem yazılmış bir sonneti okuduğumuzda hayal kırıklığına uğramışsak şaire 0 verelim. İnsanların yaptığı her bir faaliyeti hep bu şekilde değerlendirdiğimizi düşünelim. Kendi faaliyet dallarında en yüksek numaralara sahip olanları bir araya getirip bu kişilerden bir sınıf oluşturduğumuzda bu sınıfa “elitler” ismini verebiliriz (Pareto, 1935: 1422).

Pareto bütün toplumların elit ve elit olmayan diye iki ana sınıfa ayırırken, elit sınıfını da kendi içinde; yönetici elit, yönetici olmayan elit olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Pareto’ya göre asıl üzerinde durulması gereken grubun toplumun yönetiminde ve siyasal iktidar üzerinde etki sahibi olan yönetici elit grubu olduğunu belirtmiştir. Pareto, yönetici elite asker, din adamları, işadamları, aydınlar gibi çeşitli sosyal grupların dâhil olabileceğini söyler. Fakat bu grupların hepsinin siyasal iktidarın kullanılmasında aynı derecede etki sahibi olduğu söylenemez. Bu durumda yönetici elitin içinde siyasal iktidarı direkt kullanan bir “iç grup” ve siyasal iktidara sadece etkide bulunabilen bir “dış grup” oluşmuştur (Kapani, 2015: 127-128).

Pareto’nun bahsettiği yönetici eliti değişmeyen, kalıcı ve sürekli bir elit grubu değildir. Pareto’ya göre toplumlarda elit tabakasının zamanla değişir ve varolan elitlerin yerlerine sürekli yenileri gelir. Toplumun tabakaları arasında aşağıdan yukarıya doğru sürekli bir hareket ve dolaşım sayesinde elit tabakasının içyapısını değişir. “Elit dolaşımı” adını verdiği tabakalar arası hareket Pareto’nun siyasal teorisinin en önemli kavramlarından biridir. Yönetici elitin yapısı ve niteliği ne olursa olsun, Pareto toplumda her zaman ve mutlaka bir yönetici elitin olacağını belirtir (Kapani, 2015: 128).

1.2.4. William Niskanen “Kamu Tercihi Kuramı”

Kamu Tercihi Kuramı'nın önemli isimlerinden olan William Niskanen “Bürokratik Arz Modeli”nde devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin verimli bir biçimde kullanılmadığını ve kamu tarafından yapılan harcamaların gereğinden fazla arttığını ifade etmiştir. Niskanen söz konusu durumun bürokratların devlet tarafından gerçekleştirilen üretimde tekel olmaları ve bütçeye ilişkin olarak tek taraflı bilgiye sahip olmalarından dolayı siyasiler karşısında üstün konumda bulunmalarından kaynaklandığını iddia etmiştir (Lamba, 2014: 45).

Söz konusu modele göre bürokratlar maddi gelirlerini arttırmak ve güç elde etmek amacıyla bürokrasinin genişlemesi için çalışmaktadırlar. Ayrıca daha fazla atama yetkisine sahip olmak isteyen bürokratlar bu yolla bürokratik alanı büyütülerek prestijlerini arttırma gayretindedirler (Lamba, 2014: 49).

Niskanen “Bureaucracy and Representative Government” adlı çalışmasında üst düzey bürokratların çalıştıkları kamu kurumunu hacim ve sahip oldukları imkanlar açısından genişletmeye çalıştıklarını, mesleki açıdan kişisel çıkarlarıyla motive olduklarını iddia etmiştir. Bunun gerekçesi olarak ise anılan; bürokratik genişlemenin iş güvencesi yaratmasını, yükselme beklentisini arttırmasını, ücretlerin iyileşmesini ve üst düzey görevlerin daha fazla güç ve saygınlığa sahip olmasını göstermektedir (Heywood, 2007: 511).

Bürokrasinin verimsizliğine yönelik olarak getirilen eleştirilerden en önemlisi bürokratik alanın piyasada olduğunun aksine kar güdüsüyle şekillendirilmemiş olmasıdır. Kamu üretiminin elde edilen gelirin üzerine çıkması durumunda ortaya çıkan zarar vergi mükellefleri tarafından yüklenilmektedir. Aynı biçimde tekel konumunda olan kamu bürokrasisi piyasa baskılarına karşılık vermek durumunda değildir. Tüm bu nedenlerden ötürü kamu bürokrasi genel itibarıyla verimsiz ve savurgandır. Ayrıca kamu tarafından üretilen mal ve hizmetler düşük kalitede ve tüketicinin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamaz haldedir. “Yeni Sağ” söz konusu duruma “özel sektör ise iyi, devlet ise kötü” mantığı çerçevesinde eleştirel yaklaşmaktadır. Yeni Sağ eleştirileri devlet bürokrasinin mümkün olan en üst derecede azaltılmasını, bunun

gerçekleştirilememesi durumunda ise özel sektör tarafından uygulanan yönetim tekniklerinin kamuya uygulanması gerektiğini savunmaktadır (Heywood, 2007: 511-512).

1.3. BÜROKRASİ- SİYASET İLİŞKİSİ

Tezin ana konusu “Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisi”dir. Bu çalışmada, bürokrasi-siyaset ilişkisi, “bürokrasiyi temsil etmek” adına siyaset kurumu olan TBMM’de görev yapmış “bürokrat kökenli milletvekilleri” üzerinden değerlendirilmiştir. Bu nedenle, genel olarak bürokrasi-siyaset ilişkisi tezin çalışma alanını tam olarak kapsamamakla birlikte “bürokrasi-siyaset ilişkisi” genel olarak kısaca incelenmiştir. İkinci olarak, Türkiye’deki bürokrasi-siyasi iktidar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin tarihi seyri bürokrasi kuramlarıyla tartışılmıştır. Üçüncü olarak “Hükümet Sistemleri ve Bürokrasi Siyaset İlişkisi” başlığı altında Başkanlık ve Parlamenter sistemlerinde bürokrasi-siyaset ilişkisi ele alınmıştır.

1.3.1. Genel Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi

Siyasal iktidarın ve bürokrasinin devletin bütünlüğü esasında birlikte aynı amaç ve değerlerle uyum içinde çalışmaları beklenir. Bu bütünlükte siyasal iktidar toplumun yararına belirlediği politikalarını bürokrasi eliyle uygulatacaktır. Bu yakın ilişki birlikte uyum içinde sorun çıkmadan çalışabilir gözükse de gerçekte uygulanabilirliği bu kadar kolay olmamaktadır.

Bürokrasinin siyasal bir konu olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Siyaset ile bürokrasi arasındaki yakın ilişkinin sınırlarını çizmek çok zor olsa da, aradaki ilişkiyi açıklamak bakımından genel kabul gören üç farklı yaklaşım vardır (Durgun, 2002: 204). Birinci yaklaşıma göre, siyaset ile idare makamını kullanan bürokrasi bir birinden ayrıdır. Siyaset uygulanması istenen politikayı tayin eder, bürokrasi de tayin edilen politikaları eksiksiz uygular. Bütün siyasal rejimlerde siyasetçilerin, bürokrasi ve bürokratlar üzerinde denetimi mevcuttur. Aksi bir durumda sistemin varlığı tehlike altında gibi algılanır. Bürokratların siyasilere kesin itimatı olduğu gibi bürokrasi de

tamamen siyasetin denetimi altındadır. Bu yaklaşım, bürokratları herhangi bir siyasi angajmanı olmayan ve iktidarca alınan tüm kararları tarafsız olarak uygulayan yönetsel elemanlar topluluğu olarak görmektedir (Durgun, 2002: 204).

Siyaset ile idarenin ayrımını Woodrow Wilson, 1887 yılında yayınlanan “İdarenin İncelenmesi” (The Study of Administration) adlı makalesinde şöyle ifade etmiştir;

Kamu yönetiminin alanı bir iş idaresi alanıdır. Siyasetin telaş ve heyecanından uzaktır... İdari meseleler siyasi meseleler değildir. Her ne kadar siyaset, idareye vazifeler yüklüyorsa da makamlarının oynatılmasına razı olmamalıdır. Siyaset, büyük ve evrensel hususlarda devlet faaliyetidir; öte yandan idare, devletin ferdi ve küçük işlerde faaliyetidir. Böylece siyaset devlet adamının, idare ise teknik memurun alanıdır. Siyaset idarenin yardımı olmaksızın hiçbir şey yapamaz; fakat idare buna rağmen siyaset değildir (Wilson, 1961: 63-64).

1900 yılında yazdığı “Siyaset ve Yönetim” adlı kitabında Frank Goodnow, siyaset ile yönetimin ayrımını daha da ileri götürmüş, siyaset bilimi ile kamu yönetimini farklı disiplinler olarak ele almıştır. Siyasetin görevinin politika üretmek olduğu bu politikaların yürütülme işlevinin kamu yönetimine bırakılması gerektiğini belirtmiştir (Leblebici, 2004: 9-10).

Siyaset-bürokrasi ayrımına işaret eden bir diğer düşünür ise Weber’dir. Siyasetçiler ile bürokratların rolleri arasında kesin bir çizgi çekmiştir. Ona göre, bürokrasinin görevi, talimatlara ve kurallara uymak ve uygulamaktır. Düşünceler üstlerin görüşlerinden farklı olsa bile, üstlerin verdiği emri sadakatle yerine getirmeleri beklenir. Böylece bürokrasi siyasal iktidar tarafından denetim altına alınmıştır. Politika belirleme ve karar verme yetkisi siyasal iktidara aittir (Eryılmaz, 2017: 111-112).

Birinci yaklaşımdan farklı olarak ikinci yaklaşımın bürokrasiye ve bürokratlara biçtiği roller farklıdır. Bürokrasinin idari rolü yanında siyasi rolü de vardır. Siyaset oluşturma sürecinde bürokrasi etkili olarak görüldüğünden bürokrasinin siyasi rolünün önemine dikkat çekilir (Durgun, 2002: 204). Devletin yerine getirmesi gereken görevler nitelik ve nicelik olarak artıkça söz konusu görevlerin yerine getirilmesi ve ortaya çıkan sorunların çözülmesi de buna paralel olarak artmaktadır. Bu çerçevede, uzmanlık ve doğası itibarıyla devamlılık gerektiren bürokrasinin belirli aralıklarla değişen siyasete

göre avantajlı bir konumda olduğu ifade edilebilecektir. Bu sayede bürokrasi teknik işleyişi nedeniyle kural oluşturma işlevini üstlenmiştir. Ortaya çıkan yapıda bürokrasi kuralları belirlemekte, yürütme ve yasama organları da söz konusu kuralları denetleme işlevini yerine getirmektedir. Ancak, ortaya konan parametrelerin muğlak olması nedeniyle siyasi görevler ve yönetim görevlerinin birbirlerinden ayrılmaları oldukça güçtür. İşlerler iç içe geçmiş ve devamlılık arz eden bir durumdadır. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunların çözülmesinde siyasetçilerle bürokratlar arasındaki ilişki bürokratlar lehinde tanımlanmakta ve ön plana çıkarılmaktadır. Diğer yandan, siyasal organların güçsüz olduğu geçiş halindeki toplumlarda ise siyasal faaliyetlerin bir bütün olarak bürokrasi tarafından üstlenildiği görülmektedir (Durgun, 2002: 204).

İkinci yaklaşım, aykırı bir görüşü savunur ve siyaset-yönetim ayırımını reddeder; bürokrasinin idari rolü olduğu kadar, siyasi rolünün de bulunduğunu; bürokratların genel olarak yönetişim ve siyasa yapım sürecinin dahili bir unsuru olduğunu belirtir. Bu görüşü savunanlara göre, bürokratlarla siyasetçiler arasındaki ilişki, hiyerarşik değil, akıcı, interaktif, tamamlayıcı ve iç içe girmiş bir nitelik gösterir. Siyasetçiler ve bürokratlar, işbirliği içinde çalışmak durumundadırlar; aralarındaki ilişki düşmanca değil, etkin ve verimli bir idareyi ve yönetişimi geliştirmek yönünde dayanışma içinde olmalıdır. Profesyonel yöneticiler olarak bürokratlardan fazla endişe duyulmamakta; onların toplumda ve siyasette aktif rol almalarının, adaleti, eşitliği ve kamu yararının geliştirilmesine hizmet edeceği düşünülmektedir. Bu yaklaşım, bürokrasinin yararına inanmakta; bürokrasi ile demokrasinin uzlaştırılabileceğini düşünmektedir (Eryılmaz, 2017: 112-113).

Üçüncü yaklaşım ise, depolitize devlet anlayışı çerçevesinde yönetilenleri keyfilikleri koruyacak objektif ve yansız davranacak “rasyonel ve verimli” bir idare oluşturmak için son yıllarda idarenin üst kurulları oluşturmak yoluyla siyasal müdahale ve denetimlerden uzak tutulması anlayışıdır. Bürokratik otoritenin sınırlılığını ve sorumluluğunu kabul ederek, iktidardaki siyasetçilerin yetkilerini partizanca veya başka biçimlerde kötüye kullanmalarına karşı bir önlem olarak ve ayrıca idaredeki verimliliği ve etkinliği sağlamak için üst düzey bürokratları yetkilendirmek isterler. Bu yaklaşımı savunanlara göre, üst düzey bürokratları yetkilendirilmesi, genel kamu yararının geliştirilmesini sağlayabilir, siyasal gücün potansiyel olarak kötüye kullanılmasına ve

güçlü çıkar gruplarının imtiyazlarına engel olunmasına hizmet edebilir. Bu yaklaşım bürokratik idarenin tarafsızlığı, etkinliği ve verimliliği ihtiyacı ile siyasi temsil arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır (Eryılmaz, 2017: 112-113).

1.3.2. Türk Siyasi Tarihinin Bürokrasi Kuramlarıyla Genel Değerlendirilmesi

Tezimizin ana konusu olan “Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisi” araştırılırken doğal olarak Türkiye’deki bürokrasi-siyasi iktidar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin tarihi seyrini bürokrasi kuramları açısından değerlendirilmesinin gerektiği görülmüştür. Türkiye’de bürokratik yönetim geleneğinde kabul edilen ortak bir görüşe göre, günümüz Türkiye’sinde geçerli olan bürokrasi geleneğinin temelleri Tanzimat döneminde atılmaya başlanmış ve zaman içerisinde gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti bürokrasi kültürü, Tanzimat döneminden başlanarak günümüze kadar geçirdiği değişimler “bürokrasi kuramları” çerçevesinde tartışılacaktır.

Bir yönetim kurumu olan bürokrasi ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiler aralarındaki uyum ve uyumsuzluk derecelerine göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Buradaki kilit nokta, siyasal istikrarın sağlanması sonrasında bürokrasiyle sağlıklı bir ilişki kurulmasıdır. Siyasal istikrarın sağlanamadığı ülkelerde ise bürokrasi ile siyasi iktidar arasında çatışmalar yaşanabilmektedir (Durgun, 2002: 203).

Bürokratik yönetim geleneğimizi kabul edilen ortak bir görüşle Tanzimat döneminden başlatarak bugüne kadar değerlendirdiğimizde bürokratik dönemlerin değişik zamanlarda değişik görünümler sergilediğini görmekteyiz. Tanzimat dönemi, Osmanlı bürokrasisinde önemli bir kırılma, değişim dönemi olmuştur. Siyasi güç Padişah’ın mutlak hâkimiyetinden bürokrasiye aktararak ilk defa paylaşılmaya başlanmıştır.

Tanzimat öncesi dönemde Padişah, politikayı tayin ediyor ve kul statüsündeki bürokrasi de politikaları kendisine dikte edilen şekilde uyguluyordu. Bu dönemde, bürokrasinin siyaseti belirlemede hiçbir söz hakkı bulunmadığı gibi, kullar padişaha can ve mal varlıklarıyla teslim olmuşlardı. Padişah’ın emir ve direktifleri sorgusuz olarak uygulanırdı (Yalçındağ, 1970: 25). Osmanlı devletinin kısaca anlatılan klasik dönem

bürokrasi süreci ve toplum yapısı değerlendirildiğinde, Weber'in "geleneksel otoritenin patrimonyal bürokrasi yaklaşımına" karşılık geldiği söylenebilir. Weber'e göre, oluşan devlete patrimonyal denmesinin nedeni, "ülkenin üzerinde yaşayan insanlar dahil bütünü ile liderin mal varlığı olarak düşünülmesidir. Böylece ortaya çıkan idare örgütü, liderin kişisel yönetim aracıdır" (Çaylak, t.y. 58). Padişah mutlak otoritesini patrimonyal bir bürokrasi aracılığıyla kullanmıştır. Yöneten-yönetilen ayrımının çok belirgin olduğu bu "Platonik devlet örgütlenmesinde", devletin "yönetilenler için olmaktan çok, yönetenler için olduğu düşüncesine" dayanır (Özer, 2006: 48).

Weber'in patrimonyal bürokrasi tipiyle açıklanabilen Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisi, III. Selim ve II. Mahmut'un Padişahlığı sırasında başlayan reform hareketleriyle birlikte değişmiş, özellikle Tanzimat bürokrasisiyle patrimonyal özellikleri aşkın bir görünüm sergilemeye başlamıştır (Demirpolat ve Akça, 2009: 9). Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisinde, III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında, çöküşü önleyebilmek için yapılan birçok yenilik Tanzimat dönemine hazırlayıcı ortam yaratması bakımından dikkat çekicidir. Bu dönemdeki yenilikler kalıcılık sağlayamasa da değişimin önünü açmıştır.

18. yüzyılın sonunda, III. Selim ile başlayan ve 19. yüzyılda II. Mahmut ile devam eden reform hareketleriyle ilk önce askeri alanda olmak üzere, idari ve yargısal alanda birçok gelişme yaşanmıştır. Söz konusu dönemlerde, ilk defa Batı'dan teknoloji transferleri gerçekleştirilmiştir. Batı'dan teknoloji transferlerinin arkasındaki motivasyon ise 'Devlet nasıl kurtarılır?' sorusudur. Gerçekleştirilen yenileşme hareketleriyle, başarıların devam ettirilmesinden ziyade geçmişte yaşanan güçlü günlere yeniden dönülmesi hedeflenmekteydi (Kahraman, 2008: 57-58). III. Selim döneminde kurulan yeni ordu, Nizam-ı Cedid, yine bu dönemde Batı'da açılan diplomatik elçilikler, II. Mahmut döneminde kurulan bakanlıklar, sürekli danışma ve karar organlarının kurulması, müsadere usulünün kaldırılması, bürokratlar yetiştirmek için yeni eğitim kurumları açılması, memurların düzenli maaşa geçirilmesi ve personel sisteminin temele oturtulması gibi yapılan tüm bu yenilikler modern bürokrasi alanında olumlu gelişmelerdi (Eryılmaz, 2004: 133). Yaptığı yeni düzenlemelerle asker ve ulema üzerinde tam otorite sağlama çabaları destek bulamayan III. Selim ulemanın körüklediği bir ayaklanmayla tahttan indirildi. "Devlet gücünü kullanarak servetler elde etmeye

alışmış bürokratik seçkinlerin çıkarlarına yeni yapılan düzenlemeler hizmet edemezdi” (Heper, 2011: 53). III. Selim döneminde, bürokrasinin gücünün ne kadar artmış olduğu, devletin bekaası için padişahların tahttan indirilip, yerine bir başkasının geçirilmesinden anlaşılmaktadır.

Genel olarak Osmanlı’nın reform dönemini değerlendirdiğimizde, Weber’in patrimonyal yapısını aşkın uygulama ve örnekler görülmüş olsa da; Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının genel anlamda patrimonyal bir görüntü sergilediği iddia edilebilir (Demirpolat ve Akça, 2009: 9). III. Selim döneminde başlayan ve II. Mahmut döneminde devam eden bürokrasideki bu gelişmeler, Osmanlı bürokrasisinin “kuvvetli patrimonyal” özellikleriyle birlikte yasal-ussal özelliklerinin de oluşmaya başladığını ve bunların ilk kurumlaşma aşamasından geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, bürokrasiyi bir bütün olarak düşündüğümüzde, dönemi “hukuki-patrimonyal” olarak niteleyebiliriz (Sevil, 2005: 104).

Tanzimat dönemine gelindiğinde ise, bürokrasisinin tam anlamıyla farklı bir çehre sergilemeye başladığı görülmektedir. Tanzimat, Batı’da eğitim almış, yabancı dil bilen, çoğu diplomasiden gelmiş bürokratlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Tanzimat döneminde, iki önemli güç olan Yeniçeriler kaldırıldığından ve ulema da saf dışı bırakıldığından, bürokrasiyi denetleyecek Padişah haricinde başka bir güç kalmamıştır. Bu dönemde ilk defa Padişah’ın otoritesi bürokrasiye aktarılmış, devlet yönetiminde Bab-ı Ali bürokratlarının hakimiyeti başlamıştır. Bürokratlar “Padişah’ın değil, devletin hizmetkarları” konumuna gelmişlerdir. Tanzimat döneminde ve sonrasında idarenin gücü az sayıda kişide toplanmış ve halka inememiştir (Eryılmaz, 2010: 246). Tanzimat’a kadar olan süreçte devletin değil, hükümdarın hizmetkarı olarak görülen bürokrasi artık kul statüsünden çıkarak, hükümdarın değil devletin hizmetlisi olarak yeni bir statü kazanmıştır (Heper, 2006: 90).

Tanzimat dönemi bürokrasisi, modernleşme hareketinin “hem öznesi hem de aygıtı” haline gelmiştir. Aldığı modern eğitim ve Avrupa’daki gözlemlerine dayanan Tanzimat dönemi bürokratları, İmparatorluğun birliğini sadece kendilerinin sağlayabileceğini düşünüyorlardı. Şerif Mardin, Tanzimat dönemi üst düzey bürokratlarının yönetime getirmeye çalıştığı bu yeni tarzı “bürokratik stil” kavramı ile tanımlamıştır (Tural, 2009: 24).

Siyaset ile bürokrasi arasındaki ilişkiyi açıklayan üç farklı yaklaşımdan ikincisi olan siyaset-bürokrasi birlikteliği bu döneme uygun düşmektedir. Bu dönemde, bürokrasinin idari rolünü aşarak siyasi bir rol de üstlendiğini görüyoruz. Tanzimat’la gelen bu anlayışla, şekilsel olarak hemen gerçekleşme de, padişahın ilk defa yönetimi paylaşma fikrine olumlu baktığı söylenebilir. Padişahın “Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi” olarak kabul edilen bir idari sistemde, fikirselsel olarak bile bu noktaya gelinmesi büyük bir zihinsel gelişme olarak kabul edilebilir (Aykaç, 1997: 150).

Tanzimat döneminde sivil bürokrasiyi değerlendirdiğimizde, bürokrasinin sadece araçsal (instrumental) ussallığı değil aynı zamanda özsel (substantive) ussallığı da üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, sivil bürokrasi sadece siyaseti uygulayan değil, kendisi siyaset yapan bir kurum haline gelmiştir (Heper, 2006: 90-91). Heper gibi Findley de, Tanzimat döneminin Weber’in yasal-ussal bürokratik sistemiyle açıklanmıştır. Tanzimat döneminde geliştirilen düzen ile “İmparatorluk bir bütün olarak geleneksellikten, rasyonel olarak yapılanmış ve yasal bir düzene geçiş sürecine ulaşması sağlamıştır” (Göküş, 1999: 44-45).

Heper, Tanzimat dönemi bürokratlarının devlet idaresinde “Hegelci bir rol” üstlendiklerini belirtmekle birlikte, Tanzimat bürokratlarının Hegel’in tarif ettiği bürokratlardan daha da aktif bir role sahip olduklarını söylemiştir. Tanzimat bürokratları bu rolü istikrarlı bir şekilde devam ettirmenin yolunu “yasal yönü ağır basan” bir örgütlenmeyle olabileceğini düşünmüşlerdir (Eryılmaz, 2004: 134).

Tataroğlu, Tanzimat dönemi bürokrasisini, Morstein Marx’ın “statü elit” “işlevsel elit” tanımıyla açıklamıştır. Marx’a göre, modernleşme sürecinde bürokrasinin aşama kaydetmesiyle birlikte bürokratik elit, statü elit’ten (status officialdom), işlevsel elit’e (functional expertise) evrilmektedir. Modernleşme, siyasal ve bürokratik kurumlar arasında zorunlu bir farklılaşmaya yol açmaktadır. “Statü elit” tipi, modernleşmenin tam olarak kurumsallaşmadığı erken dönemlerde ortaya çıkar. Hukuksal olarak en üst tabakada yer alan “statü elit” bürokratik elit olduğu gibi aynı zamanda siyasi elittir. Modernleşmenin gelişmesi ve bürokrasinin kurumsallaşmaya başlamasıyla “işlevsel elit” tipi ortaya çıkar. İşlevsel bürokratik elitin görevi siyasilerin aldığı kararları rasyonel şekilde uygulamaktır (Tataroğlu, 1997: 62).

19. yüzyıl boyunca Osmanlı’da modernleşme, “patrimonyal bir siyasi sistemin bürokratik kolunun modernleştirilmesi olarak” ortaya çıkmıştır (Sevil, 2005:101). Tanzimat dönemi anlayışıyla birlikte, Padişah iradesini paylaşma sürecine girmiştir. Pareto’nun “seçkinler dolaşımı” teorisini andıran bu dönemde, “reformcu ve muhafazakar kanatlar arasındaki” mücadele “seçkinler içi” bir mücadele tarihi olarak değerlendirilebilir (Sevil, 2005: 110).

II. Abdülhamit dönemi, Weber’in “patrimonyal bürokrasiden rasyonel bürokrasiye geçiş” şeklinde ifade edilen sürece benzetilmiştir. Bu çerçevede, söz konusu zaman dilimi, modern bürokrasinin ilk nüvesinin oluşturulduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Osmanlı İmparatorluğunun idari yapısı dikkate alındığında, bu ilk dönemde bürokrasinin çok hızlı yayıldığı ve güçlendiği gözlemlenmektedir (Aykaç, 1997: 157-158). II. Abdülhamit döneminde, gazete basımı ve buna bağlı olarak okuma oranlarındaki artış yeni bir kamuoyu oluşmasında önemli rol oynamıştır. Diğer yandan, posta ve telgraf hatlarının yayılmasıyla iletişim, demiryolu ağının genişlemesiyle ulaşım kolaylaşmış bu sayede yeni bürokrasi sınıfı ülkenin tüm bölgelerinde daha kolay ve hızlı ulaşarak modernleşmenin temelini atmıştır (Kahraman, 2008: 18).

Cumhuriyet Türkiye’sindeki sivil bürokratik gelişimi incelerken, Weber’in bürokrasi modelini aynen kullanmanın anlamlı sonuç elde etmek açısından yeterli olmadığı genel bir kanıdır. Özellikle Weber’in yasal-ussal bürokrasi modeli, Batılı endüstrileşmiş toplumlar incelenerek geliştirilmiştir (Heper, 1974: 163).

Tanzimat döneminde şekillenmeye başlayan ve Cumhuriyet dönemine de aynen varlığını koruyan bürokratik yönetim geleneğinin ayırt edici özelliği, bürokrasinin siyasi kararların uygulayıcılığının yanında siyaset yapan bir aygıt oluşudur (Heper, 1974:3). Heper’e göre, Türk sivil bürokrasisi siyasi bir işleve sahiptir. Bürokrasi, siyasi programların uygulanması yanında, “siyasi çıkarların ifadesi” (interest articulation) ve “siyasi çıkarların bağdaştırılması” (interest aggregation) işlevlerini de üstlenmiştir (Heper, 1974: 3). Osmanlı-Cumhuriyet bürokrasisinin gelişimine baktığımızda özsel ussallığın hakim olduğunu ve süreklilik taşıdığını söyleyebiliriz (Heper, 1974: 160-161). Osmanlı bürokrasisi rasyonelitesinin temelinde İslami-dini ilkelerini korurken, Cumhuriyet bürokrasisi yoğun milliyetçilik ve laiklik ilkelerini çevreleyen değerleri korumaya çalışmıştır (Heper, 1974: 18-20).

Pareto'nun "seçkinler dolaşımı" teorisindeki seçkinler-içi bir mücadelenin devamını Cumhuriyet Türkiye'sinde de görmekteyiz. Asker ve sivil bürokrasinin beraber oluşturduğu "bürokratik yönetim geleneği"ne göre bürokratlar kendilerini devletin hizmetlisi olarak görmektedirler (Sevil, 2005: 110). Türkiye'de demokrasiye geçiş sivil toplum eliyle değil, devlet seçkinlerinin öncülüğü ile gerçekleşmiştir (Heper, 2011: 53).

Bu hususa vurgu yapan Heper, askeri darbe dönemlerini bu öncü rolün dışında bırakmıştır. Bürokratik seçkinlerin demokrasi anlayışı iyi, doğru ve ulus adına en uygun politikalara ulaşılması anlayışıdır. Heper'e göre, bürokratik yönetim geleneğinin içinden çıkan bu algı "rasyonalist demokrasi" olarak nitelendirilebilir. Bürokratik seçkinlerin algısında, toplumsal gruplardan bağımsız bir şekilde, şahsi olmayan değerler ve amaçlarla kurgulanan bir devlet düşüncesi vardır (Özer, 2006: 51).

Tanzimat'tan itibaren tüm dönemlerde bürokratlar "devleti yaşatmak, modernleşmeye sahip çıkmak" ideali ile yetiştirilmekteydiler. Bu gerçek Cumhuriyet dönemi için de geçerliydi. Bu nedenle, 1950 yılında CHP'nin seçimi kaybetmesiyle birlikte sivil bürokrasi devlet ve Cumhuriyet devrimlerini koruma misyonunun kendisine ait olduğuna inanmıştır. Bürokratik elit, Türkiye'deki halk ve siyasetçileri uygun bulmadığı gibi, DP'yi Cumhuriyetçi değer ve kurumların özüne karşı bir tehdit olarak görmüştü. Kendilerinde ülkeyi temsil misyonu ve söz konusu misyonu taşıma görevi görmekte ve bu rolden de meşruluklarına gerekçe çıkarmaktaydılar. Bu anlayışın doğal sonucu olarak Türkiye'yi yönetme hakkını sadece kendilerinde görmekteydiler (Durgun, 2002: 211).

Tek parti dönemi, bürokrasi için özsel ussallığın en üst düzeyde olduğu dönem olarak değerlendirilebilir. Bürokrasi devlet yönetiminin yanında sanayi, tarım ve altyapı gibi konularda belirleyici ve icracı konuma gelmiştir. Bu çerçevede, devlet bürokrasisi modern ve laik eğitim sisteminden geçmiş bireyler için cazip bir iş alanı haline gelmiş, bunun sonucu olarak da devlet kendisini büyük bir işveren olarak konumlandırmıştır (Özer, 2006: 49). Siyaset ile bürokrasi arasındaki ilişkiyi açıklayan üç farklı yaklaşımdan ikincisi olan siyaset-bürokrasi birlikteliği Tek Parti dönemi için uygun düşmektedir. Bu dönemde bürokrasinin idari rolünden çok siyasi rolü ön plana çıkmıştır.

Hegel'in Prusya deneyiminden etkilendiği bürokrasi çözümlemesi ile Tek Parti dönemi bürokrasisi arasında ilişki kurulabilir. Hegel'in "mutlak" ya da "evrensel sınıf"ı ile kendilerini devletin ilke ve değerlerini koruyucusu olarak gören devlet seçkinlerinin algısı arasında paralellik olduğu düşünülmektedir (Heper, 1984: 292). Heper, bürokratik seçkinlerin siyasal seçkinlerden kendilerini üstün gördüklerini belirtmiş ve bunun nedeni olarak da devlet seçkinlerinin siyasi seçkinlere güvenmediklerini ifade etmiştir (Heper, 2011: 51).

Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle birlikte "bürokratik seçkin-siyasal seçkin birliği" dağılma sürecine girmiştir. Çok partili siyasi hayata geçilmesiyle bürokrasinin siyaset üzerindeki tekeli kırılmış ve geçmiş dönemde iktidar gücünü tek başına kullanan bürokrasi sözkonusu gücü yeni toplumsal aktörlerle paylaşmak zorunda kalmıştır (Özer, 2006: 49).

Bürokrasi, sürekli itibar kaybettiği 1950-1960 döneminde Tek Parti devrindeki yaşanan altın çağı aramıştır. Bu açıdan bakıldığında 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, asker-sivil bürokratik seçkinlerin kaybedilen itibar ve güçlerini yeniden kazanmak için gösterdikleri tepki olarak da değerlendirilebilir (Özer, 2006:50).

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonrayapılan 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleriyle ve yeni düzenlemelerle bürokrasi-siyaset ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. 1961 Anayasa'sıyla özerk hale getirilen bazı kurumların özerkliği kaldırılmış, yapılan değişikliklerle devlet otoritesi güçlendirilmiştir (Durgun, 2002: 215). Önemli değişiklikler arasında; Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Askeri İdare Mahkemeleri'nin kurulması gelmektedir (Öztürk, 2017: 330).

Heper, 1970'li yılların ortalarına kadar, bürokratik seçkinlerin "siyasal grup" olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Öztürk, 2017: 330). 1970'li yılların ortalarından itibaren başlayan dönemi bürokrasinindaha çok siyasal seçkinlerin kontrolüne girdiği bir zaman dilimi olarak değerlendirebiliriz. 1970'lerin ortalarından itibaren iktidara gelen koalisyon hükümetleri ile bürokrasinin özerkliğini azaltacak uygulamalara gidilmiş, özellikle üst düzey bürokratların görevde kalma sürelerinde bariz azalmalar olmuştur (Özer, 2006: 50).

1973 yılı ve takip eden iktidar dönmlerinde daha önceden görülmemiş bir biçimde tayin ve görevden almalarla memur hareketliliği yaşanmıştır. Bu çerçevede, 1973 yılı laik bürokratik elitin siyasette oynadığı etkin rolün azalmaya başladığı tarih olarak kabul edilebilir (Öztürk, 2017: 330). Bu dönemde, bürokrasinin araçsal (instrumental) rasyonalite anlayışı içinde kalmaya zorlandığı söylenilebilir. Aynı zamanda, 1970'lere kadar kendilerini statü elit gibi gören bürokratların bu dönemde işlevsel elite dönüşmeye başladığı görülmektedir.

Heper, 12 Eylül 1980 İhtilali'ni bir anlamda “bürokratik aşkın devletin” tekrar siyasette hakimiyeti ele geçirmesi olduğunu belirtmiştir (Öztürk, 2017:331; Heper, 2006: 224). 12 Eylül 1980 İhtilali sonrasında ilk genel seçimler 1983 yılında yapılmış ve Anavatan Partisi (ANAP)'nin iktidarında demokratik yaşama dönülmüştür. Güçlendirilen yürütme ve tek başına iktidar olmanın gücünü de kullanan Turgut Özal hükümeti süresince iktidarın bürokrasi üzerinde denetim ve gücü artmıştır. ANAP iktidarı boyunca Parlamento ve siyasi iktidar uyum içinde çalışmış ve bu dönem boyunca yürütme ve yasama çatışması olmamıştır (Tataroğlu, 2006: 112).

Heper ve Sancar, 1983 yılından sonra Özal hükümetleri döneminde önceden patrimonyal karakterli kamu bürokrasisinin rasyonel-verimli bir bürokrasiye dönüştürülmeye çalışıldığına dikkat çekmişlerdir. Bu dönemde, ekonomide dışa açılma girişimleriyle dünya ekonomisiyle bütünleşmek için yapısal uyum programları uygulamaya konulmuştur. Yapısal uyum programı ile sadece ekonomik alanda bir dönüşümü değil, aynı zamanda bürokrasinin de bu yapısal dönüşüme uyum sağlamasını gerektiriyordu. Dolayısıyla, Özal hükümetleri döneminde bürokrasi ilk defa çok yoğun bir küresel etki altına girmiştir (Özer, 2006: 51-52).

1980'den itibaren, dünya genelinde etkili olan neo-liberal politikalar Türkiye'de etkili olmuştur. Bu çerçevede, karma ekonomik modelden, piyasa ekonomisine dayalı bir modele geçiş yaşanmıştır (Güzelsarı, 2004: 104; Eryılmaz, 2004: 161). Bu dönemde, Özal bürokrasiyi bir araç olarak kabul ettiği için bürokrasi ikincil konumda kalmıştır. Aynı dönemde bürokrasi verimsiz ve yetersiz olarak görülmüştür. Özal, eski bürokratlar yerine yeni teknokratlardan oluşan profesyonel bürokratik bir yapı oluşturmayı seçmiştir (Öztürk, 2017: 334). Bu dönemde en önemli değişiklik bürokratlarda aranan uzmanlık niteliklerinin değişmesi olmuştur. Yapısal uyum programını kapsamında

bürokratların liyakat ve tarafsızlığına ek olarak programa yönelik rasyonelliğe sahip olmaları beklenmiştir. Yeniliğe açıklık ve işbiricilik gibi nitelikler önplana çıkmıştır. Bu dönemde, mühendis mantığı rasyonellikle özdeş görüldüğü için bürokrasinin kilit konumlarına yurtdışından mühendisler getirilmiştir (Özer, 2006: 52). Teknokrat nitelikli dar bir kadro ile gelenbu yeni bürokratlar politika oluşturma ve uygulama aşamasında bürokrasi içinde bütün gücü ele geçirmişlerdir. Bu sayede Özal, yeni bürokrat kadroyu daha da kolay yönlendirebilmiştir (Öztürk, 2017: 335).

Özal, uyguladığı liberal politikalarla, devletin iktisadi alandaki etkisini azaltmak amacıyla devlet tekellerini kaldırdı, deregülasyon politikalarına ağırlık verdi ve KİT’lerin özelleştirilmesine önem verdi. Bunlar genel kabul gören neo-liberal politikaların etkisiyle uygulansa da 1983-1989 yılları arasında KİT’lerin özelleştirilmesiyle ilgili önemli bir netice alınmadı (Tataroğlu, 1997: 51, 150). Türkiye’de Özal dönemiyle başlayan neo-liberal politikalar daha çok iktisadi alanda uygulanmıştır. Cumhuriyet’in askeri-sivil bürokrasi iktidarına dayalı yapısında bir değişiklik olmamıştır (Köroğlu, 2012: 127).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda yaşanan PKK sorunu, terör olayları, irtica tehdidi ve uygulanan başarısız neo-politikalar, asker-sivil bürokrasi yönetim geleneğine uygun ortam sağlamaya devam etmiştir. 28 Şubat süreciyle ordu “siyasete yönelik laik cephenin en önemli aktörü” konumunda güncel politikalarla ilgili söz sahibi oldular ve hükümete hangi politikaları uygulamaları konusunda yönlendirici oldular (Öztürk, 2017: 340). Bu bağlamda, 28 Şubat sonrası süreçte siyaset-bürokrasi ilişkilerinde askeri bürokrasinin artık gündelik siyasetin içinde olduğunu ve sadece güvenlik konularında ilgili değil, siyasal konularla ilgili kendilerini yetkili gördüğü “asker vesayetinin” arttığı bir dönem yaşanmış olduğunu görmekteyiz.

1990’lı yıllarla birlikte birçok ülkede bu politikaların ekonomik kriz, işsizlik, yoksulluk gibi başarısız sonuçları olduğu görülünce neo-liberal politikalar yeniden gözden geçirilerek devlete karşı söylemler değiştirilmiştir. “Minimal devlet” anlayışından “piyasa-dostu devlet” yönetim ve etkin devlet anlayışına geçilmiştir (Güzelsarı, 2004: 104-105). Bu politikaların etkisiyle, Türkiye’de üst kurullar dönemi başlamıştır. Üst kurulların mali ve idari özerkliğiyle sivil bürokrasinin üzerindeki siyasi baskılardan arındırılarak, piyasa sistem kurallarının serbest işlemesi sağlanmıştır. Önemli kamu

politika alanları üst kurullarda görevli tekno-bürokratlara geçerek yetkili oldukları konularda serbest karar vermeye başlamışlardır (Eryılmaz, 2004: 162-163).

Üst kurulların hem mali alanda hem de siyasal anlamdaki özerklik oluşundan duyulan rahatsızlıklar sonucunda, 2011 yılında Düzenleyici ve Denetleyici Kurul işlemlerinin denetlenmesi ile ilgili 649 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişiklik yapılmıştır. “Bakan, bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların (5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan kurumlar dahil) her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkilidir.” Yapılan değişiklik ile 5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan üst kurulların özerkliği kaldırılmış, bakan “kendisine bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkili” kılınmıştır (Çırakoğlu, 2016: 109). Özerkliklerinin kaldırılmasıyla üst kurul bürokrasisinin etkinliği azaltılmak istenmiştir.

1.3.3. Hükümet Sistemleri ve Bürokrasi-Siyaset İlişkisi

Hükümet sistemlerine şekil veren en önemli faktör yasama ve yürütme erkelerinin birbirlerine göre konumlanmaları ve aralarındaki ilişkidir. Kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde kurgulanan hükümet sistemleri, yasama ve yürütme organlarının sert bir şekilde birbirlerinden ayrılmaları ya da söz konusu ayrımın daha yumuşak olmasına bağlı olarak isimlendirilirler (Ustabulut, 2016: 43).

Bürokrasinin etkisi, ilişki ağları ve yapısı parlamenter ve başkanlık sistemlerinde farklılık göstermektedir. Ayrıca sistemin üniter veya federal olması bürokrasinin yukarıda bahsedilen yapısal özellikleri üzerinde önemli etkilere sahiptir (Eryılmaz, 2004: 116).

1.3.3.1. Başkanlık Sisteminde Bürokrasi-Siyaset İlişkisi

Konuya giriş yapmadan önce kısaca başkanlık sistemi hakkında bilgi verecek olursak; Başkanlık sistemi, yasama, yürütme ve yargı erkelerinin birbirinden bağımsız olarak işlemesi temeline dayanan güçler ayrılığı ilkesinin en ileri uygulamasıdır. Başkanlık

sisteminde başkan yürütme erkini, halk tarafından doğrudan seçilerek tek başına kullanır. Bu sistemin en önemli ve ayırıcı özelliği devlet ve hükümet başkanlığı görevlerinin başkanlık konumunda birleşmesidir (Bozkurt, Ergun, ve Sezen 1998: 30-31).

Başkanlık sisteminde yasama için ayrı bir seçim, başkan için ayrı bir seçim yapılır. Seçimleri kazandıktan sonra başkan hükümeti kurar. Yürütme gücü başkanın şahsında toplandığından, yasama organı ne başkana nede bakanlarına direktif veremez. Başkanın belirlediği kabinedeki bakanlar başkanın direktif ve dileklerini yerine getirmekle yükümlüdürler ve kendi kendilerine siyasa yapma yetkileri yoktur. Başkan kendi kabinesini belirlerken kendi görüşlerine yakın kişileri seçer (Tataroğlu, 2006: 102).

Başkanlık sistemlerinde hükümetlerin bürokrasi üzerindeki kontrol kapasitesinin sınırlı olması, söz konusu sistemlerde gücün yasama ve yürütme organları arasında dağıtılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede iktidar seçilmiş siyasetçilerden ziyade askerler gibi atanmış kamu görevlilerinin eline geçer. İktidar gücünün bu şekilde dağılması siyasal rejimlere önemli zararlar verir ve seçilmiş başkanın sadece zayıf bürokrasileri kontrol edilebildiği bir yapı ortaya çıkar. Başkanlık sistemleri tarafından ön görülen katı güçler ayrılığı prensibinin sistem açısından bir takım önemli olumsuz sonuçları vardır. Bunların başında siyasal bölünmeden kaynaklanan bürokrasi üzerindeki kontrol eksikliği gelmektedir. Siyasi iktidarın bürokrasi üzerindeki kontrol eksikliği ise zamanla darbeye sonuçlanabilecek sistem zayıflamasına yol açar. Bunun yanında üst düzeydeki koordinasyon eksikliği gücün bürokrasinin daha alt kademelerine yayılmasına yol açar. Söz konusu nedenlerle devlet bürokrasisi üzerinde gerekli kontrolü sağlamakta yetersiz kalan başkanlık sistemlerinin yapıları gereği darbelere diğer sistemlere oranla daha fazla açık olduğunu göstermektedir (Öztürk, 2003: 81-82).

ABD’de ortaya çıkan Başkanlık sistemi günümüzde birçok ülkede uygulanmaktadır. Başkanlık sisteminin ABD’de uygulandığı hali en iyi örnek olduğu için ABD örneği üzerinden başkanlık sistemi anlatılacaktır. ABD örneği dışında bütün başkanlık rejimleri askeri darbeler yoluyla otoritenin bürokratlara geçtiği dönemleri yaşamıştır. Amerikan başkanları ABD’de ancak iç savaş ve kriz dönemlerinde anayasal sınırların dışına çıksalarda anayasa hiçbir zaman askıya alınmamış ve Kongre dağıtılmamıştır. Riggs’e göre bu istisnai durum, Amerikan sisteminin dört temel özelliğinden

kaynaklanıyordu. İlk olarak partizan olmayan ve liyakata dayanan kariyer yapısı, ikinci olarak üst düzeyde partizan politik atamaların yapılması ancak bunun güçlü bir parti dışı danışmanlık sistemiyle dengelenmesi, üçüncü olarak federal yapının getirdiği esneklik ve son olarak da etkili bir özel sektörün bir kısım kamu görevlerini verimli bir şekilde yerine getirmesidir (Öztürk, 2017: 157-158).

ABD’de bürokrasinin siyasi iktidar tarafından kontrol altında tutulması düşüncesinin kökenini ABD’nin kuruluş aşamalarında bulabiliriz. ABD’nin bürokrasi ile tanışması kuruluşundan 150 yıl sonra olmuştur. Federalist dönemin bitiminde sivil bürokrat sayısı sadece 300 kişi, 1881 yılında 95.000 kişiydi. 1925 yılına gelindiğinde ise bürokrat sayısı 500.000 olmuştur (Tataroğlu, 2006: 103).

Başkanlık sisteminde, günümüzde de Trump örneğinde de olduğu gibi, bürokrasinin etkinliğinin derecesi başkanın kişisel özellikleriyle ilişkili olmaktadır. Başkanlığa seçilen kişinin bu noktada dirayetli biri olup olmaması çok önemli olmuş ve olmaktadır. Örnek verecek olursak, 1836’dan 1933 yılları arasında ABD Başkanı Lincoln ve Roosevelt dışındaki başkanların kişilikleri zayıf olarak nitelendirilmiştir. 1933 yılından sonra ise Başkan Roosevelt’in seçilişi ile yeni bir dönem başlamıştır. 1933 yılında “Başkanın Yürütme Bürosu” kurulmuş, alınacak kararlarla ilgili önceden hazırlık yapmak ve alınan kararların uygulanmasını denetleme görevi verilmiştir. Daha sonra ise ekonomi ve yönetimle ilgili birçok Komisyon ve Kurul Beyaz Saray’a bağlandı. Bunların arasında Bütçe Komisyonu, Ekonomik Danışma Komisyonu, Ekonomik Danışmanlık Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu, Planlama Dairesi gibi önemli bir çok bürokratik kurum vardı (Öztürk, 2003: 79).

ABD’de siyasi patronaj olumsuz sonuç verdiği için siyasi atamalar önemli ölçüde sınırlandırılmıştır (Merikoski, 1971: 176). ABD’de 1920’de kamu bürokrasisinin idaresinde liyakat sisteminine geçilmiş olmakla birlikte günümüzde üst düzey kamu görevlilerinin yaklaşık % 1’i partizan atamalarla gerçekleştirilmektedir (Öztürk, 2017: 166-167).

Amerikan idari sisteminde bürokratlar siyasi kimlikleri olmayan kamu görevlileri olarak görülürler (Öztürk, 2003: 80). ABD başkanlık sisteminde devlet memurlarının sadece başkana değil aynı zamanda Kongreye karşı da yükümlülükleri bulunmaktadır. Zira

Kongre bütçenin hazırlanması ve onaylanması sürecinde kamu görevlilerini sorgulamakta ve değerlendirmektedir. Söz konusu denetim öyle sıkı boyutlara ulaşmaktadır ki parlamenter sistemlerde sadece bakanlara karşı hesap veren devlet memurları başkanlık sisteminde neredeyse tüm Kongre üyesi milletvekillerine hesap verir hale gelmiştir. Bu nedenle bürokratların Kongre üyeleriyle yakınlık kurmaları ABD başkanları ve bakanlar tarafından çok da tercih edilmeyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Başkanlık sistemi çerçevesinde üst düzey bürokratlar başkan tarafından atanmalarına karşın anılanların görevlerine başlayabilmeleri ve görevlerinde kalabilmeleri senatonun onayına bağlıdır. Bu nedenle başkan senatonun hilafına üst düzey bir bürokrati kolay kolay atayamaz. Bu açıdan kamu görevlileri, halkın temsilcisi konumunda olan siyasi yapıların taleplerine oldukça hassas davranmaktadırlar. Herhangi bir politikanın şekillendirilmesi ve uygulaması aşamalarında bürokratların takdir yetkisi bulunmamaktadır. Bürokratların yerine getirecekleri işler yasalarla detaylı bir şekilde belirlenmiş olup, "politika oluşturma" söz konusu çerçeve içinde yer almaz (Öztürk, 2017: 158-159).

ABD'de halihazırda yürürlükte olan sistem çerçevesinde; liyakat ilkesine göre göreve getirilen ve sürekli olarak görev yapan ve sınıflandırma dışı ve istisnai görevler yürüten olma üzere iki çeşit kamu görevlisi bulunmaktadır. Birinci sınıftaki kamu görevlileri ABD' deki toplam kamu görevlilerinin % 90'ını oluşturmakta olup, söz konusu kamu görevlilerin atamaları ve terfilerinde siyasi iktidarın herhangi bir rolü bulunmamaktadır. Diğer yandan, ikinci sınıfta yer alan istisnai kamu görevlileri ise başkanın siyaset belirlemede yardımcı olan ve bu nedenle siyasi güven gerektiren pozisyonlarda görev yapan üst düzey kamu yöneticilerinden oluşmaktadır (Tataroğlu, 2006: 104).

ABD'de memurların siyasi faaliyetlerde bulunmaları da belirli kurallarla sınırlıdır. Yasakların en başında memuriyetle parlamento üyeliğinin birlikte yürütülemeyeceği gelmektedir. Bunlara ek olarak bir partiye üye olmak, seçim kampanyalarına iştirak etmek, siyasi amaçlı para yardımı toplamak, aktif olarak siyasi toplantılara katılmak, herhangi bir partiyi destekleyici açıklama yapmak yasaklanmıştır. Seçimlerde oy kullanmak, fiili olarak desteklediği anlamına gelmeyecek ölçüde siyasi açıklamalarda

bulunmak, siyasi partilere bağıştta bulunmak serbest bırakılmıştır (Merikoski, 1971: 179).

Bürokrasinin siyasi iktidar tarafından kontrol edilebilir olması düşüncesi ABD siyasi sistemi bağlamında oldukça yerleşik bir yaklaşımdır. Bu nedenle, ABD'de bürokrasinin denetim altında tutulabilir olması her zaman önemini korumuştur. Başkanın bürokrasi üzerinde kontrolünü kaybetmesinin ise "bürokratik hükümet" sistemine yol açacağı yaygın bir endişe kaynağıdır. Bu bağlamda, siyasi iktidar tarafından kontrol altında tutulamayan bir bürokrasi, rahatlıkla seçilmiş başkan ve kongrenin talimatları dışına çıkabilecek ve kendi kuralları dışında hiçbir norma karşı sorumluluk hissetmeyecektir. Sadece kendi kurallarına bağlı bir bürokrasi ise vatandaşları yönetilecek nesnelere olarak göremeye başlayacaktır (Tataroğlu, 2006: 104-105).

Bürokratik yapıların halka karşı daha fazla sorumlu tutulabilmeleri ihtiyacı Kongrenin bürokrasi üzerindeki kontrolünü biçimlendirmiştir. Bu nedenle bürokrasiyi halka ve halkın temsilcisi olan Kongreye karşı sorumlu hale getirmek amacıyla yasama çalışmaları, bütçelerin onaylanması, veto hakkı, gayri resmi ilişki ağları gibi mekanizmalar geliştirilmiştir. Bürokrasi üzerindeki tüm bu kontrol yöntemleri, siyasi erk tarafından belirlenen hedeflere ulaşılmasında bürokrasiden en verimli şekilde yararlanılabilmesi amacıyla ortaya konulmuştur. ABD sisteminin mantığı içerisinde bürokrasinin yasama organına karşı sorumluluğunun temin edilmesi, bürokrasinin teknik yeterliliğinden daha önemli görülmektedir (Tataroğlu, 2006: 105).

Bürokratik yapılar üzerindeki Kongre kontrolünün üç temel anlamı bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Kongre'nin bürokrasiyi kendisinin uzantısı bir yapı olarak algılıyor olmasıdır. Kongre açısından yürütme erkinin merkezi bürokrasi değil kendisidir. Bu bağlamda bürokrasinin işlerin yürütülmesini sağlayan bir taşeron olarak algılandığı söylenebilecektir. Diğer yandan, bürokrasi üzerindeki Kongre kontrolü, bürokrasinin işlem ve eylemlerinde herhangi bir hataya düşmesi durumundan Kongre'nin durumdan haberdar olarak müdahale hakkını beraberinde getirmektedir. Son olarak ise bürokrasinin içinde faaliyet gösterdiği yapısal koşullar Kongre'nin yasama çalışmalarıyla oluşturulur ve sürdürülür (Tataroğlu, 2006: 104).

ABD kamu yönetiminde bürokrasi sadece başkana değil aynı zamanda Kongre'ye karşı da sorumlu konumdadır. Başkana ilave olarak Kongre'ye karşı da sorumlu olan bürokrasi bu çerçevede etkin bir biçimde kontrol altında tutulur ve denetlenir (Öztürk, 2017: 159-160). Bu çerçevede Kongre, komite ve alt komiteler oluşturarak bürokratik yapılan etkin bir biçimde denetlenmesini sağlama gayreti içerisinde (Tataroğlu, 2006: 105).

Kongre denetimine ilave olarak getirilen Başkanlık denetimi ise bürokrasinin eylem ve işlemlerinin seçilmiş başkanın makamı aracılığıyla halk adına denetlenmesidir. Başkanlık, bütçe, yeniden yapılandırma, liderlik gibi enstrümanlarla bürokrasiyi kendi kontrolü altına almayı veya siyasi hedeflerine ulaşmak amacıyla bürokrasiyi söz konusu isteklerin yerine getirilmesi için motive etmeyi hedefler. Bürokrasiye ait bütçelerin hazırlanmasının, onaylamasının ve bürokrasi bünyesinde gerçekleştirilen yeniden yapılanmaların her ne kadar daha etkin bir yönetim için hayata geçirildiği iddia edilse de asıl amaç bürokrasi üzerinde başkanlık kontrolünün artırılmasıdır. Başkan yetkisini Anayasa'da kendisine verilen "yasaların uygulanmasını" görevinden almaktadır. Anayasal açıdan bakıldığında Başkanın bürokrasi üzerinde oldukça sınırlı bir yetkisi bulunmaktadır. ABD Anayasası başkana iki idari yetki vermektedir. Bunların ilki üst düzey kamu görevlilerinden emirleri altında bulunan memurların görevlerine ilişkin yazılı görüş talep edebilmesidir. Başkanın diğer idari yetkisi ise Senatonun tatilde olduğu ve tahsisat komisyonlarının görev süreleri sona erdiği zamanlarda "münhal bütün gücü kendisi" kullanabilmesidir. Öte yandan, başkan Anayasal açıdan sınırlı yetkilere sahip olmasına rağmen, fiiliyatta ABD sistemi başkanının daha güçlü olarak faaliyet yürüttüğü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Tataroğlu, 2006: 107).

ABD başkanı, bürokrasi üzerinde tam anlamıyla hakim konumda olmasa dahi, idaresindeki bütün bürokratik işlem ve eylemlerden sorumlu tutulmaktadır. Bu çerçevede başkan bürokrasinin tamamına hakim olmaya çalışmakta, ancak, bürokratik direnç nedeniyle söz konusu çabasında yetersiz kaldığı yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Günümüzde ABD başkanları, başkanlık alanlarında bulunan tüm bürokratik işlem ve eylemler üzerinde mutlak yetki sahibi değildirler. ABD başkanları, bürokrasi üzerinde daha fazla denetim sahibi olma ve bürokrasiyi verimli bir yapıya

kavuşturma çabalarına azalan bir biçimde de olsa devam etme gayretindedirler (Tataroğlu, 2006: 107-108).

Amerikan sisteminin günümüzdeki temel felsefesi idarenin siyasetten ayrılmasıdır. Diğer yandan kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yasamanın yürütmeden ayrılması günümüz ABD idari yapısının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Ancak söz konusu durum, siyasi tabloda Kongreyi başkanın yanında rakip bir güç odağı olarak ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bürokrasinin kontrolü ve denetlenmesi konusunda başkan ve Kongrenin rekabet halinde oldukları söylenebilecektir. İki farklı siyasi güç merkezinin rekabet halinde olduğu ABD sisteminde bürokrasi de iki farklı patrona hem hizmet etmekte ancak aynı zamanda bu iki patrona karşı da sorumlu hale gelmektedir. Söz konusu durum ilk bakışta bürokrasi açısından bir handikap olarak görülse de bazı durumlarda bürokrasi başkanı Kongreye veya Kongreyi başkana karşı kullanarak kendisine avantaj sağlamaktadır. Ancak bu durum bürokrasi açısından kalıcı ve geleceğe dönük yararlar sağlamaktan uzaktır (Tataroğlu, 2006: 109).

1.3.3.2. Parlamenter Sistemde Bürokrasi-Siyaset İlişkisi

Parlamenter sistem ilk olarak İngiltere’de gelenekler çerçevesinde oluştuğu için bu sistemi açıklamadan önce kısaca İngiltere’de parlamenter sistemin gelişim sürecine değinilecektir (Özer ve Özmen, 2017: 22). İngiltere’de 1215 yılında “Magna Carta Libertatum” anlaşması kral ve baronlar arasında yapılan kralın yetkileri sınırlandırıldığı ilk belgedir (Özer ve Özmen: 2017: 22). İngiliz bürokrasisinin ortaya çıkarak günümüzdeki şekline evrilmesinde, Kralın yetkilerinin sınırlandırılmasının yanında geliştirilen yeni kurumların Kralla birlikte devlet yönetimine katılmalarının önemli rolü olmuştur (Çoşkun, 2005: 49). İngiltere’de, 19. yüzyılın sonlarına doğru devlet gücü kraldan kamu bürokrasisine doğru kaymış ve bürokrasinin siyasa iktidara karşı bağımlılığı azalmaya başlamıştır (Tataroğlu, 1997: 43). Bu gelişmeler paralelinde 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere, dünyanın en gelişmiş bürokrasisi konumuna gelmiştir (Çoşkun, 2005: 49).

İngiltere’de 1854’e kadar kamu hizmetlerinin verilmesinde “kayıрма” yöntemi uygulanmıştır. Bu dönemde yapılan atamalar, parti bağımlılığı, satın alma ve nepotizm temelinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu durumun kamu hizmetlerinin verilmesini ve devletin etkinliğini olumsuz etkilemesi üzerine 1854’te Trevelyan tarafından idari reform hareketleri başlatılmıştır. 1854 yılında yayınlanan “Trevelyan-Northcote Raporu” günümüzde hala İngiliz kamu yönetimi sisteminin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde de geçerliliğini koruyan söz konusu sistemin temelinde “liyakat ilkesi” yatmaktadır. İstihdam sürecinde yarışma sınavı, işin vasfına göre personelin sınıflandırılması, işe alma ve terfilerde kurumlar arasında yeknesaklık sağlanması “Trevelyan-Nortcote Raporu” sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda temellenen İngiliz personel sisteminde kamu yöneticilerinin siyasal bağımlılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla terfiler, siyasal eğilimlere göre değil, mesleki yeteneğe göre gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan İngiltere’de bürokraside “liyakat ilkesi” ile “kariyer sistemi” egemendir (Tataroğlu, 1997: 43-44).

Günümüzde İngiltere’de Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT), Silahlı Kuvvetler, belediyeler ve yargı dışında, yaklaşık 600.000 kamu görevlisi çalışmaktadır. Ancak, üst bürokratik yönetim 600 kişiden oluşan güçlü bir çekirdek gruptan oluşmaktadır. İngiltere’de bakanlıklar ilgili müsteşarın yönetimi altındadır. İngiltere’de siyasi bağımlılığı bulunmayan bürokrasi, seçimle iktidara gelen her hükümete aynı sadakatle hizmet etmek zorundadır. Bu çerçevede, İngiltere’de üst düzey bürokrasi siyasal tartışmaların/çekişmelerin dışında tutulmaya çalışılır. Diğer yandan kamu görevlilerinin siyasete girmeleri önünde bir engel bulunmamakla birlikte siyasete girmek isteyen kamu görevlilerinin öncelikle görevlerinden çekilmeleri şarttır (Çoşkun, 2005: 50).

Parlamente sisteminin temellerinin atıldığı ve başarıyla uygulandığı ülke olan İngiltere’de parlamente sisteminin gelişimi kısaca değinildikten sonra sistemin özellikleri ele alınacaktır. Kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan parlamente sisteminin, dört temel özelliği bulunmaktadır. İlk olarak yürütme iki başlıdır. İkincisi, devlet başkanının siyasi açıdan sorumluluğu bulunmamaktadır. Üçüncüsü, Hükümetteki bakanların yasama organına siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. Dördüncü özelliği ise, yürütmenin yasamayı sona erdirmeye yetkisinin olmasıdır (Özer ve Özmen, 2017: 22).

Parlamente sistemlerde yasama ve yürütme organları arasındaki birlikteliğin artmasıyla birlikte siyasi lider ile üst düzey kamu bürokratları arasındaki işbirliği de artmaktadır. (Eryılmaz, 2004: 117). Parlamente sistemlerde yürütmenin gücü parlamentonun bir organı olan hkmettedir. Hükümetin gücü ise parlamentoda sahip olduğu çoğunluğun güveni ve desteğinin devamı ile doğru orantılıdır. Ayrıca hükümet yeleri, halk tarafından sečilerek parlamentoya giren milletvekillerinden oluştuğu için birleşik bir yapı içinde ortak hareket etmeye iter. Yasama ve yürütme arasındaki bu g birlikteliği neticesinde hükümet bürokratik reformları kolaylıkla gerçekleştirebilirken aynı zamanda da kariyer memurlarından oluşan güçlü bir bürokrasi üzerinde kontrol sağlayabilir (ztrk, 2017: 163).

Parlamente demokrasilerin temel taşlarından en önemlisi hükümetlerin sorumlu ve siyasi temsil kabiliyetine sahip olmalarıdır. Bir hükümetin meşruiyeti; iktidara gelişinin, icraatlarının ve iktidarı devretmesinin hukuk devleti ve demokratik koşullarında gerçekleşmesi ile sağlanır. Demokrasilerin en önemli koşulu yasama görevini yürüten parlamentoların seçimle işbaşına gelmeleridir. Diğer yandan, iki bölümlü parlamento yapılarında ise kanun yapma yetkisinin parlamentonun seçimle işbaşına gelen kısmı tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Yürütmenin tepesinde yer alan hükümetin hukuki ve siyasi olarak parlamentoya karşı sorumlu tutulabildiği ölçüde parlamento da bürokrasi üzerinde denetim gerçekleştirebilir. Bu sayede demokratik meşruiyet de temin edilmiş olur (Tataroğlu, 2006: 99).

Parlamente sistemlerde siyasi otorite büyük ölçüde başbakana ve parlamento içerisinden seçilen bakanlar kuruluna verilmiştir. Söz konusu sistemde başbakan ve bakanlar kurulundan gelen kanun tasarıları kural olarak yasalaşır. Parlamenteoda çoğunluğa sahip olan iktidar, başbakana ancak siyasi amaçları ciddi bir tehdit altındayken karşı çıkabilir. Ancak söz konusu durumda dahi iktidar partisi yesi parlamente açısında başbakana karşı bir duruş sergilemek beraberinde büyük riskler taşır. Teorik açıdan bakıldığında parlamento birçok yasa, tüzük ve yönetmelik ile yürütme üzerinde ciddi bir denetim mekanizmasını kontrol altında tutmaktadır. Ancak reel açıdan ele alındığında parlamente sistemin yürütme üzerindeki denetimi başkanlık sisteminden daha azdır. Her parlamenteerin üst düzey bürokratlara kendi faaliyet

konularına ilişkin soru sorma ve bilgi talep etme hakkı bulunmaktadır. Ancak başbakanın söz konusu taleplere üstü örtülü şekilde karşı çıkması ve/veya bürokratin bilgi saklamaya tevessül etmesi durumunda denetleme mekanizmalarından istenilen sonuç elde edilemez (Tataroğlu, 2006: 100).

Diğer yandan parlamenter sistemlerde koalisyon veya tek parti iktidarı şeklinde kurulan hükümet yapılarının siyaset-bürokrasi ilişkileri üzerinde farklı farklı etkileri bulunmaktadır. Tek bir siyasi parti tarafından oluşturulan hükümetlerde bürokrasi üzerinde hakimiyet daha fazlayken, koalisyon hükümetlerinde hükümetin bürokrasi üzerindeki kontrolünün zayıfladığı görülmektedir. Bu bağlamda koalisyon hükümetlerinin bürokrasi ile olan ilişkileri, başkanlık sisteminde başkanın bürokrasi ile olan ilişkileriyle büyük oranda benzerlik gösterir. Koalisyon hükümetlerinde kamu bürokrasisi sorumluluk ve bağlılık açısından birden fazla seçeneğe sahiptir. Bu sayede bürokratlar hükümetin ortakları arasında kendilerini koruyacak herhangi bir tarafa yakınlaşma ve ilişki tesis etme imkanına sahip olabilirler (Eryılmaz, 2004: 118-119).

Öte yandan siyasal ve bürokratik elitin niteliği, siyasiler ile bürokratlar arasındaki ilişkileri belirleyen önemli faktörlerden birisidir. Kamu kurumlarının başına getirilecek idarecilerden beklenen nitelikler bu konuda belirleyici rol oynamaktadır. İngiliz idare sistemi yönetici adaylarında genel yetenek ararken, Amerikan sistemi daha çok alanında uzman şahısları tercih etmektedir. Bürokratların niteliklerindeki söz konusu farklılık, anılanların politika belirleme süreçlerindeki etkinlikleri üzerinde önemli bir pay sahibi olabilmektedir. Diğer yandan, bakan seçilen şahısların parlamento üyesi- dışarıdan atama veya bürokrat-özel sektör kökenli olup olmamaları da ilişkileri etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Eryılmaz, 2004: 119).

Bu çerçevede, parlamenter sistemlerde parlamentonun bürokrasi üzerinde kontrol ve denetim yetkisinden doğan nüfuzunun başkanlık sistemine göre daha az olduğu söylenebilecektir. Bunun en önemli nedeni bizzat parlamento içinden çıkan yürütmenin parlamentonun söz konusu gücünü önemli ölçüde gölgelemesidir. Güçlü bir yürütme, bürokrasinin seçilmişler tarafından daha fazla denetlenmesi ve kontrol edilmesi

anlamına gelecektir. Öte yandan, koalisyon veya zayıf hükümetlerde ise bürokrasi, denetim mekanizmalarından daha fazla kaçış imkanı bulacaktır (Tataroğlu, 2006: 102).

Parlamente sistemlerde yasama ve yürütme gücü tek parti hükümeti elinde toplandığı için bürokrasinin kontrolü açısından söz konusu sistem başkanlık sistemine göre daha fazla imkan ve kabiliyete sahiptir. İki erkin bu şekilde tek elde birleştiği parlamente sistemlerdeki tek parti iktidarı hem istenilen bürokratik reformları direnişle karşılaşmadan hayata geçirebilir hem de kariyer memurlarından oluşan etkili bir bürokrasi üzerinde hakimiyet kurabilir (Öztürk, 2017: 163). Tüm bu veriler ışığında, en azından teorik açıdan bürokrasi üzerinde en etkili kontrolün parlamente sistemlerde sağlandığı söylenebilir. Ancak, parlamente sistemin reel işleyişi çerçevesinde konu ele alındığında durumun teorik kabullerden farklı olduğu gözlenmektedir. İktidara gelen parti veya partiler seçim kampanyaları sırasında halka verdikleri sözleri en kısa sürede yerine getirmek isterler. Bu nedenle yönetimde rasyonalite söz konusu iktidarlar için bir öncelik veya önem teşkil etmez. Birçok durumda siyasetçilerin vaatlerini rasyonalite çerçevesine oturtmak bürokratlara kalır. Bu anlamda siyasetçiler tarafından halka verilen sözlerin ne ölçüde yerine getirilebileceğine bürokratların karar verdiği söylenebilir (Öztürk, 2017: 163).

2. BÖLÜM

OSMANLI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNDE SİYASET BÜROKRASİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Tezin ana konusu “çok partili siyasi dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisi”ni incelemektir. Bu amaçla 1946-2015 yılları arasında TBMM’ye seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin yasama ve yürütme organlarındaki temsili oranlarını araştırıp sadece sayısal bulguları ortaya koymak yeterli değildir. Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihinde “bürokrat kökenli milletvekilinin” genel kabulde “ne anlama geldiğini, hangi misyonu temsil ettiğini” de ortaya koymak gerekmektedir. Bunun için de geçmişten günümüze bürokrasimizin gelişim tarihini ve zamanla bürokratlarımızda oluşan “düşünce dünyasını” araştırmak şarttır.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti birçok siyaset adamı ve siyaset bilimci tarafından “bürokratik devlet” ve “bürokratların hâkimiyetinin ağır bastığı” bir devlet olarak tanımlanıyorsa eğer bunun en başta gelen sebebi altı yüzyıllık Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası üzerinde kurulan Türkiye’nin Osmanlı’dan devraldığı birçok mirasının yanında bürokrasi yönetim geleneğini de devralmasındandır.

Türkiye’nin bugünkü bürokratik yapısının kökleri özellikle Osmanlı’da Tanzimat döneminde gerçekleştirilen bürokratik yeniden yapılanmaya dayanmaktadır. Türk bürokrasisinin ana hatları itibariyle Osmanlı devlet bürokrasisinin devamı niteliğinde oluşu üzerinde birçok yazarın ortak görüşü bulunmaktadır (Yalçındağ, 1970: 20; Aykaç, 1997:129; Ergun ve Polatoğlu, 1984: 67; Öztürk, 2017: 280-281).

1923 yılında cumhuriyete geçişle birlikte “yönetim gelenekleri ve siyasal kültür” büyük ölçüde cumhuriyete intikal etmiştir (Öztürk, 2017: 280-281). “Tarihi bürokratik imparatorluk” geleneğine sahip Osmanlı-Türk devleti bürokrasisi siyasi sistem içinde nispi bir özerkliği vardır. Bu noktada özellikle üst kademedeki bürokratların ülkenin kaderini şekillendirecek siyasi mücadelelerin merkezini oluşturduğunu söyleyebiliriz (Öztürk, 2017: 280-281). Bu nedenle, Türkiye’de bugün hâkim olan “bürokratik yaşamı ve düşünce tarzını” anlamak için öncelikle Osmanlı dönemindeki bürokrasinin yapısını ve bürokratların düşünce dünyasını anlamak gerekmektedir.

Tanzimat döneminde Osmanlı merkezi devlet yapılanmasında ve bürokratik hayatında gerçekleştirilen reformlar sayesinde Osmanlı tarihinde ilk defa sivil bürokrasi devlet yönetiminde hâkim unsur olarak ortaya çıktığı için Tanzimat dönemine tezin konusu itibariyle özel bir önem atfedilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ilk olarak “Osmanlı Bürokrasisi” başlığı altında “Tanzimat öncesi Osmanlı Bürokrasisi” kısaca incelenmesi uygun görülmüştür. Ulemaya tarihte ilk defa Padişahlar tarafından “Devlet nasıl kurtarılır?” sorusunun sorulduğu bir dönem olan Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisi incelendikten sonra sırasıyla Tanzimat dönemi bürokrasisi, I. Meşrutiyet, Abdülhamit dönemi ve II. Meşrutiyet dönemleri beş ayrı başlık altında incelenecektir. Cumhuriyet dönemindeki bürokratik yönetim yapısındaki gelişmeler, Tek Parti Dönemi, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi, 1960-1980 Dönemi, 1980-2002 Dönemi ve 2002-2018 AK Parti Dönemi başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1. OSMANLI DÖNEMİNDE BÜROKRASİ

Osmanlı dönemi bürokrasisinde Tanzimat dönemi önemli bir değişim dönemi olmuştur. Tanzimat döneminde Osmanlı merkezi devlet yapısında ve bürokrasi hayatında çok büyük yapısal değişimler yaşanmıştır. Padişahın kulu ve hizmetkârı olarak çalışan Osmanlı bürokrasisi, Tanzimat dönemi ile birlikte kul statüsünden çıkarak devletin hizmetlisi anlayışıyla görev yapmaya başlamıştır (Heper, 2006: 90). Bu yüzden Osmanlı dönemi bürokrasisini Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisi ve Tanzimat sonrası Osmanlı bürokrasisi adıyla iki farklı başlıkta inceleyeceğiz. Tanzimat sonrası dönemden sonra ayrıca I. Meşrutiyet, Abdülhamit dönemi ve II. Meşrutiyet ayrı başlıklar halinde kısaca açıklanacaktır.

2.1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Bürokrasisi

Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisi başlığı altında kısaca Tanzimat öncesi Osmanlı merkezi yönetimi, taşra yönetimi ve Osmanlı bürokrasisinin temel özellikleri anlatılacaktır.

2.1.1.1. Merkezi Yönetim

14. yüzyılın başında 6 bin km karelik küçük bir beylik olan Osmanlı, aynı asrın sonunda Yıldırım Beyazıt döneminde Anadolu ve Balkanlarda 430 bin km kareye ulaşmıştır. Balkanlardaki feodal senyörleri bertaraf ederek merkezin kontrolünde mutlakiyetçi bir yönetim kuran Osmanlı, tam merkeziyetçi bir yapıya ancak Fatih Sultan Mehmet döneminde ulaşmıştır (Öztürk, 2017: 278). Osmanlı Fatih döneminde Padişah merkezli ve ağırlıklı merkezden idare edilen ama taşrada eyalet sistemine ve yerinden yönetime imkân tanıyan bir yönetim anlayışına sahipti. Askeri zaferlerin kazanıldığı ve hazinenin sıkıntı çekmediği bu dönemde idari ve mali esneklik tanıyan yönetim biçimi pek sorun olmamıştır.

Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisi merkezde Padişah, Vezir-i Azamlık (Sadrazamlık), Şeyhülislamlık ve Divan Örgütünden (Divan-ı Hümayun) oluşmaktaydı. Padişahın kendine has mutlak bir otoritesi vardı ve otoritesini şeriat hukukuna uygun olarak kullanırdı (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 69). Devletin tüm kamu güçlerini ve egemenlik yetkilerini padişah kullanırdı (Sencer, 1984: 23). Kul ve tımar sistemiyle Padişah devlet yönetiminde gerekli olan tüm gücü kendinde toplamıştır (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 69). Osmanlı devlet anlayışına göre Tanrı tarafından seçilen padişahın görevi toplumun çeşitli kesimlerini bir arada tutmaktır (Heper, 2006: 57).

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında tek vezir ile yürütülebilen bürokratik görevler, ilerleyen dönemlerde fethedilen toprakların genişlemesi ve buna paralel olarak yönetilmesi gereken alan ve tebaanın artmasıyla bir grup vezir ile yönetilebilir hale gelmiştir. Vezirler arasında yetki olarak en üst seviyede olana vezir-i azam, ilerleyen yıllarda da sadrazam denilmeye başlanmıştır (Yalçındağ, 1970: 29-30). Padişah tarafından mutlak yetkilerle donatılan sadrazam (veziriazam), hiyerarşide padişahın

hemen altında yer alırdı (Heper, 2006: 57). Sadrazamlık, Osmanlı bürokrasisindeki en üst makamı temsil etmekte olup, Padişah'ın mühr-ü hümayun'u emanet ettiği Sadrazam, Padişah adına devlet işlerini tek yetkili olarak yürütme yetkisine sahiptir (Seyitdanlıoğlu, 2006: 274). Padişah, din alanındaki bir kısım yetki ve görevlerini Şeyhülislam adı verilen din âlimine devretmiştir. Şeyhülislamın en önemli görevi devlet işlerinin dini kurallara uygunluğunu denetlemek, İslam şeriatını korumak ve yorumlamak olmuş ve din işlerini bu çerçevede yürütmüştür (Sencer, 1984: 24-25). Kadılar, müftüler ve müderrislerden oluşan bir grup olan Ulemanın başında Şeyhülislam bulunurdu (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 69).

Divan-ı Hümayun Padişah'tan sonra gelen en yetkili kurumdur. Divan-ı Hümayun Padişah'ın özel meclisi olarak bilinen devlet işlerinin tartışıldığı en önemli meclistir. Divan-ı Hümayun'da yasama, yürütme ve yargı işleri görüşülür, devlet politikaları belirlenirdi. Bu kurulda alınan kararlarla devlet yönetilirdi. Divan, Fatih'in ilk dönemine kadar hükümdarın başkanlığında her gün toplanırdı (Öztürk, 2017: 279). Divan-ı Hümayun toplantılarına Sadrazam, Yeniçeri Ağası, Kaptan-ı Derya, Nişancı, Defterdar ve iki Kazasker ve genellikle hazır bulunan diğer yüksek rütbeli kimseler katılırlardı. Daha sonralarında Padişah bir kafes ardından dinlemeye başladı (Davison, 2005: 12). 16. yüzyıla kadar çok önem atfedilerek haftada dört beş kez toplanırken 17. yüzyılda bu sayı ikiye inmiş daha sonraları ise gittikçe önemsizleşerek II. Mahmut'un merkezi devlet reformuyla bertaraf edilmiştir (Öztürk, 2017: 279). Divan-ı Hümayun'a fonksiyonel açıdan bakıldığında bütün kanunların görüşülüp karara bağlandığı, örfî hukuk kurallarının konulduğu bir yasama organı olarak çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda sadrazam başkanlığında görev yapan bu meclisin yürütme yetkisine sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Divan-ı Hümayun bir kabine gibi iç ve dış devlet meseleleri ilgilendiren bütün kararların alınarak yürürlüğe konulduğu bir yürütme organı niteliğinde çalışmaktadır (Seyitdanlıoğlu, 2006: 275). Divan-ı Hümayun'u yasama, yürütme ve yargı organı gibi çalıştığını görmekte isek de, Osmanlı düzeninde karar verme yetkisi mutlak egemen olan padişah'ta olduğu için Divan-ı Hümayun'un bütün kararları ancak padişahın onayından geçtikten sonra bağlayıcı olabilirdi. Padişahlar, divan-ı hümayun kararlarına her zaman önemsemiş ve uygulamışlardır (Yalçındağ, 1970: 31; Seyitdanlıoğlu, 2006: 275).

Tanzimat öncesi dönemde, Osmanlı yönetiminde önemli bir diğer önemli meclis de Meclis-i Meşveret'dir. Meclis-i Meşveret, Divan-ı Hümayundan farklı olarak, sadece olağanüstü dönemlerde ve ancak padişahın hatt-ı hümayunu ile olağanüstü zamanlarda toplanırdı. Çok geniş katılımlı bir danışma kurulu olarak görev yapan bu divana emekli devlet adamları da çağırılırdı. Savaş ve barış kararlarının alındığı ve önemli iç ve dış meselelerin görüşüldüğü bir meclisti. Diğer tüm divanlarda olduğu gibi meşveret divanlarının aldığı kararlar da ancak padişahın onayından geçtikten sonra yürürlüğe girebilirdi (Seyitdanlıoğlu, 2006: 275-276).

2.1.1.2. Taşra Yönetimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi yönetimi gibi, taşra örgütü de askeri temellere göre düzenlenerek merkeze sıkı sıkıya bağlı bir toprak rejimi oluşturulmuştur. Taşra yönetimi, kul ve tımar sistemi, ulema ve lonca sistemlerine dayalı bir düzende kurulmuştur. Osmanlı yönetimine bakıldığında toprak rejiminin devletin temelini oluşturduğu görülmektedir (Sencer, 1984: 27; Yalçındağ, 1970: 32).

Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra yönetim düzeni eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy olarak ayrılmıştı. Düzenin en üst ve en büyük birimi olan eyaletin başında beylerbeyi vardı. Beylerbeyi görev yaptığı eyaletteki tek mülki ve askeri üsttür. Taşra yönetim düzeninde eyaletten sonraki birim olan sancağın başında sancakbeyi bulunurdu. İdari, askeri ve mali bakımdan sancağın en büyük sorumlusu sancakbeyidir. Sancakbeyinden başka sancakta görev yapan başka bir yüksek görevli ise kadıdır. Kadının asıl görev alanı yargı işleri olmasına rağmen bazı mali konularda sancakbeyinden bağımsız olarak hareket etme yetkisi vardı. Sancaklar kazalara ayrılmıştı ve kazaların başında kadı bulunurdu. Kazalar ise nahiye ve köylere ayrılmaktaydı. Nahiye'nin yönetiminden naib, köylerin yönetiminde ise sipahi görevliydi (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 70).

Tımar sistemiyle Osmanlı çok geniş topraklarda güçlü ve büyük bir ordu oluşturmayı başardı. Her tımar sahipleri topraklarının büyüklüğüne göre belli sayıda asker yetiştirmek zorunda olduğu için devlet hazinesine ayrı bir yük oluşturmadan ordu kurulabildi. Kurulan tımar sistemi sadece askeri bir başarı olmakla kalmayıp aynı zamanda merkezi otoritenin toplum üzerindeki egemenliğini ve denetimini sürdürme

aracı olarak da kullanılmıştır. Tımarlı sipahiler, tarımı ve tarım kesimindeki üretimi denetledikleri için üretimin belli bir düzeyin altına düşmemesine özen gösteriyorlardı. Üretimin düşmesi demek tımarlı sipahinin kendisine ayrılan topraktan elde edilen üründen daha az pay alması demektir. Sipahiler reayayı merkezi otoriteyi kullanarak sosyal anlamda denetim altında tutuyordu. Yasalara göre reaya kendisine ayrılan toprağı (dirlik) bırakmazdı. Eğer bırakan reaya olursa sipahi toprağını bırakanları yakalayıp geri getirebilme hakkı vardı. Böylece çok geniş topraklar en küçük kırsal yerleşim alanına kadar sipahiler aracılığıyla sıkı bir denetime tabiydi. Tımar sisteminin bir başka faydası ise tarımsal üretimin belli bir düzeyde tutulmasıyla kıtlık sorununun önüne geçilmesidir (Polatoğlu, 1984: 68). İnalçık'a göre tımar sistemi sayesinde "imparatorluğun her tarafından köylere kadar, ağ gibi yayılmış bir asayiş, bir nevi polis ve jandarma kuvveti teşkil" edilmişti (Yalçındağ, 1970: 23).

Tımar sisteminin bir başka önemli özelliği ise toprağın kuru mülkiyeti devlete ait olmasıydı. Böylece tımar sahibi sipahiler Batı'daki gibi özel ordulara sahip birer feodal senyör haline gelemediler. Bu sistem sayesinde Osmanlı devleti kuvvetli bir merkezi güç kurdu ve sistem yasalara uygun bir şekilde işlediği dönem boyunca merkezi sistem güçlenmeye devam etti (Polatoğlu, 1984: 68).

2.1.1.3. Tanzimat Öncesi Osmanlı Bürokrasisinin Temel Özellikleri

Kuruluşundan itibaren Padişahın emirlerini yerine getirmek için var olan Osmanlı bürokrasisi çok sade bir nitelikteydi. İlk asırlarda çoğu kamu hizmeti devlet adamlarının konutlarında görülmekteydi. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı bürokrasisinin merkez örgütü, yapı ve fonksiyonları güçlendi. Devlet yönetiminde memurların çoğunlukla çalıştığı kurumlar saray, bab-ı ali ve defterdarlıktı (Eryılmaz, 2010b: 240).

"Yönetici sınıf" ismiyle çalışan bürokratlar padişahın isteklerini eksiksiz yerine getiren bir mekanizma olarak idrak edilirdi. Padişahın kölesi statüsünde olan yönetici sınıf padişahın evinin hizmetkârlarıydı. Ülke arazisi bazı istisnalar dışında hanedana aitti. Bürokratlar, kayıtsız şartsız padişahın emrettiği her şeyi yerine getirmeli, padişahın irade ve emirlerine tamamen kendilerini adayarak çalışmalıydılar (Heper, 2006: 62).

Tanzimat'a kadar devlette memur olarak çalışan görevliler “padişahın kulu” ve “padişahın hizmetkârı” olarak çalışan ve hiçbir çalışma güvencesi olmayan personeldi. Kul sistemi sarayın ileri gelenleri, bürokrasideki görevliler, devamlı ordu ve tımarlı sipahilerden oluşmaktaydı (Çaylak, 2009: 32). Kul sisteminin en belirleyici özelliği kulların Padişaha kayıtsız şartsız sadık olmalarıdır. Kul sisteminde kullar padişaha can ve tüm mal varlığı ile teslimlerdi. Padişaha sadakati sürdüğü sürece üst çok geniş imkânlarla sahip olabilir ve üst görevlerde görevlendirilirdi (Yalçındağ, 1970: 25).

Fatih'le birlikte merkezi ve taşra bürokrasisinde istihdam edilmek üzere “devşirme sistemine” geçildi. Müslüman ailelerin yanında Türk-İslam geleneğine göre yetiştirilen Hıristiyan erkek çocukları, saraydaki enderun mektebinde eğitildikten sonra kabiliyetlerine göre devlet hizmetine alınırlardı (Yakupoğlu, t.y: 56).

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları arttıkça, yeni doğan ihtiyaçlar neticesinde bürokratlar arasında zorunlu olarak bir işbölümü yapılmasını gerektirmiş idareci sınıflar doğmuştur. Böylece bürokraside “ilmiye”, “mülkiye”, “seyfiye” ve “kalemiye” olarak dört sınıf oluşmuştur (Abadan, 1959: 31). Mülkiye sınıfı en yüksek rütbedeki kamu yöneticilerini kapsamaktaydı. Bunlar; sadrazam, vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi yöneticilerdi. Bu sınıftan yöneticiler, dünyanın en eski yönetici okullarından biri olan Enderun'da yetişmişlerdir. İlmiye sınıfında din, yargı, eğitim ve belediye hizmetlerinde çalışan memurlar görev yapardı. İlmiye sınıfında görev yapan bürokratlar; kadılar, naipler, imamlar, müderrisler, müftüler ve kazaskerlerdi. Kalemiye sınıfında ise devletin kayıt ve yazışma işlerini yürüten kâtipler görev yapmaktaydı. Sivil bürokraside görev alan kalemiye mensupları yaptıkları işler bakımından üç gruba ayrılmışlardı. Yöneticilere ve memurlara gönderilecek fermanları, emirleri, talimatları, hazırlayan yazan kâtipler, devlet gelirlerini toplamak ve muhasebesini tutmakla görevli memurlar, kamu düzeninin sağlanması ve ülke güvenliği ile uğraşan personelin atanması ve maaşlarına nezaret eden kâtipler olarak ayrılmıştı. Kâtipler, Nişancı'ya karşı sorumluydu. Nişancı ise devlet sekreteri olarak görev yapar ve ulema tarafından seçilirdi. Seyfiye sınıfıyla kumanda heyeti haricinde kalan kumanda heyeti dışında kalan askeri personel kastedilirdi (Eryılmaz, 2010: 240-241).

Padişah tüm iktidar gücünü elinde bulundurmakla birlikte yönetsel bağlamdaki işler bu dört ana sınıf tarafından yürütülürdü (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 70). Bürokrasinin diğer

memurları gibi sivil bürokrasinin üyeleri de kul kökenlidir. Kul kökenli bürokratların Enderun'da gördükleri eğitim padişaha olan bağlılığı arttırmaktadır. Yükselme döneminde yöneten grup içinde askeri bürokrasi egemendir. Sivil bürokrasi ise yöneten grup içinde ikinci plandadır (Heper, 1984: 295).

Osmanlı Devleti'nde memurluğa giriş ve yükselme ayrıntılı kurallara tabiydi. Devşirme sistemi göre zeki gayrimüslim çocuklar bilgi ve becerilerine göre yetiştirilerek sarayda değişik alanlarda görev yapmışlardır. Devşirme sistemi sayesinde liyakat sistemi düzgün çalışmış ve istihdam edilecek kişilerin yetenekli ve gerekli eğitimi almış kişiler olmasına çok önem verilmiştir. Bu sayede büyük ailelerin veya önemli kişilerin yakınlarının istihdam edilmesi önlenmiştir. Devşirme sistemiyle yetenekli bir köylü çocuğunun bürokratik en üst mevkilere gelebilmesinin önü açıktı. Seçilen çocuklar padişahın aile fertlerinden kabul edilir ve padişaha sadakate bağlanırlardı. Bu sadakat bağıyla padişahlar, Avrupa'daki krallardan daha sağlam bir otorite kurmuşlardır (Öztürk, 2017: 279). Liyakat ve sadakate çok önem verilir, bürokratik mevkiler bilgi ve beceriye göre belirlenirdi. 19. yüzyıla kadar merkezi bürokrasi sadece Müslümanlardan oluşmuştur. Büyük bir çoğunluğu ise asker olarak devşirilerek Enderun'da sivil görevler için yetiştirilen mühtedilerdi (Öztürk, 2017: 281).

2.1.2. Osmanlı Döneminde Yeniden Yapılanma Dönemi

Osmanlı Fatih döneminden itibaren padişah merkezli ve ağırlıkla merkezden idare edilen ama taşrada eyalet sistemine ve yerinden yönetime imkân tanıyan bir yönetim anlayışına sahipti. Askeri zaferlerin kazanıldığı ve hazinenin mali sıkıntı çekmediği dönemlerde idari ve mali esneklik tanıyan yönetim biçimi pek sorun olmamıştı. Askeri mağlubiyetlerin ve toprak kayıplarının arttığı 18. yüzyılda ekonomik sıkıntılar devamlı artmıştı. Bu dönemde siyasal güç, padişah, asker, dini ve sivil bürokratlar arasında paylaşılmıştır (Heper, 1984: 296). Ayanların güçlenmesiyle 'taşra feodal beyleri' oluşmuş ve ayanlar yerel düzeyde siyasal güce ortak olmuşlardır (Tanör, 2008: 22). Artık taşradan istenen vergi toplanamıyordu. Osmanlı askeri ve ekonomik yapısının temeli olan tımar sistemi iyice bozulmuştu. Taşrada zengin eşraf yönetiminde etkili hale gelmişti (Ortaylı, 2017: 80-81). II. Viyana Bozgunu ile başlayan kötüye gidiş 18. yüzyıl

boyunca devam etmiş ve 1774 Küçük Kaynarca anlaşması sonrasında artık başta Padişah olmak üzere tüm Osmanlı üst bürokrasisi Osmanlı'nın çöküşüne doğru gidişatını durdurmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Bir anlamda “Osmanlı modernleşmesinin gerekliliğini ve koşullarını tarih hazırlamıştır” denilebilir (Ortaylı, 2017: 32).

19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı padişahlarını ve üst yönetimi “devleti çöküşten kurtarma arayışına” iten sebeplerin başında askeri mağlubiyetler, yönetimdeki otorite boşluğu ve hazine gelirlerinin yetersizliği gelmekteydi. Bu temel sorunlara Tanzimat dönemi öncesinde III. Selim ve II. Mahmut çözüm aramışlardır. Tanzimat öncesi Osmanlı bürokrasisinde III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında çöküşü önleyebilmek için birçok yapılan yenilikler Tanzimat dönemine hazırlayıcı ortam yaratması bakımından dikkat çekicidir. Bu dönemdeki yenilikler kalıcılık sağlayamasa bile değişimin önünü açmıştır. Bu nedenle tezin bu kısmında III. Selim ve II. Mahmut döneminde meydana gelen reform çalışmalarından bahsedilmesi uygun görülmüştür.

18. yüzyılın sonunda III. Selim ile başlayan ve 19. yüzyılda II. Mahmut ile devam eden reform hareketleriyle ilk önce askeri alanda olmak üzere, idari ve yargısal alanda birçok gelişme yaşandı. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde, ilk defa Batı'dan teknoloji transferleri gerçekleştirilmiştir. Batı'dan alınan teknoloji transferlerinin arkasındaki motivasyon ise ‘Devlet nasıl kurtarılır?’ sorusudur. Reform hareketleriyle yapılmak istenen eski dönemlerde devam eden başarıların sürdürülmesine değil, yeniden elde edilmesine dönüktür (Kahraman, 2008: 57-58).

III. Selim, devletin içine düştüğü sıkıntılı ortamdaki ancak reformlar yoluyla çıkılabileceğine inanmaktaydı. III. Selim, reform hareketleriyle hareketi kişisellikten kurtarıp, toplumun her kesimine yayabilmek için hem devrin ileri gelen kişilerinden (Ulema ve ümeralardan), hem de yabancılardan raporlar (lahiyalar) istemiştir. 1791'de III. Selim'e 22 lahiya gönderilmiştir. III. Selim, Lahiyalara başvurma yöntemini kullanarak geleneksel bir Osmanlı devlet usulü olan “meşveret”in (danışma) çerçevesinin yabancılara da açılacak derecede genişletilip canlandırılmasını göstermesi bakımından dikkat çekici olmuştur (Tanör, 2008: 35).

III. Selim, geleneksel bir Osmanlı devlet usulü olan “meşveret” usulü’nü yeniden canlandırılıp kurumsallaştırarak bu toplantılara çok önem vermiştir ve divanda alınan kararlarla kendini bağımlı saymıştır (Yalçındağ, 1970: 43-44). Bu divanın gündemi reform hareketleriyle ilgili siyasi, idari, adli, askeri, diplomatik vb. alanlarla doluydu (Tanör, 2008: 37). Kararlar, padişahın başkanlığında, devlet ileri gelenlerinin düşüncelerini serbestçe ileri sürülebildikleri bir ortamda alındı. Padişah, Hatt-ı Hümayunlarında fikir serbestliğini güvence altına alarak toplantıya katılanların özgür düşüncelerini paylaşmalarına ortam sağlamıştır. Bu yeni adım danışma işini bir ölçüde kurumsallaştırdığı ve karar almayı kişisellikten çıkardığı için önemli olmuştur. Bu adımı padişah mutlak egemenliğini kendi eliyle fiilen sınırlama yönünde bir davranış sayan Kubalı “Meşrutiyet rejiminin kurulmasını hazırlayan bir hareket” olarak değerlendirmiştir (Tanör, 2008: 37). Karal ise, III. Selim’in bir bakıma “meşruti bir padişah” görünümünde olduğunu belirtmiştir (Yalçındağ, 1970: 44).

III. Selim, reform hareketlerinde önceliği askeri alana verdi ve “Nizam-ı Cedid” yani yeni düzen adıyla bir askeri ocak oluşturdu (Eryılmaz, 2010a: 43). Lahiyalarla ve ulemanın raporlarının ortak görüşü askeri alandaki ıslahatların Avrupa’nın organizasyon ve tekniğinden istifade edilmesi yönündeydi. III. Selim, Deniz Harp Okulu’nu (1773), Kumbarahane (1792) ve Topçu Okulu’nu (Mühendishane-i Berri-i Humayun’u) (1794) kurdu. Bu okulların kurulması ve eğitim programlarının hazırlanmasında Fransız uzmanlardan yardım alındı. Topçu Okulu’nda, yabancı dil olarak zorunlu Fransızca okutulmaya başlandı. 400 ciltlik bir kütüphane kurularak, Ordu ve donanmanın işine yarayacak önemli Fransızca kitapların Türkçe’ye çevrildi. Devletin eğitimde başlayan reform hareketleri ilk önce askeri okullar vasıtasıyla başlasa da daha sonra diğer alanlara da yayıldı (Eryılmaz, 2010a: 46).

III. Selim, diplomatik alanda da işleri düzenledi ve Avrupa Devletleri nezdinde daimi statüde elçilikler açıldı. Daimi statüdeki ilk elçi, 1793 yılında Londra’ya gönderilirken bunu Fransa, Rusya ve Nemçe’ye (Avusturya) gönderilen elçiler takip etti (Eryılmaz, 2010a: 48). III. Selim sadece askeri ve diplomatik alanda değil, eyalet yönetimi ile ilgili de düzenlemeler yaptı. III. Selim, taşra yönetimini düzene koymak için, eyaletlerin başında bulunan vezirlerle ilgili Vüzera Kanunnamesini çıkardı. Böylece, eyaletlerin başındaki vezirlere güvenceli bir pozisyon sağlanarak belirli bir süre görevlerinde

kalabilme güvencesine kavuştular (Eryılmaz, 2010a: 43-45). Ulemanın yeniliklere ve Fransız etkisine olan kışkırtıcı tepkisi ve konumlarını tehdit altına giren yeniçerilerin isyanıyla 1807’de III. Selim’i tahttan indirildi (Davison, 2005: 25).

II. Mahmut’un başlıca özelliği, III. Selim’in tersine, katı ve radikal yöntemler kullanmasıydı. (Tanör, 2008: 65). Merkezde padişahın otoritesini tekrar güçlendirmek isteyen II. Mahmut, askeri gücü siyasi güce tabi kılmak amacıyla yeniçeri ocağını ortadan kaldırdı. (Vaka-i Hayriye, 1826) Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla, Sultan’ın mutlak egemenliğini fiilen dizginleyen bir engel ortadan kalkmış oldu (Tanör, 2008: 65-66).

II. Mahmut’un siyasi otoriteyi padişah etrafında tekrar güçlü bir şekilde tesis etmesiyle Osmanlı her alanda yeniden merkezîyetçi yapılanmaya girişmiştir. II. Mahmut döneminde bakanlıkların, kalıcı danışma ve karar organlarının kurulması, müsadere usulünün kaldırılması, bürokratları yetiştirmek için yeni modern eğitim kurumlarının açılması, memurların düzenli maaşa geçirilmesi ve bir personel sisteminin temellerinin atılması vb. tüm yenilikler modern bir devlet bürokrasi oluşturma yolunda atılmış önemli adımlardır. Merkezi yeniden yapılanma döneminde II. Mahmut bugünkü anlamda bakanlık sistemi kurdu. Divanı Hümayun ve sadrazamlık kaldırıldı yerine bakanlar kurulu ve bakanlıklar kuruldu. Baş vezirlik makamı Bab-i Ali ve bakanlıklar oluşturuldu. Şeyhülislam ve sadrazamda toplanan yetkiler kısmi de olsa bakanlara devredildi. Amaç ise merkezde yetkileri dağıtıp yönetim mekanizmasını kontrol altına almaktı. Bu dönemde kurulan bakanlıklar Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı), Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı), Maliye Bakanlığı’dır (Ergun, 2004: 72). Bakanlıklarda işinin ehli tecrübeli bürokratların istihdam edilmesi benimsendi.

II. Mahmut’un merkezi devlet kurma programında olan bir başka yenilik daimi danışma ve karar organlarının kurulmasıdır. Bunların arasında en önemlileri ise askeri konularda Dar-ı Şura-yı Askeri, adli alanda Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, idari konularla ilgili olarak da Şura-yı Babıali gelmektedir (Tanör, 2008: 66-67). Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, 24 Mart 1838 tarihinde II. Mahmut (1808-1839) tarafından kuruldu. Meclisin kurulma amacıyakında ilanı düşünülen Tanzimat’a hazırlıktı. Divan-ı Hümayun ve normalde olağanüstü durumların meclisi olmakla birlikte son zamanlarda sık sık toplanan Meclis-i Meşveret’in asıl amaçlarını kaybetmelerinden dolayı yeni bir meclis gerekli oldu (Seyitdanhoğlu, 2006: 278).

Adliye örgütünün en yüksek kurulu olan Meclis-i Valayı Ahkam-ı Adliye, Tanzimat yeniliklerinin gerektireceği nizamnamelerin yanı sıra yasaların hazırlanmasında da görevlendirildi. Kurul, Türkiye Cumhuriyeti döneminin Danıştay ve Yargıtay'ınkilere benzer yetkilerle donatılmıştı (Tanör, 2008: 66-67). Padişah yetkilerini Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'ye devrederek kendi arzusuyla yetkilerini sınırlandırıyor (Seyitdanlıoğlu, 2006: 277). Berkes bu meclislerin kurulmasının “hukuk devleti mekanizmasının kurulmasına doğru bir adım atılmış” olduğu düşüncesindedir. Böylece üst adalet kurumu konumundaki Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, Tanrı buyruğu yada padişah iradesi dışında akıl yoluyla ile kurallar konulabileceğini ve ihtiyaç dâhilinde bu kuralların değişebileceğini gösteren önemli bir yeniliktir. Daha açık bir ifadeyle, “devletin demokratikleşmesine doğru” küçük de olsa bir adım atılmış oluyordu (Tanör, 2008: 66-67).

II. Mahmut'la başlayan ve tüm Tanzimat sürecinde devam eden modern eğitim kurumlarının açılmasının amacı özellikle savaş meydanlarında zafer kazanacak subayları yetiştirmek ve devlete sahip çıkacak memurları eğitmektir. II. Mahmud döneminde Osmanlı bürokrasisinin biçimsel yapısı kurulan okullarla tamamen değişmiştir. 14 Mart 1827'de askeri tıp fakültesi Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane-i Askeriyye-i Adliyye açıldı. Fakültenin açılmasıyla modern manada hekim, operatör ve eczacı yetiştirildi; ve daha da önemlisi, fakültenin öğrenim dili tamamen Fransızcaydı (Öztuna, 2006: 158).

Devletin eğitimde başlayan reform hareketleri ilk önce askeri okullar vasıtasıyla başlasa da daha sonra diğer alanlara da yayıldı (Eryılmaz, 2004: 46). Tercüme Odası (1833), Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838), Daarülmaarif (1849), Mekteb-i Fünun Mülkiye (1859), Mektebi Osmani (Paris'te) ve Galatasaray Lisesi kuruldu. Bu okulların açılmasındaki en büyük amaç, sivil bürokratik eğitimi sağlamak ve “dini olmayan teknik kriterlere göre karar verecek” bürokrat yetiştirmektir. Osmanlı bürokrasisini diğer toplumsal gruplardan ayıran en önemli unsur bu okullardaki eğitim anlayışı olmuştur (Sevil, 2005: 102-103).

II. Mahmud döneminde kurulan Askerlik İşleri Kurulu, Adalet ve Hukuk İşleri Yüksek Kurulu meşveret (danışma) sisteminin geliştirilmesiyle oluşan kurullardır (Sevil, 2005:103). Bakanlıkların yanında, meclisler kurularak danışma hizmeti alınmaya

başlandı. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye (1837), Meclis-i Dar-ı Şura-yı Askeri (1836), Meclis-i Umur-u Nafia (1838), Meclis-i Maarif-i Umumiye (1846), Meclis-i Maliye (1846), Meclis-i Ali Tanzimat (1854) adı altında birçok meclis kuruldu. Osmanlı'nın yeni yönetim düzeninde yürütme organı olarak bakanlıklar, danışma birimi olarak da meclisler merkez örgütünü oluşturuyordu. Tanzimat döneminde geliştirilen bürokratik ve merkeziyetçi bir yönetim modeli ile idare çağdaş bir devletin hemen hemen tüm faaliyetlerini kapsamaktaydı (Eryılmaz, 2010a: 159-160).

II. Mahmut, memurların görev güvenceleri ve kişisel güvenlikleri açısından birtakım önemli adımlar attı. Yeniçeriliğin tasfiyesinden sonra II. Mahmut müsadere usulünü kaldırdı. Devlet memurlarının hukuki ve ekonomik durumlarının düzenlenmesiyle mülkiyet ve miras haklarına güvence getirildi. Tüm bu atılan adımlar memurların görev ve kişisel güvenlikleri açısından önemli adımlar olduğu kadar yönetilenlerin de yararına olan kararlardı (Tanör, 2008: 68-69).

Tanzimat öncesinde bu iki padişah döneminde çöküşü önleyebilmek için Osmanlı devlet yapısında ve bürokrasisinde yapılan yenilikler Tanzimat döneminin oluşmasına hazırlayıcı katkıları olmuştur. Bu iki padişah dönemdeki yenilikler kalıcı olmasa da değişimin önünü açmıştır. II. Mahmut zamanında başlayan modern Osmanlı bürokrasisini kurma çalışmaları Tanzimat dönemi ile tamamlanma yoluna girmiştir (Eryılmaz, 2010a: 95).

2.1.3. Tanzimat Dönemi

II. Mahmut zamanında başlayan modern merkeziyetçi idare sistemi kurma hazırlıkları, Tanzimat dönemi ile tamamlanma yoluna girmiştir. Bu dönemin önemi ise devlet bir hukuk devleti niteliği kazanmaya başlamıştır (Ortaylı, 2017: 141). Ortaylı'ya göre "Tanzimat hareketi Türkiye tarihinde toplumu ileriye götüren ve çığır açan bir rol oynamıştır" (Ortaylı, 2017: 36).

Tanzimat dönemi rejimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkeziyetçiliğini de aşarak bir bürokrasi devleti gerçekleştirmeyi hedeflemişti. Tanzimat paşaları güçlü ve merkeziyetçi bir idare ile ülkenin kurtulacağını düşünüyorlardı. Bir anlamda halk ve mahalli otoriteler devre dışı bırakılmıştır. Tanzimatçılara göre, idare reformcu

bürokrasinin elinde olmalı, Padişah'ın devlet yönetimindeki rolü azaltılmalı ve hatta bu rol bürokrasiye aktarılmalıydı. Mustafa Reşit Paşa, Padişah'ın gücünü fiilen bürokrasiye devretmeyi istiyordu (Tataroğlu, 1997: 60-61).

Tanzimat döneminde padişah olan Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz hükümlerliği dönemin hariciye nazırları ve sonradan sadrazam olarak görev yapan Mustafa Reşit Paşa, Fuat Paşa, Ali Paşa ve Mithat Paşalarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. 1839 Tanzimat'ın ilanından 1876'a I. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen sürede devletin yönetiminde üst bürokratik kadro çok etkili olmuştur. Bu dönemde yapılan reformlarla yeni üst bürokratik bir zümre ortaya çıkmış ve bu zümrenin padişah karşısındaki özerkliği artmıştır. Türkiye tarihinde modern merkeziyetçiliğin başlangıç dönemi olarak Tanzimat döneminde Bab-ı Ali'nin hakim olduğu dönemi söyleyebiliriz (Akbulut, 2003: 33).

Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanan, Padişah Abdülmecit tarafından onaylanarak ilan edilen Tanzimat Fermanı ile modern hukuk anlayışına geçilmesi hedeflenmekteydi. Tanzimat Fermanının üç ana önemli prensibi vardı. Fermanla, Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve ırz güvenliğini sağlamak, vergi düzenlemelerini yapmak ve askerlik yükümlülüğünün adil bir şekilde yapılması sağlamaktı (Seyitdanlıoğlu, 2006: 277). Tanzimat'la birlikte Osmanlı bürokrasisinin misyonunda çok büyük bir değişim yaşanmış ve bürokratlar kul statüsünden çıkmış ve "devletin memuru" konumuna getirilmişlerdir (Heper, 2006: 90).

Tanzimat Fermanı'nı ile getirilen hükümlerle tüm Osmanlı vatandaşlarına mal ve can güvenliği sağlanmıştır. Aynı zamanda söz konusu hükümler, üst düzey bürokratları Osmanlı padişahına karşı da koruma altına alan hukuki güvencelerdi. Geçmişte uygulanan müsadere, tenzili rütbe ve rütbenin sökülmesi, sürgün gibi cezalar yönetici sınıfının güvenliğine zarar vermekteydi. Bu bağlamda Tanzimat'ın ilanından önce yönetici sınıf hukuki açıdan can ve mal güvenliğine sahip değildi. Yöneticilerin zaman zaman padişah fermanlarıyla öldürülmeleri veya mallarına el konulması sıradan uygulamalardandı. Ancak Tanzimat ile getirilen yeni düzenlemeyle yargılama süreci tamamlanmadan ceza verilmesinin ve malların müsadere edilmesinin önüne geçilmiştir. Söz konusu yeni haklarla yönetici sınıf padişah karşısında yasal teminata sahip oldular (Eryılmaz, 2010: 105, 243).

Tanzimat Fermanı'nı tarafından getirilen hukuki yenilikler Osmanlı bürokrasisine önemli avantajlar sağlamıştır. Hatt-ı Hümayun'da can, mal ve namus güvenliğine ilişkin hükümler bütünüyle bürokrat sınıfına yönelik gibidir. Ancak söz konusu hükümler bürokrasi sınıfının haklarını korumakla birlikte anılanların halka yönelik keyfi ve yasa dışı davranışlarını da önlemeye yöneliktir. Eski düzende öngörülen, müsadere, rütbelerin sökülmesi ve sürgün gibi birçok uygulama hem yargılama yapılmadan verilebilmesi hem de temyizinin mümkün olmaması nedeniyle Osmanlı bürokrasisini padişah karşısında güçsüz bırakmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Tanzimat düzeniyle tüm vatandaşlara sağlanan haklardan bürokratların da yararlandığı ve padişah karşısında konumlarını güçlendirdikleri görülmektedir (Tataroğlu, 1997: 59).

Osmanlı döneminde dönem dönem sadrazamlar otoriteyi ele geçirmişlerdir hatta bu dönemde sadece sadrazam değil, sadrazamın çevresindeki bürokratlar da yönetime egemen olmuştur (Ortaylı, 2017: 101). Babıali dönemi bürokrasinin modernleştiği, güçlendiği, dolayısıyla Türkiye tarihinde modern anlamda merkezîyetçiliğin kurulduğu bir zaman dilimini ifade etmektedir (Ortaylı, 2017: 103).

Tanzimat döneminde elde edilen haklarla yürütmede görevli vezir, bakan ve diğer devlet adamları düşüncelerini daha rahat ve korkusuz bir tavırla ifade edebilmişlerdir. Padişah Abdülaziz'le Sadrazam Keçeci Fuat Paşa arasında geçen bir konuşma bir örnek oluşturabilir. “Efendim, bizden evvelki vezirler orta kapıda cellâdın beklediğini bildikleri halde yine büyük padişahlara bildiklerini söylemekten çekinmezlerdi; Allah’a şükür yüksek adaletiniz sayesinde bizim öyle korkumuz yoktur, gerçeği söylemekte duraksamak bize günahdır” demiştir (Eryılmaz, 2010a: 105).

II. Mahmut'un son dönemlerinde başlayan memurlara aylık verilmesi uygulaması, Tanzimat'la birlikte bütün kamu görevlilerini kapsayacak şekilde genişletildi. Yıllık yapılan yapılan memur atamaları yerine uzun yıllar memuriyetin devam edeceği atama sistemine geçildi. Memur rejimi yeniden düzenlendi ve “tevcihat” usulu iptal edildi (Tataroğlu, 1997: 57-58). Sonuç olarak, bu dönemde şahsi ilişkiler ve bağlılıkların yerini belirli ölçüde gayrişahsi kuralların hakimiyeti almıştır. Otorite kişisellikten çıkarak yavaş yavaş kurumsallaşmaya başlamıştır. Tanzimat'a kadar olan süreçte devletin değil hükümdarın hizmetkârı olarak görülen bürokrasi artık kul statüsünden

çıkarak, hükümdarın değil devletin hizmetlisi olarak yeni bir statü kazanmıştır (Heper, 2006: 90).

Osmanlı parlamentoculuğunun temeli Tanzimat döneminde gerçekleştirilen bir dizi idari reformla atılmıştır. Bunların başında kararname ve tüzükleri (nizamnameleri) hazırlayacak ve yargıda temyiz vazifesi üstlenecek meclislerin kurulmasıdır. Tanzimat'ın ilanından sonra bünyesinde nazırların, din adamlarının ve üst düzey askeri yetkililerin bulunduğu bir "Meclis-i Ali'yi Tanzimat" kurulmuştur. Söz konusu meclis bütün tüzükleri kaleme almak ve tartışılmasını sağlamakla görevliydi. Tanzimat meclislerinin hazırladığı ve üzerinde tartışmaların gerçekleştirildiği tüzükler hükümetin onayına sunulmaktaydı (Tataroğlu, 1997: 60). Tanzimat döneminde kurulan Meclis-i Ali Tanzimat, Şura-ı Devlet, Divan-ı Ahkam-ı Adliyye, Meclis-i İmariyye ve Vilayet Tetkik Komisyonu gibi kurullar üyelerini bürokratların oluşturması bakımında temelde birbirine benzemektedirler (Tataroğlu, 1997: 60).

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte mali yönetim alanında önemli değişikliklere gidildi. En önemli değişikliklerden birisi iltizam kaldırıldı. Vergiler artık padişah tarafından tayin edilen "muhassıl" adındaki devlet memurları tarafından toplanacaktı. Tüm kamu gelirleri merkez hazinede toplanacak ve harcamalar buradan yapılacaktı. Kabul edilen bu esaslarla maliyeteşkilatı yeniden yapılandırıldı (Eryılmaz, 2010a: 113).

Muhassılın tek görevi kamu gelirlerini toplamak değildi. Muhassıllar geniş yetkilerle donatılmış kamu görevlileri olarak buldukları yerlerde Tanzimat'ı da anlatacaklardı. Nüfus ve emlak kayıtlarını tutarak alınacak vergilerin herkesin malına ve gücüne göre tarh ve tahsil etmesi amaçlanmıştı (Eryılmaz, 2010a: 114). Muhassıllar sadece merkeze karşı sorumluydu ve bu durum görev yaptığı yerin mülki amirinin gücünü azaltıyordu. Muhassıllık örgütünün eyaletlerde ikinci bir valilik gibi çalışmasıyla yönetimde ikili bir otorite düzeni ortaya çıktı. Bu durum yönetimde karışıklıklar meydana getiriyordu. Hatta kazalarda, sancaklarda ve eyaletlerde görev yapan muhassılların kendi aralarında da iletişim eksikliği vardı (Eryılmaz, 2010a: 114).

Tanzimat dönemi boyunca taşra idari yapısında önemli, ancak bir o kadar da birbiriyle çelişen gelişmeler meydana gelmiştir. Tanzimat'ın ilanının hemen akabinde taşra teşkilatlarının sıkı bir biçimde merkezi idareye bağlanması için tedbirler alınmıştır. Bu

çerçeve de valilerin yetkilerinin önemli ölçüde kısıtlanmış, valiler sadece asayişin sağlanmasından sorumlu bürokratlar haline getirilmiştir. Diğer yandan, muhassıl-ı emval adı verilen ve padişah tarafından atanan yöneticilere vilayetlerin mali işlerinin sorumluluğu verilmiştir. Ayrıca kadılar şeyhülislamlık makamına bağlı kalmaya devam etmekle birlikte naipler, maaş ödenen memurlar haline getirilmiştir. Bu çerçevede, naiplerin yaptıkları işlemlerden dolayı tahakkuk eden çeşitli resimleri kendi adlarına toplamalarının önünde geçilmiştir. Diğer yandan, muhassıl tayin edilen liva ve kaza merkezlerinde birer meclis kurulmuştur. Söz konusu meclisler vali yardımcısı ve bazı memurlar ile dört Müslüman ve üç gayrimüslim vatandaştan oluşmaktaydı. Daha küçük ancak benzer yapıdaki meclislerin daha sonraları diğer kaza ve kasabalarda da kurulması planlanmıştır. Bu meclislerin asıl işlevi adli ve idari işleri görüşmekle birlikte aynı zamanda bahse konu meclisler Tanzimat ilkelerine aykırı hareket eden şahısların cezalandırılmaları hususunda da yetkilendirilmişlerdir. Bu meclislerin dikkat çekici iki özelliği bulunmaktaydı. Bunlardan ilki üyelerinin çoğunluğunu vilayette görevli memurların oluşturması ve başkanlığını valinin yürütmesiydi. Söz konusu durum, bu meclislerin sıkı bir şekilde merkezi yönetimin denetiminde yer almasını sağlamaktaydı. Meclislerin bir diğer önemli özelliği ise gayrimüslimlerin de üye olabilmeleriydi. Ancak tüm bu özelliklerine rağmen bu meclisler belirli bir düzen içerisinde görevlerin yürütememişlerdir (Yalçındağ, 1970: 53).

1852 yılında yayınlanan fermanla taşra idari sisteminde valilerin yetkileri arttırılarak taşra memurları valiye bağlanmıştır. 1864 tarihli “Vilayet Nizamnamesine” göre Osmanlı mülkü vilayetlere, livalara (sancak), kazalara, nahiye ve köylere ayrılmıştır (Yalçındağ, 1970: 53-54). Bu birimlerin başında vali, mutasarrıf, kaymakam ve muhtarların bulunması öngörülmekteydi. Bunla birlikte köy toplulukları olarak nahiyelerden de bahsedilmekteydi. Vilayetlerin, livaların ve kazaların idare meclisleri bulunmaktaydı. Söz konusu meclislerden vilayet idare meclisi vali başkanlığında kurulmuş olup, yüksek dereceli memurlar ve halk arasında seçilen iki Müslüman ve iki gayrimüslim üyelerini oluşturmaktaydı. Diğer idare meclislerinde de benzer şekilde seçilmiş üyeler görev yapmaktaydı. Vilayetlerde ayrıca meclis-i umumi-i (günümüzdeki il meclisleri) bulunması ve bu il meclislerinin her sancağın göndereceği iki Müslüman ve iki gayrimüslim üyeye yılda en fazla 40 gün toplanarak muhtelif konularda karar alması ön görülmüştü. Diğer yandan köylerde de ihtiyar meclisleri bulunmaktaydı. Yeni

gerçekleştirilen düzenlemeler çerçevesinde 1859 yılında mülki idareye personel yetiştirilmesi amacıyla Mekteb-i Mülkiye kuruldu (Kunt ve diğerleri, 2009: 146-147).

Taşradaki meclislerde Tanzimat'ın getirdiği yenilik meclislerin başkanlığına kadının yerine vali, muhassıl veya kaza müdürleri gibi merkezi idare memurları göreve başlamıştır. Merkezi idare bürokratlarının otoritesi arttırılırken taşra yönetiminde kadının yani ulemanın gücü azaltılmaya çalışılmış, taşra yönetimi sıkı bir denetim altına almak amaçlanmıştır. Bu meclislerde ilgili Tanzimat'ın getirdiği bir yenilik ise gayrimüslimleri temsilen metropolit ve hahambaşılarının da Müslümanlarla birlikte yer alması olmuştur (Eryılmaz, 2010a: 116). Sonuç olarak, Osmanlı yönetiminde zaten başlangıçtan itibaren güçlü olan merkezi otorite Tanzimat döneminde devlet yapılanmasında yapılan değişikliklerle daha merkeziyetçi hale dönüşmüştür.

2.1.4. I. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat döneminde ülkenin yönetiminde dizginleri ele geçiren merkezi üst bürokrasi, “devleti korumak ve modernleşmeyi gerçekleştirmek” amacı doğrultusunda ülkenin yönetimine “askeri ve/veya sivil darbelerle” el koyacak gücü kendinde bulabilmiş ve anayasaya dayalı meşruti sistemi Osmanlı tarihinde 1876 ve 1908 tarihlerinde iki defa kurmuştur. Meşrutiyet'in ilk ilan edildiği dönem 14 ay kadar kısa sürmüş, 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ise Osmanlı'nın yıkılışına kadar devam etmiştir. Meşrutiyet dönemi olarak isimlendirilen bu iki dönemde Osmanlı siyasi tarihinde “siyasi iktidar-bürokrasi ilişkilerinde” çok büyük değişimler ve ilkler yaşanmıştır. I. Meşrutiyet dönemi aslında II. Abdülhamid'in Kanun-i Esasi'yi ilan ettiği 23 Aralık 1876'dan Meclisi Mebusan'ı süresiz tatil ettiği 14 Şubat 1878 tarihine kadar geçen siyasi dönemdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda “anayasaya dayanan bir meşruti” yönetime geçme başarısı tamamen Tanzimat'ın merkezi üst bürokrasisinin eseridir. Tanzimat döneminde güçlenen merkezi üst bürokrasi, Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırlar içerisinde varlığını koruyup devam ettirmesi için gerekli olduğuna inandığı reformları gerçekleştirmek için anayasal meşruti yönetime geçmeyi şart görmekteydi; bu amaçla Padişah Abdülaziz

tahttan indirilerek merkez bürokrasinin isteğiyle V. Murat'ı başa geçirildi (Shaw, 2010: 206-207). V. Murat'ın sağlık sorunları ortaya çıkınca, 31 Ağustos 1876'da Kabine toplanarak padişah V. Murat'ın tahttan indirilmesine karar verdi. Tanzimat'ın merkezi üst bürokrasisi V. Murat'ın yerine “anayasayı ilan edeceğine” söz veren II. Abdülhamit'i 31 Ağustos 1876'da “padişahlığa getirdi” (Shaw, 2010:210). Bürokrasinin “padişahı ataması” Osmanlı tarihinde bir ilkti, söz verdiği üzere, II. Abdülhamid 23 Aralık 1876'da bir fermanla “bürokratlarca hazırlanan” anayasayı ilan etti.

Kuruluşundan itibaren mutlak güce sahip Osmanlı hanedanına mensup padişah tarafından idare edilen Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa merkez, üst bürokrasi padişahı belirleme gücünü eline geçirmiştir. Hem V. Murat'ın hem de II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde kesin söz sahibi olmuştur. Bu gelinen aşama Tanzimat döneminde merkezi üst bürokrasisinin güçlenmesinin sonucudur.

Tanzimat'ın önde gelen bürokratları Fuat Paşa (1869) ve Ali Paşa'nın (1871) ard arda gelen ölümleriyle ülkede siyasi ve iktisadi bir kriz oluştu. 30 Mayıs 1876'da Mithat Paşa, Serasker Avni Paşa ve Süleyman Paşaların liderliğinde bir hükümet darbesi ile Sultan Abdülaziz tahttan indirilip, reformist paşalar V. Murat getirdiler. V. Murat'ın da akli dengesinin bozuk olduğunu iddia ederek onun yerine reform yanlısı olduğunu iddia eden kardeşi II. Abdülhamit geldi. Akli dengesinin bozuk olduğu iddiasıyla V. Murat'ın tahttan indirilmesi üzerine yerine aynı sözleri veren kardeşi II. Abdülhamit getirildi (Öztürk, 2017: 298).

Kendisini tahta çıkaran merkezi üst bürokrasisi ile yaptığı anlaşma çerçevesinde, II. Abdülhamit kişilerin hak ve özgürlüklerini yasal temellere dayandıran ve padişahın yetkilerini belli kurullarla sınırlayan 23 Aralık 1876 tarihli Kanuni Esasi'yi onaylayarak yürürlüğe koymuştur (Shaw, 2010: 219). Osmanlı'da artık anayasaya dayanan meşrutî padişahlık dönemi başlamıştır.

Bir başka görüşe göre ise, aslında bu yeni dönemde hukuken çok fazla bir değişiklik olmuyordu; 1876 anayasasında Padişah'a tüm eski yetkileri verilmekteydi; ayrıca onun sorumsuzluğu da kabul edilmekteydi. Bir bakıma Padişahın eskiden beri devam eden fiili statüsü anayasada tescil edilmiş olmaktaydı (Aykaç, 1997:154).

1876 Anayasası ile Osmanlı yönetim sisteminde ilk defa “meclis sistemi” hayatiyete geçmiştir. 1876 Anayasası ile Osmanlı tarihinde ilk kez halkın seçtiği “Meclis-i Mebusan” ile Padişah’ın atadığı “Meclis-i Ayan”dan oluşan “Meclis-i Umumi” adında iki kanatlı bir meclis sistemi kurulmuştur (Tanör, 2008: 136).

Anayasada Padişahın yetkilerine baktığımızda Padişah hem yasama hem de yürütme alanında çok geniş yetkiye sahiptir. Padişah’ın kutsal hakları olarak belirlenen Anayasa’nın 7. maddesinde, Padişah’ın istediği zaman parlamentoyu toplantıya çağırma ve dağıtma hakkı ve tüm yürütme organı üyelerini atama ve görevden alma hakkı vardı. Yürütme organında görev yapan bakanlar ise parlamento yerine Padişaha karşı sorumluydular (Shaw, 2010: 220).

Bir konunun Meclis-i Umumi’de görüşülebilmesi için de önceden Padişah’ın izni olması gerekiyordu. Meclis-i Mebusan’ın kanunu görüşüp kabul etmesi de yeterli değildi. Aynı şekilde üyeleri Padişah tarafından ömür boyu atanan Ayan Meclis’inde kabulü gerekiyordu. Ayan Meclisi’nin de kabul ettiği bir kanun, Padişah’ın da onayından sonra yürürlüğe girebilmekteydi (Sencer, 1984b: 58). Ayrıca, Padişah Anayasa’nın 113. maddesine göre, gerekli gördüğü takdirde olağanüstü durum ilan ederek anayasa güvencelerini geçici olarak kaldırabilme hakkı vardı. Devlet adına tehlikeli gördüğü kişileri de sürgüne gönderme hakkı vardı (Shaw, 2010: 220).

Oluşan yeni siyasal sistemde Padişah’ın yetkileri ne kadar kapsamlı, Meclis-i Mebusan’ın yetkileri dar olsa da, Meclis-i Mebusan’ın siyasal sisteme dahil oluşu ile Padişah’ın siyasal sistemin tek sahibi olduğu söylemek mümkün değildir (Tanör, 2008: 137). Tanzimat’la başlayan “bürokratik yapıyı merkezileştirme, genişletme ve güçlendirme” uygulamalarına I. Meşrutiyet döneminde de devam edilmiştir. Bu doğrultuda 1876 Anayasası’nda merkezi idareyle ilgili olarak, “idare işleri merkezde çeşitli dairelere ayrılarak görülecektir” ifadeleri ile, memurlarla ilgili olarak da “Amire hürmet ve riayet” (md. 41); “memurların tabi buldukları merci” (md. 52) gibi maddeler bulunmaktadır. Kanunu Esasi’nin memurları tam bir hiyerarşi içinde çalışmalarını kabul etmektedir (Sencer, 1984: 154).

2.1.5. II. Abdülhamid Dönemi

Anayasada padişahın geniş yetkilere sahip olmasına rağmen, II. Abdülhamid gelişen dış olayları bahane ederek Meclisi kapatmış, Anayasayı askıya almış ve mutlak otoritesini ilan etmiştir. II. Abdülhamid, şahsi özellikleri ve yönetim anlayışı sebebiyle tüm siyasi ve idari otoriteyi tekrar sarayda toplamıştır (Eryılmaz, 2004: 135). Meclisi Mebusan'ın tatil edildiği 1876'dan İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 tarihine kadar geçen dönemi II. Abdülhamid dönemi olarak değerlendirmek daha doğrudur. 19 Mart 1877'de açılan Meclis yaklaşık bir sene sonra 13 Şubat 1878 tarihinde II. Abdülhamid tarafından dağıtıldı (Berkes, 2011: 336). II. Abdülhamid bundan sonraki 30 yıl süresince 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilene kadar imparatorluğu tam bir istibdatla yönetti (Mumcu, 1996: 16). Bu dönemde Osmanlı tarihinin “en mutlakiyetçi” dönemi yaşanmıştır.

Tanzimat döneminde ülkenin idaresinde üst düzey bürokratlar söz sahibi iken, Meclis'in kapanmasından sonra iktidar merkezi bürokrasiden Padişah'a geçti. II. Abdülhamid, siyasi ve idari otoriteyi tekrar ele geçirerek iktidar merkezini Babıali'den Saray'a almıştır. Tanzimat döneminde kurulan merkezi sistem ve II. Abdülhamid'in şahsi otoritesi ve yönetim anlayışının birleşmesiyle II. Abdülhamid çok güçlü ve mutlak bir otorite kurdu (Eryılmaz, 2004:135; Öztürk, 2017: 298). II. Abdülhamid'in düşüncesine göre “önemli olan kanuna değil, kanunun da üstünde olan hükümdara aitti” (Findley, 2014: 262). II. Abdülhamid tahta çıktığı dönemlerde imparatorluğu sarsan iç ve dış tehditler karşısında II. Abdülhamid, bu dönemde en etkili yönetimin merkezci bir yönetim olduğuna inanmıştı. Tahta meşruiyeti destekleme sözüyle çıkmış olsa da, o dönemdeki Rus Savaşı, Berlin Kongresi'nden sonra çıkan kargaşalar, terör eylemleri, hem Avrupa Devletlerinin hemde Balkan komşularının yarattığı sorunlar, II. Abdülhamid'i otoriter ve mutlakiyetçi bir yönetim politikası yönlendirdi. İmparatorluğun demokrasi için hazır olmadığını ve bu sıkıntılı dönemde en etkili yönetimin istibdat olduğunu düşünüyordu (Shaw, 2010: 262).

Tanzimat döneminde başlayan bütün güçlerin merkezileştirilmesinin sonucu olarak II. Abdülhamid döneminde Padişahın denetimini arttırmak amacıyla bürokrasi çok daha genişledi. Dönemin baskıcı rejiminin gerçekleşmesinde bu genişlemiş ve etkinliği artmış bürokrasinin katkısı oldukça önemli olmuştur. Bu dönemde Padişah iradesi tek

irade olmakla birlikte devletin işleyişinde bürokrasinin yaygınlaşması artmıştır. II. Abdülhamid, Tanzimat bürokratlarının merkezi yönetimdeki belirleyici özelliklerini azaltmış olmasına rağmen, bu dönemde bürokratik yapıyı yaygınlaştırılmış ve güçlendirmiştir. II. Abdülhamid döneminin ilk 10 yılı çok aktif bir değişme ve reform yıllarıydı. Daha önceki Padişahlar zamanında başlamış veya tasarlanmış olan reformlar bu dönemde tamamlandı. Hatta Abdülhamit yönetimindeki ilk yıllarda Tanzimat hareketinin hukuk, idare ve eğitim reformlarının bu dönemde gerçekleştiğini ve en üst noktaya ulaştığını söyleyebiliriz (Lewis, 1996: 177).

II. Abdülhamid yönetiminde Osmanlı Devleti'nde ilk defa "hizmet esasına" göre bürokratik görev yapacak bir yapının temelleri atılmıştır (Öztürk, 2017: 298). İktidarın merkezi 1878 yılından sonra Yıldız Sarayı olmuştur. Padişah Abdülaziz tarafından Saray'da kurulan basit mabeyn yapılanması II. Abdülhamid tarafından komplike bir bürokrasiye dönüştürülmüş ve bu bürokrasi uzun yıllardan beri özerk bir biçimde varlığını sürdürmüş olan hükümet ve toplum kesimlerinin idaresini ele almıştır (Shaw, 2010: 263-264). II. Abdülhamid iktidar gücünü parlamento ile paylaşmak yerine çok sayıda danışmanın yer aldığı komitelerle kendisini çevrelemiştir. Bürokratlardan oluşan söz konusu danışma komiteleri padişaha siyasi, askeri, dini konularda danışmanlık hizmeti sunuyordu (Tataroğlu, 1997:64-65).

Abdülhamid yönetiminde 1879 yılında hazırlanan reform programının ilk ve en büyük reform ise eğitim alanında olmuştur (Lewis, 1996:179; Aykaç, 1997: 155). İlk, orta ve yüksek eğitim kurumlarının sayısı arttırılmıştır (Öztürk, 2017: 298). Özellikle yüksek öğretimde hem öğrenci hemde okul sayısı önemli ölçüde arttırılmıştır. 1859 yılında devlet memurlarını daha iyi yetiştirilmesi amacıyla kurulan Mülkiye Mektebi'nin 1977 yılında ders programları modern konularıda kapsayarak yeniden düzenlenmiştir (Lewis, 1996:179; Aykaç, 1997: 155). Aynı dönemde Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Maliye gibi okullar açılmıştır. Bu dönemde özellikle askeri eğitime ağırlık verilmesinin altında yatan nedeni Osmanlı-Rus savaşında alınan yenilginin etkisine bağlanmıştır (Aykaç, 1997:155). 1900 yılında "Dar-ul Fünuni Osmaniye" adında ilk modern üniversite açıldı. Üniversite bünyesinde ilahiyat, matematik, fen ve edebiyat fakültelerine yer verilmişti. Abdülhamit döneminde Rüştüye'lerin sayısı 250'den 600'e artmış, idadi'lerin sayısı ise 5'ten 104'e çıkmıştır. Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye gibi üst düzey bürokratlar yetiştiren

okulların yanında açılan diğer okulların artmasıyla mesleki becerileri yüksek bürokratik elit varolmuştur (Öztürk, 2017: 300). Osmanlı'da en büyük eğitim seferberliği II. Abdülhamit zamanında yaşanmıştır. Bu dönemde modern eğitim kurumlarında yüzlerce memur, doktor, subay ve yazar yetişmiştir. Bu okullardan yetişen bürokratlar, II. Abdülhamit'e muhalefet etmişlerdir (Tataroğlu, 1997: 66). II. Abdülhamid döneminde seküler eğitim kurumlarından mezun olmuş bürokratlardan oluşan devlet dairelerinde etkili ve yetenekli bir kadro ortaya çıkmıştı. Ancak politikaların belirlenmesi hükümet yerine Saray tarafından gerçekleştirilmekte, sadrazam ve bakanlar bu süreçte hiçbir inisiyatif kullanamamaktaydılar. Böyle geniş bir bürokratik yapılanmanın saray tarafından tümüyle kontrol altına alınması olanak dışıydı. Giderek güçlenen bürokrasiyi denetim altında tutmak için II. Abdülhamit etkin bir içistihbarattan ve rapor düzeninden istifade etmenin yanı sıra bürokratların yerlerini sık sık değiştirmiştir (Shaw, 2010: 269).

2.1.6. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Abdülhamid, 30 yıl süren istibdat yönetimi döneminde içte ve dışta gelişen muhalefetin baskısına dayanamadı ve sonunda 23 Temmuz 1908'de Anayasa tekrar yürürlüğe girdi ve II. Meşrutiyet ilan edildi (Mumcu, 1996: 16). II. Meşrutiyet ilan edildiğinde 1876 Anayasası yürürlükte olmasına rağmen işlerliği yoktu. 1909 yılında 1876 Anayasasının 21. Maddesinde yapılan Anayasa değişikliği ile ilk defa parlamenter sistem kabul edilmiş Padişahın yetkileri bu dönemde kısmi de olsa denetim altına alınmıştır. Padişah'ın yetkilerinin sınırsız olmadığı kabul edilmiştir. Bakanların sadrazam tarafından seçilmeye başlanması bu döneme belirgin bir örnek oluşturmaktadır (Aykaç, 1997: 159).

31 Ağustos 1876 ile 27 Nisan 1909 tarihleri arasında süren II. Abdülhamit yönetiminde bürokratların siyasal güçleri azaltılmış olsa da padişaha karşı muhalefet hep devam etmiştir. Asker ve sivil bürokratlar İttihat ve Terakki Partisi ile işbirliği içinde hareket ederek devlet yönetiminde tekrar etkili olmuşlardır (Öztürk, 2017: 301-302).

31 Mart Olayından sonra Hareket Ordusunun İstanbul'a gelmesiyle birlikte gelişen süreçte 27 Nisan'da II. Abdülhamid padişahlıktan Meclis'in kararıyla indirilerek yerine Mehmet Reşad padişah seçilmiştir (Öztürk, 2017:303). II.Abdülhamid'in hallinden sonra padişah seçilen Sultan Reşad ve Sultan Vahdettin Osmanlı Meclisi Mebusan'ınca seçilmişlerdir. İttihatçılar, 31 Mart Vakası'nı (13 Nisan 1909) kullanarak siyasette tekrar ağırlıklarını koymuşlar ve iktidarı ele geçirmişlerdir. 31 Mart Vakası'nın en önemli siyasi sonucunun ordu siyasete müdahale ederek ve hükümetin kontrolünü ele geçirmiş olmasıdır (Öztürk, 2017: 302-303). İttihat ve Terakki 1913'e kadar iktidarı doğrudan eline almamış, ancak, iktidarı perde gerisinden denetleyen bir yapı olarak hareket etmiştir. 18 Ocak 1912 tarihinde düzenlenen seçimlerde ise baskı ve sindirme yöntemlerine başvurarak (sopalı seçimler) Mebusan Meclisi'nde ezici çoğunluğu ele geçirmiştir (Öztürk, 2017: 302-303).

Balkan Savaşı sonucu toplanan Londra Konferansı ile Edirne'nin Bulgarlara verilmesi talep edilmiştir. Söz konusu talebin Osmanlı Hükümeti'ne iletilmesinden beş gün sonra, 23 Ocak 1913'te Enver ve Talat Paşalar öncülüğünde İttihat ve Terakki Cemiyeti bir darbe yaparak Kamil Paşa'yı görevden almış ve anılanın yerine Mehmet Şevket Paşa'yı getirmiştir. Ancak Balkan Savaşı Osmanlı'nın mağlubiyeti ile sonuçlanmış ve 10 Haziran Londra anlaşması imzalanmıştır. Dolayısıyla Balkan Savaşı'nın Osmanlı üzerindeki ilk etkisi "Bab-ı Ali Baskını" olarak da adlandırılan İttihat ve Terakki darbesi olmuştur (Öztürk, 2017: 304).

Babıali baskını akabinde İttihat ve Terakki iktidarını güçlendirmiş ve askerler siyasi yönetici grup haline gelmiştir. İttihat ve Terakki yönetimdeki gücünü Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te öldürülmesi üzerine iyice sağlamlaştırmış ve 1918'e kadar yönetimi tamamen ele geçirmiştir. Bu dönemde muhalif kesimler daha fazla baskı altına alınarak çok sayıda tutuklama yapılmış, söz konusu tutuklamaların bir bölümü idam cezasıyla neticelenmiştir. Said Halim Paşa Kabinesi'nde yönetim tamamen İttihat Terakki'nin eline geçmiştir. Görünüşte Sadrazamlık makamında Said Halim Paşa oturuyordu ancak gerçekte iktidar İttihat ve Terakki'nin üç yöneticisinin elinde toplanmıştır. Bu çerçevede, I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı'nın siyasetine hükmedecek "bürokratik üçlü" meydana gelmiştir. Ahmet Cemal, Mehmet Talat ve Harbiye Nazırı Enver Paşaların yönetimindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti 1913'ten

İtibaren bir parti kimliğine bürünmüştür. Söz konusu dönemde İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı'na dahil olmak gibi hayati bir çok karar alarak ülkenin kaderi üzerinde etkili olmuştur (Öztürk, 2017: 304).

İttihat ve Terakki iktidarı ile birlikte ordu siyasi yaşamda en etkili unsur haline gelmiştir. 20. yy. başında Osmanlı'da egemen siyasi güç be Bab-ı Ali bürokratları ne de padişahdır. Bu dönemde idare gücü tamamen İttihat ve Terakki'nin eline geçmiştir (Eryılmaz, 2004: 135-136). 1909 ile 1918 dönemini kapsayan İttihat ve Terakki iktidarında ordu ve askeri bürokrasi siyaseti bütünüyle belirler bir hale gelmiştir. Ancak modern eğitimleri ve bürokratik tecrübelerine rağmen İttihat ve Terakki liderlerinin iktidar için tam anlamıyla hazır olmadıkları görülmüştür. 1889'da Askeri Tıp Fakültesi'nde İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla oluşturulan yapı, pozitivist, devrimci ve yarı askeri bir örgüt yapısına sahipti (Öztürk, 2017: 305). Öte yandan İttihat ve Terakki iktidarının yıktıkları II. Abdülhamit düzeninden çok da farklı bir yapı oluşturamadıkları hatta çok eleştirdikleri otoriterliğe en az II. Abdülhamid kadar başvurdukları görülmüştür. I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı için yenilgiyle sonuçlanmasıyla İttihat ve Terakki üyelerinin bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı da Almanya'ya kaçmıştır. Netice itibarıyla bürokrasinin Osmanlı'yı koruma ve kurtarma çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Öztürk, 2017: 306).

İttihat ve Terakki lider kadrosu bünyesinde devlet yönetimine ilişkin iki farklı görüş bulunmaktaydı. Söz konusu görüş farklılığı, sadece o dönemdeki devlet yönetim anlayışını değil günümüz kamu idaresi algısını da etkilemektedir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden Ahmet Rıza otoriter, merkeziyetçi ve devletçi bir yönetim anlayışını savunmaktadır. Öte yandan Prens Sabahattin, yerinden yönetim (Ademi Merkeziyet) ve özel teşebbüs ilkelerini ön plana çıkarmaktaydı. Ancak, Ahmet Rıza'nın yönetim anlayışını benimseyenler aynı zamanda İttihat ve Terakki içerisinde etkin oldukları için bu görüşler devletin resmi politikası haline almış ve devlet bürokrasisi bu ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir (Eryılmaz, 2004: 136). İttihat ve Terakki görüşünün temsil ettiği devleti koruma ve kurtarma düşüncesi 1950 yılına kadar Türk siyasetinde etkili olmuştur (Öztürk, 2017: 302).

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE BÜROKRASİ

23 Nisan 1920’de temelleri atılan ve 29 Ekim 1923’de ilan edilen Cumhuriyet bir yüzyılı geride bırakmak üzeredir. Geçen bir yüzyılda Türkiye siyasi ve bürokratik hayatında çok önemli değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu önemli gelişmelerin ışığında Cumhuriyet dönemi bürokrasisi ve siyaset-bürokrasi ilişkileri “Tek Parti Dönemi” ve “Çok Partili Dönem” olarak iki ana başlık altında incelenecektir.

2.2.1. Tek Parti Dönemi

Osmanlı’nın yetiştirdiği asker ve sivil bürokrat öncü kadronun liderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde, siyasi gücü elinde tutan iktidarla bürokrasi arasındaki ilişkiler Osmanlı’nın son İttihat Terakki dönemindeki ilişkilere benzer tarzda gelişmiştir. Cumhuriyet’in kuruluş döneminde siyasi iktidarla bürokrasi arasındaki ilişkilerin İttihat Terakki dönemine benzer olması çok doğaldır; zira İstiklal Savaşını gerçekleştiren ve Cumhuriyeti kuran kadro, II. Abdülhamid döneminde Batılı eğitim kurumlarından yetişen asker ve sivil bürokratlardır. Bu kadro İttihad Terakki döneminde önemli devlet görevlerinde bulunmuştur.

Tanzimat’la başlayan, bürokratların devlet yönetiminde etkili olma durumu Meşrutiyet döneminde artarak devam etmişti. Bu süreçte sivil ve asker kökenli bürokratlar sivil veya askeri darbelerle Osmanlı saltanat makamında oturan padişahı indirip, yerine gene Osmanlı hanedanına mensup bir kişiyi tahta çıkarma gücüne ulaşmışlardı. Osmanlı’nın son 10 yılında ise artık padişahlık makamı sadece temsili görevler üstlenen bir konuma gelmişti.

Anadolu’nun düşman işgali devam ederken Ankara’da 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla birlikte Türk Milleti’nin tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. “Olağanüstü Yetkilerle Donatılmış Bir Meclis” sıfatı ile 23 Nisan 1920’de toplanan Meclisin adı aynı gün “Türkiye Büyük Millet Meclisi” olarak belirlenmiştir (Mumcu, 1996: 49). 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa’nın ilk maddesinde “egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu” ilke olarak benimsenmiş ve bütün yetkiler Meclis’te toplanmıştı (Karpata, 2010: 185). İstiklal Savaşı sonrasında ise Cumhuriyet’in resmen

ilanı ile yeni siyasi sistemin adı açıkça ilan edilmiştir. Gerçekleştirilen bu devrimsel nitelikli değişiklikle hâkimiyet padişaktan alınarak millete verilmiş ve artık devletin başı seçimle gelen bir cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra asker veya sivil kökenli bürokratlar devlet başkanlığı makamı olan cumhurbaşkanlığına TBMM tarafından seçilerek gelmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 12 Cumhurbaşkanından altısı asker, beşi ise sivil bürokrat kökenlidir.

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te ilanından önce 2. Meclis'te 11 Eylül 1923 tarihinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurulmuştur. Bu partinin adı 1924 yılında "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirilmiş, 9 Mayıs 1935 tarihinde ise "Cumhuriyet Halk Partisi" adını almıştır (Aykaç, 1997: 163). 1946 yılına kadar TBMM'de siyasi parti olarak sadece CHP bulunmuştur. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla TBMM'de iki siyasi parti temsil edilmeye başlanmıştır. 1946 seçimleri ile birlikte Türkiye'nin siyasi hayatında çok partili siyasi dönem hayata geçirilmiştir. 1923'ten 1946 yılına, hatta iktidarın değiştiği 1950 yılına kadar geçen süre siyasi literatürümüzde "Tek Parti Dönemi" olarak isimlendirilmektedir (Aykaç, 1997: 163).

Tanzimat döneminde başlayan "devleti yaşatmak ve modernleştirmek" vizyonu ile yetiştirilen bürokratların devlet yönetiminde etkinlik kazanmaları İttihat Terakki ile en yüksek noktaya gelmişti. Bu bürokrasi kültür ve geleneği Cumhuriyet döneminde de aynen devam etmiştir. Tek parti döneminde CHP lideri ve yetkili kurulları TBMM'ye seçilen milletvekillerinin çoğunluğunu belirlemiş olup, söz konusu milletvekillerinin % 50'den fazlası bürokrat kökenli kişilerden oluşmuştur (Öztürk, 2017: 311).

Tek Parti döneminin siyaset-bürokrasi ilişkileri bağlamında kendine özel nitelikler taşıdığı görülmektedir. Bu çerçevede, Tek Parti İktidarı, planladığı reformları uygulayabilmek için çoğunlukla İçişleri Bakanlığı bürokrasisinden yararlanmıştır. Bu nedenle, bu dönemde İçişleri Bakanlığı çok güçlü bir konuma gelmiş ve diğer bakanlıklardan daha itibarlı sayılmıştır. Siyaset-bürokrasi ilişkileri söz konusu dönemde giderek daha fazla içiçe girmiş ve 1935 yılındaki CHP kongresinde devlet-parti özdeşliği resmen kurulmuştur (Eryılmaz, 2004: 138-139). Devlet-parti özdeşliği ile İçişleri Bakanı Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreteri olurken, illerde valiler de partinin il başkanı olarak görev yapmışlardır. Aynı durum ilçelerde de gerçekleşmiştir.

Böylelikle, mülki yöneticiler, idari görevlerinin yanında siyasi işlerle de uğraşmaya başlamışlar ve devlet yönetiminde “idare” ile “siyaset” iç içe geçmiştir. Bu sayede bürokrasi ile siyaset arasında fonksiyonel bir ayırım kalmamıştır. Siyasi görevlere gelmek isteyen kişiler, CHP teşkilatının onayını da almak durumundaydılar. Söz konusu durum ise aynı zamandan CHP yöneticileri olan mülki amirlerin gücünü arttırmıştır (Eryılmaz, 2004: 139).

TBMM’de de CHP bir danışma organına dönüşmüş ve partinin yani bürokratik devletin aldığı kararları mecliste meşrulaştırma işlevini üstlenmiştir. Başka bir deyişle, yasama organı tamamen “bürokratik siyasetin” yönetimine girmiştir (Durgun, 2002: 210). Bu dönemde mülki amirlerin konumları devrimlerin yerleşmesine ve güçlenmesine hizmet etmeleri amacıyla artırılmıştır. Mülki amirlere aynı zamanda CHP’nin il ve ilçe başkanlığı görevleri de verilmiştir. Böylelikle mülki amirlerin yaptırım ve denetim gücü daha da artmıştır. Söz konusu yöneticiler, sadece yerel yönetimleri kontrol etmekle kalmamış, zaman zaman kendileri bizzat belediye başkanlığı görevini üstlenmek suretiyle yerel yönetimle merkezi yönetim arasındaki farklılığı da belirsiz bir hale getirmişlerdir (Eryılmaz, 2004: 139-140). Ancak söz konusu bütünleşmenin bazı kesimler tarafından eleştirilmeye başlanması üzerine 1939’da toplanan CHP 5. Kurultayı’nda Parti ile bürokrasi arasındaki özdeşlik gevşetilmeye çalışılmıştır. Valilerin CHP il başkanlığından ayrılmalarına rağmen parti-devlet birliği anlayışı devam etmiştir (Eryılmaz, 2004: 139). Bu dönemde bürokrasinin artan etkisi siyasetle sınırlı kalmamış, bürokratlar 1930-1950 yılları arasında 19 Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) kurulmasıyla birlikte sanayi kuruluşlarının yöneticileri olarak ekonomik faaliyetlerle de yakından ilgilenmeye başlamışlardır (Eryılmaz, 2004: 141). Bu dönemde siyasi gücü elde eden devlet kademelerindeki bürokratik elit, söz konusu gücü, TBMM’ye daha fazla sayıda asker ve memur kökenli adayın seçilmesi için kullanmıştır. CHP’ nin Tek Parti iktidarı döneminde bürokratlar TBMM'deki en geniş temsil edilen meslek grubu haline gelmiştir. Bu durumun doğal bir yansıması olarak aynı dönemde kurulan hükümetlerin üyelerinin çoğunluğunu da bürokrat kökenli milletvekilleri oluşturmuştur. Bu çerçevede, Mekteb-i Mülkiye mezunları bu dönemde üst düzey siyasi görevlere getirilmiş olup, TBMM'nin kurulmasının ardından geçen 10 meclis döneminde bürokrat kökenli milletvekillerinin % 68'inin Mülkiyeli oldukları görülmektedir (Eryılmaz, 2004: 140).

Tek Parti döneminde, bakanlıklar bürokrasisinde yer alan üst düzey yöneticilerin kendilerine sunulan kariyer imkânlarından ve sosyal statülerinden memnun oldukları görülmektedir. Bahsedilen üst düzey bürokratlar, Tek Parti döneminin devletçi, elitist ve otoriter bir yönetim yapısına sahip olması nedeniyle Osmanlı döneminde bile görülmeyen ölçüde yetki sahibiydiler ve bu yetki beraberinde önemli imkânları ve sosyal statüyü de beraberinde getirmiştir. Osmanlı dönemindeki üst düzey kamu yöneticileri güvenliği sağlamak, vergileri toplamak gibi klasik devlet görevlerini yürütmekteydiler. Ancak, Tek Parti dönemindeki bürokratlar söz konusu görevlere ilave olarak kültürel/sosyal hizmetler, ekonomik gelişme gibi alanlara da doğrudan dâhil olarak siyasal sürecin bir parçası haline gelmişler ve kamu politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesinde önemli roller üstlenmişlerdir (Eryılmaz, 2004: 142).

1930'lu yılların sonunda, sivil bürokrasinin gücü ve etkinliğinde önemli bir artış olmuştur. Atatürk Devrimleri'nin temel alındığı dönemde, bürokratik yönetim geleneği, siyasal sistem ve toplum yaşamında en üst seviyesine ulaşmıştır (Heper, 1974: 116). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bürokrasinin yapısı ve görevleri fazla gelişmemiştir. Devlet kuruluş aşamasında olduğu için, başlangıçta İçişleri, Dışişleri, Adalet ve Savunma gibi daha çok klasik kamu görevlerini yerine getiren bakanlıklar mevcuttu. Bayındırlık, Sağlık, Eğitim, Tarım ve Ticaret gibi bakanlıklarının teşkilatlanması yeterli değildi. Cumhuriyet'in hızlı modernleşme ve ekonomik büyümeye yönelik çalışmaları neticesinde kamu bürokrasisi kısa zamanda büyümüştür (Eryılmaz, 2004: 138). Nitekim 1930'lardan başlayarak devlet memuru sayısında kademeli olarak artış yaşanmış, 1931'de 104,115 olan devlet memuru sayısı önce 1938'de 134,779'a ve nihayetinde 1946'da 222,166'ya yükselmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olduğu 1931-1938 döneminde memur sayısı yıllık olarak ortalama % 4,2 artarken, 1938 ile 1946 yılları arasında söz konusu artış yıllık % 8 dolaylarında seyretmiştir. Aynı dönemde memur/vatandaş oranında da önemli değişiklikler görülmüş, 1931'de memur başına düşen vatandaş sayısı yaklaşık 142 iken, bu sayı 1938'de 125,5 ve 1946'da ise 85 olarak gerçekleşmiştir (Eryılmaz, 2004: 138). Yeni devlet yapılanmasında, yeterli sayıda yetişmiş personel azlığı ve yönetim anlayışı nedeniyle, ülkede Ankara merkezli bir yönetim anlayışı hâkim olmuş ve yetkinin çoğunluğu merkezi bürokratlara verilmiştir. Önem atfedilen bütün kararlar merkezde alınmış, tatbiki ise taşradaki mülki

amirlere bırakılmıştır. Bu nedenle il ve ilçe yöneticilerine büyük oranda yetki verildiği görülmektedir (Eryılmaz, 2004: 139).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni siyasal, kültürel ve ekonomik programların hayata geçirilmesinde askeri bürokrasiden önemli ölçüde istifade edilmiştir. Bu dönemde belirlenen hedeflere en kısa ve etkin yoldan ulaşabilmek ve söz konusu programların hayata geçirilmesinde herhangi bir aksamayla karşılaşılması için sivil bürokrasi askeri bürokrasinin idaresine verilmiştir. Bu çerçevede, sınır bölgelerindeki tümen ve kolordu komutanları kendi görevlerine paralel olarak valilik görevlerini de yürütmüşlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, biraz da zorunluluk sebebiyle hayata geçirilen bu durum bir süre sonra kademeli olarak uygulamadan kaldırılmış ve askeri bürokrasi siyasi ve idari alandaki rolünü sivil bürokrasiye devretmeye başlamıştır (Durgun, 2002: 209). Ancak, Balkan Savaşı sırasında askerin politika ile iç içe olmasının olumsuzluklarını yaşayan Mustafa Kemal Atatürk askerle politikayı birbirinden ayıran kesin sınırları çizmiş ve kanunlaştırmıştır. (Durgun, 2002: 209). Bir anlamda askeri bürokrasi adım adım ikinci plana atılmıştır. Lewis'e göre; "Atatürk'ün kişisel otorite ve karizması büyük askeri bürokrasiyi siyasetin dışında tutma geleneğinin böyle bir adımın atılmasında yardımcı olduğunu tahmin etmektedir" (Heper, 1974: 113-114).

Modern Türkiye'de bürokrasinin gelişimi incelendiğinde göze çarpan en önemli noktalardan biri de bürokrasinin bir süreç içerisinde gelişmiş olduğudur. Bu çerçevede, Cumhuriyet'in, Osmanlı Devleti'nin bürokratik mirası üzerine kurulduğu sıklıkla dile getirilen iddialardan biridir. Geçmiş Tanzimat'a kadar giden sivil "bürokratik yönetim geleneğinin" altın dönemleri Tek Parti döneminde yaşanmıştır (Heper, 1974: 89).

Doğası itibarıyla bürokrasi, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet idaresinde de toplumu bir arada tutabilmek için devletin varlığını zorunlu görmüştür (Durgun, 2002: 209). Bu dönemde bürokrasi, Osmanlı döneminde olduğu şekilde halktan kopuk olarak var olmaya devam etmiş; ancak Osmanlı döneminden farklı olarak siyasal iktidar üzerinde denetim işlevi üstlenmiştir. Kendisini Osmanlı dönemi bürokrasisinin ilerici kesimi olarak adlandıran kişiler Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli roller üstlenmiş ve yeni dönemde devrimlerin hayata geçirilmesine yadsınamayacak ölçüde katkı sağlamışlardır. Halk adına ve halk için gerçekleştirilen devrimlere haklı katılımı

oldukça sınırlı ölçüdedir ve bu süreçte bürokrasi halk ile birlikte hareket etmemektedir. Söz konusu durum, Osmanlı'nın son dönemlerinde gerçekleştirilmeye çalışılan yenileşme ve reform hareketleriyle büyük paralellik göstermektedir. Cumhuriyet bürokrasisi kuruluş döneminde iki temel misyona sahipti. Bunlardan birincisi reformları daha ileri götürerek sürekli ve yerleşik hale getirmek, ikincisi ise devletin ekonomik gelişmede öncü rolü üstlenmesini sağlamaktı. Bu dönemde, gerçekleştirilen reformların halk tarafından benimsenmesinin sağlanması görevi kamu bürokrasisine verilmiştir (Eryılmaz, 2004: 137).

Tanzimat'la başlayan bürokratlar vasıtasıyla “Devleti yaşatma ve modernleştirme” anlayışı Tek Parti döneminde de güçlenerek yaşamaya devam etmiştir. Tek Parti döneminde bürokrasinin en önemli görevi devrimlerin yürütülmesi sağlamak ve bekçiliğini yapmak olmuştur. Cumhuriyet bürokrasisinin varoluş hedefi Osmanlı'nın etnik ve kültürel olarak çoğulcu olan toplumsal yapısından devrimlerle bir “ulus” inşa etmektir (Eryılmaz, 2004: 139). Bürokrasinin misyonunu belirlerken, laikleşme ve modernleşme politikaları nedeniyle uygulamalarda öncelik reformlara verildiğinden dolayı değersel temelli beklentiler öne çıkmıştır. Weberyen anlamdaki verimlilik gibi ilke ve hedefler ikinci planda kalmıştır (Eryılmaz, 2004: 139).

Tek Parti döneminde reformların uygulanması sürecinde bürokrasinin oldukça baskıcı bir yaklaşım sergilediği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, Tek Parti dönemindeki memurlar için halka hizmet etme anlayışında olmayıp, topluma yukardan bakan, emir veren hatta toplumu bir ölçüde potansiyel tehlike olarak gören bir memur imajı oluşturmuştur. Memur-halk ilişkisi hakkında “ceberrut devlet” ve “jandarma devleti” gibi kavramlar kullanılarak eleştirilmiştir. Bürokrasinin özne durumunda olduğunu, toplumun ise nesne durumunda olduğu kabul edilmekteydi. Toplum kültürüne ve popüler İslam'a karşı partinin ve bürokrasinin yürüttüğü siyaset, bürokrasi ve halk arasındaki bağları zamanla zayıflatmıştır (Eryılmaz, 2004: 140).

Cumhuriyet bürokratları güçlerinin ve prestijlerinin artmasıyla sadece siyasa uygulayıcısı değil, siyasa yapmak isteğindeydiler (Heper, 1985: 72). Cumhuriyet bürokratları, kendilerine söylenen biçimde değil, kendilerinin yorumladıkları şekilde Atatürk devrimlerinin savunucusu haline gelmeye başlamışlardır. Böylece söz konusu bürokrasi kesimi Hegel'in “mutlak sınıfı veya evrensel sınıfı” için tespit ettiği hukuki

sınırları aşmaya başladılar. Bu çerçevede, Cumhuriyet'in ilk dönemindeki bürokratik seçkinler, kamu çıkarlarının özünü ve çerçevesi çizilmiş ideolojik yapıyı temsil eden "koruyucular" haline gelmişlerdir (Heper, 2010: 88). Memur atamalarında devrimlere bağlı olma koşulunun yanında "ehliyet ve liyakate" de önem verildiği görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki siyasi yapının ve bürokrasinin en önemli amacı, yeni bir ulus inşa ederek cumhuriyetin temel prensiplerini halka benimsetme ve devletin üstün çıkarlarını korumak olmuştur. Söz konusu dönemde aynı zamanda parti-devlet bütünleşmesi yaşanmış ve bu bağlamda idarenin vatandaşlarına karşı tarafsızlığından söz etmek imkânsız hale gelmiştir. Yine bu dönemde partiye sadakat, liyakat ve diğer yeterlilik kriterlerinin üzerine çıkmıştır.

Toplumda memurlar toplumsal statü ve ekonomik imkânlar açısından altın dönemini Tek Parti döneminde yaşamışlardır. Sonuç olarak, Cumhuriyetin ilk yılları, toplumsal konumu ve yetkileri bakımından "bürokrasinin altın yılları" olarak nitelendirilir. Bu dönemde siyaset-bürokrasi adeta aynı anlamlara gelen kavramlar olarak algılanmıştır (Aykaç, 1997: 165).

2.2.2. Çok Partili Dönem

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yeni siyasal dengelerin oluştuğu bir dönemde, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın başkanlığında Cumhurbaşkanı İnönü'nün de onayını alınarak Demokrat Parti kuruldu (Eroğul, 1998: 31). 1946 seçimlerine CHP ve Demokrat Parti ile katılmasıyla Türkiye'de çok partili siyasi hayat başlamıştır. 1946'da ilk çok partili ve "açık oy-gizli sayımın" geçerli olduğu seçimde CHP çoğunluk oyunu alarak iktidarını devam ettirmiştir. 1950 genel seçimi öncesinde "gizli oy-açık sayım" ilkesi benimsenmiştir. Seçim sisteminin de yardımıyla Demokrat Parti (DP) 1950 seçimlerini Mecliste büyük çoğunluğu elde ederek kazanmıştır (Öztürk, 2017: 318).

1946'da başlayan çok partili siyasi dönemi bugüne kadar çeşitli zor dönemeçlerden geçerek gelmiştir. Türkiye'de çok partili siyasal sistem 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahaleleri ile üç kez ciddi kesintiye uğramıştır. 1997'de yaşanan 28 Şubat süreci ile hükümet istifaya zorlanırken ve 27 Nisan 2007 e-muhtırasıyla gelişen süreçte hükümet

erken seçim kararı almıştır (Heper, 2011: 306). Bütün bu olumsuzluklara rağmen demokrasimiz bugüne kadar olgunlaşarak gelmeyi başarmıştır. Çok partili siyasi dönemi, 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi, 1960-1980 Dönemi, 1980-2002 Dönemi ve 2002-2018 AK Parti Dönemi diye ayırarak inceleyeceğiz.

2.2.2.1. 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi

Demokrat Parti Mayıs 1950’de iktidara gelmiş ve 27 Mayıs 1960 İhtilaline kadar on yıl ülkeyi tek başına yönetmiştir. “Yeter Söz Milletin” sloganıyla tek başına iktidara gelen Demokrat Parti’nin on yıllık iktidarı döneminde bürokratların yönetimdeki etkileme güçleri azaldığına ve itibar kaybettiklerine dair yaygın bir kanaat vardır.

Demokrat Parti 1950’deki seçimlerden önce bürokrasinin tarafsızlığını sağlamak veya muhalefetini azaltmak için bürokrasiyi karşısına almamaya özen göstermiştir. DP eleştirilerini bürokrasi yerine CHP’ye yönlendirmiş ve bürokrasiye geçmişte yaşananlardan ve yapılmış olan icraatlardan dolayı soruşturmaya tabi tutulmayacağı konusunda güvence vermiştir (Eryılmaz, 2004: 143-144).

1950 seçimlerinde CHP’nin ilk defa iktidarı kaybetmesiyle, bürokrasi itibar ve güç kaybına uğramıştır. 1950-1960 döneminde siyaset ve siyasetçiler öne çıkarak, bürokrasi ikinci planda kalmış, bürokrasi “topluma sahip ve hakim olma mevkiinden, klasik kapitalist düzende olduğu gibi bir araç” durumunda görülmek istenmiştir (Leblebici, 2004: 17; Eryılmaz, 2004: 144).

Siyasi sistemde iktidar değişimleri ve uygulamaya konulan farklı siyasi-ekonomik programlar mutlaka bürokrasiyi de etkilemektedir. Demokrat Parti döneminde, bürokrasi bir önceki iktidar CHP’nin ortağı olarak görüldüğünden bu dönemde bürokrasinin gücü kırılmaya çalışılmıştır (Eryılmaz, 2004: 145). Kendini devletin temsilcisi sayan sivil bürokrasinin değişen iktidar ve politika anlayışına adapte olması kolay olmamıştır. Bürokratlar kendilerini bu yeni şartlara göre değiştirmeye çalışmışlarsa da iktidarla aralarında mücadele yaşanmıştır. Bunun önemli bir nedeni de bürokrasinin kamu yararı görüşü ile DP’nin kamu yararı görüşleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktaydı. DP’nin politikalarında yerel çıkarlar ve talepler daha

önemli ve ön plandaydı. Bürokrasi ise DP'nin piyasa ekonomisine dayalı politikalarından ve Atatürk Devrimleriyle ilgili esnek tutumundan dolayı rahatsızlık duymuş tepki göstermiştir (Eryılmaz, 2004: 145-146). Bu dönemde siyasi nedenlere dayandırılarak bürokrasi içinde atamalar, yer değişmeler ve işten el çektirmeler yapılmıştır. Demokrat Parti iktidarı memurlar hakkında keyfi bir sebebe dayanarak “görülen lüzum üzerine” işten almak ve emekli etmek yetkisini veren bir yasa çıkarmıştır. 1954 yılında çıkarılan 6435 sayılı “Bağlı Buldukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun”a göre iktidar askerler ve yargıçlar dışında kalan devlet memurlarını görülen lüzum üzerine bakanlık emrine alınabilmekteydi. Bu şekilde Bakanlık emrine alınan memurlar eğer 6 ay içinde tekrar yeni bir göreve tayin edilmemişlerse hizmet süreleri ne kadar olursa olsun emekli ediliyorlardı (Ergun ve Polatoğlu, 1984: 78).

Bu dönemde ayrıca akademik özgürlükleri kısıtlamak için başka kanunlar da çıkarılmıştı. 6185 sayılı kanunla üniversitelerin bütçeleri üzerindeki yetkileri kısıtlanmış, 6422 sayılı kanuna göre de yirmi beş yılı dolan memurların emekli edilebileceği hükmü getirilmiştir. İktidarın bu kanunları çıkarmaya ihtiyaç duyuşunun arkasında yatan neden ise sorun yaratan bürokratları işten uzaklaştırmak, sivil bürokrasinin ekonomik statüsünü geriletmek ve bürokratik kurallardan uzakta kalabilme ihtiyacından kaynaklanmıştır. Sonuç olarak, bu dönemde sivil bürokrasi iktidar tarafından ağır hücumlara maruz kalmış olduğunu görüyoruz. Fakat istenilen sonuca ulaşılammış sivil bürokrasi istenildiği gibi tam olarak bertaraf edilememiştir (Heper, 1977: 136-137). Demokrat Parti iktidarına karşı asker ve sivil bürokratlar ile aydınlar birlikte muhalefet etmişlerdir. On yıllık bürokrasi-siyasi iktidar mücadelesi sırasında, bürokratların yetkileri ve gücü azalmış, itibarları zedelenmiş ve mali sıkıntıya düşmüşlerdir. Bu nedenle eski günlerinin özlemini çeken bürokrasi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine sempati ile bakmıştır (Eryılmaz, 2004: 147).

2.2.2.2. 1960-1980 Dönemi

On yıllık DP iktidarına son veren 27 Mayıs İhtilalini askeri bürokrasi hazırlamış ve yapmıştır; ama sivil bürokrasi ile akademi çevreleri birlikte ihtilale değişik boyutlarda destek vermiştir. Hükümetin baskıcı eylemleri bir fırsata dönüştürülüp bürokrasi iktidarı ele geçirmiştir (Öztürk, 2017: 324).

1950-1960 DP iktidarı döneminde bürokrat seçkinlerin iktidarı, itibarı ve misyonu gerilemiştir. İhtilal sonrasında oluşturulan çoğunlukla bürokratlardan oluşan Kurucu Meclis, hazırladığı Anayasa ile ileride aynı şartların oluşmaması için gerekli önlemleri almış ve bir bakıma yeni siyasi döneme damgasını vuracak “bürokratik vesayet sisteminin” temellerini atmıştır (Durgun, 2002: 213).

1961 Anayasası, parti temelli siyasetin etkinliğini azaltmak amacıyla siyasi iktidarın bürokrasi üzerindeki gücünü sınırlandırmıştır. Bürokrasiye belirli bir güç ve özerklik kazandırıldı (Durgun, 2003: 213; Eryılmaz, 2004: 147). 1961 Anayasası’nı yapan otorite TBMM’nin güç ve yetkisini başka kurumlarla dengelemek suretiyle DP’nin sahip olduğu türden bir iktidar tekelinin gelecekte tekrar oluşmasını engellemek amacını gütmüştür (Eryılmaz, 2004: 147).

1961 Anayasasıyla “Ulusal egemenliği” TBMM’yle birlikte paylaşacak yetkili organlar ortak edildi. Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Konseyi kuruldu. Ayrıca iktisadi yaşamın bürokratların gözetiminde belirlenmesi için Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Danıştay güçlendirilerek “Memurin Muhakematı Kanunu” ile memurlar siyasetçiler karşısında koruma altına alındı. Kamuoyunu aydınlatma düşüncesi ile Üniversiteler ve TRT Kurumu’na özerklik verildi (Öztürk, 2017: 324; Durgun, 2002: 213). Ayrıca kamu çalışanlarına sendika kurma hakkı verildi ve öğretim elemanlarına siyasi partilere girebilme hakkı tanındı (Eryılmaz, 2004: 147-148). Asker ve sivil bürokrasinin “tepkisi” sonucu oluşan 1961 Anayasası’ndaki bu düzenlemelerinin ardında açıkça söylenmeyen asıl sebep siyasetçiler üzerinde “bürokratik vesayet” oluşturulmak istenmesidir (Sevil, 2005: 133; Öztürk, 2017: 324).

1961 Anayasası ile siyasi hayatımıza giren Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Genel Kurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’nın bünyesinden çıkarılarak göreceli

özerklik kazanmasıyla askeri bürokrasi devlet yönetiminde daha etkin bir konuma gelmiştir (Durgun, 2002: 213). Ayrıca bu dönemde, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) kurulmasıyla subayların maaş ve sosyal imkânları düzeltilti (Eryılmaz, 2004: 148).

1961 Anayasa'sıyla yapılan düzenlemelerle bürokrasinin gücü göreceli olarak artmıştır. Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıyla “bilgi” ve “uzmanlık” gücünü kullanan bir teknokrat grubu bürokraside ve iktidar üzerinde etkili hale gelmiştir. DPT adeta bir okul gibi hem üst düzey bürokratik görevlere hem de siyasi partilerin lider kadrolarına eleman yetiştirmiştir. Teknik nitelik kazanan bürokraside, teknokrat grubu kamu politikalarını belirlemede etkili olmuşlardır (Eryılmaz, 2002: 148). Heper'e göre, 1961 Anayasa'sıyla yapılan düzenlemelerle yeniden güçlenen sivil bürokratik elit, 1970'li yılların ortalarına kadar “siyasal bir grup” olarak siyasal hayatı etkilemişlerdir (Öztürk, 2017: 330).

1960'ların sonu ile 1970'lerin başında Türkiye'de yaşanan yoğun bir sağ-sol çatışması iki grup arasında silahlı çatışmaya dönüştü (Heper, 2011: 197). Artan öğrenci ve işçi olayları nedeniyle sosyal ve siyasal tansiyon sürekli arttı. Siyasiler, olaylara bir çözüm getirilememesinin nedeni olarak 1961 Anayasası gösteriyorlardı. 1961 Anayasası'nın “hükümetin elini kolunu bağladığını” ve bu anayasayla devletin yönetilemeyeceği yönünde görüşleri olan politikacılar vardı (Eryılmaz, 2004: 150-151). Başbakanlığı sırasında Süleyman Demirel, 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilemeyeceğini dile getirmiştir (Heper, 2011: 154).

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra yapılan 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleri ve yeni düzenlemelerle bürokrasi-siyaset ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Bazı temel hak ve özgürlükler daraltılarak, basın özgürlüğü ve Anayasa Mahkemesinin yetkileri de sınırlandırılmıştır (Eryılmaz, 2004: 150-151). 1961 Anayasa'sıyla özerk hale getirilen üniversitelerin ve TRT'nin özerkliği kaldırılmış, yapılan değişikliklerle devlet otoritesi güçlendirilmiştir (Durgun, 2002: 215). Yapılan diğer önemli değişiklikler arasında; Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Askeri İdare Mahkemeleri kurulması gelmektedir (Öztürk, 2017: 330).

Bir başka önemli değişiklik ise, MGK ile ilgilidir. 1960 askeri müdahalesinin ardından MGK hükümete görüşünü sunarken 1971-1973 müdahalesinden sonra MGK'ya hükümete tavsiye verme yetkisi verildi (Heper, 2011: 155). Heper, 1970'li yılların ortalarına kadar, bürokratik seçkinlerin “siyasal grup” olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Öztürk, 2017: 330). 1970'li yılların ortalarından itibaren bürokrasinin daha çok siyasal seçkinlerin kontrolüne girdiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde siyasette iktidara gelen koalisyon hükümetleri ile bürokrasinin özerkliğini azaltacak uygulamalar yapılmış özellikle üst düzey bürokratların görevde kalma sürelerinde bariz azalmalar olmuştur (Özer, 2006: 50).

1973 yılı ve takip eden iktidar dönemlerinde daha önceden görülmemiş bir biçimde tayin ve görevden almalarla memur hareketliliği yaşanmıştır. Bu çerçevede, 1973 yılı “laik” sivil bürokratik seçkinlerin siyasette oynadığı etkin rolün azalmaya başladığı tarih olarak kabul edilebilir (Öztürk, 2017: 330). 1973'ü takip eden yıllarda siyasi seçkinlerle ordu dışındaki devlet kurumları arasındaki çekişme artarak devam etmiş, söz konusu durum da bu kurumların politikleşmesi ve siyasi kamplara ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır (Heper, 2011: 155).

1973'den 1980 kadar geçen yedi yıllık süreçte Türkiye kısa ömürlü koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra 26.01.1974-17.11.1974 tarihleri arasında Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan CHP-MSP Koalisyonu, 17.11.1974-31.03.1975 tarihleri arasında Sadi Irmak Hükümeti, 31.03.1975-21.06.1977 tarihleri arasında Süleyman Demirel Başbakanlığı'nda AP-MSP-MHP-CG Koalisyon Hükümeti görev yapmıştır. 5 Haziran 1977 genel seçimlerinden sonra 21.06.1977-21.07.1977 tarihleri arasında kurulan Ecevit Hükümeti, 21.07.1977-05.01.1978 tarihleri arasında Süleyman Demirel Başbakanlığı'nda kurulan AP-MSP-MHP Koalisyon Hükümeti, 05.01.1978-12.11.1979 tarihleri arasında Ecevit Başbakanlığı'nda CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti, 12.11.1979-12.09.1980 tarihleri arasında AP lideri Süleyman Demirel MSP'nin ve MHP'nin dışarıdan desteği ile Azınlık Hükümeti görev yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler). Kurulan hükümetler ülkedeki sıkıntılara çözüm getirememişlerdir. Ülkede 1976'dan itibaren gözlenen iç savaş ortamı ve halkın can mal güvenliğinin sürekli tehdit

ve saldırı altındaydı ve siyasi iktidarlar ülkeyi yönetmede yetersiz ve zayıf kalmışlardı (Akşin ve diğerleri, 2008: 275).

1978 yılında CHP'nin bağımsızlarla kurulan hükümet döneminin ilk altı ayında, 206 müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdür, genel müdür yardımcısı ve vali görevden alınmış yerlerine 320 yeni atama yapmıştır. Bundan sonraki hükümet olan Adalet Partisi azınlık hükümetinin ilk altı ayında ise 1223 üst düzey yönetici görevden alınmış ve 1367 yeni atama yapılmış bütün valilerin görev yeri de değiştirilmiştir (Eryılmaz, 2004: 151; Özer, 2006: 50).

12 Eylül darbesine giden süreçte sosyal ve siyasal sorunların yanında ekonomik sıkıntılar da önemli olmuştur. 1977'den itibaren devam eden iktisadi krize çözüm için Süleyman Demirel Hükümeti döneminde IMF reçeteleri uygulamaya konularak 24 Ocak Kararları alınmıştır (Güzel, 2017: 554).

2.2.2.3. 1980-2002 Dönemi

1980 tarihine gelindiğinde, 6 ay boyunca TBMM'de Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi üzerine siyaset iyice tıkanmıştı. Sivil siyasetin artan şiddet olayları ve siyasi cinayetlere bir çözüm bulamaması sonucunda ordu harekete geçti. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbe “askeri hiyerarşi ve komuta zinciri” içinde yapıldı ve sivil siyaset son buldu. 1980 askeri darbesinin temel hedefleri; devlet otoritesini yeniden tesis etmek, milli birlik ve beraberliği korumak veya ülkenin bölünmesine engel olmaktı (Öztürk, 2017: 331). Heper, 12 Eylül ihtilalini bir anlamda bürokratik aşkın devletin tekrar siyasette hakimiyeti ele geçirmesi olarak yorumlamıştır (Öztürk, 2017: 331; Heper, 2006: 224).

Türkiye, 12 Eylül 1980'den başlayarak 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonucuna kadar askeri iktidar tarafından yönetilmiştir. ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'a 8 Aralık 1983 tarihinde hükümeti kurma görevi verilmiştir. Hazırlanan yeni anayasanın 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulmasıyla askeri iktidarın lideri olan Kenan Evren'de Cumhurbaşkanı olmuştur (Eryılmaz, 2004: 152). 1961 Anayasası'nın iktidarın kullanımına “bürokratik ortaklar” getirmesi nedeniyle devletin gücü bölüşülerek “zayıf

iktidar” ve “zayıf yürütmeye” neden olmuş ve bu durum eleştirilmiştir (Tataroğlu, 2006: 111). 12 Eylül akabinde hazırlanan 1982 Anayasası’yla devlet otoritesi güçlendirilmiştir. 1982 Anayasasıyla devletin üstün ve aşkın niteliğine verilen önemle kamu bürokrasisinin merkeze bağlılığı artırılmış ve sivil toplum üzerindeki rolü güçlendirilmiştir (Eryılmaz, 2017:165). Senato kendisinden bekleneni veremediğinden 1982 Anayasası’yla kaldırılmış, yürütme organı yasama organı karşısında güçlendirilmiştir. Siyasi iktidar, bürokrasi karşısında güçlendirilmiş ve ara dönemde ilk defa yürütme organına güç sağlayan “kanun hükmünde kararname” uygulamasıyla kamu yönetimi düzenlenmiştir (Tataroğlu, 2006: 111-112).

1982 Anayasası’yla, Cumhurbaşkanı’nın yetki ve görevleri artmış, Milli Güvenlik Kurulunun siyasal sistem içindeki ağırlığı artmıştır (Eryılmaz, 2017:165). 1971 Muhtırasından sonra, Milli Güvenlik Kurulu’nun yetki alanı Bakanlar Kurulu’na “tavsiyede bulunmak” şeklinde genişletilmişti. 1982 Anayasası’nın 118. maddesine göre ise, “Bakanlar Kurulu’na Milli Güvenlik Kurulu’nun devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bölünmez bütünlüğü ve toplumun huzur ve güvenliğinin korunması için gerekli önlemlerin alınmasına dair kararlarını öncelikle” göz önüne almak mecburiyeti getirilmiştir (Heper, 2006: 217-218).

12 Eylül 1980 İhtilali sonrasında ilk genel seçim 1983 yılında yapılmış ve Anavatan Partisi’nin iktidarında demokratik yaşama dönülmüştür (Tataroğlu, 2006: 112). Anavatan Partisi oyların % 45.1 olarak iktidara geldi. Anavatan Partisi’nin politikası, devlet karşıtı, anti-bürokratik ve sivil toplum yanlıydı (Öztürk, 2017:334). Güçlendirilen yürütme ve tek başına iktidar olmanın gücünü de kullanan Özal hükümeti süresince iktidarın bürokrasi üzerinde denetim ve gücü artmıştır. Anavatan iktidarı boyunca parlamento ve siyasi iktidar uyum içinde çalışmış ve bu dönem boyunca yürütme ve yasama çatışması olmamıştır (Tataroğlu, 2006: 112).

1983 yılından sonra, ekonomide dışa açılma girişimleriyle dünya ekonomisiyle bütünleşmek için yapısal uyum programları uygulamaya konmuştur. Yapısal uyum programı ile sadece ekonomik alanda bir dönüşüm yeterli değildi. Aynı zamanda bürokrasinin de bu yapısal dönüşüme uyum sağlamasını gerektiriyordu. Dolayısıyla, Özal hükümetleri döneminde bürokrasi ilk defa çok yoğun bir küresel etki altına girmiştir (Özer, 2006:51-52). ANAP’ın öne çıkan en önemli özelliği liberal düşünce ve

serbest piyasa ekonomisini benimsemesidir. Özal, “halkın devlete hizmet etme” anlayışından “devletin halka hizmet etmek” için var olduğu anlayışıyla politikalarını oluşturmuştur (Öztürk, 2017: 333).

Özal iktidarının en ağırlık verdiği konuların başında “bürokrasiyle mücadele” ve “özelleştirme faaliyetleri” gelmekteydi. Özal’ın iktidarında, bürokrasinin gücünü azaltıcı düzenleme ve uygulamalar yapılmış, bürokratik işlemler ve formaliteler azaltılmıştır (Tataroğlu, 2006: 112). ANAP Hükümeti’nin bürokrasi kavramını, “kırtasiyecilik” ve “devletin ekonomiye müdahalesi” olarak yorumlamış ve icraatlarını buna göre yürütmüştür. Bütün kamu kurumlarında bürokrasinin araçsal yönüne yapılan yatırımlar artmıştır. Bunlar arasında bürokrasiyi hızlandırma ve verimliliği arttırmayı hedefleyen bilgisayar, faks, çağrı cihazı, cep ve araç telefonu, fotokopi makinesi ve modern hizmet binaları gibi yatırımlar vardı. Fakat genel olarak değerlendirildiğinde bu dönemde de kamu bürokrasinde temel sorunlar olarak görülen “aşırı merkezîyetçilik, hantallık, israf, örgütsel büyüme, gizlilik, kuralcılık, tutuculuk, biçimsellik, siyasallaşma, kayırma, yolsuzluk ve en önemlisi, kamu hizmetlerinde araçların kullanılması” gibi olumsuzluklar varlığını sürdürmüştür (Eryılmaz, 2004: 153).

Özal, bürokrasiyi araçsal kabul ettiği için bürokrasi ikincil konumda kalmıştır. Bu dönemde bürokrasiye bakış açısı verimsiz ve yetersiz olarak görülmüştür. Özal, eski bürokratlar yerine yeni teknokratlardan oluşan profesyonel bürokratik bir yapı oluşturmayı seçmiştir (Öztürk, 2017: 334). Bu dönemde en önemli değişiklik bürokratlarda aranan uzmanlık niteliklerinin değişmesi olmuştur. Yapısal uyum programını kapsamında bürokratların liyakat ve tarafsızlığına ek olarak programa yönelik rasyonelliğe sahip olmaları beklenmiştir. Yeniliğe açıklık ve işbiricilik gibi nitelikler ön plana çıkmıştır. Bu dönemdemühendis mantığı rasyonellikle özdeş görüldüğü için bürokrasinin kilit konumlarına yurtdışından mühendisler getirilmiştir (Özer, 2006: 52). Özal’ın prensleri olarak bilinen bürokraside daha önce tecrübesi olmayan mühendisler önemli bürokratik kademelere gelmişlerdir. Bu sayede bürokraside hantallık, verimsizlik ve yavaş hareket etmenin yol açtığı “etkinsizlik” aşılmaq istenmiştir (Öztürk, 2017: 334-335). Teknokrat nitelikli dar bir kadro ile gelenbu yeni bürokratlar politika oluşturma ve uygulama aşamasında bürokrasi içinde

bütün gücü ele geçirmişlerdir. Bu sayede Özal yeni bürokrat kadroyu daha kolay yönlendirebilmiştir (Öztürk, 2017: 335).

Özal iktidarının önem verdiği bir diğer konu olan özelleştirme faaliyetleri olmuştur. Bu politika sadece Türkiye’de değil, 1980’lerin başından itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde uygulamaya konulan bir politikaydı (Eryılmaz, 2004:151-152). Ekonomide uygulanan liberal politikalarla, devletin iktisadi alandaki etkisini azaltmak amacıyla çeşitli alanlardaki devlet tekelleri kaldırılmış, deregülasyon politikalarına ağırlık verilmiş ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine önem verilmiştir (Eryılmaz, 2004: 153). KİT’lerin özelleştirilmesiyle beraber, devletin üzerinden ekonomik bir yükün kalkacağı, kuruluşların daha verimli ve etkin çalışmasıyla ekonomiye katkılarının artacağı amaçlanıyordu. Ayrıca KİT’lerin özelleştirilmesiyle bürokrasi elindeki büyük bir güçten mahrum kalacaktı (Tataroğlu, 1997: 51). Anavatan Partisi’nin 1983-1989 arası iktidar döneminde KİT’lerin özelleştirilmesiyle ilgili önemli bir netice alınamadıysa da, bu konu ilk defa siyasi hayatın gündemine girmiş ve bu sayede bu konuda hazırlık çalışması yapılmış ve özelleştirme konusu topluma kabul ettirilmiştir (Tataroğlu, 1997: 150).

1987 yılında siyasi yasakların kaldırılması konusu gündeme geldi. 1982 Anayasası’nın geçici 4. maddesiyle bazı eski siyasetçilere 5 yıl veya 10 yıl süreli siyaset yasakları getirilmişti. Siyasal yaşamın normale dönmeye başlamasıyla bu hukuki durum da işlememeye başladı. Partilerin biri emanetçi sıfatıyla diğeri fiili başkan olarak çifte başkana sahip olmaya başladılar. Özal’ın başlangıçta siyasi yasaklıların tekrar siyasi hayata girmelerini istememesine rağmen yasakların kaldırılması talebine karşı konulamadı ve sonuçta anayasa değişikliğine gidilmesi ancak siyasal yasakların kaldırılması için halk oylaması yapılmasına karar verildi (Akşin ve diğerleri, 2008b: 71-72).

17.5.1987’de Özal ve 199 arkadaşının verdiği Anayasa değişiklik önerisine göre; seçmen yaşı 20’ye indiriliyor (md. 67), toplam milletvekili sayısı 400’den 450’ye yükseltiliyor (md. 75), Anayasada değişiklik usulü biraz kolaylaştırılıyor (md. 175) ve siyasal yasaklar kaldırılıyordu. (geçici md. 4). Halk oylaması için yapılacak kampanyada ANAP yasakların kaldırılmasına “hayır” oyu verilmesi yönünde kampanya yürüttü. Sonuç olarak “evet” oyları (%50.16) az oy bir oy farkıyla “hayır” (% 49.84)

oylarından fazla çıktı ve siyasi yasaklar halk oylamasıyla kaldırılmış oldu. (Akşin ve diğerleri, 2008b: 72,73) Halkoylamasının bir başka önemli sonucu daha oldu. Oyların sayımına başlandığında, ANAP Genel Başkanı bir basın toplantısıyla partisinin erken seçim kararını açıkladı ve erken seçim için çalışmalar başladı (Akşin ve diğerleri, 2008b: 74).

Meclis'te çoğunluğu elinde bulunduran parti liderlerinin seçimlerden önce partilerinin çıkarlarını gözeten düzenlemeler yaptıkları bilinmektedir. 1987 genel seçiminden önce Özal mevcut seçim kanununda değişikliğe giderek, çifte barajlı d'Hondt sistemine çoğunluk partisinin yararına olacak üst barajlar 'kontenjan' getirildi ayrıca ön seçim yasağı ve propaganda kısıtlamaları da yapıldı (Akşin ve diğerleri, 2008b: 74).

İktidar partisi olarak katıldığı 1987 genel seçimlerinde ANAP % 36.3 oranında oy aldı. 1983 yılında % 45.1 oy almışken bu seçimde % 36.3 oyla ANAP Millet Meclisi'nde salt çoğunluğunu muhafaza ederek ikinci kez iktidara gelmeyi başardı (Zürcher, 2017: 410). Bu başarının arkasında ise seçim sisteminde yapılan değişikliğinde etkisi oldu.

Bu dönemde gelişen bir gelişme ise siyasetin tekrar doğal seyrine girmeye başlamasıdır. 1983 milletvekili genel seçiminde, TBMM üyeleri ve partiler, Milli Güvenlik Konseyi'nin teftişi ve eleğinden geçerek göreve gelmişlerdi. 29 Kasım 1987 milletvekili genel seçimleri ve sonuçlara göre oluşan TBMM'de ise bu şekilde bir ambargo söz konusu değildi (Akşin ve diğerleri, 2008b: 78). Sıkıyönetim 4 ilde yerini olağanüstü hale bırakarak 19 Temmuz 1987 günü son bulmuştur (Akşin ve diğerleri, 2008b: 64).

Bir diğer önemli görülen siyasal olay, 1989 Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Meclis'teki oylamada 3. turda Özal 263 oy alarak 1 Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan sonra Türkiye'nin ikinci sivil cumhurbaşkanı olmuştur (Öztürk, 2017: 335). Cumhurbaşkanı Özal, yerine Yıldırım Akbulut'u başbakan atadı. Yıldırım Akbulut partinin gerçek denetiminin Cumhurbaşkanının sorumluluğunda olduğunu biliyordu (Zürcher, 2017: 413). Başbakan Akbulut başbakan öreve başlar başlamaz Cumhurbaşkanı Özal ile "uyumlu çalışacaklarını ve aralarında bir sorun olmasının söz konusu olmayacağını" dile getirdi (Öztürk, 2017: 335).

Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı döneminde ise Cumhurbaşkanı ile ilişkiler farklılık kazandı. Mesut Yılmaz ifadelerinde Özal'ı manevi lider olarak kabul ettiğini fakat

“gölge başbakan” olmayacağını açıkça belirtti. Özal ise bazı bakanları ve bürokratları Çankaya Köşkü’ne davet ederek onlardan bilgi almaya devam etti. Başbakan Yılmaz ise, kendisinin bilgisi olmadan bakan ve bürokratların Çankaya köşküne çıkışını yasakladı (Öztürk, 2017: 335-336).

1991 genel seçimleri Türkiye için bir dönüm noktası olmuş, iki dönemdir tek başına iktidar olan ANAP hükümetten düşmüş ve siyasal hayatta tekrar koalisyon dönemi başlamıştır (Çaha, 2010: 583). 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında Demirel’in başbakan olduğu DYP-SHP koalisyonu; 25.06.1993-05.10.1995 tarihleri arasında Çiller’in Başbakan olduğu DYP-SHP koalisyonu; 05.10.1995-30.10.1995 tarihleri arasında Çiller’in azınlık hükümeti; 30.10.1995-06.03.1996 döneminde DYP-CHP koalisyonundan oluşan III. Çiller hükümeti görev yapmıştır (Tataroğlu, 2006: 113).

21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında Süleyman Demirel liderliğinde bir koalisyon hükümeti kurulmuş, hükümetin diğer ortağı merkez solda yer alan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olmuştur (Çaha, 2010: 583). 1970’lerde sağ ve sol partilerin bir araya gelememeleri yüzünden yaşananlar düşünüldüğünde 1991 seçimlerinden sonra merkezdeki sağ ve sol parti ve liderlerin bir araya gelmeye ve birlikte hükümet kurmaya başlamaları demokratik sistem açısından önemli bir gelişmedir (Çaha, 2010: 583).

Aralık 1995’te yapılan genel seçim dini eğilimli bir parti olan Refah Partisi (RP) için büyük başarı olmuş, % 21.4 oy alarak Meclis’e en güçlü parti olarak girmiştir (Öztürk, 2017: 338). Bu seçim sonuçlarında 1990’dan itibaren İslam’ın yükselmesinin etkisinin olduğu kadar seçimlerden önce sağ ve sol partilerin kendi içlerindeki çatışmalar ve birbirlerini yolsuzluk ve hırsızlıklarla suçlamalarının da etkisi olmuştur (Öztürk, 2017: 338).

Parlamento geleneğine bağlı kalınarak, Cumhurbaşkanı Demirel, Hükümeti kurmak için ilk şansı birinci parti olan Refah Partisi başkanı Erbakan’a verdi (Zürcher, 2017: 429). Refah Partisi’yle diğer büyük partiler arasında başarısızlıkla sonuçlanan koalisyon denemeleri yapıldı (Özçelik, 2011: 177). Nihayetinde 06.03.1996 tarihinde Yılmaz başbakanlığında ANAP-DYP koalisyonu kuruldu. 06.03.1996-28.06.1996 tarihlerinde üç ay süreyle görev yapabilen bu hükümetten sonra 28 Haziran 1996 tarihinde “Refah-Yol” hükümeti kuruldu (Öztürk, 2017:338). Erbakan başbakanlığında kurulan

hükümetle ilgili, askerlerin ve Batı taraftarı seçkinlerin“laik-demokratik devletin geleceği” ile ilgili kaygıları vardı (Heper, 2011: 282-283). Refah-Yol hükümetinin politikalarını yakından izleyen ordu, MGK toplantılarında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in desteğini arkalarına alarak Hükümetin politikalarını yönlendirmeye çalışmışlardır (Öztürk, 2017: 338-339). Erbakan’ın, 11 Ocak 1997’de tarikat liderlerine Başbakanlık Konutunda akşam yemeğine daveti vermesi ve aralarında radikal görüşlere sahip olduğuda bilinen dini liderlerin de Başbakanlık Konutuna dini kıyafetlerle gelmesi ordu tarafından hoş karşılanmadı (Heper, 2011: 289). 18 Ocak 1997 tarihinde askerlerin cumhurbaşkanına verdikleri brifing oldukça önemlidir. Askerler“siyasi İslam’ın bir numaralı tehdit haline geldiğini ve bu tehdit ile fiilen ilgilenmek durumunda olduklarını” ifade ettiler (Öztürk, 2017: 340).

5 Şubat 1997’de Ankara Sincan’da Refah Partisi mensubu bir belediye başkanının Filistinlileri desteklemek için düzenlediği Kudüs gecesinde yapılan konuşmalar ve şeriat çağruları ordunun tepkisini dışı vurduran olay olmuştur. 4 gün sonra askeri sevkiyat adı altında alışılmışın dışında tanklar Sincan sokaklarından geçti (Zürcher, 2017: 431; Öztürk, 2017: 339). Genelkurmay II. Başkanı Çevik Bir tarafından bu geçiş “demokrasiye balans ayarı” olarak değerlendirildi (Öztürk, 2017: 339).

28 Şubat 1997 tarihinde yapılan MGK toplantısında ise askerler tarafından, hükümete, ekonomi, eğitim ve devlet aygıtı içindeki İslamcılarının etkisini önlemeyi amaçlayan 18 maddelik bir eylem planı sunuldu (Zürcher, 2017: 431; Öztürk, 2017: 340). MGK’nın Nisan 1997 toplantısında, daha önce hükümetten alınması istenen kararların kısa, orta ve uzun vadeli olarak planlanması, programlanması, bütçelendirilmesi ve gerekli uyumun sağlanıp izlenmesine karar verildi (Heper, 2011: 293).

“Laiklik cephesi”nde bir araya gelen sendika ve işveren federasyonları ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş “yasadışı bazı eylemlerin odağı olmaya başladığı” gerekçesiyle 21 Mayıs 1997’de Refah Partisi’ne kapatma davası açtı (Zürcher, 2017: 432). Ordunun siyasete aktif bir şekilde müdahalesi devam etti. 10 Haziran’da Genelkurmay Başkanlığı, “yargı mensuplarına, akademik çevrelere, basına ve iş dünyasının önde gelen temsilcilerine” brifingler verdi. Baskıların artması sonucu, Erbakan 18 Haziran 1997’de Cumhurbaşkanı’na istifasını sundu. Böylece Refah-Yol hükümeti “post-modern” bir askeri müdahale ile sona erdi. Cumhurbaşkanı Süleyman

Demirel iller yerine ANAP lideri Mesut Yılmaz'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi (ztrk, 2017: 340-341).

16 Ocak 1998 tarihinde, “İslama dayalı bir devlet kurma girişiminde bulunduğu gerekçesiyle” Refah Partisi kapatıldı. Recai Kutan başkanlığında kurulan Fazilet Partisi laiklik anlayışı “devlet işlerine karışmayan din ve dine karışmayan devlet” olarak tanımlandı (Heper, 2011:295). 28 Şubat süreciyle ordu “siyasete yönelik laik cephenin en önemli aktörü” konumunda güncel politikalarla ilgili söz sahibi oldular ve hükümete hangi politikaları uygulamaları konusunda yönlendirici oldular (ztrk, 2017: 340).

Cumhurbaşkanının dolaylı desteğini alan askeri ve yargi bürokrasisi laikliğin korunması ve iç güvenlik gerekçeleriyle yeniden siyasi alanda etkili bir konuma geldiler. Söz konusu durum bürokrasinin vesayetçi konumuna yeniden yerleşmesi anlamına gelmekteydi (ztrk, 2017:340-341). Bu bağlamda, 28 Şubat sonrası süreçte siyaset-bürokrasi ilişkilerinde askeri bürokrasinin artık gündelik siyasetin içinde olduğunu ve sadece güvenlik konularında ilgili değil siyasi konularla ilgili kendilerini yetkili gördüğü “asker vesayetinin” arttığı bir dönem yaşanmış olduğunu görmekteyiz.

Nisan 1999 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit'in başbakanlığında Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ve Demokratik Sol Parti (DSP) tarafından koalisyon hükümeti kuruldu (ztrk, 2017: 340). Bu dönemdeki önemli diğer bir gelişme ise, 10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının resmen onaylanmasıdır (T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2007). Türkiye'nin Avrupa Birliği tarafında “aday ülke” olarak belirlenmesiyle birlikte Hükümet yasal sistemi AB mktesatına uyumlu hale getirmek için güçlü bir irade gösterdi (Heper, 2011: 310).

“Üç laiklik yanlısı” partinin koalisyonun gerçekleşmesi, Ecevit'in askerlerle ilişkilerindeki gayreti ve Avrupa Birliği'ne girilmesi yönünde gösterilen siyasi irade askeri bürokrasinin ülke yönetimi üzerindeki etkisini görel olarak sınırlandırmıştır. Ancak söz konusu sınırlama ülke yönetmindeki “vesayetçi anlayış” üzerinde daha sınırlı ölçüde etkili olmuş ve siyasi iktidarları “gözetleme” alışkanlığı farklı biçimler olarak devam etmiştir (ztrk, 2017: 341). Ecevit'in Başbakanlığındaki yeni hükümet, siyaset, dış ilişkiler ve ekonomi alanlarında etkin bir yönetim sergilemeye başlamış, askeri

bürokrasinin de dahil olduğu devletin diğer kurumları ile yakın ilişkiler kurmuştur (Heper, 2011: 295). Diğer yandan, hükümet ile askeri bürokrasi arasında yakın bir ilişki tesis edilmesine rağmen son tahlilde bu dönemde makro politikaların belirlenmesinde ordu etkinliğini devam ettirmiştir. MGK kaynaklı kanun tasarıları TBMM’de sorunsuz geçmeye başlamış, askeri bürokrasi perde gerisinde kalmakla birlikte etkinliğini hissettirmeye devam etmiştir (Öztürk, 2017:340-341). Konuya ilişkin olarak Bülent Kahraman;

Türkiye bugün Genelkurmay’dan yapılan açıklamalarla ve sadece mahkemelerden çıkan yargı kararlarıyla yönetiliyor. Türkiye siyasal kararlarla idare edilmemektedir; ne hükümet siyasi bir karar üretebilmektedir, ne de herhangi bir muhalefet partisi ve muhalif örgüt bir siyasal kararın oluşması için tavır almakta ve ağırlık koymaktadır (Öztürk, 2017: 341).

DSP, MHP ve ANAP koalisyon hükümeti 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki mali krizin ardından Dünya Bankası’ndan Kemal Derviş Türkiye’ye davet edildi. Ekonomiden sorumlu bakan olarak uyguladığı “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı verilen politikalar uzun dönemde etkisini gösterdi ve ekonomik kriz aşılmaya başlandı (Öztürk, 2017: 341-342).

3.10.2001 tarihinde Avrupa Birliğine üyelik sürecinde ulusal program çerçevesinde hazırlanan 35 maddeyi kapsayan anayasa değişiklikleri yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler temel hak ve özgürlüklerde önemli açılımlar sağlanmıştır (Öztürk, 2017: 342). Yapılan değişiklikler arasında MGK’nın yapı ve işlevinde de değişimler olmuştur. MGK’nın asker-sivil dengesi siviller lehine değiştirilmiş; başbakan yardımcıları ile Adalet Bakanı da, MGK’nın yeni üyeleri arasına girmiştir. Ayrıca MGK üyelerinin sıralanmasında, Genelkurmay Başkanından sonra Başbakan yardımcıları sayılmıştır. Bunlara ilave olarak,“tavsiye” niteliğinde olan MGK kararları, Bakanlar Kurulu tarafından “öncelikle dikkate alınır” olmaktan çıkarılarak “değerlendirilir” biçiminde yumuşatılmıştır (Eryılmaz, 2017:165). AB normları askeri bürokrasinin hükümetle olan ilişkilerinde daha sınırlayıcı kurallar getirmesine rağmen bu dönemde yapılan değişikliklerle hem AB hem de ordu memnun edilmeye çalışılmıştır (Heper, 2011: 295).

1980 sonrasındadünya genelinde etkili olan neo-liberal politikalar Türkiye’de de karşılık bulmuştur. Bu dönemde Türkiye’de karma ekonomik modelden, piyasa ekonomisine dayalı bir modele tedrici bir geçiş yaşanmıştır (Güzelsarı, 2004: 104; Eryılmaz, 2004: 161). 1990’lı yıllarla birlikte birçok ülkede bu politikaların ekonomik kriz, işsizlik, yoksulluk gibi başarısız sonuçları olduğu görülünce neo-liberal politikalar yeniden gözden geçirilerek devletin ekonomiye müdahale etmemesi yönündeki söylemler yumuşatılmıştır. Bu çerçevede, “minimal devlet” anlayışından “piyasa dostu devlet” yönetim ve etkin devlet anlayışına geçilmiştir (Güzelsarı, 2004: 104-105).

Bu kapsamda değişen ekonomik yapılara paralel olarak idari yapılarda da zorunlu değişimler gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan “yönetişim”de devleti yeniden yapılandırma stratejisinin önemli bir ayağını kurul tipi örgütlenmeler oluşturmaya başlamıştır (Güzelsarı, 2004: 129). Türkiye’de ilk düzenleyici ve denetleyici üst kurul, 1982 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu’dur. 1997 yılında Rekabet Kurumu, 2000 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ve 2001 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur (SPK, 2018). Bağımsız idari otoriteler, idari ve mali yönden özerk bir statüye sahip olan piyasa sisteminin düzenli işlemesine yönelik organlardır (Eryılmaz, 2004: 162).

Devlet tekelleri ve müdahaleleri kaldırılıp piyasa sistemi işlemeye başlayınca 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık ve finans sektöründe kriz ortaya çıkmış, devletin hakemlik görevini yerine getirecek kurumlara ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır (Eryılmaz, 2004: 161). Ekonominin siyaset karşısındaki özerkliğini sağlanması konusu önem kazanmış ve ekonomi yönetimini rasyonelleştirmek ve piyasa sistemine işlerlik kazandırmak için yasal düzenlemeler hızlanmıştır. IMF yasaları olarak da bilinen yasal düzenlemeler hızlıca kanunlaşmış ve üst kurulların sayısı artmıştır (Eryılmaz, 2004: 162). 2000’li yıllarda üst kurulların sayısının artmasıyla başlayan süreçte sivil bürokrasinin yönetimdeki etkinliği yeniden arttığı iddia edilebilecektir. Üst kurulların mali ve idari özerkliğiyle sivil bürokrasinin üzerindeki siyasi baskılardan arındırılarak, piyasa sistem kurallarının serbest işlemesi sağlanmıştır. Önemli kamu politika alanları üst kurullarda görevli tekno-bürokratlara geçerek yetkili oldukları konularda serbest karar vermeye başlamışlardır (Eryılmaz, 2004: 162-163).

Üst kurulların hem mali alanda hem de siyasal anlamdaki özerklik oluşundan duyulan rahatsızlıklar sonucunda, 2011 yılında Düzenleyici ve Denetleyici Kurul işlemlerinin denetlenmesi ile ilgili 649 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişiklik yapılmıştır. “Bakan, bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların (5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan kurumlar dahil) her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkilidir.” Yapılan değişiklik ile 5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan üst kurulların özerkliği kaldırılmış, bakan “kendisine bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkili” kılınmıştır (Çırakoğlu, 2016: 109).

5018 sayılı Kanunu’nun III sayılı cetvelinde sayılan Kurullar; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Telekomünikasyon Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, Kamu İhale Kurumu, Rekabet Kurumu, Şeker Kurumu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonudur (Milliyet, 2011). Özerklikler kaldırılarak üst kurul bürokrasisinin etkinliği azaltılmak istenmiştir.

2.2.2.4. 2002-2018 AK Parti Dönemi

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapıları hem ulusal hem de uluslar arası dinamiklere bağlı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından dönüm noktası, Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesidir. Sözkonusu gelişmeyle uluslar arası arenada ve ülke içerisinde güvenlik politikaları ikinci plana gerilemiş bunun yerini ekonomik gelişim ve demokratik talepler almıştır. Güvenlikçi politikaların uygulandığı Soğuk Savaş döneminde bu politikaların uygulayıcısı olan askeri bürokrasi öne çıkarken, yeni dönemde ülke içinde değişen ekonomik dengeleri temsil eden yeni bir siyasi sınıf ön plana çıkmaya başlamıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 373).

Türkiye’deki kamoyu, 1990’lı yıllarda iktidara gelen ancak istikrarı bir türlü sağlayamayan koalisyon hükümetlerinin yerine güçlü ve istikrarlı bir hükümet beklentisine girmiştir. Bu bağlamda, 1990’lı yıllardan itibaren siyasette yer alan AK Parti kadroları ülkedeki siyasi istikrarsızlıktan önemli dersler çıkarmış, iktidara

geldiklerinde özellikle ekonomi başta olmak üzere istikrara önem vermişlerdir. 1999'da yaşanan doğal afet ve akabinde 2000 ve 2001'de piyasaları derinden sarsan ekonomik krizler AK Parti hükümetlerinin ekonomik ve siyasi istikrar programlarını ön plana çıkararak seçmenden destek seçmen almasını sağlamıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 376).

Eğilmez'e göre de, 2001 krizinin yarattığı sonuçlar, AK Parti'ye iktidar yollarını açan en önemli değişkenlerden birisi olmuştur. Bu iddiayı seçimlerden sonra yapılan anket sonuçları da doğrulamıştır. AK Parti'ye oy verme nedenleri sorulduğunda insanlar en çok ekonomik nedenleri işaretlemiştir (Eğilmez, 2018: 196). 3 Kasım 2002'de yapılan erken genel seçim sonuçlarına göre, ülkede yaşanan ekonomik krizin etkisiyle, iktidarı paylaşan merkez sağ ve merkez sol partilere büyük bir fatura kesilmiş ve hiçbiri Meclis'e girememişlerdir (Eğilmez, 2018: 196).

AK Parti ise ilk kez girdiği seçimde büyük bir başarı sağlamış ve tek başına iktidar olmuştur. Kurulduğu günden itibaren lideri ve muhafazakar yapısı nedeniyle ANAP'a benzetilen AK Parti, kendisinden önceki iktidar döneminde uygulamaya konulan IMF destekli ekonomi politikalarını aynen devam edip yürütmüştür (Üzümcü, Dikkaya ve Özyakışır, 2010: 734).

AK Parti hükümeti kurmakla birlikte 2002'de tam anlamıyla iktidar olamamış, ordu başta olmak üzere birçok bürokratik merkezin direnci ile karşılaşmıştır. Bu çerçevede AK Parti iktidara geldiğinde bürokrasiyi ele geçirerek gerçek anlamda güç elde etmeyi ve merkezi bürokrasinin gücünü azaltmayı amaçlamıştır. Bu dönemde orta ve üst kademe bürokratik makamlar Kemalistler, MHP'ye yakın milliyetçiler ve açıkça herhangi bir siyasi kanadı desteklemeyen memurların elindeydi (Öztürk, 2017: 349). Bu nedenle AK Parti iktidara gelmesi sonrasında bürokrasi kadrolarına birlikte sorunsuz çalışabileceğini değerlendirdiği muhafazakar gruplardan gelen memurları yerleştirmiştir (Öztürk, 2017: 349). "AK Parti liderleri, laiklik ilkesine bağlılıklarını sürekli tekrarlasalar da, TSK kendisini Cumhuriyetin kurucusu ve Kemalizmin değişmez koruyucusu olarak gördüğü için, AK Parti'ye karşı hep kuşku duymuştur" (Jenkins, 2010: 235 aktaran Cansever ve Kiriş, 2015: 377).

AK Parti'nin iktidara gelişi, demokratik seçimlerle gerçekleşmesine rağmen partinin önde gelen isimlerinin geçmişteki laiklik karşıtı tutum ve davranışlarından dolayı Ordu tarafından kaygıyla izlenmiştir. Söz konusu kaygılar, üst düzey askeri yetkililer tarafından gerek MGK toplantılarında gerek kamuoyuna yapılan açıklamalarda kendini açıkça göstermiştir. Bu nedenle AK Parti iktidara geldikten sonra, Ordunun siyaseti daha yakından takip etmeye başladığı söylenebilir (Cansever ve Kiriş, 2015: 375).

Ordunun kendi iktidarını yakından takip etmesinden rahatsız olan AK Parti için 2005'te AB-Türkiye üyelik müzakerelerinin yeniden başlaması bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu müzakereler sivil siyasetin elini güçlendirirken Ordu'nun siyasetteki etkisini görece olarak azaltan bir unsur haline gelmiştir. Hükümet, askeri bürokrasiyi kontrol altına alabilmek amacıyla AB ile müzakerelere yoğunlaşmış, buna karşılık Ordunun bu süreçte AB üyelik sürecinin yürütülme şeklinden duyduğu rahatsızlık artmıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 377-378). Zira askeri bürokrasi açısından, başarılı olması durumunda AB'nin gelecekte alacağı yapıda milli egemenlik haklarından kısmı ölçüde vazgeçmek anlamına geliyordu. Bu nedenle Ordu, AB tarafından getirilen ekonomik ve siyasi standartları prensip olarak desteklerken tam üyeliğin gelecekte Türkiye'nin egemenliğine zarar vereceğini değerlendirmekteydi. Ordunun, AB reformlarına ilişkin görüşleri hem olumsuz hem de olumlu idi. Ayrıca Ordu, AB üyelik sürecinin, egemenlik konusunun yanısıra siyasi İslam ve Kürt ayrılıkçılığı ile mücadelede Türkiye'nin elini zayıflatacağını düşünüyordu. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt Ağustos 2003'te konuya ilişkin olarak şunları ifade etmiştir;

...Son reform paketi..hakkındaki görüşmeler sırasında, görüşmelerimizi hükümete ilettik. Bazıları kabul edildi, bazıları edilmedi. Meclis şimdi bunları yasalaştıracak; bizim görevimiz bunlara uymaktır. Şimdi yalnızca, endişelerimizin ve sıkıntılarımızın yersiz çıkmasını ümit ediyoruz (Heper, 2011: 310-311).

Ordu bünyesindeki üst düzey bir kesim Büyükanıt'ın söz konusu görüşlerine katılmıyordu. Bu kesim "...nihai amacı kuşkulu olan, dini eğilimli bir hükümetin iktidarda olmasından, Genelkurmay Başkanlığı'na göre, daha rahatsız gibi görünüyorlardı". Bu nedenle söz konusu kesim Türkiye'ye siyasi İslamı getirme

konusunda daha rahat hareket edebilmek için AK Parti'nin hükümetinin AB reformları konusunda gereğinden fazla istekli olduğunu düşünüyorlardı (Heper, 2011: 310-311).

AB tam üyelik görüşmelerinin başladığı 2005 yılı ile birlikte Türkiye'de bir takım önemli değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönem sonrasında, yukarıda bahsedildiği üzere Ordu içerisinde görüş ayrılıkları başlamış, ayrıca siyaset-Ordu ilişkileri daha iniş çıkışlı bir hale gelmiştir. Sonuç olarak Ordu, isteksiz bir biçimde olsa da AB üyelik sürecinde hayata geçirilen reformları kabul etmek durumunda kalmıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 374).

Bürokrasi-siyaset ilişkilerinde dönüm noktalarından biri, 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin 2007'de dolacak olması siyaset ve bürokraside geniş bir kesimi anılan sonrasında Cumhurbaşkanlığı makamı için uygun adaylar bulma arayışına itmiştir. Laikliğin koruyucusu olduğuna inanılan Cumhurbaşkanlığı makamı için AK Partili Erdoğan ya da Gül'ün adının anılmaya başlaması bu kesim açısından büyük bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Özellikle bu konuda ordu ile benzer tavrı benimseyen Atatürkçü Düşünce Derneği başta olmak üzere çok sayıda STK, Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde "Cumhuriyet Mitingleri" adında kitlesel gösteriler düzenleyip seçim sürecini etkilemeye çalışmışlardır. Buna ek türban konusu yeniden ülke gündemine girmiş, türbanın kamusal alanda takılıp takılamayacağına ilişkin hararetli tartışmalar yaşanmıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 378). Bu kapsamda en önemli adım Ordu tarafından atılmış ve 27 Nisan 2007 tarihinde, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesini engellemek için Genelkurmay internet sitesinde daha sonraları "e-muhtıra" olarak anılacak bir bildiri yayınlanmıştır. Muhtıra Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki müdahaleyi haklı çıkarmak için irtica ve Kürtçülük tehditlerini kullanarak askerlerin sivil destekçilerini harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Muhtıra akabinde CHP harekete geçerek Cumhurbaşkanlığı seçim sürecini Anayasa Mahkemesi'ne taşımıştır (Öztürk, 2017: 346-347). Söz konusu müdahale ardından 5-22 Temmuz 2007'de gerçekleştirilen genel seçimlerde AK Parti % 47 gibi yüksek bir oy oranıyla daha güçlü olarak TBMM'ye dönmüştür (Öztürk, 2017: 348). AK Parti'nin aldığı bu yüksek oy oranının ardında DYP ve ANAP'ın söz konusu seçimlerde TBMM'ye girememeleri etkili olmuştur. Bu çerçevede DYP ve ANAP bu dönemde ittifak için görüşmeler yapmış,

ancak son anda söz konusu ittifak gerçekleşmeyince birlikte %10 barajını aşabileceklerken bu partiler Meclis'e girememişler ve bu sayede sağ oylar AK Parti'de bütünleşmiştir (Öztürk, 2017: 348).

Genel seçimler sonrasında Ağustos 2007'de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimine TBMM'deki bütün partiler katılmış ve Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak Gül'ün seçilmesinin engellenmemesi Ordu ile AK Parti arasındaki gerilimli ilişkin devam etmesine neden olmuştur. Nitekim üst düzey komutanlar Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yemin törenine ve TBMM'nin açılış törenlerine katılmamışlardır (Öztürk, 2017: 348).

AK Parti'nin kurucuları arasında yer alan Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yargı bürokrasisinin siyaset üzerindeki kontrolü önemli ölçüde gerilemiştir (Öztürk, 2017: 332-333). Diğer yandan, Ordu tarafından yayınlanan e-muhıtıra'nın hükümet üzerinde beklenen etkiyi yaratamayarak başarısızlıkla sonuçlanması ve genel seçimlerde halkın AK Parti'yi daha güçlü bir oranda birinci parti yapması askeri vesayetın eski gücünü kaybettiğini açıkça göstermiştir (Öztürk, 2017: 348). Ancak tüm bu gelişmelere rağmen bürokrasinin AK Parti iktidarına gösterdiği direnç devam etmiştir. AK Parti ile MHP'nin 30 Ocak 2008'de üniversitelerde başörtü yasağının kaldırılması konusunda anlaşmaları üzerine yargı harekete geçmiş, Mart 2008'de AK Parti'ye kapatma davası açılmıştır. Söz konusu dava 30 Temmuz 2008'de karar bağlanmış, Anayasa Mahkemesi'nde çok az bir oy farkıyla AK Parti'nin kapatılmamasına ancak Hazine yardımından mahrum bırakılmasına karar verilmiştir (Milliyet, 2008).

AK Parti 2008'deki kapatma davasında yaşanan gelişmeler üzerine 2010 referandumuyla Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı artırmış, yeni atanan üyelerle Anayasa Mahkemesi'nde siyasal bir denge sağlamıştır. Diğer yandan söz konusu referandumla birlikte sivil mahkemelerin askerleri yargılama konusundaki yetkileri genişletilmiş, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın YAŞ kararlarındaki etkileri artırılarak askerlerin siyasal alana etkileri iyice sınırlanmıştır (Öztürk, 2017: 348).

Tüm bu gelişmelere ilave olarak Temmuz 2013'te TSK İç hizmet Kanunu'nda değişiklik yapılarak daha önceki darbelere ve askeri müdahalelere gerekçe olarak

gösterilen 35. Madde’de yer alan “koruma-kollama” ifadesi kaldırılmıştır (Cansever ve Kiriş, 2015: 380). Siyaset alanına etki imkanı önemli ölçüde kısıtlanan Ordu, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri’nde herhangi bir tavır takınmamış, Ordu’nun üst düzey komutanları etkilemeye dair bir açıklamalarda bulunmamışlardır. Bu durum, 2007’deki gelişmelerle karşılaştırıldığında aradan geçen zaman zarfında Ordu’nun kendi görev alanına doğru çekilmesi olarak yorumlanabilir (Cansever ve Kiriş, 2015: 380). Ancak tam da sivil iktidarın siyaset üzerindeki tüm vesayetleri kaldırdığının iddia edildiği bir dönemde AK Parti iktidarı Fetullah Gülen Cemaati’nin devlet bürokrasi içerisinde paralel bir yapılanmaya gittiğini görerek söz konusu yapılanma ile mücadeleye girişmiştir. AK Parti Hükümeti 2014 yılından itibaren bürokrasi içinde Fetullah Gülen yapılanmasına bağlı olduğunu düşündüğü çok sayıda polis, üst düzey bürokrat ve hakimi görevden uzaklaştırmıştır. Ancak bu çabalar, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde etkin bir düzeyde sürdürülemediğinden Ordu içinden “Fetullahçı” bir grubun 15 Temmuz 2016’da darbe girişiminde bulunmasının engellenmesine yeterli olamamıştır. Bu girişim, Türk siyasi tarihinde 12 Eylül 1980 askeri üzerinden 36 yıl geçtikten sonra gerçekleştirilen ilk askeri darbe teşebbüsü olarak tarihe geçmiştir (Öztürk, 2017: 350).

Yukarıda bahsedilen dönemde bürokratik vesayete yönelik olarak siyasi iktidar tarafından atılan adımlarla önemli başarılar elde etmiş olsa da söz konusu hamlelerin bazı olumsuz etkileri de zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, seçimlerde aldığı oylara bakarak ve ona dayanarak karşı görüşte olanları yok sayan bir iktidar yaklaşımı Türkiye’de zaten güçlü olmayan uzlaşma kültürüne büyük ölçüde zarar vermiştir. Uzlaşma kültüründeki sorunlara en tipik örnek 16 Nisan 2017’de gerçekleştirilen Anayasa Referandumudur. İktidardaki AK Parti ile ikinci büyük muhalefet partisi olan MHP üzerinde anlaştıkları Anayasa değişikliklerini diğer kesimlerle uzlaşmadan referanduma sundular. Bu değişiklikler yüzde 51,4 Evet ve yüzde 48,6 Hayır oyu ile kabul edildi ancak değişikliklere ilişkin toplumsal rahatsızlık oluştu (Eğilmez, 2018: 206).

Sonuç itibarıyla, Kasım 2002 Genel Seçimleri sonrasında AK Parti iktidarı döneminde bürokrasi-siyasi iktidar mücadelesi değişik boyutlarda yaşanmış ve 2010 Anayasa Referandumunu ile söz konusu mücadelefarklı bir sayfa açılmıştır. 15 Temmuz 2016’daki darbe teşebbüsü ve 16 Nisan 2017 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

referandumu sonrasında siyasi güç dengeleri sivil iktidarın lehine değişmeye devam etmiştir.

3. BÖLÜM

ALAN ÇALIŞMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Çok partili dönemde “bürokrasinin siyasete etkisini” ortaya çıkarmak için çok partili dönemin başladığı 1946 seçiminden 2015 seçimine kadar yapılan toplam 17 genel milletvekili seçiminde seçilen milletvekillerinin tümünün mesleki kökenleri araştırılmıştır.

Her dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin toplam milletvekillerine oranı tespit edilmiş ve bürokrat kökenli milletvekillerinin yürütme ve Meclis’teki yasama çalışmalarındaki temsil oranları araştırılmıştır. Milletvekilleri mesleki kökenleri açısından önce “bürokrat ve serbest meslek” olarak ikiye ayrılmıştır. İkinci aşamada, bürokrat kökenli milletvekilleri seçilmeden önce çalıştıkları devlet kurumları ve icra ettikleri görevlere göre alt bürokratik gruplara ayrılmıştır. Her dönem için bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekilleri içindeki oranı, her partideki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ve bürokratik alt gruplara dağılımları ayrı ayrı verilmiş ve partiler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin yürütme üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için seçimle iktidara gelmiş Hükümetlerdeki bakanların mesleki kökenleri ortaya konmuş ve bürokrat-serbest meslek kökenli bakan oranı belirlenmiştir. Her dönem için o dönemde kurulan Hükümetlerde bakanlık görevine atanan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ve alt bürokratik dağılımı dönemsel olarak ortaya konulmuştur.

Yasamada bürokrat kökenli milletvekillerinin etkisini ortaya çıkarmak için 8-24. dönem arasındaki tüm dönemlerde TBMM’deki komisyonlarda görev yapmış milletvekillerinin mesleki kökenleri belirlenmiş ve bürokrat kökenli milletvekillerinin komisyonlardaki etkinliği ortaya konmuştur.

3.2. ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evreni Türkiye’de çok partili dönemin başladığı tarih olan 1946’dan 2015’e kadar yapılmış olan 17 genel seçimde seçilen bütün Milletvekilleridir. Araştırmanın örnekleme ve evreni aynı olup 17 genel seçimde seçilmiş bütün milletvekillerinin özgeçmişleri titizlikle okunup sınıflandırılıp değerlendirilerek rakamsal verilere çevrilmiştir. 17 dönemin verileri kullanılarak tablolar elde edilmiştir.

TBMM internet sitesinde bulunan özgeçmiş kayıtlarından ve TBMM milletvekilleri albümleri incelenerek veriler oluşturulmuştur. 7 Nisan 2016 tarihli “Kişisel Verilerin Korunması Kanunu” ile mazbatalar ve milletvekillerinin kendi elleriyle yazdıkları özgeçmişleri TBMM internet sitesinden kaldırılmıştır.

3.2.1. Alan Çalışmasının Kaideleri-Tarifler

Çalışmamızda milletvekillerinin partilerini belirlerken milletvekillerinin seçildikleri ildeki il seçim kurullarından alıp TBMM’ne teslim ettikleri mazbatalarında yazılan parti esas olarak alınmıştır. Milletvekillerinin dönem içerisindeki parti değiştirmeleri çalışmamızda dikkate alınmamıştır.

Bu çalışmayı yaparken mazbatalar ve milletvekillerinin kendi el yazılarıyla yazdıkları özgeçmişleri TBMM sitesinde mevcuttu. 7 Nisan 2016 tarihli “Kişisel verilerin korunması kanunu” ile mazbatalar ve milletvekillerinin kendi elleriyle yazdıkları özgeçmişleri TBMM internet sitesinden kaldırılmıştır.³

Milletvekillerinin mesleki kökenleri “serbest meslek” veya “bürokrat” olarak gruplandırılırken milletvekillerinin seçildikleri dönemin başlangıcında TBMM’e yazılı olarak verdikleri özgeçmişlerinin bulunduğu TBMM sitesi ve TBMM tarafından yayınlanmış Milletvekili Albümlerindeki özgeçmiş bilgileri titizlikle incelenerek belirlenmiştir.

³ Halen milletvekili görevini sürdürmekte olan milletvekillerini kapsamamakla birlikte, TBMM internet sitesinde yeni bir düzenleme yapılmış tek tek isim taraması yöntemiyle eski dönem milletvekillerinin hal tercümesi ve mazbataları erişime açılmıştır. <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.arama>

Özgeçmişler okunurken milletvekillerinin Meclis'e seçilmeden önce çalışma hayat sürelerinin farklı olduğu görülmüştür. Genç yaşta milletvekili seçilenlerin görev süreleri az olurken, müsteşar pozisyonunda görev yapan bir bürokratin ise görev süresi uzun olmaktadır. Milletvekili seçilmeden önce devlette veya serbest olarak çok değişik işlerde çalışmış olabilmektedir. Bu nedenle, bir milletvekilinin mesleki kökeni belirlemek için önce tüm milletvekilleri için geçerli olacak bir takım ortak kriterler oluşturduk ve bu ortak kriterlere göre tüm milletvekillerinin mesleki kökenlerini belirledik.

Milletvekillerinin mesleki kökenleri aşağıdaki kriterler dâhilinde belirlenmiştir:

- Milletvekili seçilmeden önceki çalışma hayatının yarısından fazlasını bürokrat olarak çalışanları "bürokrat kökenli milletvekili" olarak değerlendirdik. Bürokrat kökenli milletvekillerini de kendi içinde altı bürokratik gruba ayırdık. Bürokrat kökenli bir milletvekilinin dahil olacağı bürokratik grubunu belirlerken memuriyet hayatında ulaştığı en üst makam dikkate alınmıştır.
- Milletvekili seçilmeden önce serbest meslek kategorisinde çalışan bir milletvekilinin, eğer geçmiş çalışma hayatında 5 yıldan az icracı olmayan/karar mercii olmayan bir devlet memurluğu görevi varsa, bu milletvekillerini bürokrat olarak değil; serbest meslek sahibi olarak değerlendirdik.
- Birkaç defa arka arkaya seçilen milletvekillerinin mesleki kökenlerini belirlemede ilk defa milletvekili seçilmeden önceki mesleki kökenini temel aldık. İki milletvekilliği arasındaki zaman diliminde mesleki kariyerinde önemli bir bürokratik görev üstlenmiş ise bu son görevini yeniden seçildiği milletvekilliği dönemi için esas kabul ettik.
- Çalışmamızda "serbest meslek" olarak tarif edilen meslek grupları ise; belediye başkanı, serbest avukat, serbest doktor, çiftçi, tüccar, muhasebeci, müteahhit, işadamları gibi kendi adına veya özel sektörde yönetici olarak çalışan meslek mensuplarıdır.
- Her dönem kurulan hükümetlerde görev alan bakanların sayısı belirlenirken aynı hükümette kabine değişikliğinde ayrı bir bakanlıkta görevlendirilen bir bakan

her seferinde tekrar sayılmıştır. Devlet bakanlarına bağlanan kurumlardaki değişiklikler dikkate alınmamıştır. Yalnız Kanun gereği seçimlerden 3 ay önce dışarıdan atanan Adalet, Ulaştırma ve İçişleri Bakanları seçimle gelmedikleri için yaptığımız bakan tasniflerine dâhil edilmemişlerdir.

- Çalışmamızda “belediye başkanlığı” serbest meslek grubunda görünmesine rağmen, belediye başkanı seçilmeden önceki uzun çalışma hayatında bürokrat olan belediye başkanlarını “bürokrat” olarak değerlendirdik; fakat ister bürokratik geçmişi olsun isterse olmasın her TBMM dönemi için geçmişte belediye başkanlığı yapmış milletvekillerinin toplam sayısını ayrıca bildirdik. Bunu yapmaktaki amacımız mahalli yönetici olmanın milletvekili seçilmedeki etkisini ortaya çıkarmaktı. Bu nedenle ister serbest meslek sahibi olsun ister bürokrat her dönemdeki toplam belediye başkanlarının sayısı partilerine göre verilmiştir.
- Çalışmamızda milletvekili olmadan önceki hayatının bir döneminde vali olarak görev yapmış milletvekillerinin her dönemde toplam sayıları ve partileri ayrıca belirtilmiştir. Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırıp alt sınıflandırma yapılmıştır.

Tarifler

Bu çalışmada “bürokrasi” kavramı doğrudan doğruya kullanılmamaktadır. “Bürokrasiyi temsil etmek” adına “bürokratların” bu işi üstlendikleri varsayımından hareketle bürokrat kavramı tanımlanmış ve “bürokrasinin temsili” konusuna eğilinmiştir. “Bürokrat” kavramı ile Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatları ile “bağlı, ilgili ve ilişkili” kuruluşlarında, Yüksek Öğretim Kurumu, Üniversiteler, Türk Silahlı Kuvvetleri, Mahalli İdareler ve Yargıda 657 sayılı Devlet Personel Kanununa tabi olarak çalışan devlet memurları ifade edilmektedir.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin geçmiş bürokratik yaşamları hakkında daha fazla bilgi sunabilmek için 6 kategori oluşturulmuş ve bunlar da alt bürokratik gruplara ayrılmıştır. Oluşturulan 6 kategori; Merkez Bürokratları (1), Taşra Bürokratları (2), KİT Bürokratları (3), Akademik Kökenli Bürokratlar (4), Mahalli İdare Bürokratları (5) ve Asker Kökenli Bürokratlar (6)'dır.

Bu kategoriler ve alt bürokratik gruplar;

1. Merkez Bürokratları

- 1a. Karar verici merkez bürokratları
- 1b. Daire Başkanı altındaki pozisyonda çalışan devlet memurları
- 1c. Uygulamada yardımcı bürokratlar
- 1d. Bakanlıklarda 1a pozisyonunda geçici görev yapan öğretim üyeleri
- 1e. Bakanlıklarda 1b pozisyonunda geçici görev yapan öğretim üyeleri.

2. Taşra Bürokratları

- 2a. İdarenin il ve bölge yönetim kademelerinde amir konumundaki bürokratlar
- 2b. İdarenin il ve bölge yönetim kademelerinde uygulamada çalışan bürokratlar

3. KİT Bürokratları

- 3a. KİT'lerde üst yönetici kademesinde çalışanlar
- 3b. Diğer çalışanlar

4. Akademik Kökenli Bürokratlar

5. Mahalli İdare Bürokratları

- 5a. Belediyelerde çalışanlar
- 5b. İl Genel Meclisleri, Ticaret ve Sanayi Odaları vb kurumlarda çalışanlar.

6. Asker Kökenli Bürokratlar

Bu çalışmada Merkez Bürokratlar (1) Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık, Bakanlıklar, Başbakanlık ve Bakanlıklara “bağlı, ilişkili” kuruluşlar ile Bakanlıklar bünyesindeki Genel Müdürlüklerde karar merciiinde ve/veya uygulama konumunda çalışan tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Başbakanlık ve Bakanlıklarda Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Genel Sekreter, Genel Müdür Yardımcısı ve Daire Başkanı olarak görev yapan bürokratlarla; Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı kuruluşlarda Genel Müdür/Başkan, ve Genel Müdür Yardımcısı/Başkan Yardımcısı statüsünde politika belirleyici ve karar mercii olan makamlarda görev yapan bürokratlar İcracı Merkez Bürokratlar (1a) olarak tanımlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri ve DPT uzmanları da bu grupta değerlendirilmiştir.

Uluslararası Kuruluşlarda üst düzey yöneticisi olarak çalışan bürokratlar da (1a) kapsamında değerlendirilmiştir.

Yukarıda sıraladığımız kurumlarda Daire Başkanı statüsünün altındaki pozisyonlarda çalışan diğer tüm memurlar (1b) kategorisinde sayılmıştır.

Yukarıda saydığımız kurumlarda Danışman/Müşavir veya Özel Kalem Müdürü gibi görevlerde çalışan bürokratlar İcracı Olmayan Yardımcı Bürokratlar (1c) olarak gruplandırılmıştır.

Başbakanlık, Bakanlıklar ve bunlara “bağlı, ilişkili” kuruluşlarda yukarıda sıraladığımız icracı makamlarda geçici olarak görevlendirilen Prof.Dr., Doç.Dr. veya Yrd.Doç.Dr. olan üniversite öğretim üyeleri Akademik Kökenli Geçici Görevli İcracı Merkez Bürokratlar (1d) olarak gruplandırılmıştır.

Başbakanlık ve Bakanlıklarda Danışman/Müşavir olarak geçici olarak görevlendirilen Prof.Dr., Doç.Dr. veya Yrd.Doç. Dr. olan üniversite öğretim üyeleri Akademik Kökenli Geçici Görevli Yardımcı Merkez Bürokratlar (1e) olarak gruplandırılmıştır.

Bakanlıkların taşradaki kurumlarında görev yapan başta vali, bölge müdürü, bölge müdür yardımcısı, vali yardımcısı, kaymakam, il müdürü, başhekim, doktor, hâkim, savcı gibi görevlerde çalışanlar dâhil olmak üzere tüm devlet memurları Taşra

Bürokratları (2) olarak ifade edilmektedir. Taşra bürokratlarını (2a) ve (2b) olarak iki ayrı alt gruba ayırdık.

(2a) grubu, illerde vali, vali yardımcısı, başsavcı, kaymakam, il müdürü, bölge müdürü, başhekim statüsünde olup karar verici ve icracı devlet memurlarını kapsamaktadır.

(2b) grubu ise, taşrada valilik ve il müdürlükleri dâhilinde (2a) grubunun kapsamı dışındaki tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

Bakanlıklarla olan ilişkisi “ilgili kuruluşlar” kapsamındaki Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ile “ilişkili kuruluşlar” kapsamındaki devlet kuruluşlarında devlet memuru olarak çalışan bürokratlar KİT Bürokratları (3) olarak gruplandırılmıştır. KİT Bürokratlarını (3a) ve (3b) olarak iki ayrı alt gruba ayırdık.

(3a) grubu, KİT’lerde genel müdür, müdür veya başkan, başkan yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi konumunda kurumun üst yönetici kapsamında çalışan tüm devlet memurlarını kapsamaktadır.

(3b) grubuna ise, bu kurumlarda (3a) pozisyonunda çalışanların haricinde çalışan tüm devlet memurları girmektedir.

Yüksek Öğretim Üst Kuruluşları ve Yüksek Öğretim Kurumlarında çalışan Üniversite Öğretim üyeleri (Prof.Dr., Doç.Dr., Yrd.Doç.Dr.) Akademik Kökenli Bürokratlar (4) olarak gruplandırılmıştır.

Belediyelerde ve İl Genel Meclislerinde çalışan devlet memurları ise Mahalli İdare Bürokratları (5) olarak sınıflandırılmıştır. (5a) grubu belediyelerde çalışan bürokratları, (5b) grubu ise il genel meclisleri, ticaret ve sanayi odaları vb. kurumlarda çalışan bürokratları tanımlamaktadır.

TSK’da subay olarak çalışmış devlet memurları da Asker Kökenli Bürokratlar (6) olarak tanımlanmıştır.

3.3. 8-24. DÖNEMLER ARASI MİLLETVEKİLLERİNİN MESLEKLERİNE GÖRE DAĞILIMLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.3.1. 8. Dönem (1946-1950) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yeni siyasal dengelerin oluştuğu bir dönemde, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın başkanlığında Cumhurbaşkanı İnönü'nün de onayını alınarak Demokrat Parti kuruldu (Eroğul, 1998: 31). 1946 seçimlerine CHP ve Demokrat Parti ile katılmasıyla Türkiye'de çok partili siyasi hayat başlamıştır.

1946-1961 yılları arasında seçimlerde listeli tek turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktaydı (Akyıldız, 2016: 133). İlk çok partili ve “açık oy-gizli sayımın” geçerli olduğu 1946 seçimlerinde CHP çoğunluk oyunu alarak iktidarını devam ettirmiştir (Öztürk, 2017: 318).

1946 yılında yapılan 8. dönem milletvekili seçiminde toplam 465 milletvekili seçilmiş olmasına rağmen, 1948 ve 1949 yıllarında yapılan ara seçimlerle birlikte 8. dönemde seçilen milletvekili sayısı toplam 499 olmuştur. CHP 470, DP 27 milletvekili çıkarmıştır. Bağımsız seçilen 2 milletvekili ile birlikte 8. dönemde seçilen toplam milletvekili sayısı 499 olmuştur. 8. dönemle ilgili değerlendirmeler 499 milletvekili üzerinden yapılmıştır.

Tablo 1. 8. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı⁴

	CHP	DP	Bağımsız	Toplam
Bürokrat Kökenli Milletvekili	292 (% 62.1)	14 (% 51.8)	2 (100%)	308 (% 61.7)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	178 (% 37.8)	13 (% 48.1)	---	191 (% 38.2)
Toplam Milletvekili	470 (100%)	27 (100%)	2 (100%)	499 (100%)

⁴ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950 s. 447-509.

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 8. dönemde seçilen toplam 499 milletvekilinin 308'inin (% 61.7) bürokrat kökenli, 191'inin (% 38.2) serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır. Tüm 17 dönem için çıkarılan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı sıralamasında 8. dönem bürokrat kökenli milletvekili oranı % 61.7 ile 1. sırada yer almaktadır. Bu oran ile 1946 seçimi bürokrat kökenli milletvekillerinin en çok olduğu dönem olmuştur.

CHP yönetiminin tek partili dönemde milletvekili seçerken öncelik verdiği "bürokrat kökenli olma kıstasını" çok partili dönemin ilk seçiminde de aynen devam ettirdiği görülmektedir. Bu dönemde seçilen 470 CHP milletvekilinin 292'si (% 62.1) bürokrat kökenlidir.

27 DP milletvekilinin 14'ünün de (% 51,8) bürokrat kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrat kökenli milletvekili oranı itibariyle her iki parti arasındaki fark yüzde on civarındadır. Çok bariz bir fark değildir. Bağımsız seçilen 2 milletvekilinin de bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.1.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

8. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 308 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 8. Dönemde Tüm Partilere Ait Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı⁵

Alt Bürokratik Grup	CHP MV	DP MV	Bağımsız MV	TOPLAM
1	68 (% 23.2)	2 (% 14.2)	1 (% 50)	71
1a	43 (% 14.7)	1 (% 7.1)	---	44
1b	20 (% 6.8)	1 (% 7.1)	1 (% 50)	22
1c	5	---	---	5

⁵ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950 s. 447-509.

1d	---	---	---	---
1e	---	---	---	---
2	111 (38%)	9 (% 64.2)	1 (% 50)	121
2a	54 (% 18.4)	2 (% 14.2)	---	56
2b	57 (% 19.5)	7 (% 50)	1 (% 50)	65
3	9 (% 3)	1 (% 7.1)	---	10
3a	3 (% 1)	---	---	3
3b	6 (% 2)	1 (% 7.1)	---	7
4	30 (% 10.2)	1 (% 7.1)	---	31
5	6 (% 2)	---	---	6
5a	5 (% 1.7)	---	---	5
5b	1 (% 0.3)	---	---	1
6	68 (% 23.2)	1 (% 7.1)	---	69
Toplam Milletvekili	292 (% 100)	14 (% 100)	2 (% 100)	308

8. dönemde seçilen toplam 308 bürokrat kökenli milletvekilinin 71'nin (% 23) (1) merkez bürokrat kategorisine dahil olması önemlidir. Siyasi hayatımızda “ministerable” (English Oxford Living Dictionary) bakan olacak özelliklere sahip milletvekillerinin çoğu (1a) grubu olarak adlandırdığımız üst bürokrat grubuna dahildirler. Bu dönemde (1a) alt grubuna dahil 44 milletvekili tüm bürokrat kökenli milletvekilleri içinde (44/308) % 14.3 oranındadır.

“Ministrable” milletvekillerine (3a) alt grubu olarak adlandırılan KİT üst yöneticileri ile

(6) kategorisinde belirttiğimiz asker kökenli bürokratlarını da eklediğimizde bu sayı 116'ya çıkmaktadır. 308 bürokrat kökenli milletvekilinin 116'sının yani % 37.6'sının üst bürokrat kökenli milletvekili olduğu şeklinde değerlendirebiliriz.

Bu dönemde asker kökenli bürokrat sayısı ve oranı CHP'de 68 milletvekili (% 23.2) ile dikkat çekicidir. Bu durum klasik CHP görüntüsü ile uyumlu gözükmektedir. CHP milletvekillerinin mesleki kökenlerinin dağılımı CHP'nin klasik "devletçi, bürokratik, merkeziyetçi" siyasi anlayışına uygun düşmektedir.

(2) kategorisine dahil taşra bürokratları çoğunlukla vazife yaptıkları illerde halkla yakın ilişki kurmuş ve bölgeye hizmeti geçmiş bürokratlardır. Bunların milletvekili listelerine konmasının sebebi çoğunlukla halktaki sempaticileri vasıtasıyla partiye fazladan rey kazandırmaları beklentisidir. 8. Dönemde CHP'li milletvekillerinin 111'i yani tüm bürokrat kökenli CHP milletvekillerinin % 38'i (2) kategorisine dahildir.

8. dönemde toplam 14 bürokrat kökenli DP milletvekilinin ancak ikisinin (1) kategorisine dahil olduğu görülmektedir. DP'nin bu ilk seçiminde üst bürokratların DP'ye yönelmedikleri görülmektedir. 9 DP milletvekili ise taşra bürokrati kökenlidir. Ancak 1 asker kökenli bürokrat vardır. Bürokrat kökenli bağımsız iki milletvekili (1b) ve (2b) alt grubu kapsamındadırlar.

3.3.1.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

8. dönemde CHP'nin bürokrat kökenli toplam 292 milletvekili vardır. 292 bürokrat kökenli CHP milletvekilinin 113'ü (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 179 CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁶

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	6	3	--	--	--	9	22	2	24
Dışişleri Bakanlığı	2	2	--	--	--	4	--	--	--
Adalet Bakanlığı	1	2	1	--	--	4	16	5	21
Eğitim Bakanlığı	8	2	--	--	--	10	6	27	33
Maliye Bakanlığı	8	3	--	--	--	11	1	3	4
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	3	1	--	--	6	--	--	--
TBMM	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	5	1	1	--	--	7	1	1	2
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	4	1	--	--	--	5	--	--	--
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	5	17	22
Ticaret Bakanlığı	1	--	2	--	--	3	--	--	--
İktisat Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	1	--	1
Bayındırlık Bakanlığı	1	2	--	--	--	3	2	1	3
Savunma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
İşletmeler Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =179	43	20	5	--	--	68	54	57	111

Merkez bürokrat (1) alt grubuna dahil CHP milletvekillerinin çoğunlukla Maliye, Eğitim, İçişleri ve Tarım Bakanlığı'ndan olduğu görülmektedir. Bu bakanlıklar devlet yönetiminde ve bakanların seçiminde önemli bakanlıklardır.

(2) Taşra bürokrati kökenli milletvekillerinin ise çoğunlukla Eğitim, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalıştıkları yani taşrada halkla yakın temasta olan devlet memurları olduğu dikkat çekmektedir.

⁶ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950 s. 447-509

3.3.1.3. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

8. dönemde DP'nin bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 14'tür. Söz konusu 14 bürokrat kökenli DP milletvekilinin 3'ü (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 11 DP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁷

DP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	5	5
Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Ticaret Bakanlığı	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =11	1	1	--	--	--	2	2	7	9

DP'nin ilk seçiminde üst bürokrat grubundan seçilen bir milletvekili vardır. Bu dönemde üst bürokratların DP'den uzakta durdukları görülmektedir. Seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin 7'si taşrada (2b) statüsünde çalışan bürokrat olduğu anlaşılmıştır. Bunların da beşinin Adalet Bakanlığı'nda çalışıyor olması dikkat çekicidir.

⁷ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950 s. 447-509

3.3.1.4.8. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

8. dönem milletvekillerinden 6'sı milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yapmışlardır. Milletvekili seçilen 6 vali de CHP'den seçilmiştir. Hepsi de kaymakam kökenlidir.

3.3.1.5. 8. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

8. dönemde 58 milletvekilinin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Bu 58 milletvekilinin 57'si CHP'den, 1'i DP'den seçilmiştir.

CHP milletvekillerinden 39'u geçmişte il belediye başkanlığı yapmışken, 18'i ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. DP'den seçilen milletvekili ise bir süre ilçe belediye başkanlığı yapmıştır.

3.3.1.6. 8. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

8. dönemde toplam 20 komisyonda toplam 424 milletvekili görev yapmıştır. 20 komisyonda toplamda 251 (% 59.1) bürokrat kökenli milletvekili, 173 (% 40.8) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁸

8. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	16	9	25
Anayasa Komisyonu	15	5	20
Bütçe Komisyonu	27	8	35
Ekonomi Komisyonu	13	17	30
İçişleri Komisyonu	21	9	30
Maliye Komisyonu	13	7	20
Milli Eğitim Komisyonu	19	1	20
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	4	6	10
Bayındırlık Komisyonu	12	8	20
Dışişleri Komisyonu	15	5	20
Dilekçe Komisyonu	15	10	25
Milli Savunma Komisyonu	20	5	25
Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	14	6	20
Ticaret Komisyonu	5	15	20
Çalışma Komisyonu	7	8	15
Tarım Komisyonu	10	15	25
Ulaştırma Komisyonu	12	8	20
Gümrük ve Tekel Komisyonu	5	15	20
Sayıştay Komisyonu	7	13	20
Meclis Kitaplığı Komisyonu	1	3	4
Toplam	251	173	424

Komisyonlarda çalışacak milletvekillerinin çoğunlukla komisyonla ilgili alanda uzmanlaşmış milletvekilleri olması beklenirken, bunun her zaman mümkün olmadığını araştırmamızda gördük. Partiler genellikle her milletvekilini bir komisyonla görevlendirmek mecburiyeti duyduğundan milletvekillerini kariyerlerine ve isteklerine göre komisyonlarda görevlendirmektedirler. Komisyonlarda ortaya çıkan mesleki köken durumunu bu gerçekler ışığında değerlendirmek gerekmektedir.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının en yüksek olduğu dönem olan 8. dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin yüksek olduğu komisyonlar; Adalet Komisyonu,

⁸ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem VIII. Cilt:1, İkinci Birleşim 12.VIII.1946 Pazartesi, s. 19-23

Anayasa Komisyonu, Bütçe Komisyonu, İçişleri Komisyonu, Maliye Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Bayındırlık Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu, Ulaştırma Komisyonu olarak görülmüştür. Toplam 20 komisyonun 12'sinde bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

3.3.1.7. 8. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 8. dönemde 449 milletvekilinin 308'i (% 61.7) bürokrat kökenli, 191'i (% 38.2) serbest meslek sahibidir.
- Tüm 17 dönem için çıkarılan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı sıralamasında 8. dönem bürokrat kökenli milletvekili oranı % 61.7 ile 1. sırada yer almaktadır. Bu oran ile 1946 seçimi bürokrat kökenli milletvekillerinin en çok olduğu dönem olmuştur.
- CHP'nin 292 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 94.8'dir. DP'nin 14 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 4.5'tur. 2 bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.6'dır. Buna göre bürokrat kökenli milletvekillerinin oranları itibarıyla sıralaması CHP, DP, Bağımsız milletvekilleri şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 43 milletvekili ile CHP, 1 milletvekili ile DP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 3 milletvekili ile CHP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 30 milletvekili CHP olmuştur. İkinci parti 1 milletvekili ile DP olmuştur.

- Taşra bürokratı kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 111 milletvekili ile CHP (% 36), 9 milletvekili ile DP (% 2.9), 1 bağımsız milletvekili (% 0.3) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 8. dönemde (5) kategorisine dahil 6 milletvekili vardır. Oran oldukça azdır. 8. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 69'dur. Bunun partilere göre dağılımı ise CHP 68, DP 1. Bu dönemde milletvekili seçilen 6 eski valinin 6'sı da CHP'den seçilmiştir. Bu valilerin mesleki kökenleri itibariyle 6'sı da kaymakam kökenlidir. Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 58'dir. Bunun partilere dağılımı CHP 57, DP 1.

3.3.1.8. 8. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

8. dönemde TBMM'de oluşan 20 komisyonun toplam 424 üyesinin 251'i (% 59.1) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

8. dönemde Mehmet Recep Peker Başbakanlığı'nda kurulan 15. Hükümet, Hasan Saka Başbakanlığı'nda kurulan 16 ve 17. Hükümet, Şemsettin Günaltay Başbakanlığı'nda kurulan 18. Hükümet toplamında 4 defa Başbakan ve 69 bakan atanmıştır. Hasan Saka 2 kez Başbakanlık yapmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 73'tür. 69 bakanın 15'i serbest meslek, 54'ü ise bürokrat kökenlidir.

54 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 25 bakan (1a), 3 bakan (2a), 2 bakan (2b), 4 bakan (3b), 15 bakan (4), 5 bakan (6).69 Bakanın 54'ü bürokrat kökenli (% 78.2) ve 15'i serbest meslek kökenli (% 21.7) olduğu anlaşılmıştır. 8. Dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 61.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 78.2'dir.

Sonuç olarak, 8. dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillerine oranı % 61.7, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 59.1,

bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 78.2, söz konusu dönemde 3 milletvekili Başbakanlık görevini yürütmüş olup 3'ü de bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 8. dönem bürokrat kökenli milletvekilleri oranı sıralamasında % 61.7 ile 1. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranı sıralamasında % 59.1 ile 1. sırada, bürokrat kökenli bakanlar oranı sıralamasında ise % 78.2 ile 1. sıradadır.

3.3.2.9. Dönem (1950-1954) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1950 genel milletvekili seçimi öncesinde “gizli oy-açık sayım” ilkesi benimsenmiş ve Demokrat Parti (DP) 1950 seçimlerini Meclis'te büyük çoğunluğu elde ederek kazanmıştır (Öztürk, 2017: 318). 1950 yılında yapılan 9. dönem milletvekili seçiminde DP 416, CHP 69 ve MP 1 milletvekilliği kazanmıştır. Bağımsız seçilen 1 milletvekili ile birlikte toplam 487 milletvekili seçilmiştir.

DP'den 13 milletvekili adayı iki ayrı seçim bölgesinden seçildiği ve uygulanan seçim sistemine göre iki bölgeden birinin milletvekilliğini tercih etmek zorunda olduğundan, DP'nin toplam milletvekili sayısı 416'dan 403'e düşmüştür. Dönemin başlangıcında DP 403, CHP 69, MP 1, 1 bağımsız milletvekili Meclis'te göreve başlamıştır.

16 Eylül 1951 tarihinde 17 ilde yapılan ara seçimde 20 milletvekili seçilmiştir. Ara seçimde DP 18 ve CHP 2 milletvekili kazanmış ve DP'nin toplam milletvekili 421, CHP'nin ise 71 milletvekili olmuştur. 9. dönemde seçilen milletvekili sayısı toplam 494 olmuştur. 9. dönemin tüm değerlendirmeleri toplam 494 milletvekili üzerinden yapılmıştır.

Tablo 1. 9. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı⁹

	DP	CHP	MP	Bağımsız	Toplam
Bürokrat Kökenli Milletvekili	206 (% 48.9)	45 (% 63.3)	---	1	252 (% 51)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	215 (% 51)	26 (% 36.6)	1 (% 100)	---	242 (% 48.9)
Toplam Milletvekili	421 (% 100)	71 (% 100)	1 (% 100)	1 (% 100)	494 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 9. dönemde seçilen toplam 494 milletvekilinin 252'sinin (% 51) bürokrat kökenli, 242'sinin de (% 48.9) serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır.

Bu bulgulara göre, 8-24 dönemleri bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralamasında 9. dönem % 51 oranı ile 3. sırada gelmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği bu dönemde de bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının, CHP'nin tek parti dönemindeki oranlara yakın olduğu görülmektedir.

1950 seçimlerini "Yeter Söz Millet'in" sloganıyla kazanan ve bürokratik devleti halkın hizmetine sokmak için yola çıkan DP'nin milletvekillerinin % 48.9'u bürokrat kökenlidir. Bu oranın yüksek olmasının başlangıçta DP'nin sisteme uyumlu olma yaklaşımından kaynaklandığı söylenebilir.

Bu dönemde seçilen toplam 71 CHP milletvekilinin 45'i (% 63.3) bürokrat kökenlidir. CHP geleneğine uygun bir orandır. 1 MP milletvekilinin serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır. Bağımsız seçilen 1 milletvekilinin ise bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.2.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

9. dönem seçilen bürokrat kökenli toplam 252 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 541-602.

Tablo 2. 9. Dönem Ait Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı¹⁰

Alt Bürokratik Grup	DP	CHP	Bağımsız	TOPLAM
1	45 (% 21.8)	15 (% 33.3)	1 (% 100)	61
1a	27 (% 13.1)	13 (% 28.8)	---	40
1b	17 (% 8.2)	2 (% 4.4)	---	19
1c	1 (% 0.4)	---	1 (% 100)	2
1d	---	---	---	---
1e	---	---	---	---
2	100 (% 48.5)	18 (% 40)	---	118
2a	28 (% 13.5)	13 (% 28.8)	---	41
2b	72 (% 34.9)	5 (% 11.1)	---	77
3	12 (% 5.8)	1 (% 2.2)	---	13
3a	5 (% 2.4)	1 (% 2.2)	---	6
3b	7 (% 3.3)	---	---	7
4	16 (% 7.7)	3 (% 6.6)	---	19
5	3 (% 1.4)	---	---	3
5a	3 (% 1.4)	---	---	3
5b	---	---	---	---
6	30 (% 14.5)	8 (% 17.7)	---	38
Toplam Milletvekili	206 (% 100)	45 (% 100)	1 (% 100)	252

¹⁰ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 541-602.

Tablo 2'e göre, 9. dönemde seçilen toplam 252 bürokrat kökenli milletvekilinin 61'nin (% 28) (1) merkez bürokrat kategorisine aittir. "Ministrable" olarak nitelendirilen 1a, 3a ve 6 alt gruplarına dahil milletvekili sayısı toplamda 84 milletvekilidir. Bu sayının 38'inin (6) kategorisine dahil asker kökenli milletvekillerine ait olması dikkat çekicidir.

Bu dönemde (1a) alt grubuna dahil 40 milletvekili tüm bürokrat kökenli milletvekilleri içinde (40/252) % 16 oranındadır. Bu dönemde DP'de (1a) alt grubuna dahil 27 milletvekilinin olduğu görülmektedir. Bürokratların bu dönemde korkularını atıp DP'ye yöneldikleri görülmektedir.

Bu dönemdeki 38 asker kökenli bürokrat milletvekilinin 30'nun DP'ye ait olması da çok dikkat çekicidir. Bu durum aslında DP'nin iktidara gelirken mevcut sistemle kavgaya etmek istemediğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

(2) alt grubuna dahil taşra bürokrati kökenli milletvekillerinin sayısı toplamda 118 yani (1) alt gruba dahil merkez bürokrati kökenli milletvekillerinin iki katıdır. Bunların 100'ü DP milletvekilidir. Bu 100 milletvekilinin 72'si (2b) alt grubuna dahildir yani halkla iç içe olan bürokratlardır.

3.3.2.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

9. dönemde DP'nin bürokrat kökenli toplam 206 milletvekili vardır. Söz konusu 206 bürokrat kökenli DP milletvekilinin 61'i (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 145 DP milletvekilinin merkezde veya taşrada bürokrat olarak çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹¹

DP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	6	1	7
Dışişleri Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	13	24	37
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	15	15
Maliye Bakanlığı	3	5	--	--	--	8	1	2	3
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	2	--	--	--	4	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	1	3	4
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	11	--	--	--	--	11	--	--	--
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	3	22	25
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	2	4	1	--	--	7	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	2	--	--	--	4	2	2	4
Milli Savunma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Çalışma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =145	27	17	1	--	--	45	28	72	100

9. dönemde DP'nin (1a) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 27'dir. 27 milletvekilinin 11'nin (10'u Yargıtay,1'i Sayıştay) yüksek adalet kurumlarında çalışan bürokratlardan olması çok dikkat çekicidir. (2) alt grubu kapsamında 100 milletvekili vardır. 100 milletvekilinin 37'sinin Adalet Bakanlığı bünyesinden olması da önemli görülmüştür.

¹¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 541-602.

3.3.2.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

9. dönemde CHP'nin bürokrat kökenli toplam 45 milletvekili vardır. Söz konusu 45 bürokrat kökenli DP milletvekilinin 12'si (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 33 bürokrat kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹²

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	5	--	5
Adalet Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	4	1	5
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Maliye Bakanlığı	4	--	--	--	--	4	--	--	--
Yargıtay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	3	5
Ziraat Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
İşletmeler Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =33	13	2	--	--	--	15	13	5	18

9. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 15'tir. 15 milletvekilinin 13'ünün ise (1a) alt grubunda çalışmış olması dikkat çekicidir. (2) taşra bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı ise 18'dir.

¹² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt, 1950-1980 s. 541-602.

3.3.2.4. 9. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

9. dönemde 7 milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yapmışlardır. Milletvekili seçilen 7 valinin 5'i CHP'den, 2'si ise DP'den seçilmiştir. 7 vali kökenli milletvekilinden sadece 4'ünün kaymakam kökenli olduğu ortaya çıkmıştır.

3.3.2.5. 9. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

9. dönemde 35 milletvekilinin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Söz konusu 35 milletvekilinin 25'i DP'den, 10'u CHP'den milletvekili seçilmiştir.

25 DP milletvekilinin 11'i il belediye başkanlığı, 14'ü ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. 10 CHP milletvekilinin 4'ü il belediye başkanlığı, 6'sı ise ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır.

3.3.2.6. 9. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

9. dönemde toplam 20 komisyonda toplam 454 milletvekili görev yapmıştır. 454 milletvekilinin 228'si (% 50.2) bürokrat kökenli milletvekili, 226'sının (% 49.7) serbest meslek sahibi milletvekili olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı¹³

9. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	16	11	27
Anayasa Komisyonu	12	9	21
Bütçe Komisyonu	22	19	41
Ekonomi Komisyonu	11	19	30
İçişleri Komisyonu	18	12	30
Maliye Komisyonu	8	12	20
Milli Eğitim Komisyonu	18	2	20
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	4	6	10
Bayındırlık Komisyonu	11	10	21
Dışişleri Komisyonu	11	10	21
Dilekçe Komisyonu	13	12	25
Milli Savunma Komisyonu	22	3	25
Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu	20	7	27
Ticaret Komisyonu	3	18	21
Çalışma Komisyonu	8	10	18
Tarım Komisyonu	6	29	35
Ulaştırma Komisyonu	8	12	20
Gümrük ve Tekel Komisyonu	7	12	19
Sayıştay Komisyonu	9	10	19
Meclis Kitaplığı Komisyonu	1	3	4
Toplam	228	226	454

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Adalet Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Bütçe Komisyonu, İçişleri Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Bayındırlık Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu olarak görülmüştür.

1950-1960 döneminde bürokrasinin itibar ve güç kaybı yaşadığı yıllar olduğu doğru olmakla birlikte genel kanının aksine Meclis'te bürokrat kökenli milletvekillerinin Demokrat Parti döneminde de yüksek oranlarda temsil edildiği anlaşılmıştır. 1950 seçimi için değerlendirme yaptığımızda, toplam 17 dönem içinde 9. dönem bürokrat

¹³ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem IX. Cilt:1, Üçüncü Birleşim 29.V.1950 Pazartesi, s. 34-50.

kökenli milletvekillerinin oranı sıralamasında % 51 ile 3. sırada yer almaktadır. 17 dönem içerisinde komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 9. dönemde (1950-1954) % 50.2 ile gene 3. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.2.7. 9. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 9. dönemde 494 milletvekilinin 252'si (% 51) bürokrat kökenli, 242'si de (% 48.9) serbest meslek sahibidir. Tüm 17 dönem için çıkarılan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı sıralamasında 9. dönem bürokrat kökenli milletvekili oranı % 51 ile 3. sırada yer almaktadır.
- DP'nin 206 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 81.7'dir. CHP'nin 45 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 17.8'dir. 1 Bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.3'tür. Bürokrat kökenli milletvekilline sahip olma oranı sıralaması DP, CHP, Bağımsız milletvekili şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 27 milletvekili ile DP, 13 milletvekili ile CHP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 5 milletvekili ile DP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 16 milletvekili DP olmuştur. İkinci parti 3 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 100 milletvekili ile DP (%39.6), 18 milletvekili ile CHP (% 7.1) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.

- 9. dönemde (5) grubuna dâhil 3 milletvekili vardır. Oran oldukça azdır. 9. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 38'dir. 38 asker kökenli milletvekilinin partilere göre dağılımı ise DP 30, CHP 8'dir.
- 9. dönemde milletvekili seçilen 7 eski valinin 5'i CHP'den, 2'si DP'den seçilmiştir. Bu valilerin mesleki kökenleri itibariyle sadece 4'ü kaymakam kökenlidir. Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 35'dir. 35 milletvekilinin partilere dağılımı DP 25, CHP 10 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.2.8. 9. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

9. dönemde TBMM'de oluşan 20 komisyonun toplam 454 üyesinin 228'i (% 50.2) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

9. dönemde Adnan Menderes Başbakanlığı'nda kurulan 19. ve 20. Hükümetlerde 2 Başbakan ve 50 Bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 52'dir. 50 bakanın 37'sinin bürokrat kökenli (% 74) ve 13'ü serbest meslek kökenli (% 26) olduğu anlaşılmıştır. 37 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 13 bakan (1a), 2 bakan (1b), 1 bakan (1c), 5 bakan (2a), 3 bakan (2b), 2 bakan (3b), 6 bakan (4), 5 bakan (6)'dır. 9. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 51 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 74'tür.

Sonuç olarak, 9. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 51, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 50.2, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 74 olmuştur. Bu dönemde iki defa Başbakanlık görevi yapan Adnan Menderes serbest meslek kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da serbest meslek sahibidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde

sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 9. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı üçüncü sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı üçüncü sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı üçüncü sıradadır.

3.3.3. 10. Dönem (1954-1957) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1954 yılında yapılan 10. dönem milletvekili seçiminde toplam 541 milletvekili seçilmiştir. DP'nin 4 milletvekili adayı iki ayrı seçim bölgesinden seçildiği ve seçim sistemine göre iki bölgeden birinin milletvekilliğini tercih etme zorunluluğu nedeniyle DP'nin toplam milletvekili sayısı düşmüştür. 10. dönemde DP listesinden 9 milletvekili “bağımsız” olarak seçilmiştir. DP listesinden bağımsız seçilen 9 milletvekili DP milletvekilleri içinde sayılmıştır. Sonuç olarak, 10. dönemde TBMM’de DP 499, CHP 31, CMP 5, bağımsız 2 milletvekili görev yapmıştır. 10. dönemde toplam milletvekili sayısı 537'dir ve değerlendirmelerimizde bu rakam esas alınmıştır.

Tablo 1. 10. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁴

	DP	CHP	CMP	Bağımsız	Toplam
Bürokrat Kökenli Milletvekili	259 (% 51.9)	16 (% 51.6)	3 (% 60)	---	278 (% 51.7)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	240 (% 48)	15 (% 48.3)	2 (% 40)	2 (% 100)	259 (% 48.2)
Toplam Milletvekili	499 (100%)	31 (100%)	5 (100%)	2 (100%)	537 (100%)

Yukarıda Tablo 1'e göre, 10. dönemde seçilen toplam 537 milletvekilininin 278'i (% 51.7) bürokrat kökenli, 259'u (% 48.2) serbest meslek sahibidir. 10. dönem bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralamasında % 51.7 oranı ile 2. sırada gelmektedir.

Bir dönem iktidarda kaldıktan sonra yapılan 1954 seçiminde DP milletvekili sayısını

¹⁴ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 611-678.

artırmıştır. 499 DP milletvekilinin 259'u (% 51.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 240 DP'li milletvekili (% 48) ise serbest meslek sahibidir. Bürokrat kökenli milletvekili sayısında ve oranında 1950 seçimine göre (48.9'dan 51.9'a) % 3 oranında bir artış olmuştur.

1950 seçiminde CHP'nin çıkardığı milletvekili sayısı 71 iken bu dönemde 31'e düşmüştür. Bu 31 CHP milletvekilinin 16'sı (% 51.6) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 15 CHP milletvekili (% 48.3) serbest meslek sahibidir.

5 CMP milletvekilinin 3'ünün (% 60) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 2 CMP'li (% 40) ise serbest meslek sahibidir. Bağımsız seçilen 2 milletvekilinin ikisi de (% 100) serbest meslek sahibidir.

3.3.3.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

10. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 278 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 10. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı¹⁵

Alt Bürokratik Grup	DP	CHP	CMP	TOPLAM
1	70 (% 27)	2 (% 12.5)	---	72
1a	38 (% 14.7)	2 (% 12.5)	---	40
1b	28 (% 10.8)	---	---	28
1c	4 (% 1.5)	---	---	4
1d	---	---	---	---
1e	---	---	---	---
2	131 (% 50.6)	12 (% 75)	3 (% 100)	146
2a	51 (% 19.7)	3 (% 18.8)	1 (% 33.3)	55
2b	80 (% 30.9)	9 (% 56.3)	2 (% 66.7)	91

¹⁵ **Kaynak:** TBMM Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s.611-678.

3	14 (% 5.4)	---	---	14
3a	4 (% 1.5)	---	---	4
3b	10 (% 3.9)	---	---	10
4	15 (% 5.8)	---	---	15
5	1 (% 0.4)	---	---	1
5a	---	---	---	---
5b	1 (% 0.4)	---	---	1
6	28 (% 10.8)	2 (% 12.5)	---	30
Toplam Milletvekili	259 (% 100)	16 (% 100)	3 (% 100)	278

Tablo 2'e göre, DP'nin iktidarda olmanın avantajı nedeniyle bürokrat kökenli milletvekillerinde hem sayı hem de üst bürokrasiden katılım açısından 1950 seçimine göre artış olduğu gözlenmiştir. 1950 seçiminde DP'nin 421 milletvekilinin 206'sının (% 48.9) bürokrat kökenliyken, 1954 seçiminde ise toplam 499 DP'li milletvekilinin 259'unun (% 51.9) bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır. Bürokrat kökenli milletvekili sayısında ve oranında 1950 seçimine göre (% 48.9'dan % 51.9'a) % 3 oranında bir artış olmuştur.

Karar merciinde çalışmış bürokratlar açısından (1a), (2a) ve (3a) grubunda çalışmış milletvekillerinin sayısında ve oranında 1950 seçimine göre (1a) ve (2a) grubunda artış olduğu gözlemlenirken (3a) grubunda düşüş olduğu ortaya çıkmıştır. 1950 seçiminde (1a) grubunda çalışmış milletvekili oranı % 13,1'den, % 14,6 yükselmiştir. 1950 seçiminde (2a) grubunda çalışmış milletvekili oranı % 48.5 iken % 50.5'e yükselmiştir. 1950 seçiminde (3a) grubunda çalışmış milletvekili oranı % 2.4'ten % 1.5'a düşmüştür.

(2) taşra bürokrati grubuna dahil milletvekili sayısı ve oranlarına baktığımızda 1950 seçimine göre artış olmuştur. 1950 seçiminde (2) taşra bürokrati grubunda çalışmış bürokrat kökenli milletvekilleri % 48.5'tan % 50.5'a yükselmiştir.

(6) grubunda çalışmış asker kökenli bürokratlara baktığımızda ise düşüş görmekteyiz.

1950 seçiminde (6) grubu % 14.5 iken bu dönemde % 10.8'e inmiştir.

3.3.3.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

10. dönemde DP'nin toplam 259 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 259 bürokrat kökenli DP milletvekilinin 58'i (3), (4), (5) ve (6) gruplarına dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 201 DP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹⁶

DP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	5	2	--	--	--	7	17	3	20
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Adalet Bakanlığı	2	2	--	--	--	4	14	27	41
Milli Eğitim Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	4	17	21
Maliye Bakanlığı	4	7	--	--	--	11	--	2	2
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	3	1	--	--	6	--	--	--
TBMM ve CB	--	--	1	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	5	3	--	--	--	8	4	4	8
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	6	--	--	--	--	6	--	--	--
Merkez Bankası	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	1	2	--	--	--	3	4	22	26
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	5	3	2	--	--	10	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	1	4	--	--	--	5	5	2	7
Ulaştırma Bakanlığı	3	1	--	--	--	4	1	1	2
Milli Savunma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =201	38	28	4	--	--	70	51	80	131

¹⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 611-678.

10. dönemde DP'nin (1) merkez bürokratı kökenli milletvekili sayısında iktidarda olmanın getirdiği avantajla yükselme olmuştur. Hemen hemen her bakanlıktan olmak üzere (1a) alt grubuna dahil 38 milletvekili vardır. 5'er milletvekili ile İçişleri, Tarım ve Ticaret Bakanlıkları öne çıkmaktadır. Taşra bürokratı (2) kökenli 131 DP milletvekili vardır. 131 milletvekilinin 108'i İçişleri, Adalet, Sağlık ve Milli Eğitim mensubudurlar.

3.3.3.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

10. dönemde CHP'nin toplam 16 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 16 bürokrat kökenli milletvekilinin 2'si asker kökenli bürokrat (6) kategorisine dâhildir. Geriye kalan 14 merkez ve taşra bürokratı kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹⁷

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	--	2
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	3	4
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	3	3
Toplam =14	2	--	--	--	--	2	3	9	12

10. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 2'dir. Bu CHP tarihinin en düşük sayısıdır. Bu dönemde CHP'nin (2) taşra bürokratı kökenli toplam milletvekili sayısının 12 olduğu görülmektedir.

¹⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980 s. 611-678.

3.3.3.4. Bürokrat Kökenli CMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

10. dönemde CMP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 3 bürokrat kökenli milletvekillerinin 1'i (2a) alt grubundadır ve seçilmeden önce Adalet Bakanlığı'nda çalışmıştır. Diğer 2 milletvekili de (2b) alt grubuna dâhildir ve onlar da Adalet Bakanlığı'nda çalışmışlardır.

3.3.3.5. 10. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

10. dönem milletvekillerinden 11'inin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Milletvekili seçilen 11 valinin 11'i de DP'den seçilmiştir. 11 valinin 10'u kaymakam kökenli, 1'i emniyet kökenlidir.

3.3.3.6. 10. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

10. dönem milletvekillerinin 63'ünün seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 63 milletvekilinin 58'i DP'den, 5'i CHP'den milletvekili seçilmiştir. 58 DP milletvekilinin 31'i il belediye başkanlığı, 27'si ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. CHP'den 1 il belediye başkanı, 4 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.3.7. 10. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

10. dönemde toplam 18 komisyonda toplam 454 milletvekili görev yapmıştır. 18 komisyonda toplamda 236 (% 51.9) bürokrat kökenli milletvekili, 218 (% 48) serbest

meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır. Tüm milletvekilleri bir komisyonda görevlendirilmişlerdir.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁸

10. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adliye Encümeni	28	13	41
Arzuhal Encümeni	8	15	23
Plan Encümeni	35	16	51
Dahiliye Encümeni	21	10	31
Maliye Encümeni	12	9	21
Maarif Encümeni	21	2	23
Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni	5	5	10
Divanı Muhasebat Encümeni	10	10	20
İktisat Encümeni	10	16	26
Nafia Encümeni	11	14	25
Ticaret Encümeni	3	18	21
Sihhat ve İçtimai Muavenet Encümeni	9	14	23
Hariciye Encümeni	17	11	28
Gümrük ve İhisarlar Encümeni	5	16	21
Ziraat Encümeni	7	28	35
Münakalat Encümeni	11	11	22
Meclis Kütüphanesi Encümeni	3	5	8
Milli Müdafaa Encümeni	20	5	25
Toplam	236	218	454

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Adliye Encümeni, Plan Encümeni, Dahiliye Encümeni, Maarif Encümeni, Hariciye Encümeni, Milli Müdafaa Encümeni olduğu görülmüştür.

Demokrat Parti dönemiyle ilgili 9. dönemde de belirttiğimiz gibi, genel kanının aksine Meclis'te bürokrat kökenli milletvekillerinin 10. dönemde de yüksek oranlarda temsil edildiği anlaşılmıştır. Bu oranlar komisyonlar için de geçerli olmuştur. 1954 seçimi için

¹⁸ **Kaynak:** TBMM. Zabıt Ceridesi Devre:X Cilt:1, Üçüncü İnikat, 24.V.1954 Pazartesi, s. 38-46.

değerlendirme yaptığımızda, Demokrat Parti'nin (DP) bir önceki seçime göre bürokrat kökenli milletvekillerinde % 3'lük bir artış yaşanmış, % 48.9'dan % 51.9'a yükselmiştir. 10. dönemde toplam 278 bürokrat kökenli milletvekilinin 236'sının komisyonlarda görev aldığını görmekteyiz.

Toplam 17 dönem içinde 10. dönem bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı sıralamasında % 51.7 ile 2. sırada yer almaktadır. 17 dönem içerisinde komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 10. dönemde (1954-1957) % 51.9 ile gene 2. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.3.8. 10. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 10. dönemde 537 milletvekilinin 278'i (% 51.7) bürokrat kökenli, 259'u (% 48.2) serbest meslek sahibidir. Bu oranlarla 10. dönem tüm 17 dönem içinde bürokrat kökenli milletvekili sıralamasında % 51.7 oranı ile 2. sırada gelmektedir.
- 499 DP milletvekilinin 259'u (% 51.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 240 DP'li milletvekili (% 48) ise serbest meslek sahibidir. Bir dönemlik iktidar olmanın sonucu olarak DP'nin 1950 seçim sonuçlarına göre bürokrat kökenli milletvekili sayısının arttığı ve alt bürokratik dağılıma göre daha da zenginleştiği görülmektedir.
- 31 CHP milletvekilinin 16'sı (% 51.6) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 15 CHP milletvekili (% 48.3) serbest meslek sahibidir. 5 CMP milletvekilinin 3'ünün (% 60) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 2 CMP'li (% 40) ise serbest meslek sahibidir. Bağımsız seçilen 2 milletvekilinin ikisi de (% 100) serbest meslek sahibidir.
- DP'nin 259 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 93.1'dir. CHP'nin 16 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 5.7'dir. CMP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1'dir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekili oranı itibarıyla sıralama DP, CHP ve CMP şeklindedir.

- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 38 milletvekili ile DP, 2 milletvekili ile CHP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 4 milletvekili ile DP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 15 milletvekili ile DP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 131 milletvekili ile DP (%47.1), 12 milletvekili ile CHP (% 4.3) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- Bu dönemde (5) grubuna dâhil 1 milletvekili vardır. Oran oldukça azdır. 10. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 30'dur. 30 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise DP'den 28, CHP'den 2 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir.
- Bu dönemde milletvekili seçilen 11 eski valinin 11'i de DP'den seçilmiştir. Bu valilerin mesleki kökenleri itibariyle 11 valinin 10'u kaymakam kökenli, 1'i emniyet kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 63'tür. 63 milletvekilinin partilere dağılımı DP'den 58, CHP'den 5 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir.

3.3.3.9. 10. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

10. dönemde TBMM'de oluşan 18 komisyonun toplam 454 üyesinin 236 (% 51.9) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

10. dönemde Adnan Menderes Başbakanlığı'nda kurulan 21. ve 22. Hükümetlerde 2 başbakan ve 42 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 44'tür. Adnan Menderes Başbakan olarak iki kez görev almıştır. 42 bakanın 32'si bürokrat kökenli, 10'u serbest meslek sahibidir. 32 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 15 bakan (1a), 3 bakan (1b), 4 bakan (2a), 5 bakan (2b), 2 bakan (3b), 2 bakan (4), 1 bakan (6).

42 bakanın 32'si bürokrat kökenli (% 76.1) ve 10'u serbest meslek kökenli (% 23.8) olduğu anlaşılmıştır. 10. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 51.9 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 76.1'dir.

Sonuç olarak, 10. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 51.9, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 51.9, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 76.1'dir. Bu dönemde 2 kez Başbakanlık görevini yapan Adnan Menderes serbest meslek mensubudur. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da serbest meslek sahibidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 10. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı ikinci sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı ikinci sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı ikinci sıradadır.

3.3.4. 11. Dönem (1957-1960) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1957 yılında yapılan 11. dönem milletvekili seçiminde toplam 610 milletvekili seçilmiştir. CHP'den 5 ve DP'den 3 milletvekili adayını iki ayrı seçim bölgesinden seçildiği ve uygulanan seçim sistemine göre iki bölgeden birinin milletvekilliğini tercih etme zorunluluğu nedeniyle milletvekili sayısı 602'ye düşmüştür. Bu dönemde 2 bağımsız milletvekili DP listesinden bağımsız olarak seçilmiştir.

11. dönemde TBMM’de DP’den 419, CHP’den 173, CMP’den 4, HP’den 4 ve 2 Bağımsız milletvekili görev yapmıştır. 11. dönemle ilgili tüm değerlendirmeler toplam 602 milletvekili sayısına göre yapılmıştır.

Tablo 1. 11. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁹

	DP	CHP	CMP	HP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	199 (% 47.4)	68 (% 39.3)	---	3 (% 75)	2 (% 100)	272 (% 45.1)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	220 (% 52.5)	105 (% 60.6)	4 (% 100)	1 (% 25)	---	330 (% 54.8)
Toplam Milletvekili	419 (% 100)	173 (% 100)	4 (% 100)	4 (% 100)	2 (% 100)	602 (% 100)

Yukarıda Tablo 1’e göre, 11. dönemde seçilen toplam 602 milletvekilinin 272’sinin (% 45.1) bürokrat kökenli, 330’unun da (% 54.8) serbest meslek sahibidir. Bu oran ile 11. dönem tüm 17 dönemde bürokrat kökenli milletvekili oranında 4. sırada gelmektedir.

419 DP milletvekilinin 199’u (% 47.4) bürokrat kökenli, 220’si (% 52.5) serbest meslek sahibidir. 173 CHP milletvekilinin 68’i (% 39.3) bürokrat kökenli, 105’i (% 60.6) serbest meslek sahibidir. Bu dönemde CHP’nin milletvekili sayısı 1954 seçimlerindeki 31 milletvekiline göre artmıştır.

4 CMP milletvekilinin 4’ü de (% 100) bürokrat kökenli milletvekilidir. 4 HP milletvekilinin 3’ü (% 75) bürokrat kökenli, 1’i (% 25) serbest meslek sahibidir. Bağımsız seçilen 2 milletvekilinin 2’si de bürokrat kökenlidir.

3.3.4.1. Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

11. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 272 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

¹⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 687-762.

Tablo 2. 11. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı²⁰

Bürokratik Alt Grubu	DP	CHP	CMP	HP	Bağımsız	TOPLAM
1	54 (% 27.1)	9 (% 13.2)	----	----	1 (% 50)	64 (% 23.5)
1a	31 (% 15.6)	6 (% 8.8)	----	----	1 (% 50)	38 (% 14)
1b	19 (% 9.5)	3 (% 4.4)	----	----	----	22 (% 8.1)
1c	4 (% 2)	----	----	----	----	4 (% 1.5)
1d	----	----	----	----	----	----
1e	----	----	----	----	----	----
2	98 (% 49.2)	44 (% 64.7)	----	2 (% 66.7)	----	144 (% 52.9)
2a	33 (% 16.6)	18 (% 26.5)	----	----	----	51 (% 18.8)
2b	65 (% 32.7)	26 (% 38.2)	----	2 (% 66.7)	----	93 (% 34.2)
3	17 (% 8.5)	1 (% 1.5)	----	----	----	18 (% 6.6)
3a	8 (% 4)	1 (% 1.5)	----	----	----	9 (% 3.3)
3b	9 (% 4.5)	----	----	----	----	9 (% 3.3)
4	8 (% 4)	2 (% 2.9)	----	1 (% 33.3)	----	11 (% 4)
5	3 (% 1.5)	1 (% 1.5)	----	----	----	4 (% 1.5)
5a	3 (% 1.5)	1 (% 1.5)	----	----	----	4 (% 1.5)
5b	----	----	----	----	----	----
6	19 (% 9.5)	11 (% 16.2)	----	----	1 (% 50)	31 (% 11.4)
TOPLAM	199 (% 100)	68 (% 100)	----	3 (% 100)	2 (% 100)	272 (% 100)

1957 seçiminin sonuçlarına göre, DP'nin bürokrat kökenli milletvekili sayısı ve

²⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 687-762.

oranında 1954 seçimine göre azalma görülmüştür. 1954 seçiminde DP'nin 259 (% 51.9) bürokrat kökenli milletvekili varken, 1957 seçimlerinde 199'a (% 47.4) düşmüştür. Bu durum DP'nin ikinci iktidar dönemimin birincisi kadar başarılı geçmemesi ve erken seçime gitmek zorunda kalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

CHP ise 1957 seçiminde 1954'e kıyasla çok büyük bir başarı yakalamıştır. Taşra bürokratu kökenli milletvekili sayısı (44) dikkat çekmektedir.

3.3.4.2. Bürokrat Kökenli DP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

11. dönemde DP'nin toplam 199 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Bu 199 bürokrat kökenli DP milletvekilinin 47'si (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 152 DP merkez ve taşra bürokratu kökenli milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıdaki Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokratu Kökenli DP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²¹

DP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	4	1	--	--	--	5	11	3	14
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Adalet Bakanlığı	3	2	--	--	--	5	9	22	31
Milli Eğitim Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	3	13	16
Maliye Bakanlığı	3	4	--	--	--	7	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	1	2	--	--	5	--	1	1
Tarım ve Orman Bakanlığı	3	4	--	--	--	7	3	5	8
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Yargıtay	2	--	--	--	--	2	--	--	--

²¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 687-762.

Merkez Bankası	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Sağlık Bakanlığı	--	1	1	--	--	2	3	16	19
Sanayi Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Ticaret Bakanlığı	4	1	1	--	--	6	--	--	--
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	1	3	--	--	--	4	3	2	5
Ulaştırma Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	1	1
Savunma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =152	31	19	4	--	--	54	33	65	98

11. dönemde DP'nin (1) merkez bürokrati kökenli toplam milletvekili sayısı 54'tür. İktidarda olmasından dolayı üst bürokrasinin DP'yi tercih ettiği görülmektedir. Her bakanlıktan birkaç üst bürokrat DP'den milletvekili seçilmiştir.

DP'nin 11. dönemde (2) taşra bürokrati kökenli 98 milletvekili vardır. 98 milletvekilinin 80'i Adalet, İçişleri, Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlığı mensubudur. Halkla yakın temas içinde olan bakanlıklardan daha çok milletvekilinin seçildiği görülmektedir.

3.3.4.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

11. dönemde CHP'nin toplam 68 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 68 bürokrat kökenli milletvekilinin 151'i (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 53 bürokrat kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²²

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	8	--	8
Dışişleri Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	5	12	17
Milli Eğitim Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	1	4	5
Maliye Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
TBMM	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım ve Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	9	12
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Yargıtay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =53	6	3	--	--	--	9	18	26	44

11. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 9'dur. (2) taşra bürokrati kökenli toplam milletvekili sayısı ise 44'tür. Bunların Adalet, Sağlık, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı kökenli olanlarının sayısı toplamda 42'dir. CHP'nin de tıpkı DP gibi halkla yakın temasta olan adaylara öncelik verdiği anlaşılmaktadır.

3.3.4.4. Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

11. dönemde HP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekilininin 2'si (2b) alt grubuna dâhil olup, 1 milletvekili Milli Eğitim Bakanlığı'nda diğeri ise Sağlık Bakanlığı'nda çalışmıştır. 1 milletvekili ise (4) grubuna dâhildir. Bağımsız 2 milletvekilinden biri (1a) alt grubuna dâhil olup Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmıştır. İkinci bağımsız milletvekili ise (6) asker kökenli bürokrattır.

²² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 687-762.

3.3.4.5. 11. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

11. dönem milletvekillerinden 11'i seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yapmışlardır. Milletvekili seçilen 11 valinin 8'i DP'den, 3'ü CHP'den seçilmiştir. 11 vali kökenli milletvekilinden 11'i de kaymakam kökenlidir.

3.3.4.6. 11. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

11. dönem milletvekillerinin 92'sinin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 92 milletvekilinin 58'i DP'den, 33'ü CHP'den ve 1'i de CMP'den milletvekili seçilmiştir.

DP milletvekillerinden 33'ü il belediye başkanlığı, 25'i ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. CHP milletvekillerinin 11'i il belediye başkanlığı, 22'si ilçe eski belediye başkanlığı yapmışlardır. CMP den seçilen bir milletvekili ise geçmişte il belediye başkanlığı yapmıştır.

3.3.4.7. 11. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

11. dönemde toplam 18 komisyonda toplam 546 milletvekili görev yapmıştır. 18 komisyonda toplamda 235 (% 43) bürokrat kökenli milletvekili, 311 (% 56.9) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı²³

11. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adliye Encümeni	21	13	34
Teşkilat-ı Esasiye Encümeni	13	11	24
Arzuhal Encümeni	9	15	24
Plan Encümeni	38	24	62
Dahiliye Encümeni	17	14	31
Maliye Encümeni	9	10	19
Maarif Encümeni	19	11	30
Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni	3	17	20
Divanı Muhasebat Encümeni	3	20	23
İktisat Encümeni	6	14	20
Nafia Encümeni	16	25	41
Ticaret Encümeni	3	32	35
Sihhat ve İctimai Muavenet Encümeni	21	14	35
Hariciye Encümeni	26	27	53
Çalışma Encümeni	10	13	23
Gümrük ve İnhisarlar Encümeni	6	14	20
Ziraat Encümeni	12	24	36
Münakalat Encümeni	3	13	16
Toplam	235	311	546

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Adliye Encümeni, Teşkilat-ı Esasiye Encümeni, Plan Encümeni, Dahiliye Encümeni, Maarif Encümeni, Sıhhat ve İctimai Muavenet Encümeni olduğu görülmüştür.

1957 seçiminin sonuçlarını değerlendirdiğimizde, bürokrat kökenli milletvekili sayısı ve oranında 1954 seçimine göre azalma görülmüştür. Bu durumun nedeni olarak, Demokrat Parti'nin ikinci iktidar döneminin birinci iktidar dönemi kadar başarılı geçmemesi ve erken seçime gidilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer yandan, 17 dönem içindeki bürokrat kökenli milletvekillerinin sıralamasına baktığımızda 11. dönemin % 45.1 ile 4. sırada olduğunu görüyoruz. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 11. dönemin 17 dönem

²³ **Kaynak:** TBMM. Zabıt Ceridesi Devre:XI Cilt:1, Beşinci İnikat, 22.XI.1957 Cuma, s. 29-38.

içerisinde % 43 ile 4. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.4.8. 11. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 11. dönemde 602 milletvekilinin 272'si (% 45.1) bürokrat kökenli, 330'u da (% 54.8) serbest meslek sahibidir. % 45.1 oranıyla 11. dönem 17 dönem bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralamasında 4.'dür.
- 419 DP milletvekilinin 199'u (% 47.4) bürokrat kökenli, 220'si (% 52.5) serbest meslek sahibidir. 1954 seçiminde DP'nin 259 (% 51.9) bürokrat kökenli milletvekili olduğu görülürken, 1957 seçimlerinde 199'a (% 47.4) düşmüştür. 173 CHP milletvekilinin 68'i (% 39.3) bürokrat kökenli, 105'i (% 60.6) serbest meslek sahibidir. 4 CMP milletvekilinin 4'ü de (% 100) bürokrat kökenli milletvekilidir. 4 HP milletvekilinin 3'ü (% 75) bürokrat kökenli, 1'i (% 25) serbest meslek sahibidir. Bağımsız seçilen 2 milletvekilinin 2'si de bürokrat kökenlidir.
- DP'nin 199 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 73.1'dir. CHP'nin 68 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 25'tir. HP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.1'dir. 2 Bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.7'dir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekili oranı itibarıyla sıralama DP, CHP, HP ve bağımsız milletvekilleri şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 32 milletvekili ile DP, 6 milletvekili ile CHP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 8 milletvekili ile DP birinci sıradadır.

- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 8 milletvekili DP olmuştur. İkinci parti 2 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokratı kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 98 milletvekili ile DP (%36), 9 milletvekili ile CHP (% 16.1), 2 HP milletvekili (% 0.7) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 11. dönemde (5) kategorisine dâhil 4 milletvekili vardır. 11. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 31'dir. 31 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise DP'den 19, CHP'den 11, 1 bağımsız milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir.
- 11. dönemde milletvekili seçilen 11 eski valinin 8'i DP, 3'ü CHP'den seçilmiştir. Bu valilerin mesleki kökenleri itibariyle 11'i de kaymakam kökenlidir. Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 92'dir. 92 milletvekilinin partilere dağılımı DP'den 58, CHP'den 33, CMP'den 1 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir.

3.3.4.9. 11. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

11. dönemde TBMM'de oluşan 18 komisyonun toplam 546 üyesinin 235 bürokrat kökenli (% 43) milletvekillerinden oluşmuştur.

11. dönemde Adnan Menderes Başbakanlığı'nda kurulan 23. Hükümette 1 başbakan ve 27 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 28'dir. 27 bakanın 17'si bürokrat kökenli, 10'u serbest meslek mensubu olduğu anlaşılmıştır. Tezde, 1960 İhtilali sonrasında kurulan 24. ve 25. Hükümetler değerlendirilmeye alınmamıştır. 17 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 6 bakan (1a), 2 bakan (1b), 2 bakan (2a), 3 bakan (2b), 2 bakan (3a), 1 bakan (3b), 1 bakan (6).

27 bakanın 17'si bürokrat kökenli (% 62.9) ve 10 serbest meslek kökenli (% 37) olduğu anlaşılmıştır. 11. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 45.1 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 62.9'dur.

Sonuç olarak, 11. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 45.1, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 43, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 62.9, bu dönemde atanan 1 başbakan bürokrat kökenli değil serbest meslek mensubudur. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da serbest meslek mensubudur.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 11. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı dördüncü sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı dördüncü sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı beşinci sıradadır.

3.3.5. 12. Dönem (1961-1965) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1960 İhtilali sonrasında yapılan 1961 genel seçimi ile birlikte TBMM'de 4 parti temsil edilmiştir. 1961 seçimlerinden önce değiştirilen seçim sistemi buna olanak sağlamıştır. 1961 seçimlerinde nispi temsil sistemi uygulanmaya başlamıştır (Akyıldız, 2016: 134).

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan 12. dönem milletvekili seçiminde toplam 450 milletvekilinin partilere dağılımı CHP 173, AP 158, YTP 65, CKMP 54 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. YTP'li 1 milletvekillinin üyeliği iptal edildiği için 12. dönemle ilgili tüm değerlendirmeler toplam 449 milletvekili üzerinden yapılacaktır.

Tablo 1. 12. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ²⁴

	CHP	AP	YTP	CKMP	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	58 (% 33.5)	53 (% 33.5)	19 (% 29.7)	25 (% 46.3)	155 (% 34.5)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	115 (% 66.4)	105 (% 66.4)	45 (% 70.3)	29 (% 53.7)	294 (% 65.5)
Toplam Milletvekili	173 (% 100)	158 (% 100)	64 (% 100)	54 (% 100)	449 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 12. dönemde seçilen toplam 449 milletvekilinin 155'nin (% 34.5) bürokrat kökenli, 294'nün de (% 65.5) serbest meslek sahibi olduğu ortaya çıkmıştır.

CHP ve AP'de bürokrat kökenli milletvekili oranı her iki parti de % 33.5 olarak gerçekleşirken, Türk siyasi hayatında yeni partiler olan YTP'de % 29.7, CKMP'de bu oran % 46.3 olarak gerçekleşmiştir. Tüm partilerde serbest meslek sahibi milletvekili oranının yüksek olması seçimlerde siyasi rekabetin çok yüksek olduğunun bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Siyasi partiler halka daha yakın adaylarla seçime katılmışlardır.

3.3.5.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

12. dönemde seçilen 155 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

²⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

Tablo 2. 12. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ²⁵

Alt Bürokratik Grup	CHP	AP	YTP	CKMP	TOPLAM
1	11 (% 18.9)	7 (% 13.2)	2 (% 10.5)	1 (% 4)	21
1a	7 (% 12)	4 (% 7.5)	1 (% 5.2)	----	12
1b	4 (% 6.8)	3 (% 5.6)	1 (% 5.2)	1 (% 4)	9
1c	----	----	----	----	----
1d	----	----	----	----	----
1e	----	----	----	----	----
2	30 (% 51.7)	27 (% 50.9)	13 (% 68.4)	14 (% 56)	84
2a	8 (% 13.7)	12 (% 22.6)	7 (% 36.8)	2 (% 8)	29
2b	22 (% 37.9)	15 (% 28.3)	6 (% 31.5)	12 (% 48)	55
3	1 (% 1.7)	3 (% 5.6)	----	1 (% 4)	5
3a	1 (% 1.7)	----	----	----	1
3b	----	3 (% 5.6)	----	1 (% 4)	4
4	6 (% 10.3)	2 (% 3.7)	1 (% 5.2)	3 (% 12)	12
5	----	----	----	----	----
5a	----	----	----	----	----
5b	----	----	----	----	----
6	10 (% 17.2)	14 (% 26.4)	3 (% 15.7)	6 (% 24)	33
Toplam Milletvekili	58 (% 100)	53 (% 100)	19 (% 100)	25 (% 100)	155

²⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

İhtilalden sonra yapılan ilk seçimde halka yakın olan bürokrat grubu olarak nitelendirdiğimiz (2) kategorisine ait taşra bürokrati kökenli milletvekillerinin oranının tüm partilerde yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde seçilen asker kökenli milletvekillerinin sayısı da 33 olarak gerçekleşmiştir. En fazla asker kökenli milletvekilinin de AP’de olduğu gözlenmektedir.

3.3.5.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

12. dönemde CHP’nin bürokrat kökenli toplam 58 milletvekili vardır. 58 bürokrat kökenli milletvekilinin 17’si (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 41 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²⁶

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	1	--	--	--	1	4	1	5
Dışişleri Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	8	8
Milli Eğitim Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	4	4
Maliye Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Tarım ve Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	9	11
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =41	7	4	--	--	--	11	8	22	30

²⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

12. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 11'dir. Bu dönemde CHP'de (1) alt grubuna dahil milletvekillerinin beklenen sayıdan düşük olduğu görülmektedir. (2) kategorisine ait taşra bürokratlarının daha çok olduğu görülmektedir.

3.3.5.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

12. dönemde AP'nin bürokrat kökenli toplam 53 milletvekili vardır. 53 bürokrat kökenli milletvekilinin 19'su (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 34 AP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²⁷

AP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	6	--	6
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	5	6
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	4	4
Maliye Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	1	--	1
Tarım ve Orman Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	2	--	2
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1		--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	5	6
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =34	4	3		--	--	7	12	15	27

12. dönemde AP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 7'dir. Bu sayı CHP'de olduğu gibi beklenenden düşüktür. İhtilal sonrası yapılan ilk seçimde (1) kategorisine dahil bürokratların partilerdeki temsili düşük olmuştur.

²⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

3.3.5.4. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

12. dönemde YTP'nin bürokrat kökenli toplam 19 milletvekili vardır. 19 bürokrat kökenli milletvekilinin 4'ü (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 15 YTP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli YTP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²⁸

YTP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	5	--	5
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Maliye Bakanlığı	--	1	--	--	--	--	--	1	1
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Toplam = 15	1	1	--	--	--	2	7	6	13

12. dönemde YTP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 2'dir. İhtilal sonrası ilk seçimde (1) grubuna dahil bürokratların çoğunluğunun (2) grubuna ait taşra bürokrati kökenli olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu milletvekillerinin daha çok İçişleri Bakanlığı'nda çalıştığı görülmüştür.

3.3.5.5. Bürokrat Kökenli CKMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

12. dönemde CKMP'nin bürokrat kökenli toplam 25 milletvekili vardır. 25 bürokrat kökenli milletvekilinin 10'u (3), (4) ve (6) kategorilerine dahildir. Geriye kalan merkez

²⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

ve taşra bürokrati kökenli 15 CKMP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CKMP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar²⁹

CKMP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--		1	1
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--		3	3
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--		5	5
Tarım ve Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	--	2
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =15	--	1	--	--	--	1	2	12	14

Diğer partilerde gördüğümüz bürokrat kökenli milletvekilleriyle ilgili diğer partilerde tespit edilen gerçek CKMP içinde geçerlidir. CKMP milletvekillerinin 12’sinin taşra bürokrat kökenli olduğu görülmüştür.

3.3.5.6. 12. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

12. dönemde 8’inin milletvekilinin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 8 valinin 4’ü AP’den, 3’ü CHP’den, 1’i ise YTP’den seçilmiştir. AP ve CHP’den milletvekili seçilen 7 valinin hepsi kaymakam kökenlidir. YTP’den milletvekili seçilen vali ise emniyet kökenlidir.

²⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 773-829.

3.3.5.7. 12. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

12. dönem milletvekillerinin 50'sinin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 50 milletvekilininin 17'si CHP'den, 15'i YTP'den, 14'ü AP'den, 4'ü CKMP'den milletvekili seçilmiştir.

17 CHP milletvekillinden 6'sı il belediye başkanlığı, 11'i ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. YTP'den 7 il belediye başkanı, 8 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. 4 il belediye başkanı ve 10 ilçe belediye başkanı AP'den milletvekili seçilmiştir. CKMP'den ise, 2 il belediye başkanı ve 2 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.5.8. 12. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

12. dönemde toplam 22 komisyonda toplam 391 milletvekili görev yapmıştır. 22 komisyonda toplamda 115 (% 29.4) bürokrat kökenli milletvekili, 276 (% 70.5) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 7. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı³⁰

12. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	6	14	20
Anayasa Komisyonu	5	19	24
Bütçe Komisyonu	12	23	35
İçişleri Komisyonu	9	11	20
Maliye Komisyonu	6	9	15
Milli Eğitim Komisyonu	11	9	20
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	2	8	10

³⁰ **Kaynak:** Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1 Cilt:1,Onuncu Birleşim, 15.11.1961 Çarşamba, s.79-86; Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1 Cilt:1, Ondördüncü Birleşim, 29.11.1961 Çarşamba, s.130.

Bayındırlık Komisyonu	4	11	15
İmar İskan Komisyonu	3	12	15
Dışişleri Komisyonu	11	9	20
Dilekçe Karma Komisyonu	4	21	25
Milli Savunma Komisyonu	5	15	20
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	8	7	15
Sanayi Komisyonu	7	18	25
Ticaret Komisyonu	1	14	15
Çalışma Komisyonu	1	14	15
Tarım Komisyonu	5	14	19
Ulaştırma Komisyonu	5	8	13
Gümrük ve Tekel Komisyonu	2	13	15
Sayıştay Komisyonu	2	13	15
Meclis Kitaplığı Komisyonu	2	2	4
Basın Yayın ve Turizm Komisyonu	4	12	16
Toplam	115	276	391

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonların Milli Eğitim Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu olduğu görülmüştür.

İhtilalden sonra yapılan ilk genel seçim olan 1961 seçimlerinde milletvekillerinin mesleki kökenlerinde görülen gerçeklik komisyonlara da aynen yansımıştır. Bu dönemde komisyonlarda serbest meslek kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğunu görmekteyiz. 391 Komisyon üyesinin 276'sının serbest meslek kökenli, 115 milletvekilinin ise bürokrat kökenli olduğu görülmüştür.

17 dönem içindeki bürokrat kökenli milletvekillerinin sıralamasına baktığımızda ise 12. dönemin % 34.5 ile 14. sırada olduğunu görüyoruz. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 12. dönemin 17 dönem içerisinde % 29.4 ile 16. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.5.9. 12. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 12. dönemde 449 milletvekilinin 294'ü (% 65.5) serbest meslek sahibi, 155'i (% 34.5) bürokrat kökenlidir.

- 173 CHP milletvekilinin 58'i (% 33.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 115 CHP milletvekili (% 66.4) serbest meslek sahibidir.
- 158 AP milletvekilinin 53'ü (% 33.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 105 AP'li milletvekili (% 66.4) ise serbest meslek sahibidir.
- 64 YTP milletvekilinin 19'u (% 29.7) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 45 YTP'li milletvekili (% 70.3) ise serbest meslek sahibidir.
- 54 CKMP milletvekilinin 25'i (% 46.3) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 29 CKMP'li milletvekili (% 53.7) ise serbest meslek sahibidir.
- CHP'nin 58 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 37.4'tür. AP'nin 53 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 34.1'dir. YTP'nin 19 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 12.2'dir. CKMP'nin 25 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 16.1'dir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekilli oranı itibarıyla sıralama CHP, AP, CKMP, YTP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 7 milletvekili ile CHP, 4 milletvekili ile AP ikinci sırada, 1 milletvekili ile YTP üçüncü sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 1 milletvekili ile CHP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 6 milletvekili CHP olmuştur. İkinci parti 3 milletvekili ile CKMP olurken, 2 milletvekili ile AP üçüncü parti olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 30 milletvekili ile CHP (% 19.3), 27 milletvekili ile AP (%

17.4), 14 milletvekili CKMP (% 9), 13 milletvekili ile YTP (% 8.3) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.

- 11. dönemde (5) grubuna dâhil milletvekili yoktur. 12. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 33'tür. 33 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise AP'den 14, CHP'den 10, CKMP'den 6, YTP'den 3 olarak gerçekleşmiştir.
- 11. dönemde milletvekili seçilen 8 eski valilerin partilere dağılımı AP 4, CHP 3, YTP 1. Bu valilerin mesleki kökenleri itibariyle 7'si kaymakam kökenli, 1'i ise emniyet kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 50'dir. 50 milletvekilinin partilere dağılımı CHP'den 17, YTP'den 15, AP'de 14, CKMP'den 4 şeklinde gerçekleşmiştir.

3.3.5.10. 12. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

12. dönemde TBMM'de oluşan 22 komisyonun toplam 391 üyesinin 115'i (% 29.4) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

12. dönemde İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan 26. 27. ve 28. Hükümetler ve Suad Hayri Ürgüplü Başbakanlığında kurulan 29. Hükümet dönemleri boyunca 4 defa Başbakan ve 104 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 108'dir. Meclis dışından atanmış 14 bakanın 11'i bürokrat, 3'ü serbest meslektir. Atanan 16 senatörün 11'i bürokrat, 5'i serbest meslek mensubudur. Toplam 104 bakanın 44'i serbest meslek, 60'ı ise bürokrat kökenlidir. 60 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 19 bakan (1a), 7 bakan (1b), 13 bakan (2a), 4 bakan (2b), 1 bakan (3a), 1 bakan (3b), 9 bakan (4), 6 bakan (6).

Bakanların mesleki kökenlerine bakıldığında, bu dönemde 104 bakanın 60'ı bürokrat kökenli (% 57.6) ve 44'ü serbest meslek kökenli (% 42.3) olduğu anlaşılmıştır. 12.

dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 34.5 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 57.6'dır.

Sonuç olarak, 12. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 34.5, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 29.4, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 57.6, bu dönemde atanan 4 başbakanın 3'ü bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 12. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 14. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 16. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 9. sıradadır.

1960 İhtilali sonrası dönem olan 12. dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 34.5 olarak gerçekleşmiş iken, bu dönemde Bakanlar Kurulu'nda görev yapmış toplam 104 bakan içinde 60 bakanın bürokrat oluşu % 57.6 önemli bulunmuştur. 60 bürokrat içinde 19 (1a) oluşu dikkat çekicidir.

3.3.6. 13. Dönem (1965-1969) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan 13. dönem milletvekili seçiminde toplam 450 milletvekilinin partilere göre dağılımı, AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, TİP 14, CKMP 11 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. 1 milletvekili ise TİP listesinden bağımsız olarak seçilmiştir.

Vefat eden milletvekillerinin yerinin doldurulması için yapılan 1966 ve 1968 ara seçimleri sonucunda 6 AP milletvekili daha Meclis'e girmiştir. Toplam 456 meclis üyesi üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 1. 13. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ³¹

	AP	CHP	MP	YTP	TİP	CKMP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	93 (% 37.8)	61 (% 45.5)	11 (% 35.4)	5 (% 26.3)	3 (% 21.4)	6 (% 54.5)	--	179 (% 39.2)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	153 (% 62.2)	73 (% 54.4)	20 (% 64.5)	14 (% 73.6)	11 (% 78.5)	5 (% 45.4)	1 (% 100)	277 (% 60.7)
Toplam Milletvekili	246 (% 100)	134 (% 100)	31 (% 100)	19 (% 100)	14 (% 100)	11 (% 100)	1 (% 100)	456 (% 100)

Yukarıdaki tablo 3 değerlendirildiğinde, 13. dönemde seçilen toplam 456 milletvekilinin 179'unun (% 39.2) bürokrat kökenli, 277'sinin (% 60.7) serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır.

1965 seçimlerinde 6 partinin TBMM'de temsil edilmesinin nedeni 1961 Anayasa'sının çoğulcu demokrasiye ve temsilde adalete önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Seçim sisteminde de nispi seçim sistemi ve milli bakiye sistemi uygulanması 6 partinin Meclis'e girmesini sağlamıştır (Akyıldız, 2016: 130). Milli bakiye sistemi, bir seçim çevresinde değerlendirilemeyen artık (fazla) oyların ulusal düzeyde birleştirilmesi ve kalan sandalyeleri değerlendirmek amacıyla partiler arasında dağıtılmasını öngören bir sistemdir. Her oyun değerlendirilmesiyle birçok değişik eğilimin Meclis'e girebilmesini amaçlayan düzenlemeyle AP'nin tek başına iktidar olması engellenmek istenmiş ama AP tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Bu seçim sisteminin bir başka etkisi de bu dönemde, küçük partilerin de temsil oranı artmış ve TİP ilk defa Meclis'te grup kurmuştur (Akşin ve diğerleri, 2008: 250).

Ayrıca bu seçimlerde ve 1980 İhtilali'ne kadar diğer seçimlerde hakim denetiminde ön seçim yapıldığı gerçeğini unutmamak gerekir. Milletvekili adaylarının hakim denetiminde yapılan önseçimlerle belirlenmesi tüm partilerde serbest meslek sahibi sayısının daha yüksek olması sonucunu doğurmuştur.

³¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 837-893.

3.3.6.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde seçilen toplam 179 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo. 2. 13. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı
32

Alt Bürokratik Grup	AP	CHP	MP	YTP	TİP	CKMP	TOPLAM
1	17 (% 18.2)	14 (% 22.9)	2 (% 18.1)	1 (% 20)	----	----	34
1a	10 (% 10.7)	10 (% 16.3)	2 (% 18.1)	----	----	----	22
1b	7 (% 7.5)	4 (% 6.5)	----	1 (% 20)	----	----	12
1c	----	----	----	----	----	----	----
1d	----	----	----	----	----	----	----
1e	----	----	----	----	----	----	----
2	47 (% 50.5)	21 (% 34.4)	6 (% 54.5)	3 (% 60)	----	1 (% 16.6)	78
2a	17 (% 18.2)	9 (% 14.7)	----	2 (% 40)	----	1 (% 16.6)	29
2b	30 (% 32.2)	12 (% 19.6)	6 (% 54.5)	1 (% 20)	----	----	49
3	10 (% 10.7)	4 (% 6.5)	1 (% 0.9)	----	----	----	15
3a	2 (% 2.1)	1 (% 1.6)	----	----	----	----	3
3b	8 (% 8.6)	3 (% 4.9)	1 (% 0.9)	----	----	----	12
4	7 (% 7.5)	5 (% 8.1)	----	1 (% 20)	2 (% 66.6)	----	15
5	----	----	----	----	----	----	----
5a	----	----	----	----	----	----	----

³² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 837-893.

5b	----	----	----	----	----	----	----
6	12 (% 12.9)	17 (% 27.8)	2 (% 18.1)	----	1 (% 33.3)	5 (% 83.3)	37
Toplam Milletvekili	93 (% 100)	61 (% 100)	11 (% 100)	5 (% 100)	3 (% 100)	6 (% 100)	179

6 partinin Meclis'te temsil edildiği ve hakim denetiminde önseçimin yapıldığı 1965 seçim sonuçlarına göre, tüm partilerde (2) taşra kökenli milletvekillerinin oranı daha yüksektir. TİP hariç tüm diğer partilerde toplam 37 asker kökenli milletvekili olduğu gözlenmiştir. Akademik kökenli bürokrat milletvekili ise 15'tir.

3.3.6.2. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde AP'nin toplam 93 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 93 bürokrat kökenli milletvekilinin 29'u (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 64 merkez ve taşra bürokrati kökenli AP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı³³

AP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	10	1	11
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Adalet Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	1	8	9
Milli Eğitim Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	2	10	12
Maliye Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	1	1	2
Orman Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	1	1
TBMM	--	1	--	--	--	1	--	--	--

³³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 837-893.

Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	5	7
Bayındırlık Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =64	10	7		--	--	17	17	30	47

AP'nin iktidarda iken girdiği 1965 seçimleri sonucunda merkez ve taşra bürokrati kökenli 47 milletvekilinin 30'unun taşra kökenli olması ve bunlarında 20'sinin İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinden geldiği dikkati çekmektedir.

3.3.6.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde CHP'nin toplam 61 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 61 bürokrat kökenli milletvekilinin 26'sı (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 35 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı³⁴

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Dışişleri Bakanı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
İçişleri Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	4	2	6
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Milli Eğitim Bakanlığı	1	2	--	--	--	3	--	4	4
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--

³⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 837-893.

Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Tarım Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	1	--	1
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	3	5
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =35	10	4	--	--	--	14	9	12	21

13. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli 35 milletvekili vardır. Bu dönemde seçilen merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekillerinin çoğunluğunun İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı kökenli oluşları dikkat çekicidir.

3.3.6.4. Bürokrat Kökenli MP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde MP'nin toplam 11 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 11 bürokrat kökenli milletvekilinin 3'ü (3) ve (6) kateorilerine dâhildir. Geriye kalan 8 merkez ve taşra bürokrati kökenli MP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Bürokrat Kökenli MP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı³⁵

MP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam = 8	2	--	--	--	--	2	--	6	6

³⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s.837-893.

MP bünyesindeki 8 merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 5'inin Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalıştığı görülmektedir.

3.3.6.5. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde YTP'nin 5 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 5 bürokrat kökenli milletvekillerinin 1'i (4) akademik kökenli bürokrat kategorisine dâhildir. Geriye kalan 4 merkez ve taşra bürokrati kökenli YTP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı³⁶

YTP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Maliye Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =4	--	1	--	--	--	1	2	1	3

13. dönemde YTP'nin merkez ve taşra kökenli 4 milletvekilinin 3'ünün taşra kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.6.6. Bürokrat Kökenli TİP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde TİP'in 3 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 3 bürokrat kökenli milletvekillerinden 2'si akademik ünvanlı bürokrat (4) ve 1'i de asker kökenli bürokrat (6) olarak çalışmıştır.

³⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 837-893.

3.3.6.7. Bürokrat Kökenli CKMP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

13. dönemde CKMP'nin 6 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 6 bürokrat kökenli milletvekillerinin 5'i asker kökenli bürokrat (6) olarak çalışmıştır. Geriye kalan 1 CKMP bürokrat kökenli milletvekili ise (2a) kategorisinde İçişleri Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.6.8. 13. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

13. dönemde seçilen milletvekillerinden 6'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 6 validen 4'ü AP'den, 1'i CHP'den, 1'i ise MP'den seçilmiştir.

Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırdık. Buna göre milletvekili seçilen 6 valinin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.6.9. 13. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

13. dönemde seçilen milletvekillerinin 24'ünün milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. 24 milletvekilinin 16'u AP'den, 5'i YTP'den, 3'ü CHP'den milletvekili seçilmiştir. Toplam 16 AP milletvekillinden 6'sı il belediye başkanlığı yapmışken, 10'u ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. YTP'den 5 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. CHP de ise, 2 il belediye başkanı, 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.6.10. 13. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

13. dönemde toplam 23 komisyonda toplam 471 milletvekili görev yapmıştır. 23 komisyonda toplamda 190 (% 40.3) bürokrat kökenli milletvekili, 281 (% 59.6) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 9. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı³⁷

13. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	6	19	25
Anayasa Komisyonu	7	18	25
Plan Komisyonu	20	15	35
İçişleri Komisyonu	12	13	25
Milli Eğitim Komisyonu	18	7	25
TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu	4	6	10
Bayındırlık Komisyonu	3	12	15
İmar İskan Komisyonu	2	13	15
Turizm ve Tanıtma Komisyonu	6	19	25
Dışişleri Komisyonu	13	12	25
Dilekçe Karma Komisyonu	4	14	18
KİT Komisyonu	20	15	35
Milli Savunma Komisyonu	20	5	25
Sağlık ve Sosyal yardım Komisyonu	4	6	10
Sanayi Komisyonu	7	13	20
Ticaret Komisyonu	1	14	15
Tarım Komisyonu	10	15	25
Enerji ve Tabii Kaynaklar Komisyonu	7	17	24
Köyşeri Komisyonu	6	19	25
Ulaştırma Komisyonu	10	5	15
Gümrük ve Tekel Komisyonu	3	12	15
Sayıştay Komisyonu	3	12	15
Meclis Kitaplık Komisyonu	4	----	4
Toplam	190	281	471

³⁷ **Kaynak:** Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2 Cilt:1 Toplantı:1 12. Birleşim, 19.11.1965 Cuma, s. 346-358.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, KİT Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu, Ulaştırma Komisyonu olduğu görülmüştür.

13. dönemde komisyonlarında görev yapmış milletvekillerini 1960 ihtilali sonrası dönem olan 12. dönemle karşılaştırdığımızda komisyonlarda görev yapan bürokratların oranının % 29.4'ten % 40.3'e çıktığını görmekteyiz. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 13. dönemin 17 dönem içerisinde % 40.3 ile 5. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.6.11. 13. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 13. dönem 456 milletvekilinin 277'sinin (% 60.7) serbest meslek kökenli, 179'unun (% 39.2) bürokrat kökenlidir.
- 246 AP milletvekilinin 93'ü (% 37.8) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 153 AP'li milletvekili (% 62.2) ise serbest meslek sahibidir.
- 134 CHP milletvekilinin 61'i (% 45.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 73 CHP milletvekili (% 54.4) serbest meslek sahibidir.
- 31 MP milletvekilinin 11'i (% 35.4) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 14 MP'li milletvekili (% 64.5) ise serbest meslek sahibidir.
- 19 YTP milletvekilinin 5'i (% 26.3) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 14'ü YTP'li milletvekili (% 73.6) ise serbest meslek sahibidir.
- 14 TİP milletvekilinin 3'ü (% 21.4) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 11'i TİP'li milletvekili (% 78.5) ise serbest meslek sahibidir.
- 11 CKMP milletvekilinin 6'sı (% 54.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 5 CKMP'li milletvekili (% 45.4) ise serbest meslek sahibidir. Bağımsız olarak seçilen 1 milletvekili ise serbest meslek kökenlidir.

- AP'nin 93 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 60 tır. CHP'nin 61 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 34'tür. MP'nin 11 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 6.1'dir. YTP'nin 5 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 2.7'dir. TİP'in 3 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.6'dır. CKMP'nin 6 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 3.3'tür. Buna göre bürokrat kökenli milletvekili oranı itibarıyla sıralama AP, CHP, MP, CKMP, YTP, TİP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 10 milletvekili ile AP ve CHP, 2 milletvekili ile MP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 2 milletvekili ile AP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 7 milletvekili ile AP olmuştur. 5 milletvekili ile CHP ikinci parti olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 47 milletvekili ile AP (% 26.2), 21 milletvekili ile (% 11.7) CHP, 6 milletvekili ile MP (% 3.3), 3 milletvekili ile YTP (% 1.6), 1 milletvekili ile CKMP (% 0.5) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 13. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 37'dir. 37 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise CHP'den 17, AP'den 12, CKMP'den 5, MP'den 2, TİP'den 1 şeklinde olmuştur.
- 13. dönemde milletvekili seçilen 6 eski valinin 4'ü AP'den, 1'i CHP, 1'i ise MP milletvekillerinden seçilmiştir. 6 valinin 6'sının da kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.

- Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 24 milletvekili açısından dağılım; 24 milletvekilinin 16'sı AP'den, 5'i YTP'den, 3'ü CHP'den seçilmiştir. 13. dönemde mahalli idarelerde çalışmış milletvekili yoktur.

3.3.6.12. 13. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

13. dönemde TBMM'de oluşan 23 komisyonun toplam 471 üyesinin 190'ı bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

13. dönemde Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda kurulan 30. Hükümet dönemi boyunca toplam 1 Başbakan 34 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 35'tir. Meclis dışından atanan 2 bakanın 2'si bürokrat kökenlidir. Atanan 4 senatörün 4'ü de bürokrattır. Toplam 34 bakanın 13'ü serbest meslek, 21'i ise bürokrat kökenlidir. 21 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 5 bakan (1a), 1 bakan (1b), 10 bakan (2a), 2 bakan (2b), 1 bakan (3a), 2 bakan (3b).

Bakanların mesleki kökenlerine bakıldığında, bu dönemde bakanlık görevi üstlenmiş 34 milletvekilinin 21'i bürokrat kökenli (% 61.7) ve 13'ü serbest meslek kökenli (% 38.2) olduğu anlaşılmıştır. 13. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 39.2 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 61.7'dir.

Sonuç olarak, 13. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 39.2, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 40.3, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 61.7, bu dönemde atanan 1 başbakan ise bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 13. dönemde bürokrat kökenli

milletvekilleri oranı 9. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 5. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 7. sıradadır.

3.3.7. 14. Dönem (1969-1971) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı ve Değerlendirilmesi

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan 14. dönem milletvekili seçiminde toplam 450 milletvekilinin partilere göre dağılımı; Adalet Partisi (AP) 256, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 143, Güven Partisi (GP) 15, Birlik Partisi (BP) 8, Millet Partisi (MP) 6, Yeni Türkiye Partisi (YTP) 6, Türkiye İşçi Partisi (TİP) 2, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 1 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. 13 milletvekili ise bağımsız olarak seçilmiştir.

Tablo 1. 14. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı³⁸

	AP	CHP	GP	BP	MP	YTP	TİP	MHP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	108 (%42.1)	48 (%33.5)	6 (% 40)	1 (%12.5)	3 (% 50)	2 (%33.3)	--	1 (%100)	5 (% 38.4)	174 (% 38.6)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	148 (%57.8)	95 (%66.4)	9 (% 60)	7 (%87.5)	3 (% 50)	4 (%66.6)	2 (%100)	--	8 (% 61.5)	276 (% 61.3)
Toplam Milletvekili	256 (%100)	143 (%100)	15 (%100)	8 (%100)	6 (%100)	6 (%100)	2 (%100)	1 (%100)	13 (%100)	450 (%100)

1965 seçimlerinde Meclis'e 6 parti girmişken, 1969 seçimlerinde 8 partiye çıktığını görüyoruz. Bu seçimde uygulanmaya başlayan barajsız d'Hont sistemi ile daha çok parti Meclis'te temsil edilebilmiştir (Özdemir, 2014: 59).

Yukarıdaki Tablo 1 değerlendirildiğinde, 14. dönemde seçilen toplam 450 milletvekilinin 276'sının (% 61.3) serbest meslek kökenli, 174'ü (% 38.6) bürokrat

³⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 901-957.

kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. Serbest meslek kökenli milletvekili oranının tüm partilerde yüksek olmasının sebebi hakim denetiminde yapılan önseçimden kaynaklanmıştır. Bürokrat kökenli milletvekillerinin bu dönemde iktidar partisi olan AP’de yoğunlaştığı görülmektedir. Toplam 174 bürokrat kökenli milletvekilinin 108’i AP’den seçilmiştir. Muhalefette olan CHP’de ise bir önceki döneme göre bürokrat kökenli milletvekillerinin azaldığı görülürken (% 45.5’den % 33.5), serbest meslek sahibi milletvekillerinin oranlarında bir önceki seçime göre artış olmuştur (% 54.4’den % 66.4).

Bu oran CHP’nin bütün seçim sonuçları değerlendirdiğimizde, en yüksek serbest meslek sahibi milletvekilinin olduğu seçim olmuştur. Bu durumun nedeni olarak seçimlerin çok çekişmeli geçmesi olduğu düşünülmüştür.

3.3.7.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde seçilen toplam 174 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 14. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ³⁹

Alt Bürokratik Grup	AP	CHP	GP	BP	MP	YTP	MHP	Bağımsız	Toplam
1	31 (% 28.7)	13 (% 27)	1 (% 16.6)	1 (% 100)	1 (% 33.3)	---	---	1 (% 20)	48
1a	17 (% 15.7)	5 (% 10.4)	---	---	1 (% 33.3)	---	---	---	23
1b	13 (% 12)	7 (% 14.5)	1 (% 16.6)	1 (% 100)	---	---	---	---	22
1c	1 (% 0.9)	1 (% 2)	---	---	---	---	---	1 (% 20)	3
1d	---	---	---	---	---	---	---	---	---
1e	---	---	---	---	---	---	---	---	---

³⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 901-957.

2	55 (% 50.9)	22 (% 45.8)	1 (% 16.6)	----	2 (% 66.6)	1 (% 50)	----	3 (% 60)	84
2a	23 (% 21.2)	10 (% 20.8)	----	----	----	1 (% 50)	----	3 (% 60)	37
2b	32 (% 29.6)	12 (% 25)	1 (% 16.6)	----	2 (% 66.6)	----	----	----	47
3	8 (% 7.4)	1 (% 2)	----	----	----	----	----	----	9
3a	4 (% 3.7)	----	----	----	----	----	----	----	4
3b	4 (% 3.7)	1 (% 2)	----	----	----	----	----	----	5
4	7 (% 6.4)	1 (% 2)	2 (% 33.3)	----	----	----	----	1 (% 20)	11
5	----	1 (% 2)	----	----	----	----	----	----	1
5a	----	----	----	----	----	----	----	----	---
5b	----	1 (% 2)	----	----	----	----	----	----	1
6	7 (% 6.4)	10 (% 20.8)	2 (% 33.3)	----	----	1 (% 50)	1 (% 100)	----	21
Toplam Milletvekili	108 (% 100)	48 (% 100)	6 (% 100)	1 (% 100)	3 (% 100)	2 (% 100)	1 (% 100)	5 (% 100)	174

4 yıllık AP iktidarından sonra yapılan 1969 seçimlerinde AP’de bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının 108 olduğu yani bu dönemdeki toplam 174 bürokrat kökenli milletvekilinin çoğunluğunun AP’de olduğu görülmektedir. Asker kökenli milletvekilleri sayısı 1965 seçimlerinde 37 iken bu dönemde 21’e düşmüştür.

Seçimlerin çekişmeli geçtiği dönemlerde, bürokratların alt gruplarına bakıldığında halka yakın hizmet eden taşra bürokratlarının sayısının da fazla olduğu görülmüştür. Bürokrat kökenli toplam 174 milletvekilinin 84’ü (2) taşra bürokratu, 48’i ise (1) merkez bürokrattır.

3.3.7.2. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

14. dönemde AP’nin toplam 108 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 108 bürokrat kökenli milletvekilinin 22’si (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 86

merkez ve taşra bürokrati kökenli AP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁴⁰

AP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	12	--	12
Dışişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Adalet Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	2	6	8
Milli Eğitim Bakanlığı	2	3	--	--	--	5	1	9	10
Maliye Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	1	--	1
Orman Bakanlığı	--	1	1	--	--	2	3	1	4
TBMM	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	8	9
Bayındırlık Bakanlığı	5	3	--	--	--	8	2	2	4
Ulaştırma Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Dışticaret Bakanlığı		1				1			
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	4	5
Köy İşleri Bakanlığı		1				1			
Toplam =86	17	13	1	--	--	31	23	32	55

AP’li (1) merkez bürokrat kategorisine milletvekillerinin çoğu Bayındırlık, Milli Eğitim, Maliye ve Tarım Bakanlığı’nda görev yapmıştır. AP’nin 31 merkez bürokrat kökenli milletvekilinin 17’sinin (1a) oluşu önemli görülmüştür. Taşra bürokrati (2) kökenli milletvekillerinde ise İçişleri ve Sağlık Bakanlığı’ndan gelen milletvekilleri çoğunluktadır.

⁴⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s.901-957.

3.3.7.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde CHP'nin toplam 48 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 48 bürokrat kökenli milletvekilinin 13'ü (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 35 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁴¹

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	5	1	6
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--		3	3
Milli Eğitim Bakanlığı	2	2	--	--	--	4	1	5	6
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Tarım Bakanlığı	1	1	1	--	--	3	--	--	--
Orman Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	1	--	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	3	4
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1		1
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köyİşleri Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	--	--	--
Enerji Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =35	5	7	1	--	--	13	10	12	22

14. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli 35 milletvekili vardır. Muhalefette olan CHP'den seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin çoğu taşra bürokrati kökenli bürokrat olduğu ve İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarında çalıştıkları dikkati çekmektedir.

3.3.7.4. Bürokrat Kökenli Güven Partisi (GP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde Güven Partisi'nin (GP)'nin 6 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 6 bürokrat kökenli milletvekilinin 4'ü (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 2

⁴¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 901-957.

merkez ve taşra bürokrati kökenli GP milletvekilinin 1'i (2b) kategorisinde Orman Bakanlığı'nda, 1'i ise (1b) grubunda İçişleri Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.7.5. Bürokrat Kökenli Millet Partisi (MP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde Millet Partisi'nin 3 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 3 bürokrat kökenli milletvekillerinden 1'i geçmişte (1a) grubunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, 2'si (2b) grubunda Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışmışlardır.

3.3.7.6. Bürokrat Kökenli YTP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde YTP'nin 2 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 2 bürokrat kökenli milletvekillerinden 1'i de asker kökenli bürokrat (6), 1'i ise (2a) grubunda Sağlık Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.7.7. Bürokrat Kökenli BP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde BP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Söz konusu milletvekili ise (1b) grubunda Bayındırlık Bakanlığında çalışmıştır.

3.3.7.8. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

14. dönemde MHP'in 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Söz konusu milletvekili asker kökenli bürokrat (6) olarak çalışmıştır.

3.3.7.9. Bürokrat Kökenli Bağımsız Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

Bürokrat kökenli 5 bağımsız milletvekili vardır. 5 bağımsız milletvekilinden 1'i akademik kökenli bürokrat (4) olarak görev yapmıştır. Geriye kalan 4 bağımsız milletvekilinden 1'i (1c) alt grubunda Çalışma Bakanlığı'nda, 2'si (2a) alt grubunda İçişleri Bakanlığı'nda, 1'i (2a) alt grubunda Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev yapmıştır.

3.3.7.10. 14. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

14. dönemde seçilen milletvekillerinden 8'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 8 validen 7'si AP'den, 1'i ise bağımsız seçilmiştir.

Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırdık. Buna göre milletvekili seçilen 8 valinin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.7.11. 14. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

14. dönemde seçilen milletvekillerinin 34'ünün milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. 34 milletvekilinin 20'si AP'den, 7'si CHP'den, 2'si YTP'den 1'i Güven Partisi'nden, 4'ü ise bağımsız milletvekili seçilmiştir. Toplam 20 AP milletvekilinden 7'si il belediye başkanlığı yapmışken, 13'ü ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. CHP'den ise, 1 il belediye başkanı, 6 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. YTP'den 2 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. Güven Partisi'nden seçilen milletvekili geçmişte ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. Bağımsız seçilen 4 milletvekilinden 1'i geçmişte il belediye başkanlığı, 3'ü ise ilçe belediye başkanlığı yapmıştır.

3.3.7.12. 14. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

14. dönemde toplam 27 komisyonda toplam 543 milletvekili görev yapmıştır. 27 komisyonda toplamda 205 (% 37.7) bürokrat kökenli milletvekili, 338 (% 62.2) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁴²

14. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	4	16	20
Anayasa Komisyonu	3	16	19
Plan Bütçe Komisyonu	22	14	36
İçişleri Komisyonu	8	12	20
Maliye Komisyonu	7	12	19
Milli Eğitim Komisyonu	15	5	20
Gençlik ve Spor Komisyonu	7	13	20
TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu	3	7	10
Bayındırlık Komisyonu	9	10	19
İmar İskan Komisyonu	9	10	19
Turizm ve Tanıtma Komisyonu	9	12	21
Dışişleri Komisyonu	13	10	23
Dilekçe Karma Komisyonu	5	11	16
KİT Komisyonu	16	16	32
Milli Savunma Komisyonu	12	11	23
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	9	10	19
Sanayi Komisyonu	4	15	19
Ticaret Komisyonu	2	18	20
Çalışma Komisyonu	3	19	22
Tarım Komisyonu	3	16	19
Enerji ve Tabii Kaynaklar Komisyonu	10	11	21
Orman Komisyonu	5	15	20
Köyşeri Komisyonu	4	17	21
Ulaştırma Komisyonu	8	13	21
Gümrük ve Tekel Komisyonu	7	14	21
Sayıştay Komisyonu	6	13	19
Kitaplık Karma Komisyonu	2	2	4
Toplam	205	338	543

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Bütçe Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu olduğu görülmüştür.

⁴² **Kaynak:** Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:3 Cilt:1 Toplantı:1 7. Birleşim, 19.11.1969 Çarşamba, s. 190-203.

14. dönemde toplamda 174 bürokrat kökenli milletvekili seçilmişken komisyonlarda 205 bürokratin görev yaptığını görmekteyiz. Bu durum bir bürokratin birden fazla komisyonda çalıştığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde bu dönemde 276 serbest meslek sahibi milletvekili varken 338 serbest meslek sahibi milletvekili komisyonlarda görev almıştır.

3.3.7.13. 14. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 14. dönem 450 milletvekilinin 276'sı (% 61.3) serbest meslek kökenli, 174'ü (% 38.6) bürokrat kökenlidir.
- 256 AP milletvekilinin 108'i (% 42.1) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 158 AP milletvekili (% 57.8) ise serbest meslek sahibidir.
- 143 CHP milletvekilinin 48'i (% 33.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 95 CHP milletvekili (% 66.4) serbest meslek sahibidir.
- 15 GP milletvekilinin 6'sı (% 40) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 9 GP'li milletvekili (% 60) ise serbest meslek sahibidir.
- 8 BP milletvekilinin 1'i (% 12.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 7 BP'li milletvekili (% 87.5) ise serbest meslek sahibidir.
- 6 MP milletvekilinin 3'ü (% 50) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 3 MP'li milletvekili (% 50) ise serbest meslek sahibidir.
- 6 YTP milletvekilinin 2'si (% 33.3) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 4'ü YTP'li milletvekili (% 66.6) ise serbest meslek sahibidir.
- 2 TİP milletvekilinin 2'si de (% 100) serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır.
- 1 MHP milletvekili ise (% 100) bürokrat kökenli olduğu ortaya çıkmıştır.

- 13 bağımsız milletvekilinin 5'i (% 38.4) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 8 bağımsız milletvekili (% 61.5) ise serbest meslek sahibidir.
- AP'nin 108 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 27.5'tur. CHP'nin 48 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 27.5'tur. GP'nin 6 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 3.4'tür. BP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.5 'tir. MP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.7 'dir. YTP'nin 2 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.1'dir. MHP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.5'tir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralaması AP, CHP, GP, MP, YTP, BP ve MHP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 17 milletvekili ile AP, 5 milletvekili ile CHP ikinci sırada ve 1 milletvekili ile MSP üçüncü sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 4 milletvekili ile AP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 7 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından sıralama 55 milletvekili ile AP (% 31.6), 23 milletvekili ile CHP (% 13.2), 6 milletvekili ile GP (% 3.43), 3 Bağımsız milletvekili ile (% 1.7), 2 milletvekili ile MP (% 1.1), 1 milletvekili ile YTP (% 0.5). Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.

- 14. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 21'dir. 21 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise CHP'den 10, AP'den 7, GP'den 2, YTP'den 1, MHP'den 1 şeklinde olmuştur.
- 14. dönemde milletvekili seçilen 8 eski valinin 7'si AP'den, 1'i ise bağımsız milletvekillerinden seçilmiştir. 8 valinin 8'inin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.
- Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 34 milletvekili açısından dağılım; 34 milletvekilinin 20'si AP'den, 7'si CHP'den, 2'si YTP'den 1'i GP'den, 4'ü ise bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir. 14. dönemde mahalli idarelerde çalışmış milletvekili yoktur.

3.3.7.14. 14. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

14. dönemde TBMM'de oluşan 27 komisyonun toplam 543 üyesinin 205'i (% 37.7) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

14. dönemde Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda kurulan 31. ve 32. Hükümetler dönemleri boyunca 2 kez başbakan, 46 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 48'dir. Toplam 46 bakanın 27'si bürokrat, 19'u ise serbest meslek mensubu olduğu anlaşılmıştır. 12 Mart darbesinde kurulan 33, 34, 35, ve 36. Hükümetler değerlendirmeye dahil edilmemiştir. 27 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 6 (1a), 16 bakan (2a), 1 bakan (2b), 2 bakan (3a), 2 bakan (4) şeklindedir. 46 bakanın 27'si bürokrat kökenli (% 58.6) ve 19'unun serbest meslek kökenli (% 41.3) olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, 14. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillerine oranı % 38.6, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 37.7, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 58.6, bu

dönemde atanan 2 başbakanın 2'si de bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 14. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 11. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 11. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 8. sıradadır.

3.3.8. 15. Dönem (1973-1977) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı

12 Mart Muhtırası sonrasında 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan 15. yasama dönemi milletvekili seçiminde toplam 450 milletvekili seçilmiştir. Partilere göre dağılımı CHP 185, AP 149, DP 45, MSP 48, CGP 13, MHP 3, TBP 1 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. 6 milletvekili ise bağımsız olarak seçilmiştir.

Ölen milletvekillerinin yerinin doldurulması için yapılan 1975 ara seçimi sonucunda 6 milletvekili daha Meclise girmiştir. 1 Milletvekili CHP'den, 5 milletvekili ise AP'den seçilmiştir. 15. dönemle ilgili değerlendirmeler toplam 456 milletvekili sayısına göre yapılacaktır.

Tablo 1. 15. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı⁴³

	CHP	AP	DP	MSP	CGP	MHP	TBP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	67 (% 36)	64 (%41.5)	13 (%28.8)	27 (%56.2)	4 (%30.7)	2 (%66.6)	1 (% 100)	---	178 (% 39)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	119 (%63.9)	90 (%58.4)	32 (%71.1)	21 (% 43.7)	9 (% 69.2)	1 (% 33.3)	---	6 (% 100)	278 (% 60.9)

⁴³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

Toplam Milletvekili	186 (% 100)	154 (% 100)	45 (% 100)	48 (% 100)	13 (% 100)	3 (% 100)	1 (% 100)	6 (% 100)	456 (% 100)
----------------------------	----------------	----------------	---------------	---------------	---------------	--------------	--------------	--------------	----------------

CHP’de İnönü’nün yerine Ecevit’in CHP Genel Başkanı olması sonrasında yapılan bu ilk genel seçimde, CHP birinci parti olarak seçimlerden çıkmıştır. Bu seçimlerde ilk defa Erbakan’ın liderliğindeki MSP 48 milletvekili ile Meclis’te temsil edilmektedir. AP’den ayrılan milletvekillerinin kurduğu DP ise 45 milletvekili kazanmıştır.

Yukarıdaki tablo 1 değerlendirildiğinde, 15. dönemde seçilen toplam 456 milletvekilinin 178’i (% 39) bürokrat kökenli, 278’sinin (% 60.9) serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. Önseçim uygulanmayan MSP ve MHP’de bürokrat kökenli milletvekili oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. CHP ve AP’de önseçim nedeniyle serbest meslek kökenli milletvekillerinin oranı yüksektir. 6 bağımsız milletvekilinin 6’sının da serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır.

3.3.8.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

15. dönemde seçilen toplam 178 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 15. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁴⁴

Alt Bürokratik Grup	CHP	AP	DP	MSP	CGP	MHP	TBP	Toplam
1	26 (% 38.8)	27 (% 42.18)	2 (% 15.3)	2 (% 7.4)	1 (% 25)	----	1 (% 100)	59
1a	12 (% 17.9)	20 (% 31.2)	1 (% 7.6)	2 (% 7.4)	1 (% 25)	----	----	36
1b	11 (% 16.4)	4 (% 6.2)	1 (% 7.6)	----	----	----	1 (% 100)	17
1c	3 (% 4.4)	3 (% 4.6)	----	----	----	----	----	6
1d	----	----	----	----	----	----	----	----

⁴⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

1e	----	----	----	----	----	----	----	----
2	28 (% 41.7)	22 (% 34.3)	6 (% 46.1)	19 (% 70.3)	1 (% 25)	1 (% 50)	----	77
2a	6 (% 8.9)	14 (% 21.8)	1 (% 7.6)	2 (% 7.4)	----	----	----	23
2b	22 (% 32.8)	8 (% 12.5)	5 (% 38.4)	17 (% 62.9)	1 (% 25)	1 (% 50)	----	54
3	2 (% 2.9)	5 (% 7.8)	2 (% 15.3)	2 (% 7.4)	----	----	----	11
3a	1 (% 1.4)	1 (% 1.5)	----	2 (% 7.4)	----	----	----	4
3b	1 (% 1.4)	4 (% 6.2)	2 (% 15.3)	----	----	----	----	7
4	4 (% 5.9)	3 (% 4.6)	2 (% 15.3)	1 (% 3.7)	1 (% 25)	----	----	11
5	3 (% 4.4)	----	----	----	----	----	----	3
5a	2 (% 2.9)	----	----	----	----	----	----	2
5b	1 (% 1.4)	----	----	----	----	----	----	1
6	4 (% 5.9)	7 (% 10.9)	1 (% 7.6)	3 (% 11.1)	1 (% 25)	1 (% 50)	----	17
Toplam Milletvekili	67 (% 100)	64 (% 100)	13 (% 100)	27 (% 100)	4 (% 100)	2 (% 100)	1 (% 100)	178

15. dönemde (1) alt grubu kapsamındaki milletvekili sayısının yükseldiği görülmektedir. Merkez ve taşra bürokratlarının çoğunlukla CHP ve AP'den milletvekili seçildiği anlaşılmıştır. MSP'li bürokrat kökenli milletvekillerinin çoğunluğu (2b) alt grubuna ait taşra bürokrati kökenli olduğu görülmüştür.

15. dönemde asker kökenli milletvekillerinin sayısı 17'dir. 17 asker kökenli milletvekilinin 7'sinin AP'den, 3'ünün de MSP'den seçilmiş olması dikkat çekmektedir.

3.3.8.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

15. dönemde CHP'nin bürokrat kökenli toplam 67 milletvekili vardır. 67 bürokrat kökenli milletvekilinin 13'ü (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 54

merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı ⁴⁵

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	1	--	--	2	2	1	3
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	2	3
Milli Eğitim Bakanlığı	1	3	--	--	--	4	--	14	14
TBMM	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	1	2	2	--	--	5	--	--	--
Orman Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	1	--	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	2	3
Bayındırlık Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	1	2	3
DPT	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	1	1
Köyşeri Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	--	1	1
Toplam =54	12	11	3	--	--	26	6	23	29

15. dönemde CHP’nin 67 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Bu sayı CHP’ye göre düşük bir rakam olsa da 67 bürokrat kökenli milletvekilinin 54’ünün merkez ve taşra bürokrati kökenli olduğu görülmüştür. 54 milletvekilinin 26’sının (1) alt grubuna ait olması ve bunlarında 12’sinin (1a) alt grubuna ait olması dikkat çekicidir. 29 taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 14’ünün Milli Eğitim Bakanlığı’nda çalıştığı anlaşılmıştır.

⁴⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

3.3.8.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

15. dönemde AP'nin toplam 64 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 64 bürokrat kökenli milletvekilinin 15'i (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 49 merkez ve taşra bürokrat kökenli AP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁴⁶

AP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	8	--	8
Adalet Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	1	--	1
Maliye Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	--	2	--	--	4	--	--	--
Orman Bakanlığı	--	--	1	--	--	1	2	1	3
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	2	3
Bayındırlık Bakanlığı	6	--	--	--	--	6	1	--	1
Ulaştırma Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	4	5
Anayasa Mahkemesi	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Yargıtay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Toplam =49	20	4	3	--	--	27	14	8	22

15. dönemde AP'nin 49 merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 27'sinin merkez bürokrat kökenli olduğu görülmektedir. 27 merkez bürokrat kökenli milletvekilinin 20'sinin (1a) oluşu çok dikkat çekicidir. Toplam 64 bürokrat kökenli AP'li milletvekilinin 20'sinin (1a) oluşu önemli görülmüştür.

⁴⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

(1a) merkez bürokrat kökenli 20 AP milletvekilinin seçilmeden önce bürokrat olarak çalıştıkları kurumlar: Bayındırlık Bakanlığı 6, İçişleri Bakanlığı 2, Tarım Bakanlığı 2, Ulaştırma Bakanlığı 2, DPT 2, Maliye Bakanlığı 1, Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar 1, Sağlık Bakanlığı 1, Anayasa Mahkemesi 1, Yargıtay 1, Ticaret Bakanlığı 1.

3.3.8.4. Bürokrat Kökenli Demokratik Parti (DP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

15. dönemde Demokratik Partisi (DP)'nin toplam 13 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 13 bürokrat kökenli milletvekilinin 5'i (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 8 merkez ve taşra bürokrati kökenli DP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁴⁷

DP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
TBMM	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	--	3	3
Toplam =8	1	1	--	--	--	2	1	5	6

12 Mart Muhtırası sonrası süreçte AP'den ayrılan milletvekillerinin kurdukları DP'den seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin taşra bürokrati kökenli olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

3.3.8.5. Bürokrat Kökenli Milli Selamet Partisi (MSP) Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

15. dönemde Milli Selamet Partisi'nin (MSP)'nin 27 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 27 bürokrat kökenli milletvekilinin 6'sı (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 21 merkez ve taşra bürokrati kökenli MSP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁴⁸

MSP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1		6	6
Orman Bakanlığı	--	--		--	--	--		1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--		2	2
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	2	3
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	6	7
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =21	2			--	--	2	2	17	19

Erbakan'ın liderliğinde ilk defa Meclis'e giren MSP'nin bürokrat kökenli milletvekillerinin çoğunluğunun taşra bürokrati kökenli olduğu ve Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Bakanlığı'nda çalıştıkları anlaşılmıştır.

3.3.8.6. Bürokrat Kökenli CGP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

15. dönemde CGP'in 4 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 4 bürokrat kökenli milletvekillerinden 1'i (1a) grubunda Bayındırlık Bakanlığı'nda, 1'i ise (2b) grubunda Adalet Bakanlığı'nda, 1'i akademik kökenli bürokrat (4), 1'i asker kökenli bürokrat (6) olarak çalışmışlardır.

⁴⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 965-1021.

3.3.8.7. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

15. dönemde MHP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Sözkonusu milletvekili asker kökenli bürokrat (6) olarak çalışmıştır.

3.3.8.8. Bürokrat Kökenli TBP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

15. dönemde TBP'in 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Sözkonusu milletvekili (1b) grubunda Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.8.9. 15. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

15. dönemde seçilen milletvekillerinden 6'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 6 valinin hepsi ise AP'den seçilmiştir.

Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırdık. Buna göre milletvekili seçilen 6 valinin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.8.10. 15. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

15. dönemde seçilen milletvekillerinin 30'unun milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. 30 milletvekilinin 14'ü AP'den, 5'i CHP'den, 6'sı DP'den, 2'si MSP'den, 2'si CGP'den, 1'i ise MHP'den milletvekili seçilmiştir.

Toplam 14 AP milletvekillinden 4'ü il belediye başkanlığı yapmışken, 10'u ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. CHP'den ise, 1 il belediye başkanı, 4 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. DP'den 2 il belediye başkanı, 4 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. MSP'den 2 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

CGP'den 2 ilçe belediye başkanı seçilmiştir. MHP'den 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.8.11. 15. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

15. dönemde toplam 14 komisyonda toplam 369 milletvekili görev yapmıştır. 14 komisyonda toplamda 142 (% 38.4) bürokrat kökenli milletvekili, 227 (% 61.5) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 7. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁴⁹

15. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	5	22	27
Anayasa Komisyonu	3	23	26
Plan Komisyonu	18	17	35
İçişleri Komisyonu	13	14	27
Milli Eğitim Komisyonu	21	6	27
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	5	10	15
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	8	19	27
Dışişleri Komisyonu	13	14	27
Dilekçe Komisyonu	6	11	17
KİT Komisyonu	14	20	34
Milli Savunma Komisyonu	13	14	27
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	6	21	27
Sanayi ve Teknoloji ve Ticaret Komisyonu	5	22	27
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	12	14	26
Toplam	142	227	369

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

⁴⁹ **Kaynak:** Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 25. Birleşim 27.12.1973 Perşembe s.103-109; Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 39. Birleşim 12.2.1974 Salı s.570-571.

15. dönemde toplamda 178 bürokrat kökenli milletvekilinin 142'sinin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 278 serbest meslek sahibi milletvekilinin 227'sinin bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 15. dönemin 17 dönem içerisinde % 38.4 ile 10. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.8.12. 15. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 15. dönemde seçilen toplam 456 milletvekilinin 278'sinin (% 60.9) serbest meslek kökenli, 178'i (% 39) bürokrat kökenlidir.
- 186 CHP milletvekilinin 67'si (% 36) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 119 CHP milletvekili (% 63.9) serbest meslek sahibidir.
- 154 AP milletvekilinin 64'ü (% 41.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 90 AP'li milletvekili (% 58.4) ise serbest meslek sahibidir.
- 45 DP milletvekilinin 13'ü (% 28.8) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 32 DP'li milletvekili (% 71.1) ise serbest meslek sahibidir.
- 48 MSP milletvekilinin 27'si (% 56.2) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 21 MSP'li milletvekili (% 43.7) ise serbest meslek sahibidir.
- 13 CGP milletvekilinin 4'ü (% 30.7) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 9 CGP'li milletvekili (% 69.2) ise serbest meslek sahibidir.
- 3 MHP milletvekilinin 2'si (% 66.6) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 1'i MHP'li milletvekili (% 33.3) ise serbest meslek sahibidir.
- 1 TBP milletvekilinin ise (% 100) bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır.

- 6 bağımsız milletvekilinin 6'sının da (% 100) serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır.
- CHP'nin 67 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 37.6'dır. AP'nin 64 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 35.9'dur. MSP'nin 27 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 15.1'dir. DP'nin 13 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 7.3'tür. CGP'nin 4 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 2.2 'dir. MHP'nin 2 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.1'dir. TBP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.5'dir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralaması CHP, AP, MSP, DP, CGP, MHP ve TBP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 20 milletvekili ile AP, 12 milletvekili ile CHP ikinci sırada ve 2 milletvekili ile MSP üçüncü sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 2 milletvekili ile MSP birinci sıradayken, AP ve CHP 1'er milletvekili ile ikinciliği paylaşmaktadırlar.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 4 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısının tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 28 milletvekili ile CHP (% 15.7), 22 milletvekili ile AP (% 12.3), 19 milletvekili ile MSP (% 10.6), 6 milletvekili ile DP (% 3.3), 1 milletvekili ile MHP (% 0.5), 1 milletvekili ile CGP (% 0.5). Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 15. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 17'dir. Bunun partilere göre dağılımı ise AP 7, CHP 4, MSP 3, MHP 1, DP 1, CGP 1 olmuştur.

- 15. dönemde milletvekili seçilen 6 eski valinin 6'sının da AP'den seçilmiştir. Bu valilerin kökeni itibariyle 6'sının da kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.
- Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 30 milletvekilinin dağılımı AP 14, DP 6, CHP 5, MSP 2, CGP 2 ve MHP 1 milletvekili şeklindedir.
- 15. dönemde mahalli idarelerde çalışmış milletvekili sayısı 3'tür. Bu 3 milletvekilinin 3'ü de CHP'li olup, 2'si 5(a) diğeri ise 5(b) alt grubundadır.

3.3.8.13. 15. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

15. dönemde TBMM'de oluşan 14 komisyonun toplam 369 üyesinin 142'si (% 38.4) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

15. dönemde Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan 37. Hükümet, Sadi Irmak'ın Başbakanlığı'nda kurulan 38. Hükümet ve Süleyman Demirel Başbakanlığı'nda 39. Hükümet dönemleri boyunca 3 kere Başbakan, 84 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 87'dir.

Meclis dışından atanmış 16 bakanın 14'ü bürokrat, 2'si serbest meslek mensubudur. Atanan 15 senatörün 13'ü bürokrat, 2'si serbest meslek mensubudur. Toplam 84 bakanın 53'ü bürokrat, 31'i ise serbest meslek mensubu olduğu anlaşılmıştır.

53 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 19 bakan (1a), 2 bakan (1b), 6 bakan (2a), 3 bakan (2b), 4 bakan (3a), 1 bakan (3b), 12 bakan (4), 6 bakan (6). Bakanların mesleki kökenlerine bakıldığında, bu dönemde 84 bakanın 53'ü bürokrat kökenli (% 63) ve 31'i serbest meslek kökenli (% 37) olduğu anlaşılmıştır. 15. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 39 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 63'tür.

Sonuç olarak, 15. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 39, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 38.4, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 63, bu dönemde atanan 3 başbakanın 2'si bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 15. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 10. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 10. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 4. sıradadır.

3.3.9. 16. Dönem (1977-1980) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Genel Dağılımı

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan 16. yasama dönemi milletvekili seçiminde seçilen toplam 450 milletvekilinin partilere göre dağılımı CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. 4 milletvekili ise bağımsız olarak seçilmiştir.

1979 ara seçimi sonucunda 5 milletvekili daha Meclise girmiştir. 5 milletvekili de AP’den seçilmiştir. Bu dönemle ilgili değerlendirmeler toplam 455 milletvekili üzerinden yapılacaktır.

Tablo 1. 16. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı⁵⁰

	CHP	AP	MSP	MHP	CGP	DP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	90 (% 42.2)	77 (% 39.6)	14 (% 58.3)	9 (% 56.2)	1 (% 33.3)	---	---	191 (% 41.9)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	123 (%57.7)	117 (% 60.3)	10 (% 41.6)	7 (% 43.7)	2 (% 66.6)	1 (% 100)	4 (% 100)	264 (% 58)
Toplam Milletvekili	213 (% 100)	194 (% 100)	24 (% 100)	16 (% 100)	3 (% 100)	1 (% 100)	4 (% 100)	455 (% 100)

⁵⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 1029-1085.

Yukarıda Tablo 1 değerlendirildiğinde, 16. dönemde seçilen toplam 455 milletvekilinin 191'i (% 41.9) bürokrat kökenli, 264'ünün (% 58) serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmıştır.

16. dönemde TBMM'de 6 siyasi parti temsil edilmektedir. 1977 barajsız d'Hont seçim sistemi ve hakim denetimindeki önseçim nedeniyle 1961-1980 döneminde yapılan milletvekili seçimlerinde gördüğümüz siyasi gerçekler bu dönemin son seçimi olan 1977 seçiminde de görülmektedir. Milletvekili oranlarında serbest meslek sahibi milletvekilleri her dönemde olduğu gibi bu dönemde de çoğunluktadır. Bunun istisnası adaylarını merkezden belirleyen MSP ve MHP'dir.

1977 milletvekili seçiminde, Ecevit liderliğindeki CHP birinci parti olmuştur. 12 Mart Muhtırası sonrasında yapılan 1973 seçimlerine göre, bürokrat kökenli milletvekili oranı % 62 oranında artmış % 36'dan % 42.2'ye çıkmıştır. Serbest meslek sahibi milletvekili oranında aynı oranda (% 63.9'dan 57.7'ye) düşüş yaşanmıştır.

AP'nin bir önceki döneme göre bürokrat kökenli milletvekili oranında (% 41.5'den % 39.6'ya) % 2'lik bir düşme yaşanmıştır. MHP'nin milletvekili sayısında büyük bir artış görülürken, MSP ise 1973 seçimlerindeki gücünü %50 oranında kaybetmiştir.

3.3.9.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

16. dönemde seçilen toplam 191 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 16. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁵¹

Alt Bürokratik Grup	CHP	AP	MSP	MHP	CGP	TOPLAM
1	26 (% 28.8)	27 (0,35)	4 (0,28)	1 (% 11.1)	----	57 (% 29.8)

⁵¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s.1029-1085.

1a	14 (% 15.5)	24 (% 31.1)	4 (% 28)	1 (% 11.1)	----	42 (% 21.9)
1b	11 (% 12.2)	3 (% 3.9)	----	----	----	14 (% 7.3)
1c	1 (% 1.1)	----	----	----	----	1 (% 0.5)
1d	----	----	----	----	----	----
1e	----	----	----	----	----	----
2	41 (% 45.5)	36 (% 46.7)	6 (% 42)	4 (% 44.4)	----	87 (% 45.5)
2a	13 (% 14.4)	17 (% 22)	1 (% 7)	1 (% 11.1)	----	32 (% 16.7)
2b	28 (% 31.1)	19 (% 24.7)	5 (% 35)	3 (% 33.3)	----	55 (% 28.7)
3	3 (% 3.3)	7 (% 9)	2 (% 14)	----	----	12 (% 6.2)
3a	----	1 (% 1.2)	2 (% 14)	----	----	3 (% 1.5)
3b	3 (% 3.3)	6 (% 7.7)	----	----	----	9 (% 4.7)
4	11 (% 12.2)	2 (% 2)	1 (% 7)	----	1 (% 100)	15 (% 7.8)
5	4 (% 4.4)	1 (% 1)	----	----	----	5 (% 2.6)
5a	4 (% 4.4)	----	----	----	----	4 (% 2)
5b	----	1 (% 1)	----	----	----	1 (% 0.5)
6	5 (% 5.5)	4 (% 5)	1 (% 7)	4 (% 44.4)	----	14 (% 7)
TOPLAM	90 (% 100)	77 (% 100)	14 (% 100)	9 (% 100)	1 (% 100)	191 (% 100)

Bürokrat kökenli milletvekillerinin çoğunlukla CHP ve AP'den seçildiği görülmektedir. (1) ve (2) alt bürokratik grupları karşılaştırıldığında, CHP ve AP'den seçilen bürokrat kökenli milletvekilleri sayılarının birbirine yakın sayılarda olduğu görülmüştür. Meclis'te 15 üniversite kökenli bürokrat milletvekillinin CHP'li olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde asker kökenli milletvekillerinin sayısının 14 olduğu anlaşılmıştır. 42 (1a) grubundaki milletvekilinin 24'ün AP, 14'ünün CHP'den seçildiği anlaşılmıştır.

3.3.9.2. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

16. dönemde CHP'nin toplam 90 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 90 bürokrat kökenli milletvekilinin 23'ü (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 67 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁵²

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	1	1	--	--	2	8	1	9
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	2	3
Milli Eğitim Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	1	16	17
Maliye Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Tarım Bakanlığı	1	2	--	--	--	3	--	2	2
Sayıştay	--	2	--	--	--	2	--	--	--
Orman Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	2	2
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Bayındırlık Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	3	2	5
DPT	4	--	--	--	--	4	--	--	--
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Köyİşleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =67	14	11	1	--	--	26	13	28	41

CHP'nin bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 1973 yılından 1977 yılına % 6.2 oranında artmış olmasına rağmen (1) ve (1a) alt grubuna dahil milletvekili sayısında bir artış olmamıştır. Taşra kökenli milletvekili sayısı ise 29'dan 41'e çıkmıştır. Bu

⁵² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s.1029-1085.

dönemde de Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışan taşra bürokratlarının CHP'den milletvekili seçildiğini görmekteyiz. Aynı durum İçişleri ve Bayındırlık Bakanlığı'nda da görülmüştür.

3.3.9.3. Bürokrat Kökenli AP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

16. dönemde AP'nin 77 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 77 bürokrat kökenli milletvekilinin 15'i (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 62 merkez ve taşra bürokrati kökenli AP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁵³

AP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	6	--	6
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--		1	1	2
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	4	4
Maliye Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--		4	2	6
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	3	5
Bayındırlık Bakanlığı	6	2	--	--	--	8	1	--	1
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	2	9	11
Yargıtay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köy İşleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Gençlik ve Spor Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =62	23	3	--	--	--	26	17	19	36

⁵³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 1029-1085.

16. dönemde AP'den seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısında 1973'e göre % 41.5'dan 39.6'ya % 2'lik bir düşüş görülsede, merkez ve taşra bürokrati sayılarında biraz artış görülmektedir. 26 merkez bürokratinin 23'ünün (1a) olması dikkat çekicidir. Toplamda 77 AP'li bürokrat milletvekilinin 23'ünün (1a) olması (% 29.8) olması önemli görülmüştür.

1973 seçimlerinde 8 olan (2b) bürokrat kökenli milletvekili sayısı bu dönemde 19'a yükselmiştir. Toplam 36 taşra bürokratinin 11'inin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalıştığı görülmüştür. Bu durumun AP ve MSP arasındaki siyasi rekabetten kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.3.9.4. Bürokrat Kökenli MSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

16. dönemde MSP'nin toplam 14 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 14 bürokrat kökenli milletvekilinin 4'ü (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 10 merkez ve taşra bürokrati kökenli MSP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁵⁴

MSP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	2	3
Sanayi Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Toplam =10	4	--	--	--	--	4	1	5	6

⁵⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s.1029-1085.

1977 seçimlerinde MSP'nin % 50 oranındaki milletvekili kaybı aynı oranda bürokrat kökenli milletvekillerinde de görülmektedir. 1973 seçimlerinde toplam 21 olan taşra bürokrati milletvekili sayısı bu dönemde 10'a düşmüştür.

(1a) alt grubuna ait merkez bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının 4'e çıkmasının sebebi MSP'nin iktidar ortağı olmasından kaynaklanmıştır. Bu dönemde seçilen milletvekillerinden sadece 1 tanesi geçmişte Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.9.5. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

16. dönemde MHP'nin toplam 9 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 9 bürokrat kökenli milletvekilinin 4'ü (4) grubuna dâhildir. Geriye kalan 5 merkez ve taşra bürokrati kökenli MHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁵⁵

MHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	2	2
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =5	1	--	--	--	--	1	1	3	4

MHP'nin milletvekili sayısını arttırdığı bu dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin taşra kökenli olduğu görülmüştür.

⁵⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 1029-1085.

3.3.9.6. Bürokrat Kökenli CGP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

16. dönemde CGP'in 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Sözkonusu milletvekillinin ise üniversite kökenli bürokrat (4) olduğu anlaşılmıştır.

3.3.9.7. 16. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

16. dönemde seçilen milletvekillerinden 4'ünün milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 4 valinin 3'ü AP'den, 1'i ise CHP'den seçilmiştir.

Valileri kendi içlerinde ikinci bir sınıflamayla kökenleri itibariyle kaymakam kökenli valiler ve emniyet kökenli valiler olarak ayırdık. Buna göre milletvekili seçilen 4 valinin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.9.8. 16. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

16. dönemde seçilen milletvekillerinin 35'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. 35 milletvekilinin 17'si AP'den, 14'ü CHP'den, 1'i DP'den, 1'i MSP'den, 1'i MHP'den 1'i ise bağımsız milletvekili seçilmiştir.

Toplam 17 AP milletvekillinden 8'i il belediye başkanlığı yapmışken, 9'u ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. CHP'den 14 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. DP'den 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. MSP'den 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. MHP'den 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. Bağımsız olarak seçilen 1 milletvekili ise eskiden ilçe belediye başkanlığı yapmıştır.

3.3.9.9. 16. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

16. dönemde toplam 16 komisyonda toplam 345 milletvekili görev yapmıştır. 16 komisyonda toplamda 136 (% 39.4) bürokrat kökenli milletvekili, 209 (% 60.5) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 7. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁵⁶

16. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	1	20	21
Anayasa Komisyonu	3	18	21
Plan Bütçe Komisyonu	16	18	34
İçişleri Komisyonu	9	12	21
Milli Eğitim Komisyonu	17	4	21
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	5	10	15
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	6	15	21
Dışişleri Komisyonu	14	7	21
Dilekçe Komisyonu	6	11	17
KİT Komisyonu	16	18	34
Milli Savunma Komisyonu	10	11	21
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	8	13	21
Sanayi Teknoloji Ticaret Komisyonu	5	16	21
Tarım Orman ve Köy İşleri Komisyonu	7	14	21
Kitaplık Karma Komisyonu	6	8	14
Sayıştay Komisyonu	7	14	21
Toplam	136	209	345

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Milli Eğitim Komisyonu, Dışişleri Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

⁵⁶ **Kaynak:** Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:5 Cilt:1 Toplantı:1 78. Birleşim 15.12.1977 Perşembe s.469-476.

16. dönemde toplamda 191 bürokrat kökenli milletvekilinin 136'sının komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 264 serbest meslek sahibi milletvekilinin 209'u bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 16. dönemin 17 dönem içerisinde % 39.4 ile 7. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.9.10. 16. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 455 milletvekilinin 264'ünün (% 58) serbest meslek kökenli, 191'i (% 41.9) bürokrat kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır.
- 213 CHP milletvekilinin 90'ı (% 42.2) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 123 CHP milletvekili (% 57.7) serbest meslek sahibidir.
- 194 AP milletvekilinin 77'si (% 39.6) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 117 AP'li milletvekili (% 60.3) ise serbest meslek sahibidir.
- 24 MSP milletvekilinin 14'ü (% 58.3) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 10 MSP'li milletvekili (% 41.6) ise serbest meslek sahibidir.
- 16 MHP milletvekilinin 9'u (% 56.2) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 7 MHP'li milletvekili (% 43.7) ise serbest meslek sahibidir.
- 3 CGP milletvekilinin 1'i (% 33.3) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 2 CGP'li milletvekili (% 66.6) ise serbest meslek sahibidir.
- DP'den 1 milletvekili bürokrat kökenlidir.
- 4 bağımsız milletvekilinin 4'ünün de serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır.
- CHP'nin 90 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 47.1'dir. AP'nin 77 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 40.3'tür. MSP'nin 14 bürokrat kökenli milletvekilinin

tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 7.3'tür. MHP'nin 9 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 4.7'dir. CGP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.5 'dir. Bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı sıralaması CHP, AP, MSP, MHP, CGP şeklindedir.

- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 23 milletvekili ile AP, 14 milletvekili ile CHP ikinci sırada ve 4 milletvekili ile MSP üçüncü sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 2 milletvekili ile MSP birinci sıradayken, AP 1 milletvekili ile ikincidir.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından en zengin parti 11 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokratı kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 41 milletvekili ile CHP (% 21.4), 36 milletvekili ile AP (% 18.8), 6 milletvekili ile MSP (% 3.1), 4 milletvekili ile MHP (% 2) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 16. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 14'dür. 14 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise CHP'den 5, AP'den 4, MHP'den 4, MSP'den 1'dir.
- 16. dönemde milletvekili seçilen 4 eski valinin partilere göre dağılımı AP 3 ve CHP 1 şeklindedir. 6 valinin kökenleri itibarıyla 4'ü de kaymakam kökenlidir.
- Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 35 milletvekilinin dağılımı AP 17, CHP 14, DP 1, MSP 1, MHP 1 ve bağımsız 1 şeklindedir.

3.3.9.11.16. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

16. dönemde TBMM’de oluşan 16 komisyonun toplam 345 üyesinin 136’sı (% 39.4) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

16. dönemde Bülent Ecevit Başbakanlığı’nda kurulan 40. Hükümet, Süleyman Demirel Başbakanlığı’nda kurulan 41. Hükümet, Bülent Ecevit Başbakanlığı’nda kurulan 42. Hükümet ve Süleyman Demirel Başbakanlığı’nda kurulan 43. Hükümet dönemleri boyunca 4 kere Başbakan, 124 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 128’dir.

Meclis dışından atanmış 1 bakan serbest meslek mensubudur. Bakan olarak atanan 21 senatörün 17’si bürokrat, 4’ü serbest meslek mensubudur. Toplam 124 bakanın 76’sı bürokrat, 48’i ise serbest meslek mensubu olduğu anlaşılmıştır. 76 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 26 bakan (1a), 5 bakan (1b), 2 bakan (1c), 19 bakan (2a), 8 bakan (2b), 1 bakan (3a), 1 bakan (3b), 11 bakan (4), 3 bakan (6).

Bakanların mesleki kökenlerine bakıldığında, bu dönemde 124 bakanın 76’sı bürokrat kökenli (% 61.2) ve 48’i serbest meslek kökenli (% 38.7) olduğu anlaşılmıştır. 16. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 41.9 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 61.2’dir.

Sonuç olarak, 16. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 41.9, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 39.4, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 61.2, bu dönemde atanan 4 başbakanın 2’si bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 16. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 5. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 7. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 7. sıradadır.

3.3.10. 17. Dönem Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

12 Eylül 1980 İhtilali sonrasında ilk milletvekili seçimi 1983 yılında yapılmış ve seçilen 400 milletvekilinin partilere dağılımı Anavatan Partisi (ANAP) 212, Halkçı Parti (HP) 117, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) 71 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir.

ANAP'ın Bingöl'den bir milletvekili adayı veto edildiği ve zamanında başka bir aday gösterilmediği için; Bingöl'de tüm milletvekillerini ANAP kazandığı halde bir milletvekili eksik çıkarmış ve sonuçta ANAP'ın toplam milletvekili sayısı 211 olmuştur.

17. dönem içerisinde boşalan 11 milletvekilliği için 28 Eylül 1986'da 10 ilde 11 ayrı seçim bölgesinde ara seçim yapılmıştır. Ara seçimde ANAP 6, DYP 4 ve SHP 1 milletvekili çıkarmıştır. Ara seçim sonrasında ANAP'ın toplam milletvekili sayısı 217'e, HP'nin toplam milletvekilleri sayısı 118'e yükselmiştir. (SHP'den seçilen Erdal İnönü HP listesine eklenmiştir.)

1986 yılında yapılan ara seçim ile birlikte 17. dönemde seçilen milletvekili sayısı toplamda 410'na ulaşmıştır. 17. dönemle ilgili değerlendirmeler toplam 410 milletvekili sayısına göre yapılmıştır.

Tablo 1. 17. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁵⁷

	ANAP	HP	MDP	DYP	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	69 (% 31.8)	59 (% 50)	42 (% 59.15)	1 (% 25)	171 (% 41.7)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	148 (% 68.2)	59 (% 50)	29 (% 40.85)	3 (% 75)	239 (% 58.3)
Toplam Milletvekili	217 (% 100)	118 (% 100)	71 (% 100)	4 (% 100)	410 (% 100)

⁵⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s.1119-1170.

12 Eylül 1980 İhtilali ve 1982 Anayasası sonrasında yapılan bu ilk genel seçimde % 10 barajının getirilmesi ve hakim denetiminde önseçim yapma mecburiyetinin kaldırılmış olmasının sonuçlarını seçilen milletvekillerinin mesleki kökenlerinde de görmekteyiz. Bu seçimlerde Milli Güvenlik Konseyi başkanı ve Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren'in açıktan desteklediği MDP'den ve HP'den seçilen milletvekillerinin çoğunluğunun bürokrat kökenli olduğu görülmektedir. Milli Güvenlik Konseyi'nin desteklemediği ve Demirel'in Büyük Türkiye Partisi beklentisi nedeniyle bürokratların uzak durduğu ANAP'ta ise durum tam tersinedir. ANAP'ta bürokrat kökenli milletvekili oranının % 31.8 olduğu görülmektedir.

3.3.10.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

17. dönemde seçilen toplam 171 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 17. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı⁵⁸

Bürokrat Alt Grubu	ANAP	HP	MDP	DYP	TOPLAM
1	28 (% 40.57)	19 (% 32.20)	16 (% 38.09)	1 (% 100)	64
1a	22 (% 31.88)	14 (% 23.72)	14 (% 33.33)	1 (% 100)	51
1b	6 (% 8.69)	5 (% 8.47)	1 (% 2.38)	----	12
1c	----	----	1 (% 2.38)	----	1
1d	----	----	----	----	---
1e	----	----	----	----	---
2	23 (% 33.3)	20 (% 33.89)	7 (% 16.66)	----	50
2a	10 (% 14.4)	8 (% 13.55)	5 (% 11.90)	----	23

⁵⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1170.

2b	13 (% 18.9)	12 (% 20.33)	2 (% 4.76)	----	27
3	5 (% 7.2)	2 (% 3.38)	3 (% 7.14)	----	10
3a	2 (% 2.9)	2 (% 3.38)	3 (% 7.14)	----	7
3b	3 (% 4.3)	----	----	----	3
4	7 (% 10.14)	7 (% 11.86)	5 (% 11.90)	----	19
5	----	1 (% 1.69)	----	----	1
5a	----	----	----	----	----
5b	----	1 (% 1.69)	----	----	1
6	6 (% 8.7)	10 (% 16.94)	11 (% 26.19)	----	27
TOPLAM	69 (% 100)	59 (% 100)	42 (% 100)	1 (% 100)	171

17. dönemde seçilen toplam 410 milletvekilinin 171'inin (% 41.7) bürokrat kökenli olduğu ve bunlarında 51'inin (1a) merkez bürokrat kökenli milletvekili, 27'sinin (6) grubunda asker kökenli milletvekili olması dikkat çekicidir.

3.3.10.2. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

17. dönemde ANAP'ın toplam 69 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 69 bürokrat kökenli milletvekilinin 18'i (3), (4), ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 51 merkez ve taşra bürokrati kökenli ANAP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli ANAP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁵⁹

ANAP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	5	--	5
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	5	6
Maliye Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	4	--	--	--	--	4	--	2	2
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Devlet Bakanlıkları	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	3	1	--	--	--	4	--	--	--
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	2	--	--	--	--	2	--	--	--
DPT	6	--	--	--	--	6	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	4	6
Enerji Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	1	1	2
Ulaştırma Bakanlığı	1	2	--	--	--	3	--	--	--
Toplam =51	22	6	--	--	--	28	10	13	23

Bu dönemdeki diğer siyasi partilere göre ANAP'taki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı düşük olmasına rağmen (% 31.8) ANAP'lı 51 bürokrat kökenli milletvekilinin 28'i (1) alt grubuna dahildir. 28 milletvekilinin 22'sinin (1a) alt grubuna dahil olduğu görülmüştür. 22 (1a) alt grubuna dahil milletvekilinin 6'sı DPT kaynaklıdır. Özal'ın bürokrat kökenli olmasının bu sonuçlarda etkili olduğu düşünülmektedir.

⁵⁹ TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1170.

3.3.10.3. Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

17. dönemde HP'nin toplam 59 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 59 bürokrat kökenli milletvekilinin 20'si (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 39 merkez ve taşra bürokrat kökenli HP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli HP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı⁶⁰

HP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	4	--	4
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	5	5
Maliye Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	4	1	--	--	--	5	--	1	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Devlet Bakanlıkları	1	1	--	--	--	2	1	--	1
Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı, ve ilişkili kuruluşlar	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	2	--	--	--	--	2	--	1	1
Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	2	3
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Toplam = 39	14	5	--	--	--	19	8	12	20

Toplam 118 HP'li milletvekilinin 59'u (% 50'si) bürokrattır. Yukarıdaki tabloyu değerlendirdiğimizde, (1) merkez bürokrat ve (2) taşra bürokrat kökenli HP

⁶⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1170.

milletvekilinin sayılarının yakın olduğu görülmüştür. Milletvekilleri daha çok Tarım Orman Bakanlığı'nda ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışmışlardır.

3.3.10.4. Bürokrat Kökenli MDP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

17. dönemde MDP'nin toplam 42 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 42 bürokrat kökenli milletvekilinin 19'u (3), (4), (5) ve (6) gruplarına dâhildir. Geriye kalan 23 merkez ve taşra bürokrati kökenli MDP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Bürokrat Kökenli MDP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı⁶¹

MDP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	5	--	--	--	--	5	1	--	1
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Tarım Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Ulaştırma Bakanlığı	--	--	1	--	--	1	--	1	1
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =23	14	1	1	--	--	16	5	2	7

Milli Güvenlik Konseyi tarafından desteklenen 71 MDP'li milletvekilinin 42'si (% 59) bürokrat kökenlidir. Yukarıdaki tabloya baktığımızda, 23 (1) merkez bürokrat ve (2) taşra bürokrat kökenli MDP milletvekilinin merkez bürokrat (1) daha yüksek olduğu görülmektedir. Milletvekilleri daha çok İçişleri Bakanlığı'nda çalışmışlardır.

⁶¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1170.

3.3.10.5. DYP'li Milletvekilleri

DYP'nin (1a) merkez bürokrat kökenli milletvekili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu milletvekili ise Maliye Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.10.6. 17. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

17. dönemde seçilen milletvekillerinden 6'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 6 valinin 3'ünün ANAP'tan, 2'sinin HP'den, 1'inin ise MDP'den seçildiği anlaşılmıştır.

ANAP'tan milletvekili seçilen 3 vali kaymakam kökenlidir. MDP'den milletvekili seçilen vali de kaymakam kökenlidir. HP'den milletvekili seçilen 2 validen 1'i kaymakam kökenli 1'i ise emniyet kökenlidir.

3.3.10.7.17. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

17. dönemde seçilen milletvekillerinin 16'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Bu 16 milletvekilinin 7'si ANAP'tan, 5'i MDP'den ve 4'ü de HP'den milletvekili seçilmiştir.

7 ANAP milletvekilinden 1'i il belediye başkanlığı, 6'sı ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. 5 MDP'li milletvekilinin 2'si il belediye başkanlığı, 3'ü de ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. HP de ise, 3 ilçe belediye başkanı, 1 il belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.10.8. 17. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

17. dönemde toplam 15 komisyonda toplam 305 milletvekili görev yapmıştır. 15 komisyonda toplamda 118 (% 38.6) bürokrat kökenli milletvekili, 187 (% 61.3) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 6. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁶²

17. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	3	18	21
Anayasa Komisyonu	11	10	21
Bütçe Komisyonu	12	19	31
İçişleri Komisyonu	8	13	21
Milli Eğitim Komisyonu	15	6	21
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	1	10	11
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	4	17	21
Dışişleri Komisyonu	6	15	21
Dilekçe Komisyonu	3	15	18
KİT Komisyonu	14	21	35
Milli Savunma Komisyonu	17	4	21
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	7	14	21
Sanayi Ticaret Enerji Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	7	14	21
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	10	11	21
Toplam	118	187	305

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Anayasa Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

⁶² **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Cilt:1 Yasama Yılı:1 8. Birleşim, 14.12.1983 Çarşamba, s. 42-48.

17. dönemde toplamda 171 bürokrat kökenli milletvekilinin 118'inin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 239 serbest meslek sahibi milletvekilinin 187'sinin bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 17. dönemin 17 dönem içerisinde % 38.6 ile 9. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.10.9. 17. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 17. dönem 410 milletvekilinin 239'u (% 58.3) serbest meslek sahibi, 171'i (% 41.7) bürokrat kökenlidir.
- 217 ANAP milletvekilinin 69'u (% 31.8) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 148 (% 68.2) ANAP milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 118 HP milletvekilinin 59'u (% 50) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 59 (% 50) HP'li milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 71 MDP milletvekilinin 42'si (% 59.15) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 29 (% 40.85) MDP'li milletvekili ise serbest meslek sahibidir.
- 4 DYP milletvekilinin 1'i (% 25) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 3 (% 75) DYP'li milletvekili ise serbest meslek sahibidir.
- ANAP'ın 90 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 47.1 'dir. HP'nin 77 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 40.3 'tür. MDP'nin 14 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 7.3'tür. DYP'nin 1 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.5'tir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekillerinin oran sıralaması ANAP, HP, MDP, DYP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada

22 milletvekili ile ANAP, 14 milletvekili ile HP ve MDP birlikte ikinciliği paylaşmaktadırlar.

- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 3 milletvekili ile MDP birinci sıradayken, ANAP ile HP 2 milletvekili ile ikincidirler.
- (4) Akademik kökenli bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından en zengin partiler 7'şer milletvekili ile ANAP ve HP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 23 milletvekili ile ANAP (% 12), 20 milletvekili ile HP (% 10.4), 7 milletvekili ile MDP (% 3.6) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık bakanlığında çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 17. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 27'dir. 27 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise ANAP 6, HP 10, MDP 11 olmuştur. 12 Eylül İhtilali sonrasında yapılan ilk seçim olması yönünden rakamlar oldukça dikkat çekicidir.
- 17. dönemde milletvekili seçilen 6 eski valilerin partilere dağılımı ANAP 3, HP 2, MDP 1'dir. Valilerin 5'i kaymakam, 1'i ise emniyet kökenlidir.
- Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 16 milletvekilinin 7'si ANAP, 5'i MDP, 4'ü ise HP'den milletvekili seçilmiştir.

3.3.10.10. 17. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

17. dönemde TBMM'de oluşan 15 komisyonun toplam 305 üyesinin 118 (% 38.6) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

17. dönemde Turgut Özal'ın Başbakanlığı'nda kurulan 45. Hükümette dönem boyunca toplam 1 Başbakan, 29 bakan atanmıştır. Bu bakanların 13'ü serbest meslek, 16'sı bürokrat kökenlidir. 16 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 9 bakan (1a), 3 bakan (2a), 1 bakan (3b), 3 bakan (4).

29 bakanın 16'sının bürokrat kökenli (% 55.1) ve 13'ünün serbest meslek sahibi (% 44.8) olduğu anlaşılmıştır. 17. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 41.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 55.1'dir.

Sonuç olarak, 17. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 41.7, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 38.6, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 55.1, bu dönemde atanan 1 başbakan ise bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise asker kökenli bürokrattır.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 17. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 6. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 9. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 11. sıradadır.

3.3.11. 18. Dönem (1987-1991) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

18. dönemde seçilen 450 milletvekilinin siyasi partilere dağılımı; Anavatan Partisi (ANAP) 292, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) 99 ve Doğru Yol Partisi (DYP) 59 milletvekili şeklindedir. 18. dönemle ilgili tüm değerlendirmeler toplam 450 milletvekili sayısı temel alınarak yapılmıştır.

Tablo 1. 18. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁶³

	ANAP	SHP	DYP	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	95 (% 32.5)	23 (% 23.2)	23 (% 38.98)	141 (% 31.3)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	197 (% 67.5)	76 (% 76.8)	36 (% 61.02)	309 (% 68.7)
Toplam Milletvekili	292 (% 100)	99 (% 100)	59 (% 100)	450 (% 100)

1982 Anayasası'nda eski siyasi liderlere ve bazı siyasetçilere getirilen siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmayacağını belirlemek için yapılan referandumda kaldırılması yönünde bir sonucun çıkması nedeniyle Özal erken seçim kararı almıştı. Bu seçimde uygulanan dar bölge ve çoklu baraj sistemi nedeniyle ANAP'ın milletvekili sayısı 292'ye çıkmış olmasına rağmen bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 1983 seçimlerine göre bir değişiklik göstermemiştir.

Yukarıdaki Tablo 1'e göre 18. dönemde seçilen toplam 450 milletvekilinin 141'nin (% 31.3) bürokrat kökenli, 309'nun da (% 68.7) serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmıştır.

292 ANAP milletvekilinin 95'i (% 32.5) "bürokrat" kökenli olup, geriye kalan 197 ANAP milletvekili (% 67.5) "serbest meslek" sahibidir. 1983'te başlayan ANAP'ın bürokratlarla ilgili politikaları nedeniyle 18. dönem bürokrat kökenli milletvekilleri 17 dönem içerisinde % 31.3'le en az oranla temsil edildiği dönem olmuştur. Burada asıl çarpıcı olan ise ANAP'ın parti içindeki bürokrat sayısının bir önceki döneme göre azalmamış olması hatta (% 31.8'den 32.5'a) az da olsa artmış olmasıdır.

99 SHP milletvekilinin 23'ü (% 23.2) "bürokrat" kökenli olup, geriye kalan 76 SHP'li milletvekili (% 76.8) ise "serbest meslek" sahibidir. Bu seçimde, SHP muhalefette olduğu için bürokrat kökenli milletvekili oranı gerilemiştir.

⁶³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1177-1233.

1987 seçimleriyle birlikte Demirel liderliğindeki DYP TBMM’de grup kurmuştur. 59 DYP milletvekilinin 23’ü (% 38.9) “bürokrat” kökenli olup, geriye kalan 36 DYP’li milletvekili (% 61.02) ise “serbest meslek” sahibidir. DYP’nin serbest meslek kökenli milletvekili sayısı dikkat çekicidir.

3.3.11.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

18. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 141 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. 18. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁶⁴

Alt Bürokratik Grup	ANAP	SHP	DYP	TOPLAM
1	39 (% 41.05)	10 (% 43.47)	10 (% 43.47)	59
1a	33 (% 34.73)	7 (% 30.43)	9 (% 39.13)	49
1b	3 (% 3.15)	3 (% 13.04)	1 (% 4.34)	7
1c	3 (% 3.15)	---	---	3
1d	---	---	---	---
1e	---	---	---	---
2	26 (% 27.36)	4 (% 17.39)	8 (% 34.78)	38
2a	12 (% 12.63)	2 (% 8.69)	5 (% 21.73)	19
2b	14 (% 14.73)	2 (% 8.69)	3 (% 13.04)	19
3	9 (% 9.47)	---	2 (% 8.69)	11
3a	4 (% 4.21)	---	2 (% 8.69)	6

⁶⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1177-1233.

3b	5 (% 5.26)	---	---	5
4	14 (% 14.73)	6 (% 26.08)	2 (% 8.69)	22
5	1 (% 1.05)	2 (% 8.69)	1 (% 4.34)	4
5a	1 (% 1.05)	2 (% 8.69)	---	3
5b	---	---	1 (% 4.34)	1
6	6 (% 6.31)	1 (% 4.34)	---	7
TOPLAM	95 (% 100)	23 (% 100)	23 (% 100)	141

Bu dönemde seçilen toplam 141 bürokrat kökenli milletvekilinin 49'unun (1a) alt grubuna ait olması dikkat çekicidir. Bu 49 milletvekilinin 33'ü de ANAP'a ait olması önemli görülmüştür. ANAP'ın 95 bürokrat kökenli milletvekilinin 33'ünün (% 34.7) (1a) alt grubunda oluşu Özal'ın üst bürokratlara bakışı açısından da önemli bir veridir.

17. dönemde 27 olan asker kökenli milletvekili sayısı, 1987 seçimlerinde 7'ye düşmüştür. ANAP'ın asker kökenli milletvekili sayısında bir değişiklik olmamış 6 asker kökenli milletvekili seçilmiştir.

3.3.11.2. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

18. dönemde ANAP'ın toplam 95 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 95 bürokrat kökenli milletvekilinin 30'u (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 65 merkez ve taşra bürokrati kökenli ANAP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli ANAP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁶⁵

ANAP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	6	--	6
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	5	6
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	5	--	--	--	--	5	1	2	3
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı, ilişkili kuruluşlar	5	--	2	--	--	7	--	--	--
Başbakanlık, Devlet Bakanlıklarına bağlı Genel Müdürlükler	1	2	1	--	--	4	1	1	2
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	7	--	--	--	--	7	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	3	5
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Ulaştırma Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =65	33	3	3	--	--	39	12	14	26

18. dönem bürokrat kökenli milletvekilli oranları açısından % 31.3 ile 17 dönem içerisinde en son sırada yer alırken, (1a) grubuna ait milletvekilleri açısından sıralamaya baktığımızda (%34.7) ile ilk sırada yer aldığı ortaya çıkmıştır. 18. dönem toplam 141 bürokrat kökenli milletvekilinin 49'unun (1a) grubuna ait oluşu ile (%34.7) diğer 17 dönem arasında birinci sıradadır. ANAP'ın parti içindeki bürokrat kökenli milletvekili oranına baktığımızda bu oranın (% 34.7) ile aynı olduğunu görmekteyiz. Bu sonuçtan ise üst bürokrat kökenli Özal'ın Meclis'te görev yapan bürokrat kökenli

⁶⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1177-1233.

milletvekillerinin sayısı az da olsa üst düzey bürokratlara verdiği önemi görmekteyiz. Seçime giderken ANAP'ın iktidarda olması bu sayının yüksek oluşuna başka bir sebep olarak düşünülmüştür.

18. dönemde ANAP'ın (2) taşra bürokrati kökenli toplam milletvekili sayısı 26'dır. Taşra kökenli bürokratların İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'nda çalıştığı görülmektedir.

3.3.11.3. Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

18. dönemde SHP'nin toplam 23 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 23 bürokrat kökenli milletvekilinin 9'u (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 14 merkez ve taşra bürokrati kökenli SHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı ⁶⁶

SHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	--	1
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Köy İşleri Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
DPT	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	2	--	--	--	2	1	--	1
Toplam = 14	7	3	--	--	--	10	2	2	4

⁶⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1177-1233.

18. dönemde SHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli 10 milletvekili vardır. (1a) merkez bürokrat kökenli 7 SHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar: İçişleri Bakanlığı 2, Yargıtay, Danıştay 2, DPT 3.

3.3.11.4. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Kurumları

18. dönemde DYP'nin toplam 23 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 23 bürokrat kökenli milletvekilinin 5'i (3), (4) ve (5) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 18 merkez ve taşra bürokrati kökenli DYP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DYP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁶⁷

DYP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Maliye Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	1	3
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık, Devlet Bakanlıklarına bağlı Genel Müdürlükler	1	--	--	--	--	1			--
Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	1	--	1
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Bayındırlık Bakanlığı	3	1	--	--	--	4	--	--	--
Toplam = 18	9	1	--	--	--	10	5	3	8

⁶⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1177-1233.

18. dönemde DYP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 10'dur. 10 milletvekilinden 9'u (1a) merkez bürokrat kökenlidir. Bunun da sebebinin eski AP iktidarları döneminde üst bürokraside çalışan bürokratlar olduğu düşünülmektedir.

3.3.11.5. 18. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

18. dönemde seçilen milletvekillerinin 36'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 36 milletvekilinin 22'si ANAP'tan seçilirken, 7'si SHP'den, 7'si ise DYP'den milletvekili seçilmiştir.

Belediye başkanı kökenli 22 ANAP milletvekillininin 16'sı ilçe belediye başkanlığı, 6'sı ise il belediye başkanlığı yapmıştır. SHP'de ise 4 ilçe belediye başkanı, 3 il belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. DYP de ise, 5 ilçe belediye başkanı, 2 il belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.11.6. 18. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

18. dönemde seçilen milletvekillerinden 5'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 5 valinin 4'ü ANAP'tan, 1'i SHP'den seçilmiştir. ANAP'tan milletvekili seçilen 4 vali de kaymakam kökenlidir. SHP'den milletvekili seçilen vali de kaymakam kökenlidir.

3.3.11.7. 18. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

18. dönemde toplam 14 komisyonda toplam 332 milletvekili görev yapmıştır. 14 komisyonda toplamda 93 (% 28) bürokrat kökenli milletvekili, 239 (% 71.9) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 6. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁶⁸

18. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	2	21	23
Anayasa Komisyonu	6	17	23
Plan Bütçe Komisyonu	18	22	40
İçişleri Komisyonu	3	20	23
Milli Eğitim Komisyonu	13	10	23
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	2	9	11
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	3	20	23
Dışişleri Komisyonu	8	15	23
Dilekçe Komisyonu	4	12	16
KİT Komisyonu	7	28	35
Milli Savunma Komisyonu	5	18	23
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	10	13	23
Sanayi Teknoloji ve Ticaret Komisyonu	4	19	23
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	8	15	23
Toplam	93	239	332

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu tek komisyonun Milli Eğitim Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

18. dönemde toplamda 141 bürokrat kökenli milletvekilinin 93’ünün komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 309 serbest meslek sahibi milletvekilinin

⁶⁸ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 20.1.1988 Çarşamba, 493-505. TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 3. Birleşim 25.12.1987 Cuma s. 74-75.

239'unun bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. 18. dönem toplam 17 dönem içerisinde Meclis'te görev yapan bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına göre % 31.3 ile en son sırada olduğu gibi, bu dönem komisyonlardaki görev yapan bürokrat kökenli milletvekili % 28 oranıyla da gene en son sırada olduğu ortaya çıkmıştır.

3.3.11.8. 18. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 18. dönem 450 milletvekilinin 309'u (% 68.7) serbest meslek sahibi, 141'i (% 31.3) bürokrat kökenlidir.
- 292 ANAP milletvekilinin 95'i (% 32.5) "bürokrat" kökenli olup, 197 ANAP milletvekili (% 67.5) "serbest meslek" sahibidir.
- 99 SHP milletvekilinin 23'ü (% 23.2) "bürokrat" kökenli olup, 76 SHP'li milletvekili (% 76.8) ise "serbest meslek" sahibidir.
- 59 DYP milletvekilinin 23'ü (% 38.9) "bürokrat" kökenli olup, 36 DYP'li milletvekili (% 61.02) ise "serbest meslek" sahibidir.
- ANAP'nin 95 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 67.3'tür. SHP'nin 23 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 16.3'tür. DYP'nin 23 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 16.3'tür. Buna göre bürokrat kökenli milletvekillerinin oran sıralaması ANAP, SHP ve DYP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 33 milletvekili ile ANAP, ikinci sırada 9 milletvekili ile DYP, üçüncü sırada 7 milletvekili ile SHP vardır.

- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 4 milletvekili ile ANAP birinci sıradayken, 2 milletvekili ile DYP ikincidir.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından en zengin parti 14 milletvekili ile ANAP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısının ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 26 milletvekili (% 18.4) ile ANAP, 8 milletvekili (% 5.6) ile DYP ve 4 milletvekili (% 2.8) ile SHP gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık bakanlıklarında çalışan milletvekillerinin oranı dikkat çekicidir.
- 18. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 7'dir. Partilere göre dağılımı ise ANAP 6, SHP 1 şeklindedir. 17. dönemde 27 olan asker kökenli bürokrat milletvekili sayısı, 18. dönemde 7'ye düşmüştür.
- 18. dönemde milletvekili seçilen 5 eski valinin partilere göre dağılımı; 4'ü ANAP, 1'i SHP. Bu valilerin kökeni itibariyle 5'inin de kaymakam kökenli olduğu anlaşılmıştır. Geçmişte belediye başkanlığı yapmış 36 milletvekili açısından dağılım ANAP 22, SHP 7 ve DYP 7'dir.

3.3.11.9. 18. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

18. dönemde TBMM'de oluşan 14 komisyonun toplam 332 üyesinin 93 (% 28) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

18. dönemde Turgut Özal'ın Başbakanlığı'nda kurulan 46. Hükümet, Yıldırım Akbulut'un Başbakanlığı'nda kurulan 47. Hükümet, Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı'nda kurulan 48. Hükümet dönemi boyunca 3 başbakan, 104 bakan atanmıştır. Bu bakanların 57'si serbest meslek, 47'si bürokrat kökenlidir.

47 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 30 bakan (1a), 1 bakan (1b), 3 bakan (1c), 3 bakan (2a), 1 bakan (3b), 8 bakan (4), 1 bakan (6).47 bürokrat kökenli bakan içinde 30 bakanın (1a) oluşu (% 63.8) ile bu dönemin oranı 17 dönem arasında birinci sırada yer almıştır.

104 bakanın 47'sinin bürokrat kökenli (% 45.1) ve 57'sinin serbest meslek kökenli (% 54.8) olduğu anlaşılmıştır. 18. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 31.3 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 45.1'dir.

Meclis'te bürokrat kökenli milletvekillerinin her dönemde ortalama % 41.3 oranında temsil edildiği çalışmanın sonucunda ortaya çıkan önemli bir veridir. Özal'ın politikaları ve tercihleri sonucu Meclis'te 18. dönemde görev yapan bürokrat kökenli milletvekili sayısı azaldığını görmekteyiz. 18. dönem incelediğimiz 17 dönem içinde bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının % 31.3 oranıyla en az olduğu dönem olmuştur. Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) alt bürokratik grubuna dahil milletvekillerinin oranını dönemlere göre sıraladığımızda, 18. dönem de 141 bürokrat kökenli milletvekilinin (% 34.7) 49'unun (1a) oluşuyla 1. sırada olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Hükümetlerde görev yapan (1a) bürokratik alt grubuna dahil bakanların oran sıralamasında da 18. dönemin 47 bürokrat kökenli bakan 30'unun (% 63.8) (1a) grubuna dahil oluşuyla 1. sırada olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak, 18. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 31.3, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 28, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 45.1, bu dönemde atanan 3 başbakanın 2'si bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren asker kökenli bürokrattır. 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal da bürokrat kökenlidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 18. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 17. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 17. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 16. sıradadır.

3.3.12. 19. Dönem (1991-1995) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1991 yılında yapılan 19. dönem milletvekili seçiminde toplam 450 milletvekilinin partilere göre dağılımı, Doğru Yol Partisi (DYP) 178, Anavatan Partisi (ANAP) 115, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) 88, Refah Partisi (RP) 62 ve Demokratik Sol Parti (DSP) 7 milletvekili olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1. 19. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁶⁹

	DYP	ANAP	SHP	RP	DSP	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	58 (% 32.58)	41 (% 35.65)	23 (% 26.14)	23 (% 37.1)	3 (% 42.86)	148 (% 32.89)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	120 (% 67.42)	74 (% 64.35)	65 (% 73.86)	39 (% 62.9)	4 (% 57.14)	302 (% 67.11)
Toplam Milletvekili	178 (% 100)	115 (% 100)	88 (% 100)	62 (% 100)	7 (% 100)	450 (% 100)

19. dönemde yapılan siyasi ittifaklar neticesinde 5 parti TBMM'ye girmiştir. Bu dönemdeki bürokrat milletvekillerinin ortalaması genel ortalamanın (% 41.3) altında olduğu görülmektedir. Tüm siyasi partilerde bürokrat kökenli milletvekili oranı ortalamanın altındadır. Bunun da nedeninin bu seçimde partiler arası siyasi rekabetin çok yüksek oluşundan kaynaklandığı düşünülmüştür.

3.3.12.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

19. dönemde seçilen toplam 148 bürokrat kökenli milletvekillerinin partilerine ve alt bürokratik gruplara dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

Tablo 2. 19. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁷⁰

Alt Bürokratik Grup	DYP	ANAP	SHP	RP	DSP	TOPLAM
1	20 (% 34.48)	23 (% 56.09)	5 (% 21.73)	9 (% 39.13)	----	57
1a	18 (% 31.03)	16 (% 39.02)	5 (% 21.73)	7 (% 30.43)	----	46
1b	1 (% 1.7)	3 (% 7.3)	----	1 (% 4.3)	----	5
1c	1 (% 1.7)	2 (% 4.8)	----	1 (% 4.3)	----	4
1d	----	2 (% 4.8)	----	----	----	2
1e	----	----	----	----	----	----
2	25 (% 43.10)	9 (% 21.95)	7 (% 30.43)	10 (% 43.47)	1 (% 3.33)	52
2a	17 (% 29.31)	6 (% 14.63)	1 (% 4.3)	4 (% 17.39)	----	28
2b	8 (% 13.79)	3 (% 7.3)	6 (% 26.08)	6 (% 26.08)	1 (% 3.33)	24
3	3 (% 5.1)	3 (% 7.3)	1 (% 4.3)	----	----	7
3a	3 (% 5.1)	3 (% 7.3)	----	----	----	6
3b	----	----	1 (% 4.3)	----	----	1
4	4 (% 6.9)	4 (% 9.75)	7 (% 30.43)	3 (% 13.04)	1 (% 3.33)	19
5	2 (% 3.4)	2 (% 4.8)	3 (% 13.04)	----	----	7
5a	1 (% 1.7)	2 (% 4.8)	3 (% 13.04)	----	----	6
5b	1 (% 1.7)	----	----	----	----	1
6	4 (% 6.9)	----	----	1 (% 4.3)	1 (% 3.33)	6
TOPLAM	58 (% 100)	41 (% 100)	23 (% 100)	23 (% 100)	3 (% 100)	148

⁷⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

19. dönemde toplam 148 bürokrat kökenli milletvekilinin 46'sının % 31 oranla (1a) grubuna dahil olduğu görülmektedir. Bu dönemde üniversite kökenli bürokrat milletvekili sayısının 19'a yükseldiği görülmüştür. Asker kökenli bürokrat milletvekilleri sayısının ise düşük olması dikkat çekicidir.

3.3.12.2. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

19. dönemde DYP'nin toplam 58 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 58 bürokrat kökenli milletvekillinin 3'ü KİT bürokratu (3), 4'ü üniversite kökenli bürokrat (4), 2'si mahalli idare bürokratu (5), 4'ü de asker kökenli bürokrat (6) olmak üzere toplam 13 milletvekilidir. Geriye kalan 45 bürokrat kökenli DYP milletvekilinin seçilmeden önce merkezde veya taşrada çalıştıkları kurumların dağılımı şöyledir:

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokratu Kökenli DYP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı ⁷¹

DYP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	--	3
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	2	1	3
Maliye Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	1	--	1
Tarım Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	--	3
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı ve ilişkili kuruluşlar	3	--	1	--	--	4	1	--	1
TBMM ve CB	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Hazine Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	--	2	2

⁷¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	4	2	6
Bayındırlık Bakanlığı	3		--	--	--	3	2	2	4
Toplam =45	18	1	1	--	--	20	17	8	25

DYP'nin birinci parti olduğu bu seçimde toplam 45 merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 18'i (1a) alt grubuna dahildir. Buda bu seçimde üst yönetici bürokratların DYP'ye yöneldiğinin bir işaretidir. 1989 mahalli seçimlerinde il genel meclisi seçiminde Türkiye genelinde DYP'nin birinci parti çıkmasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir. (2) kategorisine dahil taşra kökenli bürokratlarda da bu yöneliş görülmektedir. 1987'de 8 olan taşra bürokrat kökenli milletvekili sayısı, bu dönemde 25'e çıkmıştır.

3.3.12.3. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

19. dönemde ANAP'ın toplam 41 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 41 bürokrat kökenli milletvekilinin 3'ü geçmişte KİT bürokratu (3), 4'ü üniversite kökenli bürokrat (4), 2'si mahalli idare bürokratu (5) olarak çalışmışlardır. Toplam 9 milletvekilidir. Geriye kalan 32 merkez ve taşra bürokrat kökenli ANAP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlara göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı⁷²

ANAP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	--	2
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--

⁷² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Tarım Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
TBMM ve CB	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Bakanlıklara bağlı ve ilişkili kuruluşlar	3	2	2	1	--	8	--	--	--
Hazine Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köy Hizmetleri	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	4	--	--	--	--	4	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	2	--	--	1	--	3	3	2	5
Toplam =32	16	3	2	2	--	23	6	3	9

19. dönemde ANAP'ın toplam 32 merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 16'sı (1a) grubuna dahildir. Sözkonusu milletvekillerinin çoğunluğu eski ANAP iktidar döneminin bakan ve bürokratları olduğu görülmektedir. Bu dönemde (2) kategorisine dahil bürokrat sayısı 9 olup, 5'inin Sağlık Bakanlığı'nda görev yapması dikkat çekicidir.

3.3.12.4. Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

19. dönemde SHP'nin toplam 23 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 23 bürokrat kökenli milletvekilinin alt bürokratik dağılımı: (3) KİT bürokrati 1, (4) üniversite kökenli bürokrat 7, (5) mahalli idare bürokrati 3. Toplam 11 milletvekilidir. Geriye kalan 12 merkez ve taşra bürokrati kökenli SHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlara dağılımı Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrat Kökenli SHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı ⁷³

SHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Maliye Bakanlığı	1		--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Köy Hizmetleri	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	3	4
Kültür ve Turizm Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =12	5	--	--	--	--	5	1	6	7

18. dönemde muhalefette olan SHP, 19. dönemdeki merkez ve taşra bürokrat sayısı 12'ye düşmüştür. 12 milletvekilinin 5'nin (1a), 6'sının ise (2b) alt grubuna dâhil olduğu görülmektedir.

3.3.12.5. Bürokrat Kökenli RP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

19. dönemde RP'nin toplam 23 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 23 bürokrat kökenli milletvekilinin 3'ü üniversite kökenli bürokrat (4) ve 1'i de asker kökenli bürokrat (6) kategorilerine dâhildir. Toplam 4 milletvekilidir. Geriye kalan 19 merkez ve taşra bürokrati kökenli RP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar göre dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir.

⁷³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

Tablo 6. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli RP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı ⁷⁴

RP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	3	4
Tarım Orman Bakanlığı	2	--	1	--	--	3	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Köy Hizmetleri	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	--	2	2
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	--	2
Enerji Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =19	7	1	1	--	--	9	4	6	10

Milliyetçi Çalışma Partisi ve Islahatçı Demokrasi Partisi'yle ittifak oluşturan Refah Partisi (RP) (Çemrek, 2010: 645) bu dönemde seçilen merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekili sayısı 19 olup 7'sinin (1a), 6'sının ise (2a) olduğu görülmektedir.

3.3.12.6. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

19. dönemde DSP'nin toplam 3 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 3 bürokrat kökenli milletvekillinin 1'inin (2b) taşra bürokrat kökenli, 1'inin (4) akademik kökenli bürokrat ve 1'inin de asker kökenli bürokrat (6) olduğu görülmüştür.

⁷⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1241-1297.

3.3.12.7. 19. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

19. dönemde seçilen milletvekillerinden 3'ünün milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 3 validen 2'si DYP'den, 1'i ise ANAP'tan seçilmiştir. ANAP'tan milletvekili seçilen 1 vali kaymakam kökenlidir. DYP'den milletvekili seçilen 2 validen biri kaymakam kökenli olup diğerinin ise emniyet kökenli olduğu anlaşılmıştır.

3.3.12.8. 19. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

19. dönemde seçilen milletvekillerinin 35'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. 35 milletvekilinin 20'si DYP'den seçilirken, 7'si ANAP'tan, 5'i RP'den, 3'ü ise SHP'den seçilmiştir.

Toplam 20 DYP milletvekillerinden 3'ü il belediye başkanlığı yapmışken, 17'si ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. ANAP'tan 2 il eski belediye başkanı, 5 ilçe eski belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. RP'de ise, 3 il belediye başkanı, 2 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. SHP'de ise, 2 il belediye başkanı, 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.12.9. 19. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

19. dönemde toplam 15 komisyonda toplam 329 milletvekili görev yapmıştır. 15 komisyonda toplamda 97 (% 29.4) bürokrat kökenli milletvekili, 232 (% 70.5) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 7. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁷⁵

19. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	2	19	21
Anayasa Komisyonu	6	15	21
Plan Bütçe Komisyonu	13	25	38
İçişleri Komisyonu	4	17	21
Milli Eğitim Komisyonu	11	10	21
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	1	13	14
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	2	19	21
Dışişleri Komisyonu	8	13	21
Dilekçe Komisyonu	1	13	14
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	8	12	20
KİT Komisyonu	7	26	33
Milli Savunma Komisyonu	9	12	21
Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu	10	11	21
Sanayi Teknoloji ve Ticaret Komisyonu	7	14	21
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	8	13	21
Toplam	97	232	329

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu tek komisyon Milli Eğitim Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

19. dönemde toplamda 148 bürokrat kökenli milletvekilinin 97'sinin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Meclis'te bu dönem toplam 302 serbest meslek sahibi milletvekili varken, komisyonlarda bu dönem 329 serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 19. dönemin 17 dönem içerisinde % 29.4 ile 15. sırada olduğunu görmekteyiz.

⁷⁵ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 19, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.12.1991 Çarşamba, s. 262-273.

3.3.12.10. 19. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 19. dönemde 450 milletvekilinin 148'nin (% 32.89) bürokrat kökenli, 302'sinin de (% 67.11) serbest meslek sahibidir.
- 178 DYP milletvekilinin 58'si (% 32.58) bürokrat kökenli, 120 (% 67.42) DYP milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 115 ANAP milletvekilinin 41'i (% 35.65) bürokrat kökenli, 74 (% 64.35) ANAP milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 88 SHP milletvekilinin 23'ü (% 26.14) bürokrat kökenli, 65 (% 73.86) SHP milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 62 RP milletvekilinin 23'ü (% 37.1) bürokrat kökenli, 39 (% 62.9) RP milletvekili serbest meslek sahibidir.
- 7 DSP milletvekilinin 3'ü (% 42.86) bürokrat kökenli, 4 (% 57.14) DSP milletvekili ise serbest meslek sahibidir.
- DYP'nin 58 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 39.1'dir. ANAP'ın 41 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 27.7'dir. SHP'nin 23 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 15.5'tir. RP 23 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 15.5'tir. DSP'nin 3 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 2'dir. Buna göre bürokrat kökenli milletvekillerinin oran sıralaması DYP, ANAP, SHP, RP, DSP şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 18 milletvekili ile DYP, 16 milletvekili ile ANAP ikinci sıradadır.

- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 3 milletvekili ile DYP ve ANAP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 7 milletvekili SHP olmuştur. İkinci parti 4 milletvekili ile DYP ve ANAP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 25 milletvekili ile DYP (% 16.8), 10 milletvekili ile RP (% 6.7), 9 milletvekili ile ANAP (% 6), 7 milletvekili ile SHP (% 4.7), 1 milletvekili ile DSP (% 0.6) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar ve Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 19. dönemde (5) grubuna dâhil 7 milletvekili vardır. Oran oldukça azdır.
- 19. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 6'dır. 6 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise DYP'den 4, RP'den 1, DSP'den 1 şeklindedir.
- 19. dönemde milletvekili seçilen 3 eski valinin 2'si DYP'den, 1'i ise ANAP'tan seçilmiştir. ANAP'tan milletvekili seçilen 1 vali kaymakam kökenlidir. DYP'den milletvekili seçilen 2 validen biri kaymakam kökenli olup diğeri ise emniyet kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 35'tir. 35 milletvekilinin partilere dağılımı DYP'den 20, ANAP'tan 7, RP'den 5, SHP'den 3 şeklindedir.

3.3.12.11. 19. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

19. dönemde TBMM’de oluşan 15 komisyonun toplam 329 üyesinin 97’si (% 29.4) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

19. dönemde Süleyman Demirel’in Başbakanlığı’nda kurulan 49. Hükümet ve Tansu Çiller’in Başbakanlığı’nda kurulan 50-51-52. Hükümet dönemleri boyunca toplam 4 kere başbakan, 157 bakan atanmıştır. Toplam Hükümet sayısı 161’dir. Meclis dışından atanmış 5 bakanın 3’ü bürokrat, 2’si serbest meslek mensubudur. 157 bakanın 76’sı (% 49) ise bürokrat kökenli, 81’i (% 51) serbest meslek mensubudur.

76 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 28 bakan (1a), 1 tane (1c), 18 bakan (2a), 4 bakan (2b), 2 bakan (3a), 14 bakan (4), 4 bakan (5a), 3 bakan (5b), 2 bakan (6). Bakanların mesleki kökenlerine bakıldığında, bu dönemde bakanlık görevi üstlenmiş 157 milletvekilinin 76 bürokrat kökenli (% 48.4) ve 81’i serbest meslek kökenli (% 51.5) olduğu anlaşılmıştır. 19. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 32.89 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 48.4’tür.

Sonuç olarak, 19. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 32.8, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 29.4, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 48.4, bu dönemde atanan 4 başbakanın 4’ü de bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanılarından Turgut Özal ve Süleyman Demirel bürokrat kökenlidirler.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 19. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 16. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 15. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 14. sıradadır.

3.3.13. 20. Dönem (1995-1999) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

Aralık 1995'te yapılan 20. dönem milletvekili seçiminde seçilen toplam 550 milletvekilinin partilere göre dağılımı; RP 158, DYP 135, ANAP 132, DSP 76 ve CHP 49 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. 20. dönemde toplam milletvekili sayısı 450'den 550'ye yükselmiştir.

Tablo 1. 20. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁷⁶

	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	73 (% 46.2)	61 (% 45.2)	42 (% 31.8)	29 (% 38.2)	15 (% 30.6)	220 (% 40)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	85 (% 53.8)	74 (% 54.8)	90 (% 68.2)	47 (% 61.8)	34 (% 69.4)	330 (% 60)
Toplam Milletvekili	158 (% 100)	135 (% 100)	132 (% 100)	76 (% 100)	49 (% 100)	550 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 20. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 220'sinin (% 40) bürokrat kökenli, 330'unun ise (% 60) serbest meslek sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. 158 RP milletvekilinin 73'ü (% 46.2) bürokrat kökenli, 85'i (% 53.8) serbest meslek sahibidir. 135 DYP milletvekilinin 61'i (% 45.2) bürokrat kökenli, 74'ü (% 54.8) serbest meslek sahibidir. 132 ANAP milletvekilinin 42'si (% 31.8) bürokrat kökenli, 90'ı (% 68.2) serbest meslek sahibidir. 76 DSP milletvekilinin 29'u (% 38.2) bürokrat kökenli, 47'si (% 61.8) serbest meslek sahibidir. 49 CHP milletvekilinin 15'i (% 30.6) bürokrat kökenli, 34'ü (% 69.4) serbest meslek sahibidir.

3.3.13.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

20. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 220 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

⁷⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1305-1373.

Tablo 2. 20. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı⁷⁷

Alt Bürokratik Grup	RP	DYP	ANAP	DSP	CHP	TOPLAM
1	11 (% 15)	25 (% 40.9)	21 (% 50)	8 (% 27.5)	8 (% 53.3)	73
1a	10 (% 13.6)	24 (% 39.3)	21 (% 50)	7 (% 24.1)	7 (% 46.6)	69
1b	1 (% 1.3)	----	----	1 (% 3.4)	1 (% 6.6)	3
1c	----	1 (% 1.6)	----	----	----	1
1d	----	----	----	----	----	----
1e	----	----	----	----	----	----
2	44 (% 60.2)	18 (% 29.5)	10 (% 23.8)	8 (% 27.5)	3 (% 20)	83
2a	13 (% 17.8)	12 (% 19.6)	6 (% 14.2)	3 (% 10.3)	1 (% 6.6)	35
2b	31 (% 42.4)	6 (% 9.8)	4 (% 9.5)	5 (% 17.2)	2 (% 13.3)	48
3	2 (% 2.7)	7 (% 11.4)	2 (% 4.7)	5 (% 17.2)	----	16
3a	1 (% 1.3)	7 (% 11.4)	2 (% 4.7)	2 (% 6.8)	----	12
3b	1 (% 1.3)	----	----	3 (% 10.3)	----	4
4	13 (% 17.8)	7 (% 11.4)	9 (% 21.4)	7 (% 24.1)	4 (% 26.6)	40
5	----	2 (% 3.2)	----	1 (% 3.4)	----	3
5a	----	1 (% 1.6)	----	1 (% 3.4)	----	2
5b	----	1 (% 1.6)	----	----	----	1
6	3 (% 4.1)	2 (% 3.2)	----	----	----	5
TOPLAM MV	73 (% 100)	61 (% 100)	42 (% 100)	29 (% 100)	15 (% 100)	220

20. dönemde seçilen bürokrat kökenli 220 milletvekilinin 73'ünün (1) kategorisine, 73 (1) merkez bürokrat milletvekilinin 69'unun da (1a) alt grubuna dahil olduğu

⁷⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1305-1373.

anlaşılmıştır. Bu dönemde üst bürokrasi ANAP, DYP ve CHP’de yüksek oranda temsil edildiği görülmektedir.

Seçimden birinci parti çıkmasına rağmen RP’nin (1) merkez bürokrat kategorisine dahil milletvekili sayısı 11, (1a) alt grubunda 10 milletvekili görülmektedir. Yani üst bürokrasi bu dönemde RP’ye yönelmemiştir. (2) taşra bürokratlarında ise yönelme yüksek oranda Refah Partisi’ne olmuştur. Bu dönemde seçilen toplam 83 taşra bürokratu kökenli milletvekilinin 44’ü RP’lidir. Üniversite kökenli milletvekillerinde de 13 milletvekili ile RP ilk sıradadır. Bu dönemdeki asker kökenli 5 milletvekilinin 3’ünün RP’li olduğu görülmüştür.

3.3.13.2. Bürokrat Kökenli RP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

20. dönemde RP’nin toplam 73 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 73 bürokrat kökenli milletvekilinin 18’i (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 55 milletvekilinin seçilmeden önce merkezde veya taşrada bürokrat olarak çalıştıkları kurumların dağılımı Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokratu Kökenli RP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁷⁸

RP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı		--	--	--	--		1	--	1
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	--	2	14	16
Tarım Orman Bakanlığı	3		--	--	--		--		
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2	--	--	--	--			--	
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--		--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	--	1	10	11
Sağlık Bakanlığı		--	--	--	--		6	4	10
Enerji Bakanlığı	--	1	--	--	--	--	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	1		--	--	--		2	2	4

⁷⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1305-1373.

Ulaştırma Bakanlığı	1	--		--	--	--	1	--	1
Toplam =55	10	1		--	--	11	13	31	44

RP'nin birinci geldiği bu dönemde bile üst bürokrasiden ziyade (2b) grubundaki taşra bürokratlarının RP'den milletvekili seçildiği görülmektedir. Bakanlık sıralamasında ise Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalıştıkları anlaşılmıştır.

3.3.13.3. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

20. dönemde DYP'nin toplam 61 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 61 bürokrat kökenli milletvekilinin 18'i (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 43 merkez ve taşra bürokrati kökenli DYP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DYP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁷⁹

DYP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	5	--	--	--	--	5	5	--	5
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	2	1	3
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	1	--	--	2	--	--	--
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--

⁷⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1305-1373.

Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	3	2	5
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Gümrük Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =43	24	--	1	--	--	25	12	6	18

20. dönemde 43 merkez ve taşra bürokrat kökenli DYP'li milletvekilinin 24'ü (1a) alt grubuna ait olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin ise DYP'nin iktidardayken seçime girmiş olmasıdır.

3.3.13.4. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştığı Kurumlar

20. dönemde ANAP'ın toplam 42 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 42 bürokrat kökenli milletvekilinin 11'i (3) ve (4) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 31 merkez ve taşra bürokrati kökenli ANAP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁸⁰

ANAP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	3	--	3
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Maliye Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	1	2
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--

⁸⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1305-1373.

Köy Hizmetleri	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	5	--	--	--	--	5	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	3	5
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =31	21	--	--	--	--	21	6	4	10

20. dönemde ANAP'ta da merkez ve taşra bürokrat kökenli toplam 31 milletvekilinin 21'inin (1a) alt grubuna dahil olduğu görülmüştür. 10 taşra bürokrati kökenli milletvekilinin 5'inin Sağlık Bakanlığı, 3'ünün İçişleri Bakanlığı'nda çalıştığı görülmektedir.

3.3.13.5. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

20. dönemde DSP'nin toplam 29 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 29 bürokrat kökenli milletvekilinin 13'ü (3), (4) ve (5) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 16 merkez ve taşra bürokrati kökenli milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DSP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁸¹

DSP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	3	3
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	2	5
Merkez Bankası	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =16	7	1	--	--	--	8	3	5	8

⁸¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s.1305-1373.

DSP'nin çıkış yaptığı 1995 seçiminde toplam merkez ve taşra bürokrati kökenli 16 milletvekilinin 7'sinin (1a) kökenli olması üst bürokrasinin de bu partiye yöneldiğinin bir işareti olarak görülmüştür. 8 taşra bürokrat kökenli milletvekilinin Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalıştığı anlaşılmıştır.

3.3.13.6. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

20. dönemde CHP'nin toplam 15 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 15 bürokrat kökenli milletvekilinin 4'ü seçilmeden önce üniversite kökenli bürokrat (4) olarak çalışmıştır. Geriye kalan 11 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁸²

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	1	--	--	--	2	--	--	--
DPT	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Kültür ve Turizm Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =11	7	1	--	--	--	8	1	2	3

20. dönemde merkez ve taşra bürokrati kökenli toplam 11 CHP'li milletvekilinin 7'sinin (1a) alt grubuna dahil olduğu görülmüştür.

⁸² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s.1305-1373.

3.3.13.7. 20. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

20. dönem milletvekillerinden 11'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 11 valinin 7'si DYP'den, 2'si ANAP'tan, 1'i de RP'den seçilmiştir.

Mesleki kökenleri açısından, DYP'den milletvekili seçilen 7 validen 5'inin kaymakam kökenli diğer ikisinin emniyet kökenli olduğu anlaşılmıştır. ANAP'tan milletvekili seçilen 2 validen birinin kaymakam kökenli diğerinin ise üniversite kökenli olduğu anlaşılmıştır. RP'den milletvekili seçilen valinin ise kaymakam kökenlidir.

3.3.13.8. 20. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

20. dönemde 35'inin milletvekilinin seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde büyükşehir, il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. 35 milletvekilinin 11'i RP'den, 11'i ANAP'tan, 9'u DYP'den, 3'ü CHP'den, 1'i ise DSP'den milletvekili seçilmiştir.

Belediye başkanı kökenli 11 RP milletvekilinden 1'i büyükşehir belediye başkanlığı, 4'ü il belediye başkanlığı, 6'sı ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. ANAP'lı milletvekillerinin 5'i il belediye başkanlığı, 6'sı ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. DYP'li milletvekillerinin 2'si il belediye başkanlığı, 7'si ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. CHP'li milletvekillerinin 2'si il belediye başkanı, 1'i ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. DSP'den ise 1 ilçe başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.13.9. 20. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

20. dönemde toplam 16 komisyonda toplam 394 milletvekili görev yapmıştır. 16 komisyonda toplamda 154 (% 39) bürokrat kökenli milletvekili, 240 (% 61) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 8. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁸³

20. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	5	20	25
Anayasa Komisyonu	4	21	25
Plan Bütçe Komisyonu	12	18	40
İçişleri Komisyonu	9	16	25
Milli Eğitim Komisyonu	18	7	25
Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu	4	7	11
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	9	16	25
Çevre Komisyonu	9	16	25
Dışişleri Komisyonu	9	16	25
Dilekçe Komisyonu	3	6	9
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	5	20	25
KİT Komisyonu	11	24	35
Milli Savunma Komisyonu	13	11	24
Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	19	6	25
Sanayi Teknoloji ve Ticaret Komisyonu	5	20	25
Tarım Orman ve Köy İşleri Komisyonu	9	16	25
Toplam	154	240	394

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Bütçe Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu, Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

20. dönemde toplamda 220 bürokrat kökenli milletvekilinin 154'ünün komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 330 serbest meslek sahibi milletvekilinin 240'ının bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki bürokrat

⁸³ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 31. Birleşim 2.4.1996 Salı, s.632-645; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 29. Birleşim, 27.3.1996 Çarşamba s.526-529; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 24. Birleşim, 14.3.1996 Perşembe s. 246-249.

kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 20. dönemin 17 dönem içerisinde % 39 ile 8. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.13.10. 20. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 20. dönemde 550 milletvekilinin 220'si (% 40) bürokrat kökenli, 330'u ise (% 60) serbest meslek sahibidir.
- 158 RP milletvekilinin 73'ü (% 46.2) bürokrat kökenli, 85'i (% 53.8) serbest meslek sahibidir.
- 135 DYP milletvekilinin 61'i (% 45.2) bürokrat kökenli, 74'ü (% 54.8) serbest meslek sahibidir.
- 132 ANAP milletvekilinin 42'si (% 31.8) bürokrat kökenli, 90'ı (% 68.2) serbest meslek sahibidir.
- 76 DSP milletvekilinin 29'u (% 38.2) bürokrat kökenli, 47'si (% 61.8) serbest meslek sahibidir.
- 49 CHP milletvekilinin 15'i (% 30.6) bürokrat kökenli, 34'ü (% 69.4) serbest meslek sahibidir.
- RP'nin 73 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 33.1'dir. DYP'nin 61 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 27.7'dir. ANAP'ın 42 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 19'dur. DSP 29 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 13.1'dir. CHP'nin 15 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 6.8'dir. Bürokrat kökenli milletvekilli oranı sıralaması RP, DYP, ANAP, DSP, CHP şeklindedir.

- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 24 milletvekili ile DYP, 21 milletvekili ile ANAP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 7 milletvekili ile DYP birinci sıradayken, 2 milletvekili ile ANAP ve DSP ikinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 13 milletvekili RP olmuştur. İkinci parti 9 milletvekili ile ANAP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 44 milletvekili ile RP (% 20), 18 milletvekili ile DYP (% 8.1), 10 milletvekili ile ANAP (% 4.5), 8 milletvekili ile DSP (% 3.6), 3 milletvekili ile CHP (% 1.3) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- Bu dönemde (5) grubuna dâhil 3 milletvekili vardır.
- 20. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 5'tir. 5 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise RP'den 3, DYP'den 2'dir.
- 20. dönemde milletvekili seçilen 11 eski valinin 7'si DYP'den, 2'si ANAP'tan, 1'i de RP'den seçilmiştir. Mesleki kökenleri açısından, DYP'den milletvekili seçilen 7 validen 5'inin kaymakam kökenli diğer ikisinin emniyet kökenli olduğu anlaşılmıştır. ANAP'tan milletvekili seçilen 2 validen birinin kaymakam kökenli diğerinin ise üniversite kökenli olduğu anlaşılmıştır. RP'den milletvekili seçilen valinin ise kaymakam kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 35'tir. 35 milletvekilinin partilere dağılımı RP'den 11, ANAP'tan 11, DYP'den 9, CHP'den 3, DSP'den 1'dir.

3.3.13.11. 20. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

20. dönemde TBMM’de oluşan 16 komisyonun toplam 394 üyesinin 154’ü (% 39) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

20. dönemde Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığı’nda kurulan 53. Hükümet, Necmettin Erbakan’ın Başbakanlığı’nda kurulan 54. Hükümet, Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığı’nda kurulan 55. Hükümet ve Bülent Ecevit’in Başbakanlığı’nda kurulan 56. Hükümet dönemleri boyunca toplam 4 kez başbakan, 131 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 135’tir. Meclis dışından atanan bir bakanın bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır.

Toplam 131 bakanın 69’u (% 52.7) bürokrat kökenli, 62’si (% 47.3) serbest meslek mensubudur. 69 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 29 bakan (1a), 7 bakan (2a), 5 bakan (2b), 3 bakan (3a), 20 bakan (4), 3 bakan (5a), 2 bakan (5b).

20. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 40 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 52.7’dir. Sonuç olarak, 20. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 40, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 39, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 52.7, bu dönemde atanan 4 başbakanın 1’i bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bürokrat kökenlidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 20. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 8. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 8. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 13. sıradadır.

3.3.14. 21. Dönem (1999-2002) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

1999 yılında yapılan 21. dönem milletvekili seçiminde toplam 550 milletvekilinin partilere göre dağılımı, DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85 milletvekili olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde bağımsız olarak seçilen 3 milletvekiliyle birlikte toplam milletvekili sayısı 550'dir.

Tablo 1. 21. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁸⁴

	DSP	MHP	FP	ANAP	DYP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	52 (% 38.2)	68 (% 52.7)	43 (% 38.7)	26 (% 38.2)	39 (% 45.8)	1 (% 33.3)	229 (% 41.6)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	84 (% 61.7)	61 (% 47.2)	68 (% 61.2)	60 (% 61.8)	46 (% 54.1)	2 (% 66.6)	321 (% 58.3)
Toplam Milletvekili	136 (% 100)	129 (% 100)	111 (% 100)	86 (% 100)	85 (% 100)	3 (% 100)	550 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 1 değerlendirildiğinde, 21. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 229'unun (% 41.6) bürokrat kökenli, 321'nin ise (% 58.3) serbest meslek sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. 136 DSP milletvekilinin 52'si (% 38.2) bürokrat kökenli, 84'ü (% 61.7) serbest meslek sahibidir. 129 MHP milletvekilinin 68'i (% 52.7) bürokrat kökenli, 61'i (% 47.2) serbest meslek sahibidir. Bu dönemde bürokratik kökenli milletvekili oranı en yüksek MHP'de görülmüştür. 111 FP milletvekilinin 43'ü (% 38.7) bürokrat kökenli, 68'i (% 61.2) serbest meslek sahibidir. 86 ANAP milletvekilinin 26'sı (% 38.2) bürokrat kökenli, 60'ı (% 61.8) serbest meslek sahibidir. 85 DYP milletvekilinin 39'u (% 45.8) bürokrat kökenli, 46'sı (% 54.1) serbest meslek sahibidir. 3 bağımsız milletvekilinin 1'i (% 33.3) bürokrat kökenli, 2'si (% 66.6) serbest meslek sahibidir.

⁸⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

3.3.14.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

21. dönemde seçilen toplam 229 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve bürokratik alt gruplara göre dağılımı aşağıda Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. 21. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı⁸⁵

Bürokrat Alt Grubu	DSP	MHP	FP	ANAP	DYP	Bağımsız	TOPLAM
1	11 (%21,2)	9 (%13,2)	13 (%30,2)	13 (%50)	17 (%43,6)	1 (%100)	64
1a	9 (%17,3)	6 (%8,8)	13 (%30,2)	13 (%50)	16 (%41)	1 (%100)	58
1b	----	2 (%2,9)	----	----	----	----	2
1c	1 (%1,9)	----	----	----	1 (%2,6)	----	2
1d	1 (%1,9)	1 (%1,5)	----	----	----	----	2
1e	----	----	----	----	----	----	----
2	22 (%42,3)	26 (%38,2)	16 (%37,2)	6 (%23,1)	11 (%28,2)	----	81
2a	5 (%9,6)	5 (%7,4)	5 (%11,6)	3 (%11,5)	5 (%12,8)	----	23
2b	17 (%32,7)	21 (%30,9)	11 (%25,6)	3 (%11,5)	6 (%15,4)	----	58
3	8 (%15,4)	11 (%16,2)	----	1 (%3,8)	2 (%5,1)	----	22
3a	----	6 (%8,8)	----	1 (%3,8)	2 (%5,1)	----	9
3b	8 (%15,4)	5 (%7,4)	----	----	----	----	13
4	10 (%19,2)	21 (%30,9)	12 (%27,9)	4 (%15,4)	7 (%17,9)	----	54
5	1 (%1,9)	----	----	2 (%7,7)	1 (%2,6)	----	4
5a	1 (%1,9)	----	----	2 (%7,7)	----	----	3
5b	----	----	----	----	1 (%2,6)	----	1

⁸⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

6	----	1 (%1,5)	2 (%4,7)	----	1 (%2,6)	----	4
TOPLAM MV	52 (%100)	68 (%100)	43 (%100)	26 (%100)	39 (%100)	1 (%100)	229

21. dönemde seçilen merkez ve taşra kökenli 229 milletvekilinin 64'ünün (1), 81'inin (2), 54'ünün (4) kategorilerine dahil olduğu görülmüştür. 64 (1) merkez bürokratin 58'inin (1a) olduğu anlaşılmıştır. Üniversite kökenli milletvekillerinin sayısının yükseldiği görülmüştür. Asker kökenli milletvekili sayısının düşük olduğu anlaşılmıştır.

3.3.14.2. Bürokrat Kökenli DSP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

21. dönemde DSP'nin toplam 52 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 52 bürokrat kökenli milletvekilinin 19'u (3), (4) ve (5) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 33 bürokrat kökenli DSP milletvekilinin seçilmeden önce merkezde veya taşrada bürokrat olarak çalıştıkları kurumların dağılımı aşağıdaki Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DSP Milletvekillerinin Kurumlarına Göre Dağılımı⁸⁶

DSP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	6	7
Maliye Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Tarım Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	1	--	--	2	--	1	1
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik	--	--	--	--	--	--	1	--	1

⁸⁶ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

Bakanlığı									
Köy Hizmetleri	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	1	--	2	2	6	8
Toplam =33	9	--	1	1	--	11	5	17	22

21. dönemde merkez ve taşra bürokratı kökenli toplam 33 milletvekilinin 9'unun (1a), 17'sinin (2b) alt grubuna dahil olduğu anlaşılmıştır. 33 bürokrat kökenli milletvekilinin 10'unun Sağlık Bakanlığı'nda, 8'i Milli Eğitim Bakanlığı, 3'ünün Maliye Bakanlığı'nda görev yaptığı anlaşılmıştır.

3.3.14.3. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

21. dönemde MHP'nin toplam 68 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 68 bürokrat kökenli milletvekilinin 33'ü (3), (4) ve (6) gruplarına dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokratı kökenli 35 MHP milletvekilinin seçilmeden önce bürokrat olarak görev yaptıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokratı Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlara Göre Dağılımı⁸⁷

MHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	2	--	2
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	8	8
Tarım Orman Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	--	--	1	--	3	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1

⁸⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s.1381-1449.

Sağlık Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	2	9	11
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Toplam =35	6	2	--	1	--	9	5	21	26

21. dönemde MHP'den seçilen 35 merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekilinin 6'sı (1a), 21'i (2a) alt grubuna dahildir. Bunların 12'si Sağlık Bakanlığı, 8'i Milli Eğitim Bakanlığı mensubudur.

3.3.14.4. Bürokrat Kökenli FP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

21. dönemde FP'nin toplam 43 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 43 bürokrat kökenli milletvekilinin 14'ü (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 29 FP milletvekilinin seçilmeden önce görev yaptıkları kurumlar aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli FP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumların Dağılımı⁸⁸

FP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	5	6
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	1	2	3

⁸⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--		1	3	4
Bayındırlık Bakanlığı	1		--	--	--	1	2	--	2
Toplam =29	13	--	--	--	--	13	5	11	16

21. dönemde FP'nin merkez ve taşra bürokrat kökenli toplam 29 milletvekilinin 13'ü (1a), 11'i (2b) alt grubuna dahildir. Bunların 7'si Milli Eğitim Bakanlığı'nda, 4'ü Diyanet İşleri Başkanlığı, 4'ünün ise Sağlık Bakanlığı'nda görev yapmışlardır.

3.3.14.5. Bürokrat Kökenli ANAP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

21. dönemde ANAP'ın 26 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 26 bürokrat kökenli milletvekillerinin 7'si (3), (4) ve (5) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 19 merkez ve taşra bürokrati kökenli ANAP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli ANAP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁸⁹

ANAP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	--	2
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Maliye Bakanlığı	1		--	--	--	1	--	--	--
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1		--	--	--	1	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2	--	--	--	--	2		--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	2	--	--	--	--	2	--	--	--
DPT	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı		--	--	--	--	--	1	2	3
Toplam =19	13	--	--	--	--	13	3	3	6

⁸⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

21. dönemde ANAP'ın merkez ve taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı 19'a düşmüştür. 19 milletvekilinin 13'ünün (1a) alt grubuna dahil olduğu görülmüştür.

3.3.14.6. Bürokrat Kökenli DYP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

21. dönemde DYP'nin toplam 39 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 39 bürokrat kökenli milletvekilinin 11'i (3), (4), (5) ve (6) alt gruplarına dâhildir. Geriye kalan 28 merkez ve taşra bürokrati kökenli DYP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli DYP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁹⁰

DYP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	1	3
Maliye Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	1	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	3	--	1	--	--	4	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sağlık Bakanlığı		--	--	--	--	--	1	2	3
Bayındırlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Ulaştırma Bakanlığı	1	--		--	--	1	--	--	--
Toplam =28	16	--	1	--	--	17	5	6	11

21. dönemde DYP'nin merkez ve taşra bürokrat kökenli milletvekili sayısı 28'e düşmüştür. 28 milletvekilinin 16'sının (1a) alt grubuna dahil oluşu önemli görülmüştür.

⁹⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1381-1449.

3.3.14.7. Bağımsız Milletvekilinin Mesleki Kökeni

Bürokrat kökenli bağımsız milletvekili ise (1a) grubunda İçişleri Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.14.8. 21. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

21. dönem milletvekillerinden 9'unun milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Milletvekili seçilen 9 validen 5'i DYP'den, 2'si FP'den, 1'i MHP'den, 1'i ise bağımsız olarak milletvekili seçilmiştir. DYP, FP ve MHP'den milletvekili seçilen valilerin hepsinin kaymakam kökenli, bağımsız milletvekili seçilen valinin ise emniyet kökenlidir.

3.3.14.9. 21. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

21. dönem milletvekillerinin 25'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde büyükşehir, il veya ilçe belediye başkanı olarak görev yaptığı anlaşılmıştır. Eskiden belediye başkanlığı yapan 25 milletvekilinin 11'i ANAP'tan, 8'i FP'den, 4'ü DYP'den, 1'i DSP'den, 1'i ise MHP'den seçilmiştir.

ANAP milletvekillerinin 4'ü il belediye başkanlığı, 7'si ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. FP'den 3 il belediye başkanı, 5 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. DYP'den ise, 1 büyükşehir belediye başkanı, 3 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. DSP'den ise 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. MHP'den ise 1 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.14.10. 21. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

21. dönemde toplam 16 komisyonda toplam 389 milletvekili görev yapmıştır. 16 komisyonda toplamda 156 (% 40.1) bürokrat kökenli milletvekili, 233 (% 59.8) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 8. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı⁹¹

21. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	3	22	25
Anayasa Komisyonu	5	20	25
Plan Bütçe Komisyonu	18	16	34
İçişleri Komisyonu	12	13	25
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu	17	8	25
TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu	1	10	11
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	4	21	25
Çevre Komisyonu	9	16	25
Dışişleri Komisyonu	15	10	25
Dilekçe Komisyonu	3	10	13
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	10	11	21
KİT Komisyonu	15	20	35
Milli Savunma Komisyonu	12	13	25
Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	16	9	25
Sanayi Ticaret Enerji Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	4	21	25
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	12	13	25
Toplam	156	233	389

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Bütçe Komisyonu, Milli Eğitim kültür gençlik ve spor Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Sağlık aile çalışma ve sosyal işler komisyonu olduğu görülmüştür. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

21. dönemde toplamda 229 bürokrat kökenli milletvekilinin 156'sının komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 321 serbest meslek sahibi milletvekilinin 233'ünün bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki

⁹¹ **Kaynak:**TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.6.1999 Cuma, s.186-188; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 13. Birleşim 9.6.1999 Çarşamba, s.266-267; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 15. Birleşim 15.6.1999 Salı, s.313-326.

bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 21. dönemin 17 dönem içerisinde % 40.1 ile 6. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.14.11. 21. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 21. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 229'u (% 41.6) bürokrat kökenli, 321'nin ise (% 58.3) serbest meslek sahibidir.
- 136 DSP milletvekilinin 52'si (% 38.2) bürokrat kökenli, 84'ü (% 61.7) serbest meslek sahibidir.
- 129 MHP milletvekilinin 68'i (% 52.7) bürokrat kökenli, 61'i (% 47.2) serbest meslek sahibidir.
- 111 FP milletvekilinin 43'ü (% 38.7) bürokrat kökenli, 68'i (% 61.2) serbest meslek sahibidir.
- 86 ANAP milletvekilinin 26'sı (% 30.1) bürokrat kökenli, 60'ı (% 69.9) serbest meslek sahibidir.
- 3 bağımsız milletvekilinin 1'i (% 33.3) bürokrat kökenli, 2'si (% 66.6) serbest meslek sahibidir.
- DSP'nin 52 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 20.6'dır. MHP'nin 68 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 26.9'dur. FP'nin 43 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 17'dir. ANAP'ın 26 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 10.3'tür. DYP'nin 39 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 15.4'tür. 1 bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 0.3'tür. Bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralaması MHP, DSP, FP, DYP, ANAP, bağımsız milletvekili şeklindedir.

- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 16 milletvekili ile DYP, 13 milletvekili ile ANAP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma oranı açısından 6 milletvekili ile MHP birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 21 milletvekili MHP olmuştur. İkinci parti 12 milletvekili ile FP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 26 milletvekili ile MHP (% 10.3), 22 milletvekili ile DSP (% 8.7), 16 milletvekili ile FP (% 6.3), 11 milletvekili ile DYP (% 4.3), 6 milletvekili ile ANAP gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 21. dönemde (5) grubuna dâhil 4 milletvekili vardır.
- 21. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 4'tür. 4 milletvekilinin partilere göre dağılımı FP'den 2, MHP'den 1, DYP'den 1'dir.
- 21. dönemde milletvekili seçilen 9 eski valinin 5'i DYP'den, 2'si FP'den, 1'i MHP'den, 1'i ise bağımsız milletvekili seçilmiştir. DYP, FP ve MHP'den milletvekili seçilen valilerin hepsinin kaymakam kökenli, bağımsız milletvekili seçilen valinin ise emniyet kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 25'tir. 25 milletvekilinin partilere dağılımı ANAP'tan 11, FP'den 8, DYP'den 4, DSP'den 1, MHP'den 1 milletvekili şeklindedir.

3.3.14.12. 21. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

21. dönemde TBMM’de oluşan 16 komisyonun toplam 389 üyesinin 156’sı bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

21. dönemde Bülent Ecevit’in Başbakanlığında kurulan 57. Hükümet dönemi boyunca 1 Başbakan ve 53 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 54’tür. Dışarıdan atanan 1 bakanın bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır. 53 bakanın 30’u (% 56.6) bürokrat kökenli, 23’ü (% 43.3) serbest meslek mensubudur. 30 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 11 bakan (1a), 2 bakan (2a), 1 bakan (2b), 1 bakan (3a), 1 bakan (1d), 14 bakan (4). 21. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 41.6 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 56.6’dır.

Sonuç olarak, 21. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillerine oranı % 41.6 , komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 40.1, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 56.6, bu dönemde atanan 1 başbakan serbest meslek mensubudur. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Ahmet Necdet Sezer bürokrat kökenlidirler.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 21. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 7. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 6. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 10. sıradadır.

3.3.15. 22. Dönem (2002-2007) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

Kasım 2002 tarihinde yapılan 22. Dönem milletvekili seçiminde toplam 550 milletvekilinin partilere göre dağılımı AK Parti 363 ve CHP 178 milletvekili şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde bağımsız olarak seçilen 9 milletvekiliyle birlikte toplam milletvekili sayısı 550 olmuştur.

Siirt ilinde seçim sonuçlarına itiraz edilmesi üzerine Yüksek Seçim Kurulu Siirt ilinin seçim sonuçlarını iptal etmiş ve Kasım 2002’de Siirt ilinden milletvekili seçilen CHP’li Ekrem Bilek, AK Parti’li Mervan Gül ve bağımsız Fazıl Akgündüz’ün üyelikleri düşmüştür. 9 Mart 2003’te yenilenen Siirt ara seçimi sonucunda AK Parti 3 milletvekili kazanmıştır. AK Parti’nin milletvekili sayısı 365’e yükselirken, CHP’nin milletvekili sayısı 177’e, bağımsızların sayısı ise 8’e gerilemiştir. Tezde, Siirt ara seçimleri sonucu oluşan milletvekili sayıları dikkate alınmıştır.

Tablo 1. 22. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı ⁹²

	AK Parti	CHP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	135 (%36.9)	46 (% 25.9)	3 (37.5)	184 (% 33.4)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	230 (% 63)	131 (% 74)	5 (% 62.5)	366 (% 66.5)
Toplam Milletvekili	365 (% 100)	177 (% 100)	8 (% 100)	550 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 12’e göre, 22. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 184’ünün (% 33.4) bürokrat kökenli, 366’sının ise (% 66.5) serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. 22. Dönem de görev yapmış bürokrat kökenli milletvekilleri oranının (%)

⁹² **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s.1457-1526.

33.4) 17 yasama dönemi boyunca görev yapmış bürokrat kökenli milletvekilleri ortalaması olan % 41.3 oranının altında kaldığı görülmüştür.

365 AK Parti milletvekilinin 135'i (% 36.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 230 (% 63) AK Parti milletvekili ise serbest meslek sahibidir. 177 CHP milletvekilinin 46'sı (% 25.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 131 CHP milletvekili (% 74) serbest meslek sahibidir. 8 bağımsız milletvekilinin 3'ü (% 37.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 5 (% 62.5) bağımsız milletvekili ise serbest meslek sahibidir. 2002 seçiminde de siyasi partiler arasındaki rekabet çok şiddetli olduğu için seçimi kazanan AK Parti ve CHP'de bürokrat kökenli milletvekilleri oranının düşük olduğu görülmüştür.

3.3.15.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

22. dönem toplam 184 bürokrat kökenli milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. 22. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ⁹³

Alt Bürokratik Grup	AK Parti	CHP	Bağımsız	TOPLAM
1	42 (% 31.1)	12 (% 26)	1 (% 33.3)	55
1a	31 (% 22.9)	12 (% 26)	1 (% 33.3)	44
1b	6 (% 4.4)	----	----	6
1c	4 (% 2.9)	----	----	4
1d	1 (% 0.7)	----	----	1
1e	----	----	----	----
2	34 (% 25.1)	18 (% 39.1)	1 (% 33.3)	53
2a	11 (% 8.1)	6 (% 13)	1 (% 33.3)	18
2b	23 (% 17)	12 (% 26)	----	35

⁹³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1457-1526.

3	13 (% 9.6)	----	----	13
3a	10 (% 7.4)	----	----	10
3b	3 (% 2.2)	----	----	3
4	34 (% 25.1)	16 (% 34.7)	1 (% 33.3)	51
5	11 (% 8.1)	----	----	11
5a	10 (% 7.4)	----	----	10
5b	1 (% 0.7)	----	----	1
6	1 (% 0.7)	----	----	1
TOPLAM MV	135 (% 100)	46 (% 100)	3 (% 100)	184

Tablo 2'e göre, toplam 184 bürokrat kökenli milletvekilinin 44'ünün (1a), 53'ünün (2), 51'inin ise (4) alt grubuna dahil olduğu görülmüştür. Bu dönemde seçilen 51 (4) kategorisine dahil milletvekilinin 34'ü AK Parti'lidir. Bu dönemde (6) kategorisinden seçilen 1 asker bürokrat kökenli milletvekili vardır ve AK Parti'lidir.

3.3.15.2. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

22. dönemde AK Parti'nin toplam 135 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 135 bürokrat kökenli milletvekilinin 59'u (3), (4), (5) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 76 milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁹⁴

AK Parti	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	3	1	--	--	--	4	3	--	3
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	1	3
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	1	--	2	1	9	10
Maliye Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	--	1	--	--	3	--	1	1
Çevre Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	8	2	2	--	--	12	1	--	1
TBMM ve CB.	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	3	1	--	--	--	4	--	2	2
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	2	1	--	--	--	3	--	--	--
DPT	4	--	--	--	--	4	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	1	--	--	--	--	1	1	2	3
Sağlık Bakanlığı	--	--	1	--	--	1	2	7	9
Kültür ve Turizm Bakanlığı	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =76	31	6	4	1	--	42	11	23	34

22. dönemde merkez ve taşra bürokrati kökenli toplam 76 AK Parti milletvekilinin 31'inin (1a) alt grubuna dahil olması dikkat çekicidir. (2) taşra bürokrati kategorisine dahil 34 milletvekilinin 23'ü ise (2a) alt grubuna dahildir. (1) merkez ve (2) taşra bürokrati kökenli 76 milletvekilinin 12'si Milli Eğitim, 10'u Sağlık Bakanlığı, 7'si İçişleri Bakanlığı çalışanıdır.

⁹⁴ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1457-1526.

3.3.15.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

22. dönemde CHP'nin 46 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 46 bürokrat kökenli milletvekilinin 16'sı (4) üniversite kökenli bürokrat olarak çalışmışlardır. Geriye kalan 30 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁹⁵

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
Dışişleri Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	6	6
Maliye Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	--	1
Gıda, Tarım Hayvancılık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Sağlık Bakanlığı		--	--	--	--	--	2	4	6
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Uluslar arası Kuruluşlar	1	--		--	--	1	--	--	--
Toplam =30	12	--	--	--	--	12	6	12	18

22. dönemde CHP'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 12'dir. Hepsi de (1a) alt grubuna dahildir. 21. dönemde meclis dışında kalan CHP'nin bu dönemdeki 18 taşra bürokrati kökenli milletvekilinin 12'sinin Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı çalışanı olması dikkat çekicidir.

⁹⁵ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1457-1526.

3.3.15.4. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni

Bürokrat kökenli 3 bağımsız milletvekilinin 1'i (1a) grubunda İçişleri Bakanlığı'nda, 1'i (2a) grubunda Sağlık Bakanlığı'nda, 1'i ise (4) grubunda üniversite de çalışmıştır.

3.3.15.5. 22. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

22. dönem milletvekillerinden 9'unun milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Milletvekili seçilen 9 valinin 8'i AK Parti'den, 1'i ise bağımsız olarak milletvekili seçilmiştir. AK Parti'den milletvekili seçilen 8 valinin 8'i de kaymakam kökenlidir. Bağımsız olarak seçilen vali ise emniyet kökenlidir.

3.3.15.6. 22. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

22. dönem milletvekillerininin 41'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde büyükşehir, il, ilçe veya belde belediye başkanı olarak görev yaptıkları görülmüştür.

Belediye başkanlığı yapmış 41 milletvekilininin 23'ü AK Parti'den, 17'si CHP'den ve 1'i de bağımsız milletvekili seçilmiştir. 23 AK Parti milletvekilininin 2'si büyükşehir belediye başkanı, 7'si il belediye başkanı, 13'ü ilçe belediye başkanı, 1'i de belde belediye başkanı olarak görev yapmışlardır.

CHP'den ise, 6 il belediye başkanı, 10 ilçe belediye başkanı, 1 belde belediye başkanı milletvekili seçilmiştir. Ayrıca 1 ilçe belediye başkanı da bağımsız milletvekili seçilmiştir.

3.3.15.7. 22. Dönemde TBMM’de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

22. dönemde toplam 16 komisyonda toplam 392 milletvekili görev yapmıştır. 16 komisyonda toplamda 120 (% 30.6) bürokrat kökenli milletvekili, 272 (% 69.3) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 5. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ⁹⁶

22. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	1	24	25
Anayasa Komisyonu	5	18	23
Plan Bütçe Komisyonu	23	16	39
İçişleri Komisyonu	6	18	24
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu	15	9	24
TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu	1	14	15
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	6	18	24
Çevre Komisyonu	6	18	24
Dışişleri Komisyonu	7	17	24
Dilekçe Komisyonu	6	10	16
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	5	19	24
KİT Komisyonu	10	24	34
Milli Savunma Komisyonu	8	16	24
Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	12	12	24
Sanayi Ticaret Enerji Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	3	21	24
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	6	18	24
Toplam	120	272	392

⁹⁶ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 22, Cilt:1 Yasama yılı:1, 6. Birleşim 3.12.2002 Salı, s.157-171.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu tek komisyon Plan Bütçe Komisyonudur. Diğer komisyonlarda serbest meslek sahibi milletvekillerinin daha yüksek sayılarda çalıştıkları anlaşılmıştır.

22. dönemde toplamda 184 bürokrat kökenli milletvekilinin 120'sinin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 336 serbest meslek sahibi milletvekilinin 272'sinin bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 21. dönemin 17 dönem içerisinde % 30.6 ile 14. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.15.8. 22. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 22. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 184'ünün (% 33.4) bürokrat kökenli, 366'sının ise (% 66.5) serbest meslek sahibidir.
- 365 AK Parti milletvekilinin 135'i (% 36.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 230 (% 63) AK Parti milletvekili ise serbest meslek sahibidir.
- 177 CHP milletvekilinin 46'sı (% 25.9) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 131 CHP milletvekili (% 74) serbest meslek sahibidir.
- 8 bağımsız milletvekilinin 3'ü (% 37.5) bürokrat kökenli olup, geriye kalan 5 (% 62.5) bağımsız milletvekili ise serbest meslek sahibidir.
- AK Parti'nin 135 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 73.3'tür. CHP'nin 46 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 25'tir. 3 bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 1.6'dır. Bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralaması AK Parti, CHP ve bağımsız milletvekilleri şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 31 milletvekili ile AK Parti, 12 milletvekili ile CHP ikinci sıradadır.

- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 10 milletvekili ile AK Parti birinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 34 milletvekili ile AK Parti olmuştur. İkinci parti 16 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 11 milletvekili ile AK Parti (% 5.9), 6 milletvekili ile CHP (% 3.2), 1 bağımsız milletvekili (% 0.5) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 22. dönemde (5) grubuna dâhil 11 milletvekili vardır.
- 22. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 1'dir. Bu milletvekili AK Parti'den seçilmiştir.
- 22. dönemde milletvekili seçilen 9 eski valinin 8'i AK Parti'den, 1'i ise bağımsız seçilmiştir. AK Parti'den seçilen 8 valinin 8'i de kaymakam kökenlidir. Bağımsız olarak seçilen vali emniyet kökenlidir.
- Geçmişte il ve ilçe belediye başkanlığı yapmış milletvekili sayı 41'dir. 41 milletvekilinin partilere dağılımı AK Parti'den 23, CHP'den 17 ve 1 bağımsız milletvekili şeklinde olmuştur.

3.3.15.9. 22. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

22. dönemde TBMM'de oluşan 16 komisyonun toplam 392 üyesinin 120'si bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

22. dönemde Abdullah Gül'ün Başbakanlığı'nda kurulan 58. Hükümet ve Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığı'nda kurulan 59. Hükümet dönemleri boyunca 2 başbakan ve 50 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 52'dir. 50 bakanın 27'si (% 54) ise bürokrat kökenli, 23'ü (% 46) serbest meslek mensubudur. 27 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı: 11 bakan (1a), 2 bakan (3a), 2 bakan (5a) ve 12 bakan (4).

22. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 33.4 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 54'tür. Görüldüğü gibi bu dönemde bürokrat kökenli milletvekili % 33.4 oranıyla 17. dönem içinde 15. sıradadır. Fakat hükümetteki bürokrat bakan/tüm bakanlar oranına baktığımızda, bu oranın % 54 olduğunu görüyoruz. AK Parti döneminde de bürokrat kökenli milletvekillerinin bilgisi ve uzmanlıklarından yararlandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, 22. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 33.4, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 30.6, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 54 , bu dönemde atanan 2 başbakanın 2'si de bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer bürokrat kökenlidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 22. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 15. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 14. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 12. sıradadır.

3.3.16. 23. Dönem (2007-2011) Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

22 Temmuz 2007 yılında yapılan 23. dönem milletvekili seçiminde AK Parti 341, CHP 112 ve MHP 71 milletvekilliği kazanmıştır. Bağımsız olarak seçilen 26 milletvekili ile toplam 550 milletvekili seçilmiştir. Milletvekilliği yemini yapamadan vefat eden bir

milletvekili nedeniyle 23. dönem 549 milletvekili ile çalışmalarına başlamıştır. 23. dönemle ilgili tüm değerlendirmeler 549 milletvekiline göre yapılmıştır.

Tablo 1. 23. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı⁹⁷

	AK Parti	CHP	MHP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	124 (% 36.3)	35 (% 31.25)	42 (% 60)	6 (% 23)	207 (% 37.7)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	217 (% 63.6)	77 (% 68.75)	28 (% 40)	20 (% 76.9)	342 (% 62.2)
Toplam Milletvekili	341 (% 100)	112 (% 100)	70 (% 100)	26 (% 100)	549 (% 100)

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 23. dönemde seçilen toplam 549 milletvekilinin 207'sinin (% 37.7) bürokrat kökenli, 342'sinin ise (% 62.2) serbest meslek sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. 341 AK Parti milletvekilinin 124'ü (% 36.3) bürokrat kökenli, 217'si (% 63.6) serbest meslek sahibidir. 112 CHP milletvekilinin 35'i (% 31.25) bürokrat kökenli, 77'si (% 68.75) serbest meslek sahibidir. CHP'nin bir önceki seçime göre milletvekili sayısı azalmış ama bürokrat kökenli milletvekili oranı (% 25.9'dan 31.25) artmıştır. 70 MHP milletvekilinin 42'si (% 60) bürokrat kökenli, 28'si (% 40) serbest meslek sahibidir. MHP milletvekilleri arasında bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. 26 bağımsız milletvekilinin 6'sı (% 23) bürokrat kökenli, 20'si (% 76.9) serbest meslek sahibidir.

3.3.16.1. Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

23. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 207 milletvekilini partilerine ve alt bürokratik gruplara dağılımı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

⁹⁷ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1533-1601.

Tablo 2. 23. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı
98

Alt Bürokratik Grup	AK Parti	CHP	MHP	Bağımsız	TOPLAM
1	43 (% 34,68)	10 (% 28,57)	14 (% 33,33)	2 (% 33,33)	69
1a	37 (% 29,84)	10 (% 28,57)	12 (% 28,57)	2 (% 33,33)	61
1b	4 (% 3,23)	---	---	---	4
1c	2 (% 1,61)	---	1 (% 2,38)	---	3
1d	---	---	1 (% 2,38)	---	1
1e	---	---	---	---	---
2	24 (% 19,35)	12 (% 34,29)	10 (% 23,81)	3 (% 50)	49
2a	12 (% 9,68)	2 (% 5,71)	4 (% 9,52)	---	18
2b	12 (% 9,68)	10 (% 28,57)	6 (% 14,29)	3 (% 50)	31
3	3 (% 2,42)	1 (% 2,86)	3 (% 7,14)	---	7
3a	3 (% 2,42)	---	2 (% 4,76)	---	5
3b	---	1 (% 2,86)	1 (% 2,38)	---	2
4	47 (% 37,9)	12 (% 34,29)	12 (% 28,57)	1 (% 16,67)	72
5	6 (% 4,84)	---	---	---	6
5a	6 (% 4,84)	---	---	---	6
5b	---	---	---	---	---
6	1 (% 0,81)	---	3 (% 7,14)	---	4
Toplam Milletvekili	124 (% 100)	35 (% 100)	42 (% 100)	6 (% 100)	207

⁹⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1533-1601.

Tablo 2'e göre, bu dönemde seçilen 207 bürokrat kökenli milletvekilinin 69 (1), 49'u (2) ve 72'si (4) kategorilerine dahildir. 69 (1) merkez bürokratin 61'inin (1a) alt grubunda oluşu önemli görülmüştür. Merkez bürokratların (1), taşra kökenli bürokratlardan (2) daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Üniversite kökenli milletvekili sayısında da artış görülmektedir. Bu dönemde asker kökenli 4 milletvekilinin 3'ü MHP'lidir. Bürokrat kökenli 6 bağımsız milletvekilinin 2'sinin (1a), 3'ünün (2b), 1'inin de (4) grubuna dâhil olduğu anlaşılmıştır.

3.3.16.2. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

23. dönemde AK Parti'nin toplam 124 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 124 bürokrat kökenli milletvekilinin 57'si (3), (4), (5), ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 67 milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar⁹⁹

AK Parti	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	3	1	--	--	--	4	2	--	2
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	1	3
Milli Eğitim Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	2	5	7
Maliye Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Çevre ve Orman Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	--	1
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	10	--	2	--	--	12	--	--	--
TBMM ve CB	1	1	--	--	--	2	--	--	--

⁹⁹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1533-1601.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	1	--	--	--	2	--	1	1
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	1	--	--	--	2	--	--	--
DPT	4	--	--	--	--	4	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	3	2	5
Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	1	1	2
Toplam =67	37	4	2	--	--	43	12	12	24

23. dönemde AK Parti'nin çıkardığı toplam milletveli sayısının bir önceki döneme göre azalması nedeniyle, bürokrat kökenli milletvekili sayısında bir önceki döneme göre sayısal olarak bir düşme görülmektedir. 22. Dönemde AK Parti'den milletvekili seçilen (1a) grubuna ait bürokrat kökenli milletvekili oranı % 22.9 iken 23. dönemde (1a) grubunda bu oran % 29.84'e yükselmiştir. Oransal olarak az da olsa bir artış vardır. Taşra bürokratı kökenli milletvekili sayısında ve oranında düşme görülmektedir.

3.3.16.3. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

23. dönemde CHP'nin toplam 35 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 35 bürokrat kökenli milletvekilinin 13'ü (3) ve (4) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan 22 merkez ve taşra bürokratı kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹⁰⁰

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--		1	--	1
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	7	7
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Çevre ve Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	2	3
Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =22	10		--	--	--	10	2	10	12

CHP'nin 22. döneme göre oransal olarak bürokrat kökenli milletvekilleri % 25.9'dan % 31.25'e arttığını görülse de, 22. döneme göre CHP'nin merkez ve taşra bürokratlarının oransal olarak sayılarının azaldığını görülmektedir. Merkez bürokrati milletvekillerinin çoğunluğu partinin yönetici kademesini oluşturan milletvekilleri olduğu düşünülmektedir.

3.3.16.4. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

23. dönemde MHP'nin toplam 42 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 42 bürokrat kökenli milletvekilinin 18'i (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 24 MHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir.

¹⁰⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1533-1601.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar ¹⁰¹

MHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	2	1	3
Dışişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Adalet Bakanlığı	1					1	--	--	--
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	1	1
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	3	--	1	1	--	5	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	1	2
Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =24	12		1	1	--	14	4	6	10

23. dönemde MHP'nin merkez ve taşra bürokrati kökenli milletvekillerinin yarısının (1a) alt grubuna dahil olduğu dikkat çekmektedir.

3.3.16.5. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni

Bürokrat kökenli 6 bağımsız milletvekilinin 2'si (1a) grubunda İçişleri Bakanlığı'nda ve Danıştay'da, 3'ü (2b) grubunda Sağlık Bakanlığı'nda ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda, 1'i ise (4) grubunda üniversite de çalışmıştır.

3.3.16.6. 23. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

23. dönem milletvekillerinden 10'unun milletvekili seçilmeden önceki çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yaptıkları ortaya çıkmıştır. 10 valinin 6'sı AK Parti'den, 4'ü ise MHP'den milletvekili seçilmiştir. AK Parti'den milletvekili

¹⁰¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1533-1601.

seçilen 6 vali ve MHP'den milletvekili seçilen 3 vali kaymakam kökenlidir. MHP'den milletvekili seçilen diğer vali ise emniyet kökenlidir.

3.3.16.7. 23. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

23. dönem milletvekillerinin 36'sının milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde büyükşehir, il, ilçe veya belde belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır. Eskiden belediye başkanlığı yapan 36 milletvekilinin 20'si AK Parti'den, 10'u CHP'den, 6'sı ise MHP'den milletvekili seçilmiştir.

20 AK Parti milletvekilinin 1'i büyükşehir belediye başkanlığı, 6'sı il belediye başkanlığı, 13'ü ilçe belediye başkanlığı yapmıştır. 23. dönemde 1 büyükşehir belediye başkanı, 1 il belediye başkanı, 7 ilçe belediye başkanı, 1 belde belediye başkanı CHP'den milletvekili seçilmişlerdir. 3 il belediye başkanı ve 3 ilçe belediye başkanı MHP'den milletvekili seçilmişlerdir.

3.3.16.8. 23. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

23. dönemde toplam 16 komisyonda toplam 412 milletvekili görev yapmıştır. 16 komisyonda toplamda 155 (% 37.6) bürokrat kökenli milletvekili, 257 (% 62.3) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 6. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁰²

23. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	3	22	25
Anayasa Komisyonu	7	18	25
Plan Bütçe Komisyonu	23	17	40
İçişleri Komisyonu	10	14	24
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu	19	6	25
Avrupa Birliği Uyum Komisyonu	17	9	26
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	6	17	23
Çevre Komisyonu	8	17	25
Dışişleri Komisyonu	13	12	25
Dilekçe Komisyonu	2	14	16
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	4	19	23
KİT Komisyonu	9	26	35
Milli Savunma Komisyonu	7	18	25
Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	15	10	25
Sanayi Ticaret Enerji Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	4	21	25
Tarım Orman ve Köyişleri Komisyonu	8	17	25
Toplam	155	257	412

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Plan Bütçe Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Avrupa Birliği Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu olmuştur. Bunların dışında kalan 11 komisyonda ise serbest meslek sahibi milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu görülmüştür.

23. dönemde toplamda 207 bürokrat kökenli milletvekilinin 155'inin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 342 serbest meslek sahibi milletvekilinin 257'sinin bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki

¹⁰² **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 23, Cilt:1 Yasama yılı:1, 10. Birleşim 4 Eylül 2007 Salı, s.192-212.

bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 23. dönemin 17 dönem içerisinde % 37.6 ile 12. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.16.9. 23. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 23. dönemde 549 milletvekilinin 207'si (% 37.7) bürokrat kökenli, 342'si ise (% 62.2) serbest meslek sahibidir.
- 341 AK Parti milletvekilinin 124'ü (% 36.3) bürokrat kökenli, 217'si (% 63.6) serbest meslek sahibidir.
- 112 CHP milletvekilinin 35'i (% 31.25) bürokrat kökenli, 77'si (% 68.75) serbest meslek sahibidir.
- 70 MHP milletvekilinin 42'si (% 60) bürokrat kökenli, 28'si (% 40) serbest meslek sahibidir.
- 26 bağımsız milletvekilinin 6'sı (% 23) bürokrat kökenli, 20'si (% 76.9) serbest meslek sahibidir.
- AK Parti'nin 124 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı %59.9'dur. CHP'nin 35 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 16.9'dur. MHP'nin 42 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 20.2'dir. 6 bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 2.8'dir. Bürokrat kökenli milletvekilli oranı sıralaması AK Parti, CHP, MHP ve bağımsız milletvekilleri şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 37 milletvekili ile AK Parti, 16 milletvekili ile MHP ikinci sıradadır.

- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 3 milletvekili ile AK Parti birinci sıradadır. MHP 2 milletvekili ile ikinci sıradadır.
- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 47 milletvekili AK Parti olmuştur. İkinci parti 12 milletvekili ile CHP ve MHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 24 milletvekili ile AK Parti (% 11.5), 12 milletvekili ile CHP (% 5.7), 10 milletvekili ile MHP (% 4.8), 3 bağımsız milletvekili (% 1.4) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 23. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 4'tür. 4 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise MHP'den 3, AK Parti'den 1'dir.

3.3.16.10. 23. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

23. dönemde TBMM'de oluşan 16 komisyonun toplam 412 üyesinin 155'i (% 37.6) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

23. dönemde Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığında kurulan 60. Hükümet dönemi boyunca 1 Başbakan ve 25 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 26'dır. Meclis dışından atanan bir bakan bürokrat kökenlidir. 25 bakanın 14'ü (% 56) serbest meslek, 11'i (% 44) ise bürokrat kökenlidir. 11 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı: 5 bakan (1a), 1 bakan (2b), 5 bakan (4) şeklindedir. 23. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 37.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 44'tür.

Sonuç olarak, 23. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 37.7, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 37.6, bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 44, bu dönemde atanan 1 başbakan serbest meslek mensubudur. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül serbest meslek kökenlidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM’de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 23. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 13. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 12. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 17. sıradadır.

3.3.17. 24. Dönem (2011-2015) Milletvekillerin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Değerlendirilmesi

Haziran 2011 yılında yapılan 24. dönem milletvekili seçiminde AK Parti 327, CHP 135 ve MHP 53 milletvekilliği kazanmıştır. Bağımsız seçilen 35 milletvekili ile birlikte toplam milletvekili sayısı 550 olmuştur. 24. dönemle ilgili tüm değerlendirmeler 550 milletvekiline göre yapılmıştır.

Tablo 1. 24. Dönem Milletvekillerinin Partilerine ve Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁰³

	AK Parti	CHP	MHP	Bağımsız	TOPLAM
Bürokrat Kökenli Milletvekili	118 (% 36)	55 (% 40.7)	30 (% 56.6)	5 (% 14.2)	208 (% 37.8)
Serbest Meslek Sahibi Milletvekili	209 (% 63.9)	80 (% 59.2)	23 (% 43.3)	30 (% 85.7)	342 (% 62.18)
Toplam Milletvekili	327 (% 100)	135 (% 100)	53 (% 100)	35 (% 100)	550 (% 100)

¹⁰³ **Kaynak:** TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s: 3-277.

Yukarıdaki Tablo 1'e göre, 24. Dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 208'i (% 37.8) bürokrat kökenli, 342'i ise (% 62.18) serbest meslek kökenlidir. 327 AK Parti milletvekilinin 118'i (% 36) bürokrat kökenli, 209'u (% 63.9) serbest meslek sahibidir. 135 CHP milletvekilinin 55'i (% 40.7) bürokrat kökenli, 80'i (% 59.2) serbest meslek sahibidir. 53 MHP milletvekilinin 30'u (% 56.6) bürokrat kökenli, 23'ü (% 43.3) serbest meslek sahibidir. 35 bağımsız milletvekilinin 5'i (% 14.2) bürokrat kökenli, 30'u (% 85.7) serbest meslek sahibidir.

3.3.17.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

24. dönemde seçilen bürokrat kökenli toplam 208 milletvekilinin partilerine ve alt bürokratik gruplara göre dağılımı aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 24. Dönem Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı

104

Alt Bürokratik Grup	AK Parti	CHP	MHP	Bağımsız	TOPLAM
1	38 (% 32,2)	14 (% 25,45)	9 (% 30)	----	61
1a	30 (% 25,42)	12 (% 21,82)	7 (% 23,33)	----	49
1b	2 (% 1,69)	2 (% 3,64)	----	----	4
1c	6 (% 5,08)	----	1 (% 3,33)	----	7
1d	----	----	1 (% 3,33)	----	1
1e	----	----	----	----	----
2	28 (% 23,73)	22 (% 40)	9 (% 30)	5 (% 100)	64
2a	17 (% 14,41)	8 (% 14,55)	4 (% 13,33)	----	29
2b	11 (% 9,32)	14 (% 25,45)	5 (% 16,67)	5 (% 100)	35

¹⁰⁴ **Kaynak:** TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

3	3 (% 2,54)	----	1 (% 3,33)	----	4
3a	3 (% 2,54)	----	1 (% 3,33)	----	4
3b	----	----	----	----	----
4	41 (% 34,75)	19 (% 34,55)	10 (% 33,33)	----	70
5	7 (% 5,93)	----	----	----	7
5a	7 (% 5,93)	----	----	----	7
5b	----	----	----	----	----
6	1 (% 0,85)	----	1 (% 3,33)	----	2
Toplam	118 (% 100)	55 (% 100)	30 (% 100)	5 (% 100)	208

Tablo 2'e göre, 24. dönemde toplam bürokrat kökenli 208 milletvekilinin 49'u (1a) kategorisine dahildir ve bunun 30'u AK Parti milletvekili olduğu görülmüştür. Üniversite öğretim üyesi milletvekillerinin sayısı bu dönemde de yüksektir. Asker kökenli ise sadece 2 milletvekili vardır. 5 bağımsız milletvekilinin 5'i de (2b) alt grubuna dâhildir.

3.3.17.3. Bürokrat Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

24. dönemde AK Parti'nin toplam 118 bürokrat kökenli milletvekili vardır. 118 bürokrat kökenli milletvekillerinin 52'si (3), (4), (5) ve (6) kategorileri dahildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 66 AK Parti milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumların dağılımı aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli AK Parti Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar ¹⁰⁵

AK Parti	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	4	1	--	--	--	5	4	--	4
Dışişleri Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	2	2
Adalet Bakanlığı	--	--	1	--	--	1	1	--	1
Milli Eğitim Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	2	2	4
Maliye Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Orman Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Tarım Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	7	--	5	--	--	12	2	--	2
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	1	--	--	--	2	--	--	--
DPT	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	7	4	11
Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Bayındırlık Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Ulaştırma Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	1	2
Toplam =66	30	2	6	--	--	38	17	11	28

24. dönemde AK Parti'nin (1) merkez bürokrat kökenli toplam milletvekili sayısı 38 olup bunun 30'nun (1a) alt grubundan olduğu görülmektedir. 118 AK Parti bürokrat kökenli milletvekili'nin 30'unun (% 25.4) (1a) grubuna dahil oluşu yüksek bir orandır. (1) grubuna dahil milletvekillerinin (2) grubuna dahil milletvekillerinden daha çok olduğu görülmektedir. Söz konusu durumun AK Parti iktidarı döneminde taşradaki bürokratların öne çıkamadığının bir işareti olarak görülebilir.

¹⁰⁵ **Kaynak:** TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

3.3.17.4. Bürokrat Kökenli CHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

24. dönemde CHP'nin tüm bürokrat kökenli milletvekili sayısı 55'tir. 55 bürokrat kökenli milletvekilinin 19'u üniversite kökenli bürokrat (4) olarak çalışmışlardır. Geriye kalan 36 merkez ve taşra bürokrati kökenli CHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli CHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹⁰⁶

CHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	--	3
Dışişleri Bakanlığı	3	--	--	--	--	3	--	--	--
Adalet Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	3	2	5
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	3	3
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	1	--	--	--	2	--	1	1
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	1	--	--	--	--	1	--	--	--
DPT	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Diyanet İşleri Başkanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Sağlık Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	7	7
Kültür ve Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
U.A. Kuruluşlar	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Merkez Bankası	--	1	--	--	--	1	--	--	--
Enerji Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Toplam =36	12	2	--	--	--	14	8	14	22

24. dönemde CHP'nin merkez ve taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı 36 olup, bunun 22'si taşra bürokrati kökenlidir. Bu dönemde AK Parti'de daha çok merkez

¹⁰⁶ **Kaynak:** TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

bürokrat kökenli milletvekili varken CHP’de ise durum tam tersidir. Bu dönemde CHP’de taşra bürokratları sayısının merkez bürokrat sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

3.3.17.5. Bürokrat Kökenli MHP Milletvekillerinin Alt Bürokratik Dağılımı ve Çalıştıkları Kurumlar

24. dönemde MHP’nin tüm bürokrat kökenli milletvekili sayısı 30’dur. 30 bürokrat kökenli milletvekilinin 12’si (3), (4) ve (6) kategorilerine dâhildir. Geriye kalan merkez ve taşra bürokrati kökenli 18 MHP milletvekilinin seçilmeden önce çalıştıkları kurumlar aşağıda Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli MHP Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹⁰⁷

MHP	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	2	--	2
Adalet Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Milli Eğitim Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	1	1
Maliye Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Orman Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	1	--	1
Tarım Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	1	--	1	1	--	3	--	--	--
Sağlık Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	4	4
Turizm Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	--	--	--
Toplam =18	7	--	1	1	--	9	4	5	9

24. dönemde MHP’nin merkez ve taşra bürokrati kökenli toplam milletvekili sayısı 18 olup yarısı merkez yarısı taşra bürokratıdır.

¹⁰⁷ **Kaynak:** TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s.3-277.

3.3.17.6. Bağımsız Milletvekillerinin Mesleki Kökeni

5 bağımsız milletvekilinin 5'i de (2b) alt grubuna dâhildir. 5 milletvekilinin 3'ü Milli Eğitim Bakanlığı, 2'si Sağlık Bakanlığı'nda çalışmıştır.

3.3.17.7. 24. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Valilerin Sayısı, Mesleki Kökenleri ve Partilere Dağılımı

24. dönem milletvekillerinden 9'u milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde vali olarak görev yapmışlardır. 9 valinin 7'si AK Parti'den, 2'si ise CHP'den milletvekili seçilmiştir. Milletvekili seçilen 9 valinin hepsi de kaymakam kökenlidir.

3.3.17.8. 24. Dönemde Milletvekili Seçilen Eski Belediye Başkanlarının Sayısı ve Partilere Dağılımı

24. dönem milletvekillerinin 25'inin milletvekili seçilmeden önce çalışma hayatlarının bir döneminde büyükşehir, il, ilçe veya belde belediye başkanı olarak görev yaptıkları anlaşılmıştır.

Eskiden belediye başkanlığı yapan 25 milletvekilinden 21'i AK Parti'den, 4'ü de CHP'den milletvekili seçilmiştir. Bu 21 AK Parti'li milletvekilin 2'si büyükşehir belediye başkanlığı, 3'ü il belediye başkanlığı, 16'sı ilçe belediye başkanlığı yapmışlardır. CHP'den ise 2 il belediye başkanı, 2 ilçe belediye başkanı milletvekili seçilmiştir.

3.3.17.9. 24. Dönemde TBMM'de Komisyonlarda Çalışan Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri

24. dönemde toplam 17 komisyonda toplam 277 milletvekili görev yapmıştır. 17 komisyonda toplamda 91 (% 32.8) bürokrat kökenli milletvekili, 186 (% 67.1) serbest meslek sahibi milletvekili görev yapmıştır.

Tablo 6. Komisyonlarda Görev Almış Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımı¹⁰⁸

24. Dönem Komisyonları	Bürokrat	Serbest Meslek	Toplam
Adalet Komisyonu	1	15	16
Anayasa Komisyonu	3	13	16
Plan Bütçe Komisyonu	6	19	25
İçişleri Komisyonu	5	11	16
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Komisyonu	10	6	16
Avrupa Birliği Uyum Komisyonu	8	7	15
Bayındırlık İmar Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	5	11	16
Çevre Komisyonu	9	7	16
Dışişleri Komisyonu	8	8	16
Dilekçe Komisyonu	2	6	8
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	6	10	16
Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu	4	12	16
KİT Komisyonu	6	15	21
Milli Savunma Komisyonu	8	8	16
Sağlık Aile Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	3	13	16
Sanayi Ticaret Enerji Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	3	13	16
Tarım Orman ve Köy İşleri Komisyonu	4	12	16
Toplam	91	186	277

Bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu komisyonlar; Milli Eğitim Komisyonu, Avrupa Birliği Komisyonu, Çevre Komisyonu olmuştur. Bunların dışında kalan 14 komisyonda ise serbest meslek sahibi milletvekillerinin sayısının yüksek olduğu görülmüştür.

24. dönemde toplamda 208 bürokrat kökenli milletvekilinin 91'inin komisyonlarda görev yaptığını görmekteyiz. Toplam 342 serbest meslek sahibi milletvekilinin 186'sının bu dönemde komisyonlarda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Komisyonlardaki

¹⁰⁸ **Kaynak:** TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 24, Cilt:1 Yasama yılı:1, 8. Birleşim 12 Temmuz 2011 Salı, s.178-186.

bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarına baktığımızda da, 24. dönemin 17 dönem içerisinde % 32.8 ile 13. sırada olduğunu görmekteyiz.

3.3.17.10. 24. Dönem Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Genel Değerlendirilmesi ve Sonuçlar

- 24. dönemde 550 milletvekilinin 208'i (% 37.8) bürokrat kökenli, 342'i ise (% 62.18) serbest meslek sahibidir.
- 327 AK Parti milletvekilinin 118'i (% 36.) bürokrat kökenli, 209'u (% 63.9) serbest meslek sahibidir.
- 135 CHP milletvekilinin 55'i (% 40.7) bürokrat kökenli, 80'i (% 59.2) serbest meslek sahibidir.
- 53 MHP milletvekilinin 30'u (% 56.6) bürokrat kökenli, 23'ü (% 43.3) serbest meslek sahibidir.
- 35 bağımsız milletvekilinin 5'i (% 14.2) bürokrat kökenli, 30'u (% 85.7) serbest meslek sahibidir.
- AK Parti'nin 118 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 56.7'dir. CHP'nin 55 bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 26.4'tür. MHP'nin bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 14.4'tür. 5 bağımsız bürokrat kökenli milletvekilinin tüm bürokrat milletvekillerine oranı % 2.4'tür. Bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralaması AK Parti, CHP, MHP ve bağımsız milletvekilleri şeklindedir.
- Bürokrasinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan (1a) üst düzey icracı merkez bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından birinci sırada 30 milletvekili ile AK Parti, 12 milletvekili ile CHP ikinci sıradadır.
- (3a) KİT üst düzey bürokrat kökenli milletvekiline sahip olma açısından 3 milletvekili ile AK Parti birinci sıradadır. MHP 1 milletvekili ile ikinci sıradadır.

- (4) Akademik kökenli bürokrat milletvekiline sahip olma açısından birinci parti 41 milletvekili AK Parti olmuştur. İkinci parti 19 milletvekili ile CHP olmuştur.
- Taşra bürokrati kökenli milletvekili sayısı ve tüm bürokrat milletvekillerine oranı açısından 28 milletvekili ile AK Parti (% 13.4), 22 milletvekili ile CHP (% 10.5), 9 milletvekili ile MHP (% 4.3), 5 bağımsız milletvekili (% 2.4) gelmektedir. Taşra bürokratları arasında İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nda çalışan milletvekillerinin sayısı dikkat çekicidir.
- 24. dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 2'dir. 2 milletvekilinin partilere göre dağılımı ise AK'den Parti 1, MHP'den 1'dir.

3.3.17.11. 24. Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasama ve Yürütmedeki Temsili Etkinliği

24. dönemde TBMM'de oluşan 17 komisyonun toplam 277 üyesinin 91'i (32.8) bürokrat kökenli milletvekillerinden oluşmuştur.

24. dönemde Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında kurulan 61. Hükümet ve Ahmet Davutoğlu Başbakanlığında kurulan 62. Hükümet dönemleri boyunca 2 başbakan ve 52 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 54'tür. Meclis dışından atanan 2 bakanın da bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır. 52 bakanın 27'si (% 51.9) serbest meslek, 25'i (% 48) ise bürokrat kökenlidir.

25 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 13 bakan (1a), 1 bakan (1b), 2 bakan (1c), 1 bakan (3a), 7 bakan (4), 1 bakan (5a). 24. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 37.8 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 48'dir.

Sonuç olarak, 24. dönemde milletvekili bazında bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillere oranı % 37.8, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 32.8 bürokrat kökenli milletvekili olan bakanların tüm bakanlara oranı % 44, bu dönemde atanan 2 başbakanın 1'i bürokrat kökenlidir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül serbest meslek kökenli ve Recep Tayyip Erdoğan serbest meslek sahibidir.

Çok partili dönem dahilinde TBMM'de 8-24. dönemlerinde gerçekleşen bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi, bakan ve başbakan oranları kendi içinde sıralamaya tutulmuştur. Bu sıralamaya göre, 24. dönemde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı 12. sırada, komisyonlardaki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 13. sırada, bürokrat kökenli bakanların oranı 15. sıradadır.

3.3.18. TBMM 8-24. Dönemlerinde (1946-2015) Seçilen Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Etkinliğinin Genel Değerlendirmesi

Çok partili dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin “yasama ve yürütmedeki etkinliklerini” ortaya çıkarmak için bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM ve Hükümetteki temsil oranları araştırılmıştır.

Çok partili dönemin başladığı 1946 milletvekili genel seçimi sonucunda oluşan 8. Dönem ile 2011 genel milletvekili seçimiyle oluşan 24. Dönem arasındaki 17 dönem çalışmamızda esas alınmıştır. Bu zaman dönemi içinde yaşanan askeri dönemlerde oluşan kurucu meclisler ve askeri dönem hükümetleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Serbest seçimler sonucu oluşan TBMM ve kurulan hükümetler çalışma kapsamında araştırılmıştır.

Çalışmada, TBMM'de ve hükümetlerde bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının yüksekliği ile doğru orantılı olarak, bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM'de yasama çalışmalarında (TBMM'de milletvekili, komisyonlarda üye) ve hükümetlerde bakan olarak daha etkili oldukları kabul edilmiştir. Ayrıca, çalışmada “bürokrat kökenli milletvekili” tarifi içinde “belirli bir dünya görüşünü sahiplenme” durumu varsayılmıştır. Uzun yıllar devlet bürokrasisi içinde çalışan bürokratların Osmanlı'da

özellikle Tanzimat'la birlikte oluşan “devlet yönetim kültürü” içinde yetiştikleri ve zamanla bu bürokrasi kültürü içinde iyice yoğruldukları ve bu kültürü benimsedikleri baştan kabullenilmiştir.

Tanzimat döneminde başlayan ve zamanla kökleşerek Cumhuriyet dönemine kadar gelen ve bilhassa tek parti döneminde devlet yönetiminde hakim olan bu “bürokrasi kültürünün temel özellikleri” arasında “devleti yaşatmak, modernleşmek, çoğunlukla devletçi, merkezîyetçi, elitist ve gerektiğinde jakobenlik” gelmektedir.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM’de yasama faaliyetlerine etkisini ortaya çıkarmak için 17 dönemde seçilen milletvekilleri arasındaki bürokrat kökenli milletvekillerinin sayıları ve TBMM’deki komisyonlarda çalışan bürokrat kökenli milletvekilleri sayıları araştırılmıştır.

Bürokrat kökenli milletvekillerinin yürütmedeki etkinlikleri ortaya koymak için de hükümetlerdeki bürokrat kökenli bakanların sayısı araştırılmıştır. Buna ek olarak 17 dönemde TBMM tarafından seçilen cumhurbaşkanlarının mesleki kökenleri de incelenmiştir.

3.3.18.1. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yasamadaki Etkinliği

3.3.18.1.1. TBMM’de Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranlarının Dönemlere Göre Sıralaması

Çok partili siyasal sisteme geçtiğimiz 1946 yılından 2015 yılına kadar toplam 17 genel milletvekili seçimi yapılmıştır ve tüm bu dönemlerde seçilen toplam milletvekili sayısı 8457’dir. 17 dönemde seçilen milletvekillerinin 3495’inin (% 41.3) bürokrat kökenli, 4962’sinin (% 58.6) ise serbest meslek sahibi olduğu yaptığımız çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. 2018 yılı verilerine göre, memur sayısının toplam nüfusa oranının % 3.8 olduğunu dikkate aldığımızda, 17 dönemin bürokrat kökenli milletvekili

ortalamasının % 41.3 oranda çıkmış olması oldukça yüksek bulunmuştur.¹⁰⁹ 17 dönemin ortalamaları tablo ve grafik olarak aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. 17 Dönemde Tüm Milletvekillerinin Mesleki Kökenleri¹¹⁰

	Bürokrat		Serbest Meslek		TOPLAM
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	
8. Dönem	308	% 61.7	191	% 38.2	499
9. Dönem	252	% 51	242	% 48.9	494
10. Dönem	278	% 51.7	259	% 48.2	537
11. Dönem	272	% 45.1	330	% 54.8	602
12. Dönem	155	% 34.5	294	% 65.5	449
13. Dönem	179	% 39.2	277	% 60.7	456
14. Dönem	174	% 38.6	276	% 61.3	450
15. Dönem	178	% 39	278	% 60.9	456
16. Dönem	191	% 41.9	264	% 58	455
17. Dönem	171	% 41.7	239	% 58.3	410
18. Dönem	141	% 31.3	309	% 68.7	450
19. Dönem	148	% 32.89	302	% 67.11	450
20. Dönem	220	% 40	330	% 60	550
21. Dönem	229	% 41.6	321	% 58.3	550
22. Dönem	184	% 33.4	366	% 66.5	550
23. Dönem	207	% 37.7	342	% 62.2	549
24. Dönem	208	% 37.8	342	% 62.18	550
TOPLAM	3495	%41.3	4962	%58.6	8457

17 dönem için bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 41.3 olarak bulunmuştur. Demokrat Parti'nin ilk iktidara geldiği 1950 seçimde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı % 51, 1954 seçiminde bürokrat kökenli milletvekilleri oranı % 51.7, 1957 seçiminde toplam bürokrat kökenli milletvekilleri oranı ise % 45.1 olmuştur. Demokrat Parti iktidarındaki üç dönemde de bürokrat kökenli milletvekilli oranının, 17 yasama

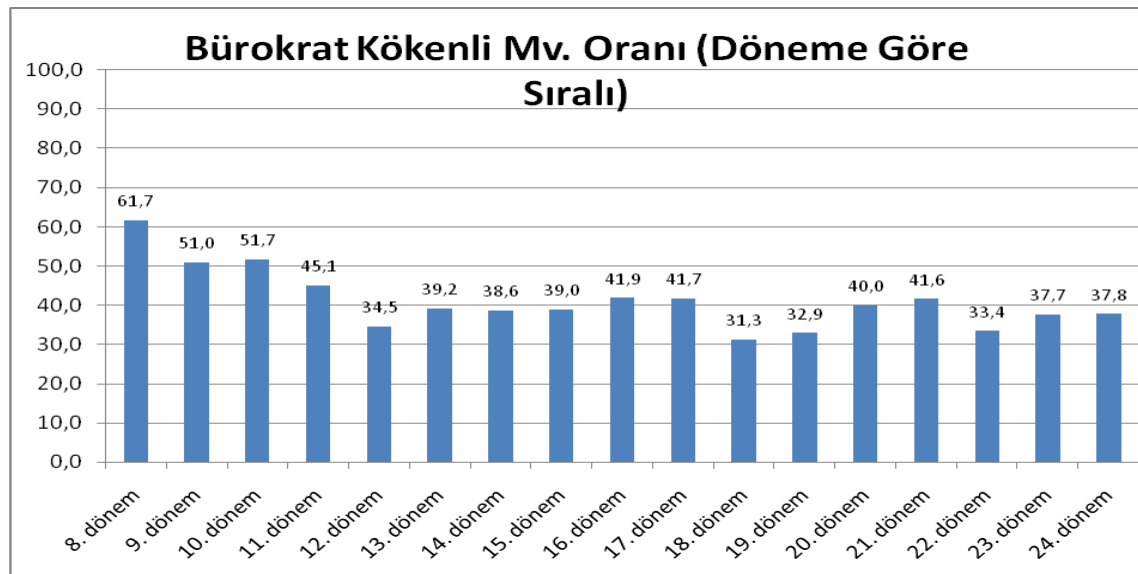
¹⁰⁹ T.C. Devlet Personel Başkanlığı web sitesinden alınan Mart 2018 kamu personelinin statülerine ve istihdam edildikleri kurum türlerine göre dağılım tablosunda verilen 3.129.304 istihdam verisi ile TÜİK'in Şubat 2018'de yayınladığı Türkiye genel nüfusu 80.810.525 verisi ile oranlandığında % 3.8 oranı bulunmuştur.

¹¹⁰ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

döneminde görev yapan bürokrat kökenli milletvekili ortalamasının (% 41.3) üzerinde olduğu görülmüştür.

1960 İhtilali sonrasında gerçekleşen 1961 seçim sonuçlarına (12. dönem) baktığımızda, bürokrat kökenli milletvekilleri oranında % 10'luk bir düşüş olmuştur. Süleyman Demirel'in iktidara geldiği geldiği seçim olan 1965 seçimlerinde (13. dönem) tekrar % 39.2'ye yükseldiği görülmüştür. Sonraki 4 yasama döneminde bürokrat kökenli milletvekilleri oranları yakın oranlarda seyrettiği görülürken 1987 seçiminde (18. dönem) 17 yasama dönemi içinde en düşük seviyeye (% 31.3) inmiştir. Bunun nedeni olarak, siyasi yasakların kalkmasıyla beraber Parti liderlerinin tekrar siyasete girmeleri ve erken seçim kararı alınmasıyla seçimlerin çok çekişmeli geçtiği düşünülmüştür.

Tablo 2. 17 Dönemde Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Oranı (Döneme Göre Sıralı) ¹¹¹

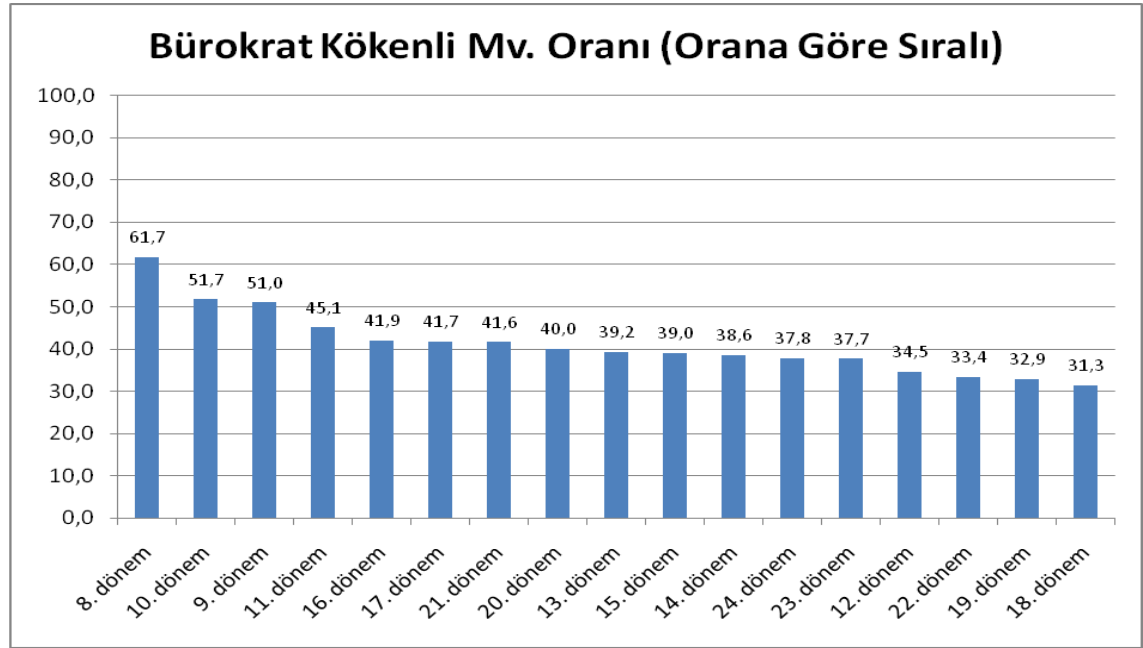
17 dönemde seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin ortalama yüzdesi (% 41.3) temel alındığında, 1946, 1950, 1954, 1957, 1977, 1983 ve 1999 seçimlerinde seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının % 41.3'ün üstünde olduğu; 1961, 1965, 1969, 1973,

¹¹¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

1987, 1991, 1995, 2002, 2007, 2011 seçimlerinde ise oranın ortalamasının altında kaldığı çalışmamızda ortaya çıkmıştır.

17 dönem içinde bürokrat kökenli milletvekillerinin en az olduğu dönem % 31.3 oranı ile 1987 genel seçimi olurken, en çok olduğu dönem ise % 61.7 oranıyla 1946 genel seçimi olmuştur.

Tablo 3. Toplam 17 Dönemde Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Oranı (Orana Göre Sıralı)¹¹²

Bürokrat kökenli milletvekillerinin en yüksek orana sahip olduğu seçim döneminden daha az olduğu seçim dönemine doğru bir sıralama yapacak olursak; % 61,7 ile 1946 seçimi, % 51,7 ile 1954 seçimi, % 51 ile 1950 seçimi, % 45,1 ile 1957 seçimi, % 41,9 ile 1977 seçimi, % 41,7 ile 1983 seçimi, % 41,6 ile 1999 seçimi, % 40 ile 1995 seçimi, % 39,2 ile 1965 seçimi, % 39 ile 1973 seçimi, % 38,6 ile 1969 seçimi, % 37,8 ile 2011 seçimi, % 37,7 ile 2007 seçimi, % 34,5 ile 1961 seçimi, % 33,4 ile 2002 seçimi, % 32,89 ile 1991 seçimi, % 31,3 ile 1987 seçimidir.

¹¹²**Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

3.3.18.1.2.17 Dönemde Seçilen Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar

17 dönem boyunca seçilen milletvekillerin özgeçmişlerine baktığımızda 3495 bürokrat kökenli milletvekilinin 2399'unun bakanlıklar ve genel müdürlüklerde (1a), (1b), (1c), (1d), (2a) ve (2b) gruplarında çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Aşağıdaki tabloda 2399 merkez ve taşra bürokrati kökenli milletvekillerinin 17 dönem boyunca hangi bakanlıklarda çalıştığı gösterilmiştir. 724 milletvekili (1a) grubunda, 208 milletvekili (1b) grubunda, 50 milletvekili (1c) grubunda, 7 milletvekili (1d) grubunda, 546 milletvekili (2a) grubunda ve 864 milletvekili (2b) grubunda çalışmışlardır.

Tablo 4. 17 Dönemde Seçilen Merkez ve Taşra Bürokrati Kökenli Milletvekillerinin Çalıştıkları Kurumlar¹¹³

8-24. Dönemler	Ia	Ib	Ic	Id	Ie	Toplam (I)	IIa	IIb	Toplam (II)
İçişleri Bakanlığı	73	14	2	--	--	89	202	18	220
Dışişleri Bakanlığı	37	5	--	--	--	42	--	4	4
Adalet Bakanlığı	18	11	2	--	--	31	80	161	241
Milli Eğitim Bakanlığı	51	21	--	1	--	73	41	279	320
Maliye Bakanlığı	69	31	--	--	--	100	10	9	19
Sağlık Bakanlığı	19	5	2	2	--	28	91	229	320
Tarım Orman Bakanlığı	57	26	9	--	--	92	41	42	83
Çevre ve Orman Bakanlığı	5	--	--	--	--	5	--	--	--
Ziraat Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	---	1
Köyişleri Bakanlığı	8	6	--	--	--	14	4	4	8
Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı	7	--	1	--	--	8	1	3	4
İktisat Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	1		1
İşletmeler Bakanlığı	2	--	--	--	--	2	--	--	--
Hazine ve Dışticaret Bakanlığı	12	1	--	--	--	13	--	--	--
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	17	10	7	--	--	34	--	--	--
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	34	--	--	--	--	34	3	3	6
Merkez Bankası	4	1	--	--	--	5	2		2
DPT	64	--	--	--	--	64	--	--	--

¹¹³ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar	78	22	24	4	--	128	7	6	13
TBMM	4	7	1	--	--	12	--	--	--
Anayasa Mah. Yargıtay Sayıştay ve Danıştay	49	6	--	--	--	55	--	1	1
Milli Savunma Bakanlığı	--	--	--	--	--	--	--	4	4
Bayındırlık Bakanlığı	45	27	--	--	--	72	37	31	68
Ulaştırma Bakanlığı	20	3	1	--	--	24	5	5	10
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	2	1	--	--	--	3	2	1	3
Diyanet İşleri Başkanlığı	10	--	--	--	--	10	11	52	63
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	22	5	1	--	--	28	4	9	13
Enerji Bakanlığı	3	4	--	--	--	7	1	1	2
Gençlik ve Spor Bakanlığı	1	--	--	--	--	1	1	--	1
Kültür Turizm Bakanlığı	10	1	--	--	--	11	1	2	3
Toplam =2399	724	208	50	7	--	989	546	864	1410

989 (1) grubuna dahil bürokrat kökenli milletvekillerinin sayıları itibarıyla çok çalıştıkları kurumlardan aza göre dağılımı aşağıdadır:

128 milletvekili Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar, 100 milletvekili Maliye Bakanlığı'nda, 92 milletvekili Tarım Orman Bakanlığı'nda, 89 milletvekili İçişleri Bakanlığı'nda, 73 milletvekili Milli Eğitim Bakanlığı'nda, 72 milletvekili Bayındırlık Bakanlığı'nda, 64 milletvekili DPT'de, 55 milletvekili Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay'da, 42 milletvekili Dışişleri Bakanlığı'nda, 34 milletvekili Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda, 34 milletvekili Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda, 31 milletvekili Adalet Bakanlığı'nda, 28 milletvekili Sağlık Bakanlığı'nda, 28 milletvekili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda, 24 milletvekili Ulaştırma Bakanlığı'nda, 14 milletvekili Köy İşleri Bakanlığı'nda, 13 milletvekili Hazine ve Dış Ticaret Bakanlığı'nda, 12 milletvekili TBMM, 10 milletvekili Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, 11 milletvekili Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda, 8 milletvekili Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı'nda, 7 milletvekili Enerji Bakanlığı'nda, 5 milletvekili Çevre ve Orman Bakanlığı'nda, 5 milletvekili Merkez Bankası'nda, 3 milletvekili Gümrük ve Tekel Bakanlığı, 3 milletvekili İktisat Bakanlığı'nda, 2 milletvekili İşletmeler Bakanlığı'nda, 1 milletvekili Ziraat Bakanlığı'nda, 1 milletvekili Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda, çalışmışlardır.

1410 (2) grubuna dahil milletvekilinin çalıştıkları kurumlara dağılımı aşağıdadır:

320 milletvekili Sağlık Bakanlığı'nda, 320 milletvekili Milli Eğitim Bakanlığı'nda, 241 milletvekili Adalet Bakanlığı'nda, 220 milletvekili İçişleri Bakanlığı'nda, 83 milletvekili Tarım Orman Bakanlığı'nda, 68 milletvekili Bayındırlık Bakanlığı'nda, 63 milletvekili Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, 19 milletvekili Maliye Bakanlığı'nda, 13 milletvekili Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar, 13 milletvekili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda, 10 milletvekili Ulaştırma Bakanlığı'nda, 8 milletvekili Köyişleri Bakanlığı'nda, 6 milletvekili Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda, 4 milletvekili Dışişleri Bakanlığı'nda, 4 milletvekili Milli Savunma Bakanlığı'nda, 4 milletvekili Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı'nda, 3 milletvekili Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nda, 3 milletvekili Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda, 2 milletvekili Merkez Bankası'nda, 2 milletvekili Enerji Bakanlığı'nda, 1 milletvekili Ziraat Bakanlığı'nda, 1 milletvekili İktisat Bakanlığı'nda, 1 milletvekili Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay'da, 1 milletvekili Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda çalışmıştır.

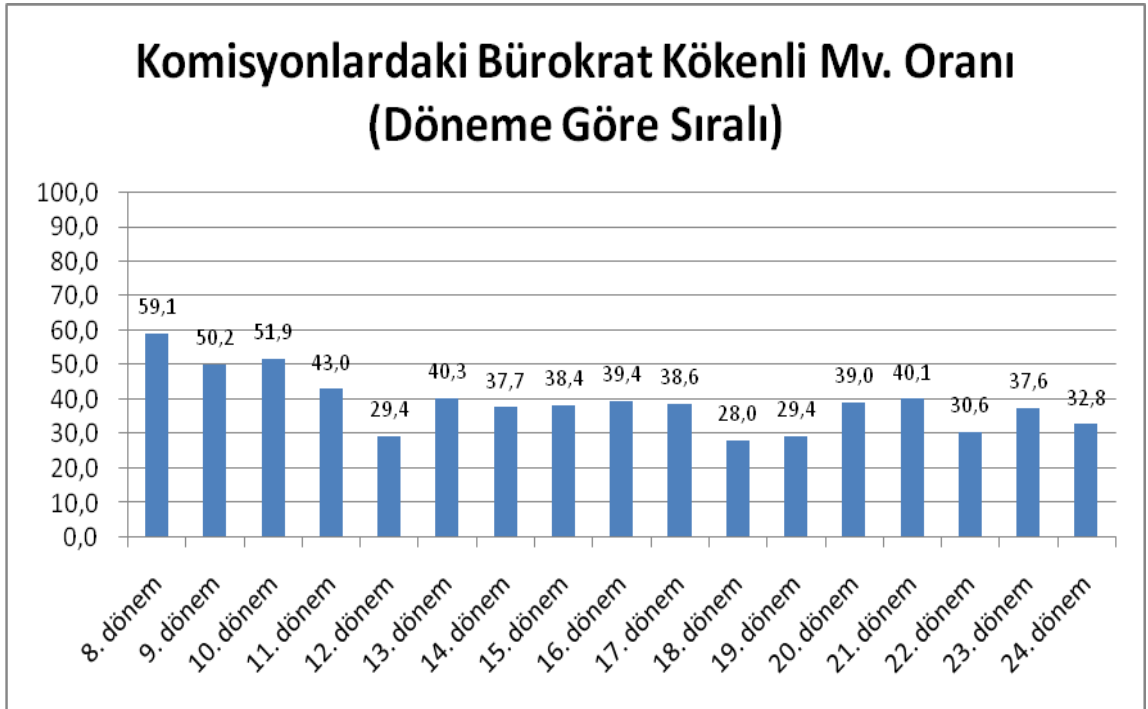
17 dönemin sonuçlarını değerlendirildiğinde, 3495 bürokrat kökenli milletvekilinin 724'ünün (1a) alt grubunda görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Toplam 989 merkez bürokrat kökenli milletvekilleri içinde (% 73.2) yüksek bir sayıdır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve DPT'den daha yüksek sayıda (1a) alt grubuna dahil bürokratin milletvekili seçildiği görülmüştür.

Teze başlarken bürokrat kökenli milletvekillerinin içinde hizmet bakanlıklarından daha çok milletvekili seçileceği düşünülmüştü. Çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, taşra bürokratlarının (2) toplam sayısının 1410 oluşuyla tespit hakkı çıkıldığı görülmüştür. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlıklarında görev yapmış bürokratların milletvekili seçildiği görülmüştür.

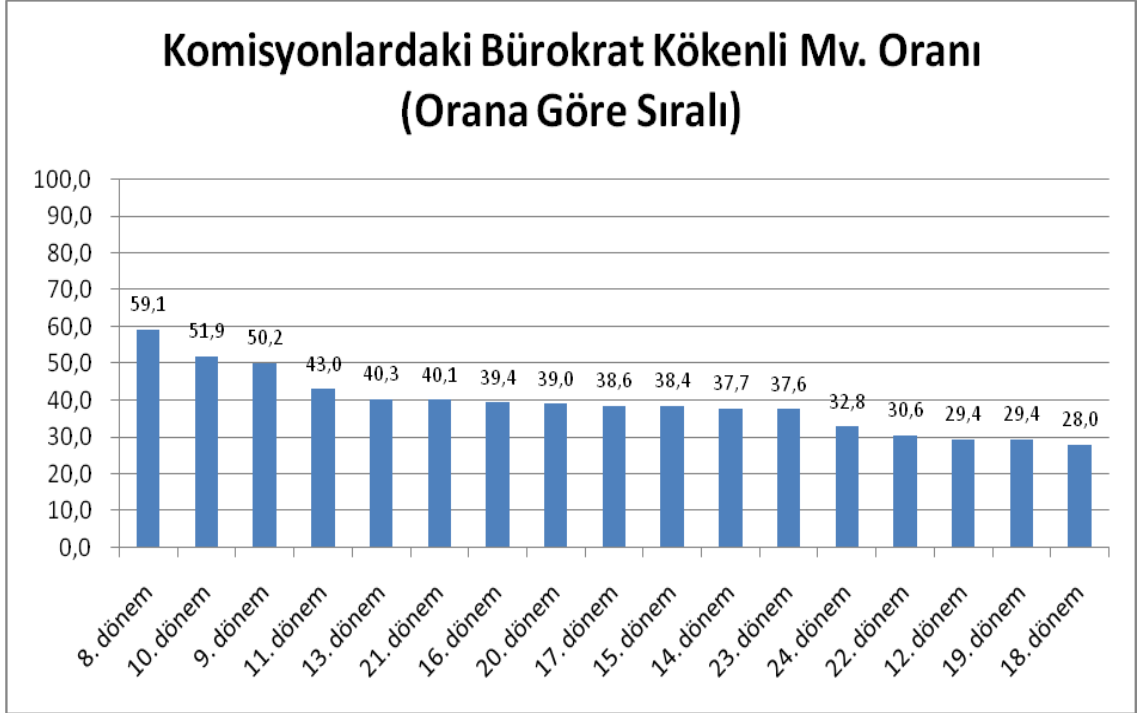
3.3.18.1.3. TBMM’de Komisyonlarda Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranlarının Dönemlere Göre Sıralaması

Çalışmamız kapsamındaki 17 dönemde TBMM içinde 303 komisyon kurulmuş ve bu komisyonlarda toplam 6827 üye çalışmıştır. 6827 komisyon üyesinin 2722’si (% 39.8) bürokrat kökenli milletvekili, 4105’i ise (% 60.1) serbest meslek sahibidir. 17 dönemde komisyonlarda çalışan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranları (dönemlere ve oranlara göre sıralaması) aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 5. Toplam 17 Dönemde Komisyonlarda Görev Alan Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranları (Dönemlere Göre Sıralı)

Tablo 6. Toplam 17 Dönemde Komisyonlarda Görev Alan Bürokrat Kökenli Milletvekili Oranları (Orana Göre Sıralı) ¹¹⁴

¹¹⁴ Tablo 5 ve Tablo 6 oluşturulurken kullanılan kaynaklar birlikte verilmiştir. Kaynak: TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem VIII. Cilt:1, İkinci Birleşim 12.VIII.1946 Pazartesi, s.19-23; TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem IX. Cilt:1, Üçüncü Birleşim 29.V.1950 Pazartesi, s.34-50; TBMM. Zabıt Ceridesi Devre:X Cilt:1, Üçüncü İnikat, 24.V.1954 Pazartesi, s.38-46; TBMM. Zabıt Ceridesi Devre:XI Cilt:1, Beşinci İnikat, 22.XI.1957 Cuma, s.29-38; Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1 Cilt:1, Onuncu Birleşim, 15.11.1961 Çarşamba, s.79-86; Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1 Cilt:1, Ondördüncü Birleşim, 29.11.1961 Çarşamba, s.130; Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2 Cilt:1 Toplantı:1 12. Birleşim, 19.11.1965 Cuma, s.346-358; Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:3 Cilt:1 Toplantı:1 7. Birleşim, 19.11.1969 Çarşamba, s. 190-203; Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 25. Birleşim 27.12.1973 Perşembe s.103-109; Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 39. Birleşim 12.2.1974 Salı s.570-571; Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem:5 Cilt:1 Toplantı:1 78. Birleşim 15.12.1977 Perşembe s.469-476; TBMM Tutanak Dergisi Cilt:1 Yasama Yılı:1 8. Birleşim, 14.12.1983 Çarşamba, s.42-48; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 20.1.1988 Çarşamba, 493-505. TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 3. Birleşim 25.12.1987 Cuma s.74-75; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 19, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.12.1991 Çarşamba, s.262-273; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 31. Birleşim 2.4.1996 Salı, s.632-645; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 29. Birleşim, 27.3.1996 Çarşamba s.526-529; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 24. Birleşim, 14.3.1996 Perşembe s. 246-249; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.6.1999 Cuma, s.186-188; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 13. Birleşim 9.6.1999 Çarşamba, s.266-267; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 15. Birleşim 15.6.1999 Salı, s.313-326; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 22, Cilt:1 Yasama yılı:1, 6. Birleşim 3.12.2002 Salı, s.157-171; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 23, Cilt:1 Yasama yılı:1, 10. Birleşim 4 Eylül 2007 Salı, s.192-212; TBMM. Tutanak Dergisi Dönem 24, Cilt:1 Yasama yılı:1, 8. Birleşim 12 Temmuz 2011 Salı, s.178-186.

Tablo 5 ve Tablo 6 birlikte değerlendirildiğinde, komisyonlarda görev alan bürokrat kökenli milletvekillerinin Demokrat Parti iktidarında daha yüksek oranlarda olduğu görülürken 1960 ihtilali sonrasında gerçekleşen 1961 seçiminde (12. dönem) % 29.4'e düştüğü görülmüştür.

Süleyman Demirel'in iktidara geldiği geldiği seçim olan 1965 seçimlerinde (13. dönem) tekrar % 40.3'e yükseldiği görülmüştür. Sonraki 4 yasama döneminde bürokrat kökenli milletvekilleri oranları yakın oranlarda seyrettiği görülürken 1987 seçiminde (18. dönem) 17 yasama dönemi içinde en düşük seviyeye (% 28) inmiştir.

3.3.18.2. Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Yürütmedeki Etkinliği

3.3.18.2.1. 17 Dönemde Kurulan Hükümetlerde Görev Yapan Bakanların Mesleki Kökenleri

Tezimizin zaman aralığında görev yapan 15. Hükümetle 62. Hükümet arasındaki askeri dönem hükümetleri haricindeki tüm hükümete atanan bütün bakanların mesleki kökenleri incelenmiştir. İhtilal hükümetleri olan 24, 25, 33, 34, 35, 36 ve 44. Hükümetlerdeki bakanlar değerlendirmeye alınmamıştır.

17 dönem boyunca serbest seçimler sonucunda oluşan TBMM'de kurulan 41 Hükümette başbakanlarla beraber toplam 1222 hükümet üyesi görev yapmıştır. 41 Başbakan hariç tutulduğunda toplam 1181 bakan görev yapmıştır.

Tablo 7. 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Alan Bakanların Mesleki Kökenleri ¹¹⁵

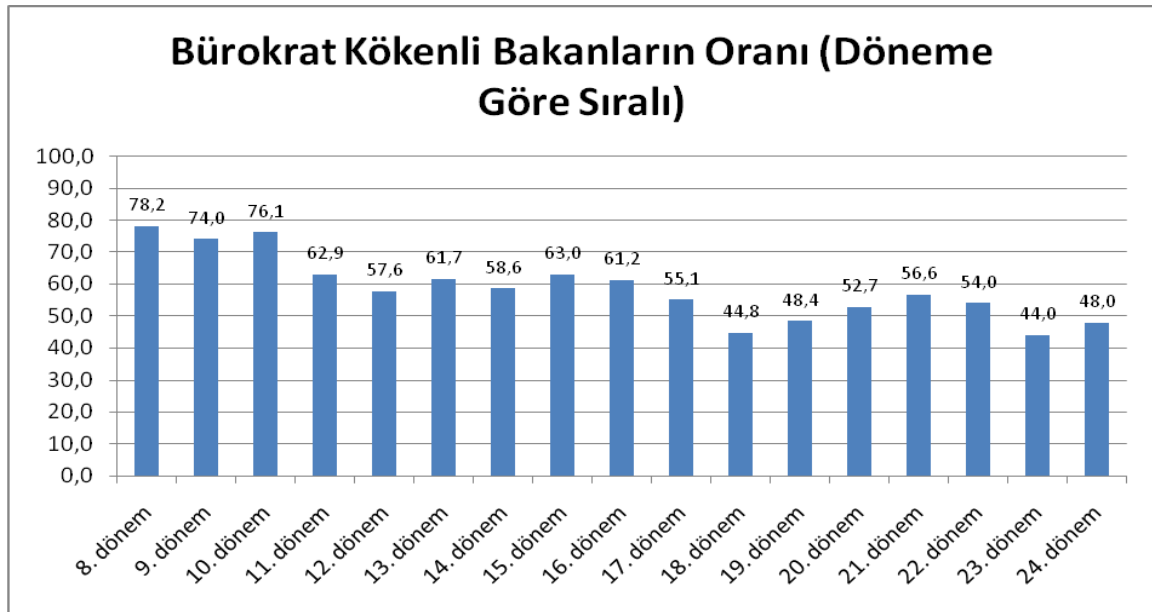
	Bürokrat		Serbest Meslek		TOPLAM
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
8. Dönem	54	% 78.2	15	% 21.7	69
9. Dönem	37	% 74	13	% 26	50
10. Dönem	32	% 76.1	10	% 23.8	42
11. Dönem	17	% 62.9	10	% 37	27

¹¹⁵ **Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, Erişim Tarihi: 01.01.2018. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx,

12. Dönem	60	% 57.6	44	% 42.3	104
13. Dönem	21	% 61.7	13	% 38.2	34
14. Dönem	27	% 58.6	19	% 41.3	46
15. Dönem	53	% 63	31	% 37	84
16. Dönem	76	% 61.2	48	% 38.7	124
17. Dönem	16	% 55.1	13	% 44.8	29
18. Dönem	47	% 45.1	57	% 54.8	104
19. Dönem	76	% 48.4	81	% 51.5	157
20. Dönem	69	% 52.7	62	% 47.3	131
21. Dönem	30	% 56.6	23	% 43.3	53
22. Dönem	27	% 54	23	% 46	50
23. Dönem	11	% 44	14	% 56	25
24. Dönem	25	% 48	27	% 51.9	52
TOPLAM	678	% 57.4	503	% 42.5	1181

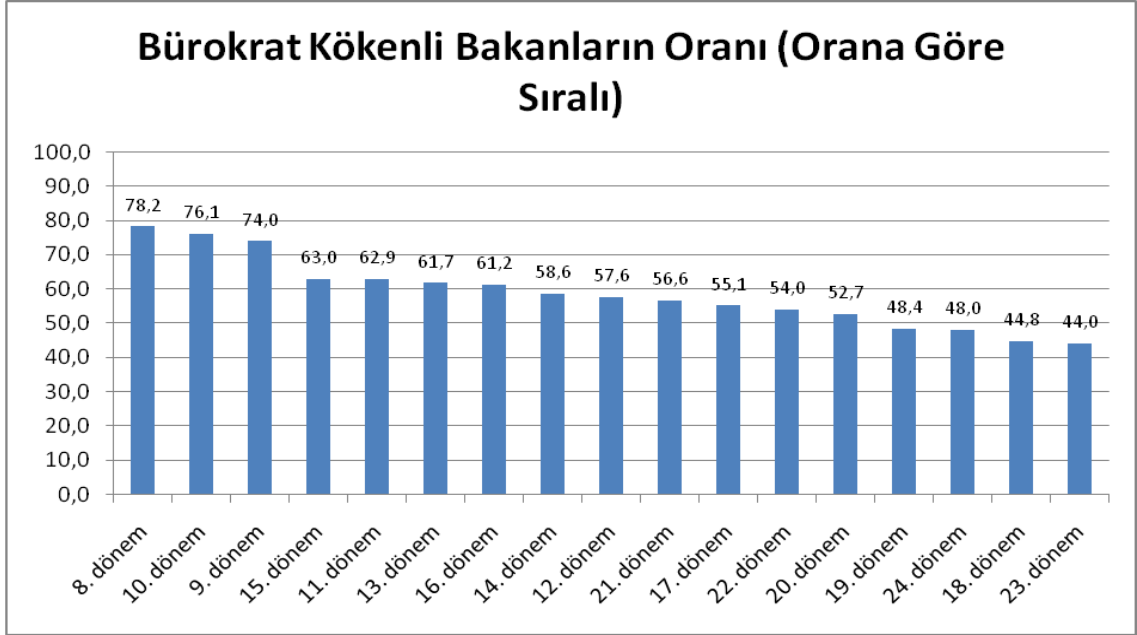
Çalışmamız kapsamındaki 17 dönemde kurulan 41 hükümette görev yapan 1181 bakanın mesleki kökenlerine baktığımızda 678 bakanın bürokrat kökenli (% 57.4), 503 bakanın serbest meslek sahibi (% 42.5) olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 8. 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Almış Bürokrat Kökenli Bakanların Oranı (Döneme Göre Sıralı)¹¹⁶

¹¹⁶ **Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, Erişim Tarihi: 01.01.2018. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx,

Tablo 9. 17 Dönemde Hükümetlerde Görev Almış Bürokrat Kökenli Bakanların Oranı (Orana Göre Sıralı) ¹¹⁷

Tablo 8 ve Tablo 9 birlikte değerlendirildiğinde, Demokrat Parti döneminde Bakanlar Kurulu'nda bürokrat kökenli bakan oranlarının çok yüksek olduğu düşünülmektedir. 17. dönemden sonra Bakanlar Kurulu'nda görev yapan bürokrat kökenli milletvekilleri oranında bir düşüş gözlenmekle birlikte bu oranın % 44'ün altına düşmediği görülmüştür.

3.3.18.2.2. 17 Dönemde Bürokrat Kökenli Milletvekili ve Bürokrat Kökenli Bakanların Ortalamasının Karşılaştırılması

17 dönemde toplam 8457 milletvekili seçilmiştir. Bu 17 dönemde seçilen milletvekillerinin 3495'inin (% 41.3) bürokrat kökenli, 4962'sinin (% 58.6) ise serbest meslek sahibi olduğu yaptığımız çalışmamızdan anlaşılmıştır. Bürokrat kökenli milletvekillerin tüm 17 dönem için ortalaması % 41.3'dür.

¹¹⁷ **Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, Erişim Tarihi: 01.01.2018. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx,

17 dönemde toplam 1181 bakan ataması yapılmış olup, 678 bakan (% 57.4) bürokrat kökenlidir. Bürokrat kökenli milletvekillerin 17 dönem için ortalaması ise % 41.3'dür. Aradaki fark % 16.1'dir. Bu demektir ki, 17 dönem boyunca atanan bakanlar arasında bürokrat kökenli bakanların serbest meslek sahibi bakanlara oranı bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm milletvekillerine oranından ortalama % 16.1 fazla olmuştur. Bürokrat kökenli milletvekilleri daha çok bakan atanmışlardır.

- Her dönem için bürokrat kökenli milletvekilli ve bakan oranları karşılaştırıldığında;
8. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 61.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 78.2 dir.
9. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 51 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 74'tür.
10. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 51.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 76.1'dir.
11. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 45.1 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 62.9'dur.
12. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 34.5 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 57.6'dır.
13. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 39.2 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 61.7'dir.
14. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 38.6 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 58.6'dır.

15. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 39 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 63'tür.

16. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 41.9 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 61.2'dir.

17. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 41.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 55.1'dir.

18. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 31.3 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 45.1'dir.

19. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 32.89 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 48.4'tür.

20. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 40 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 52.7'dir.

21. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 41.6 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 56.6'dır.

22. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 33.4 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 54'tür.

23. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 37.7 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 44'tür.

24. dönemde bürokrat kökenli milletvekili/tüm milletvekilleri oranı % 37.8 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat kökenli bakan/tüm bakanlar oranı % 48'dir.

3.3.18.2.3. 17 Dönemde Seçilen Bürokrat Kökenli Milletvekilleri ve Bürokrat Kökenli Bakanların Alt Bürokratik Gruplara Dağılımının Karşılaştırılması

17 dönemde seçilen bürokrat kökenli milletvekilleri ve bürokrat kökenli milletvekillerinin alt bürokratik gruplara dağılımı Tablo 10 ve Tablo 11'de karşılaştırılmıştır.

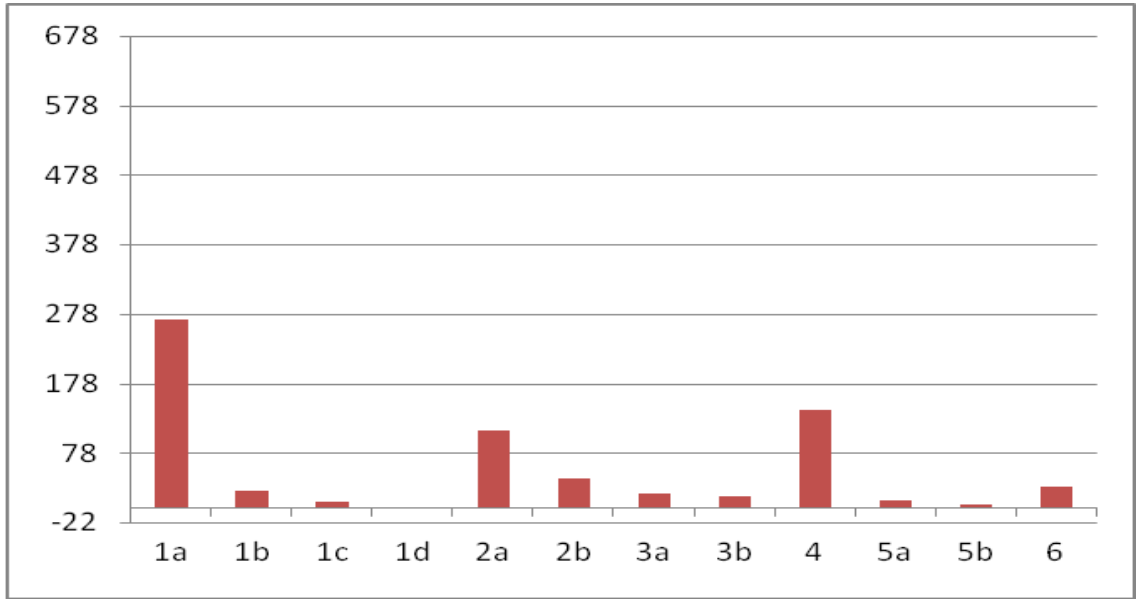
Tablo 10. 17 Dönemde Seçilen Tüm Bürokrat Kökenli Milletvekillerinin Bürokratik Alt Gruplara Dağılımı ¹¹⁸

1	989	% 28.2
1a	724	% 20.7
1b	208	% 5.9
1c	50	% 14.3
1d	7	% 0.2
1e	---	---
2	1410	% 40.3
2a	546	% 15.6
2b	864	% 24.7
3	197	% 5.6
3a	96	% 2.7
3b	101	% 2.8
4	487	% 13.9
5	66	% 1.8
5a	55	% 1.5
5b	11	% 0.3
6	346	% 9.8
TOPLAM	3495	% 100

¹¹⁸ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277.

17 dönemde seçilen toplam 3495 bürokrat kökenli milletvekilinin 6 kategoriye ve alt gruplara dağılımına baktığımızda, taşra bürokratlarının (2) kategorisinin (% 40.3) en yüksek oranla TBMM’de temsil edildikleri görülmüştür. Merkez bürokrat (1) kategorisinin % 28.2 oranıyla Meclis’te ikinci sırada temsil edildiği anlaşılmıştır. Akademik kökenli bürokratlar (4) % 13.9 oranıyla temsil edilirken, asker kökenli bürokratlar (6) ise % 9.8 oranında temsil edilmişlerdir.

Tablo 11. 17 Dönemde Seçilen Toplam Bürokrat Kökenli Bakanların Bürokratik Alt Gruplara Dağılımı ¹¹⁹

Bakan olarak atanan 678 bürokrat kökenli milletvekilinin bürokratik alt gruplarına bakarsak; 270 bakan (1a), 24 bakan (1b), 9 bakan (1c), 1 bakan (1d), 111 bakan (2a), 42 bakan (2b), 20 bakan (3a), 16 bakan (3b), 140 bakan (4), 10 bakan (5a), 5 bakan (5b), 30 bakan (6) alt grubuna dahildir.

Toplam 17 dönemde seçilen 678 bürokrat kökenli bakanların 6 kategoriye ve alt gruplara dağılımına baktığımızda, ilk sırayı 304 bürokrat kökenli bakan ile (1) merkez bürokratlarının aldığı görülmüştür. 153 taşra bürokrat (2) kökenli bakan ikinci sırayı

¹¹⁹**Kaynak:** Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, Erişim Tarihi: 01.01.2018. https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx

alırken, 140 akademik kökenli bakanın (4) üçüncü sırada Bakanlar Kurulu'nda görev yaptığı anlaşılmıştır.

678 bürokrat kökenli bakanın 270'nin (1a) alt grubuna dahil olması önemli bulunmuştur. 17 dönemde atanan tüm bakanların % 22.8'i (1a) alt grubuna yani merkez karar verici bürokrat grubuna dahildir.

3.3.18.2.4. 17 Dönemde Atanan Başbakanların Mesleki Kökenleri

1946-2015 yılları arasında kurulan hükümetlerin başbakan ve bakanlarının değerlendirmesine, 1960 İhtilali sonrasında kurulan 24. ve 25. Hükümetler, 12 Mart darbesinden sonraki dönemde kurulan 33, 34, 35 ve 36. Hükümetler ile 12 Eylül 1980 İhtilali sonrasında kurulan 44. Hükümet değerlendirilmeye dâhil edilmemiştir. 1946'dan 2015'e kadar kurulan 48 hükümetin 7'si değerlendirilmeye alınmamış, seçimle işbaşına gelen 41 hükümet değerlendirilmeye alınmıştır. Kurulan 41 Hükümette 41 başbakan ve 1179 bakan ataması yapılmıştır. Aynı kişi birkaç defa başbakan olarak atandığı için aslında 17 siyasetçi toplamda 41 kere başbakanlık makamına atanmıştır.

Atanan Başbakanların görev süreleri ve mesleki kökenleri;

Mehmet Recep Peker 1 yıl 1 ay, asker bürokrat

Hasan Saka (2 defa) 1 yıl 4 ay, akademik kökenli bürokrat

Şemsettin Günaltay, 1 yıl 4 ay, akademik kökenli bürokrat

Adnan Menderes (5 kere) 10 yıl, serbest meslek

İsmet İnönü (3 kere) 3 yıl 3 ay, asker kökenli bürokrat

Suat Hayri Ürgüplü 8 ay, serbest meslek

Süleyman Demirel (7 kere) 10 yıl 5 ay, 7 yıl Cumhurbaşkanlığı, bürokrat

Bülent Ecevit (5 kere) 6 yıl 7 ay, serbest meslek

Sadi Irmak 4 ay, akademik kökenli bürokrat

Turgut Özal (2 kere) 5 yıl 10 ay, 3 yıl 5 ay ise Cumhurbaşkanlığı, bürokrat

Yıldırım Akbulut, 1 yıl 7 ay, serbest meslek

Mesut Yılmaz (3 kere) 2 yıl 3 ay, serbest meslek

Tansu Çiller (3 kere) 2 yıl 6 ay, akademik kökenli bürokrat

Necmettin Erbakan 1 yıl, akademik kökenli bürokrat

Abdullah Gül 1.5 ay, serbest meslek

Recep Tayyip Erdoğan (3 kere) 11 yıl 5 ay Başbakanlık yapmış, 2014 yılından beri Cumhurbaşkanı olarak görevini sürdürmektedir. Serbest meslek.

Ahmet Davutoğlu (1 kere) 1 yıl, akademik kökenli bürokrattır.¹²⁰

1946-2015 yılları arasında 41 Başbakan görev yapmıştır. 41 Başbakan'ın 22'sinin bürokrat, 19'unun ise serbest meslek sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. 1946'dan 2015'e kadar Başbakanların görev sürelerini değerlendirdiğimizde 28 yıl 1 ay bürokrat kökenli Başbakan, yaklaşık 34 yıl serbest meslek sahibi Başbakan'ın görev yaptığı anlaşılmıştır. Söz konusu yıllar arasında seçimle gelmiş asker kökenli başbakan yoktur.

3.3.18.2.5. 17 Dönemde Seçilen Cumhurbaşkanlarının Mesleki Kökenleri

1946'dan 2015 yılına kadar 11 Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunlardan 5'i asker kökenli bürokrat, 3'ü serbest meslek mensubu ve 3'ü de sivil bürokrat kökenlidirler.

Seçilen Cumhurbaşkanlarının görev süreleri ve mesleki kökenleri;

İsmet İnönü 1938-1950 Asker kökenli bürokrat

Celal Bayar 1950-1960 Serbest meslek

Cemal Gürsel 1960-1966 Asker kökenli bürokrat

¹²⁰ Tezin sınırı 62. Hükümetin sonuna kadardır.

Cevdet Sunay 1966-1973 Asker kökenli bürokrat

Fahri Korutürk 1973-1980 Asker kökenli bürokrat

Kenan Evren 1982-1989 Asker kökenli bürokrat

Turgut Özal 1989-1993 Bürokrat

Süleyman Demirel 1993-2000 Bürokrat

Ahmet Necdet Sezer 2000-2007 Bürokrat

Abdullah Gül 2007-2014 Serbest Meslek

Recep Tayyip Erdoğan 2014- günümüze Serbest meslek

Sonuç olarak 1946'dan 2015 yılına kadar görev yapan cumhurbaşkanlarının 8'i bürokrat kökenli, 3'ü ise serbest meslek mensubudur. Recep Tayyip Erdoğan halk tarafından seçilmiştir.

3.3.18.3. Tabloların Siyasi Değerlendirmeleri

Her dönemde kurulan hükümetlerde görev yapan bürokrat kökenli bakanların oranı o dönemde TBMM ve iktidar partisindeki bürokrat kökenli milletvekillerinin oranından daha yüksekte gerçekleşmiştir. Bu durum tüm 17 dönem boyunca tüm partiler iktidarlarında aynen gerçekleşmiştir.

Tablo 12. Bürokrat Kökenli Milletvekili ve Bakan Oranlarının Dönemlere Göre Karşılaştırılması ¹²¹

	Bürokrat Milletvekili Oranı	Bürokrat Bakan Oranı
8. Dönem	% 61.7	% 78.2
9. Dönem	% 51	% 74
10. Dönem	% 51.7	% 76.1
11. Dönem	% 45.1	% 62.9
12. Dönem	% 34.5	% 57.6
13. Dönem	% 39.2	% 61.7
14. Dönem	% 38.6	% 58.6
15. Dönem	% 39	% 63
16. Dönem	% 41.9	% 61.2
17. Dönem	% 41.7	% 55.1
18. Dönem	% 31.3	% 45.1
19. Dönem	% 32.8	% 48.4
20. Dönem	% 40	% 52.7
21. Dönem	% 41.6	% 56.6
22. Dönem	% 33.4	% 54
23. Dönem	% 37.7	% 44
24. Dönem	% 37.8	% 48

Tüm dönemlerde bürokrat kökenli milletvekili ve bakan oranlarını karşılaştırdığımızda bakanların 17 dönem ortalamasının % 57.4, milletvekili oranının ise % 41.3 olduğunu ve bürokrat kökenli bakanların ortalama olarak % 16.1 oranında daha yüksek sayıda görev aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

¹²¹ **Kaynak:** TBMM. Albümü Nisan 2010, 1. Cilt 1920-1950, s. 447-509; TBMM. Albümü Nisan 2010, 2. Cilt 1950-1980, s. 541-1085, TBMM. Albümü Nisan 2010, 3. Cilt 1983-2010, s. 1119-1233 ve TBMM. 24. Dönem Albümü Ocak 2012, s. 3-277; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, Erişim Tarihi: 01.01.2018.

• **Bürokrasisinin en üst karar ve uygulama mevkilerinde görev yapan toplam 724 (1a) alt bürokratik grubuna dahil milletvekillerinin oranının dönemlere göre sıralaması;**

1. 18. dönemde 141 bürokrat kökenli milletvekilinin 49'u (1a) % 34.7
2. 20. dönemde 220 bürokrat kökenli milletvekilinin 69'u (1a) % 31.3
3. 19. dönemde 148 bürokrat kökenli milletvekilinin 46'sı (1a) % 31
4. 17. dönemde 171 bürokrat kökenli milletvekilinin 51'i (1a) % 29.8
5. 23. dönemde 207 bürokrat kökenli milletvekilinin 61'i (1a) % 29.4
6. 21. dönemde 229 bürokrat kökenli milletvekilinin 58'i (1a) % 25.3
7. 22. dönemde 184 bürokrat kökenli milletvekilinin 44'ü (1a) % 23.9
8. 24. dönemde 208 bürokrat kökenli milletvekilinin 49'u (1a) % 23.5
9. 16. dönemde 191 bürokrat kökenli milletvekilinin 42'si (1a) % 21.9
10. 15. dönemde 178 bürokrat kökenli milletvekilinin 36'sı (1a) % 20.2
11. 9. dönemde 252 bürokrat kökenli milletvekilinin 40'ı (1a) % 15.8
12. 10. dönemde 278 bürokrat kökenli milletvekilinin 40'ı (1a) % 14.3
13. 8. dönemde 308 bürokrat kökenli milletvekilinin 44'ü (1a) % 14.2
14. 11. dönemde 272 bürokrat kökenli milletvekilinin 38'i (1a) % 13.9
15. 14. dönemde 174 bürokrat kökenli milletvekilinin 23'ü (1a) % 13.2
16. 13. dönemde 179 bürokrat kökenli milletvekilinin 22'si (1a) % 12.2
17. 12. dönemde 155 bürokrat kökenli milletvekilinin 12'si (1a) % 7.7'dir.

• **Hükümetlerde görev yapan toplam 270 (1a) bürokratik alt grubuna dahil bakanların oran sıralaması;**

1. 18. dönemde 47 bürokrat kökenli bakan atanmış 30 bakan (1a) % 63.8
2. 17. dönemde 16 bürokrat kökenli bakan atanmış 9 bakan (1a) % 56.2
3. 24. dönemde 25 bürokrat kökenli bakan atanmış 13 bakan (1a) % 52
4. 10. dönemde 32 bürokrat kökenli bakan atanmış 15 bakan (1a) % 46.8
5. 8. dönemde 54 bürokrat kökenli bakan atanmış 25 bakan (1a) % 46.2
6. 23. dönemde 11 bürokrat kökenli bakan atanmış 5 bakan (1a) % 45.4
7. 20. dönemde 68 bürokrat kökenli bakan atanmış 29 bakan (1a) % 42.6
8. 22. dönemde 27 bürokrat kökenli bakan atanmış 11 bakan (1a) % 40.7
9. 19. dönemde 76 bürokrat kökenli bakan atanmış 28 bakan (1a) % 36.8
10. 15. dönemde 53 bürokrat kökenli bakan atanmış 19 bakan (1a) % 35.8
11. 11. dönemde 17 bürokrat kökenli bakan atanmış 6 bakan (1a) % 35.2
12. 9. dönemde 37 bürokrat kökenli bakan atanmış 13 bakan (1a) % 35.1
13. 21. dönemde 30 bürokrat kökenli bakan atanmış 11 bakan (1a) % 34.3
14. 16. dönemde 76 bürokrat kökenli bakan atanmış 26 bakan (1a) % 34.2
15. 12. dönemde 60 bürokrat kökenli bakan atanmış 19 bakan (1a) % 31.6
16. 13. dönemde 21 bürokrat kökenli bakan atanmış 5 bakan (1a) % 23.8
17. 14. dönemde 27 bürokrat kökenli bakan atanmış 6 bakan (1a) % 22.2

• **Seçim bölgelerinde halka daha yakın olan (2) kategorisine dahil olan toplam 1410 bürokrat kökenli milletvekillerinin dönemlere göre sıralaması;**

10. dönemde (2) kategorisinde 146 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 1. sıradadır.

11. dönemde (2) kategorisinde 144 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 2. sıradadır.

8. dönemde (2) kategorisinde 121 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 3. sıradadır.

9. dönemde (2) kategorisinde 118 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 4. sıradadır.

16. dönemde (2) kategorisinde 87 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 5. sıradadır.

14. dönemde (2) kategorisinde 85 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 6. sıradadır.

12. dönemde (2) kategorisinde 84 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 7. sıradadır.

20. dönemde (2) kategorisinde 83 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 8. sıradadır.

21. dönemde (2) kategorisinde 81 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 9. sıradadır.

13. dönemde (2) kategorisinde 78 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 10. sıradadır.

15. dönemde (2) kategorisinde 77 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 11. sıradadır.

24. dönemde (2) kategorisinde 64 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 12. sıradadır.

22. dönemde (2) kategorisinde 53 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 13. sıradadır.

19. dönemde (2) kategorisinde 52 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 14. sıradadır.

17. dönemde (2) kategorisinde 50 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 15. sıradadır.

23. dönemde (2) kategorisinde 49 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 16. sıradadır.

18. dönemde (2) kategorisinde 38 milletvekili seçilmiştir. 17 dönem sıralamasında 17. sıradadır.

• **Seçimlerin çekişmeli geçtiği seçim dönemlerinde serbest meslek kökenli milletvekillerinin oranının ortalamadan daha yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Serbest meslek kökenli milletvekillerinin dönemlere göre sıralaması;**

18. dönemde 309 serbest meslek kökenli milletvekili % 68.7

19. dönemde 302 serbest meslek kökenli milletvekili % 67.11

22. dönemde 366 serbest meslek kökenli milletvekili % 66.5

12. dönemde 294 serbest meslek kökenli milletvekili % 65.5

23. dönemde 342 serbest meslek kökenli milletvekili % 62.2

24. dönemde 342 serbest meslek kökenli milletvekili % 62.18

14. dönemde 276 serbest meslek kökenli milletvekili % 61.3

15. dönemde 278 serbest meslek kökenli milletvekili % 60.9

13. dönemde 277 serbest meslek kökenli milletvekili % 60.7

20. dönemde 330 serbest meslek kökenli milletvekili % 60

17. dönemde 239 serbest meslek kökenli milletvekili % 58.3
21. dönemde 321 serbest meslek kökenli milletvekili % 58.3
16. dönemde 264 serbest meslek kökenli milletvekili % 58
11. dönemde 330 serbest meslek kökenli milletvekili % 54.8
9. dönemde 242 serbest meslek kökenli milletvekili % 48.9
10. dönemde 259 serbest meslek kökenli milletvekili % 48.2
8. dönemde 191 serbest meslek kökenli milletvekili % 38.2'dir.

- **Tüm dönemlerde bakanlıklar ve bakanlıkların genel müdürlüklerinde çalıştıkları ortaya çıkan 2399 bürokrat kökenli milletvekillerinin seçilmeden önce çalıştıkları bakanlıklar itibariyle sıralaması;**

Milli Eğitim Bakanlığı 393 milletvekili

Sağlık Bakanlığı 348 milletvekili

İçişleri Bakanlığı 309 milletvekili

Adalet Bakanlığı 272 milletvekili

Tarım Orman Bakanlığı 175 milletvekili

Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar 141 milletvekili

Bayındırlık Bakanlığı 140 milletvekili

Maliye Bakanlığı 119 milletvekili

Diyanet İşleri Başkanlığı 73 milletvekili

DPT 64 milletvekili

Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Sayıştay ve Danıştay 56 milletvekili

Dışışleri Bakanlığı 46 milletvekili

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 41 milletvekili

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 40 milletvekili

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı 34 milletvekili

Ulaştırma Bakanlığı 34 milletvekili

Köyışleri Bakanlığı 22 milletvekili

Kültür Turizm Bakanlığı 14 milletvekili

Hazine ve Dışticaret Bakanlığı 13 milletvekili

TBMM 12 milletvekili

Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı 12 milletvekili

Enerji Bakanlığı 9 milletvekili

Merkez Bankası 7 milletvekili

Gümrük ve Tekel Bakanlığı 6 milletvekili

Çevre ve Orman Bakanlığı 5 milletvekili

İktisat Bakanlığı 4 milletvekili

Milli Savunma Bakanlığı 4 milletvekili

İşletmeler Bakanlığı 2 milletvekili

Ziraat Bakanlığı 2 milletvekili

Gençlik ve Spor Bakanlığı 2 milletvekili'dir.

• **Tüm dönemlerde seçilen toplam 724 (1a) alt grubuna dahil bürokrat kökenli milletvekillerinin görev yaptıkları bakanlıklara göre sıralaması;**

Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlar'da 78 milletvekili,

İçişleri Bakanlığı'nda 73 milletvekili,

Maliye Bakanlığı'nda 69 milletvekili,

DPT'de 64 milletvekili,

Tarım Orman Bakanlığı'nda 57 milletvekili,

Milli Eğitim Bakanlığı'nda 51 milletvekili,

Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay'da 49 milletvekili,

Bayındırlık Bakanlığı'nda 45 milletvekili,

Dışişleri Bakanlığı'nda 37 milletvekili,

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda 34 milletvekili,

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda 22 milletvekili,

Ulaştırma Bakanlığı'nda 20 milletvekili

Sağlık Bakanlığı'nda 19 milletvekili

Adalet Bakanlığı'nda 18 milletvekili

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nda 17 milletvekili

Hazine ve Dışticaret Bakanlığı'nda 12 milletvekili

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda 10 milletvekili

Kültür Turizm Bakanlığı'nda 10 milletvekili

Köyşeri Bakanlığı 8 milletvekili

Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı 7 milletvekili

Çevre ve Orman Bakanlığı 5 milletvekili

Merkez Bankası 4 milletvekili

TBMM 4 milletvekili

Enerji Bakanlığı 3 milletvekili

İktisat Bakanlığı 2 milletvekili

İşletmeler Bakanlığı 2 milletvekili

Gümrük ve Tekel Bakanlığı 2 milletvekili

Gençlik ve Spor Bakanlığı 1 milletvekili

Ziraat Bakanlığı 1 milletvekilidir.

- **Tüm dönemlerde seçilen asker kökenli bürokrat (6) kategorisine dahil milletvekillerinin sayısı 346'dır. Dönemlere göre sıralayacak olursak;**

8. dönemde (6) kategorisinde 69 milletvekili

9. dönemde (6) kategorisinde 38 milletvekili

10. dönemde (6) kategorisinde 30 milletvekili

11. dönemde (6) kategorisinde 31 milletvekili

12. dönemde (6) kategorisinde 33 milletvekili

13. dönemde (6) kategorisinde 37 milletvekili

14. dönemde (6) kategorisinde 21 milletvekili

15. dönemde (6) kategorisinde 17 milletvekili

16. dönemde (6) kategorisinde 14 milletvekili

17. dönemde (6) kategorisinde 27 milletvekili

18. dönemde (6) kategorisinde 7 milletvekili
19. dönemde (6) kategorisinde 6 milletvekili
20. dönemde (6) kategorisinde 5 milletvekili
21. dönemde (6) kategorisinde 4 milletvekili
22. dönemde (6) kategorisinde 1 milletvekili
23. dönemde (6) kategorisinde 4 milletvekili
24. dönemde (6) kategorisinde 2 milletvekili görev yapmıştır.

• **Tüm dönemlerde seçilen akademik kökenli (4) kategorisine dahil milletvekillerinin sayısı 487'dir. Dönemlere göre sıralayacak olursak;**

8. dönemde seçilen toplam 499 milletvekilinin 31'i (4) kategorisine ait milletvekili
9. dönemde seçilen toplam 494 milletvekilinin 19'u (4) kategorisine ait milletvekili
10. dönemde seçilen toplam 537 milletvekilinin 15'i (4) kategorisine ait milletvekili
11. dönemde seçilen toplam 602 milletvekilinin 11'i (4) kategorisine ait milletvekili
12. dönemde seçilen toplam 449 milletvekilinin 12'si (4) kategorisine ait milletvekili
13. dönemde seçilen toplam 456 milletvekilinin 15'i (4) kategorisine ait milletvekili
14. dönemde seçilen toplam 450 milletvekilinin 11'i (4) kategorisine ait milletvekili
15. dönemde seçilen toplam 456 milletvekilinin 11'i (4) kategorisine ait milletvekili
16. dönemde seçilen toplam 455 milletvekilinin 15'i (4) kategorisine ait milletvekili
17. dönemde seçilen toplam 410 milletvekilinin 19'u (4) kategorisine ait milletvekili
18. dönemde seçilen toplam 450 milletvekilinin 22'si (4) kategorisine ait milletvekili
19. dönemde seçilen toplam 450 milletvekilinin 19'u (4) kategorisine ait milletvekili

20. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 40'ı (4) kategorisine ait milletvekili
21. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 54'ü (4) kategorisine ait milletvekili
22. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 51'i (4) kategorisine ait milletvekili
23. dönemde seçilen toplam 549 milletvekilinin 72'si (4) kategorisine ait milletvekili
24. dönemde seçilen toplam 550 milletvekilinin 70'i (4) kategorisine ait milletvekili olduğu anlaşılmıştır.

3.3.18.4. Çok Partili Dönemde Siyasi Liderlerin Bürokrat Kökenli Milletvekillerine Bakışının Değerlendirilmesi

3.3.18.4.1. Menderes Döneminin Genel Değerlendirilmesi

Demokrat Parti 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur. Menderes, 22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında başbakan olarak bir döneme damgasını vurmuştur. Bu dönemde yapılan üç seçim ve ara seçimlerle beraber DP toplam 1339 milletvekili çıkarmıştır. Bu 1339 milletvekilinin 664'ü bürokrat kökenli (% 49.5), 675'i serbest meslek sahibidir (% 50.5).

Bu dönemde yapılan üç seçimde DP'nin kazandığı milletvekillerinin mesleki kökenleri şöyledir; 1950 seçiminde 206 bürokrat kökenli (% 48.9), 215 serbest meslek sahibi milletvekili (% 51), 1954 seçiminde 259 bürokrat kökenli (% 51.9), 240 serbest meslek sahibi milletvekili (% 48), 1957 seçiminde 199 bürokrat kökenli (% 47.4), 220 serbest meslek sahibi milletvekili (% 52.5)'dir.

“Yeter Söz Millet’in” sloganıyla tek parti iktidarını eleştirerek iktidara gelen Demokrat Parti'nin milletvekillerinin mesleki kökenlerine bakıldığında, 17 dönemin bürokrat kökenli milletvekili oranı ortalamasının (% 41.3) üzerinde bir bürokrat kökenli milletvekili oranına (% 49.5) sahip olduğu görülmektedir. 1950 seçimlerinde bürokrat kökenli DP milletvekillerinin tüm DP milletvekillerine oranı % 48.9 olurken, 1954 seçiminde % 51.9, 1957 seçiminde ise % 47.4 olarak gerçekleşmiştir. (1a) bürokrat

kökenli DP milletvekillerinin tüm bürokrat kökenli DP milletvekillerine oranı 1950 seçiminde % 13.1, 1954 seçiminde % 14.6, 1957 seçiminde ise % 15.5 olmuştur.

Yıllar içinde bürokrat kökenli milletvekillerin oranında çok bariz değişiklikler görülmezken; DP Hükümetlerinde görev alan bürokrat bakanların oranı 1950-1954 arasında % 74, 1954-1957 arasında % 76.1, 1957-1960 arasında % 62.9 olmuştur. 10 yıllık dönemde asker kökenli milletvekili sayısı 99 ve bakan sayısı 7'dir. 99 asker kökenli milletvekilinin 1'i bağımsız, 18'i CHP'li, 80'i ise DP'lidir.

Tüm bu oranlarla, DP'nin iktidar döneminde TBMM'de bürokrat kökenli milletvekili oranının düştüğü ile ilgili görüşlerin doğru olmadığını ortaya çıkmıştır. DP iktidarı döneminde yapılan her üç seçimde seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin ortalaması % 49.5 olmuştur. Bu 17 dönemdeki bürokrat kökenli milletvekili oranı ortalamasının üzerindedir.

3.3.18.4.2. İnönü Döneminin Genel Değerlendirilmesi

1938'den 1972 yılına kadar İnönü'nün liderliğindeki CHP'nin milletvekili ve bakan seçiminde "bürokratlara" bakış açısını birkaç dönem altında değerlendirmek çok daha doğru olacaktır.

Tek partili dönem tezin çalışma alanının dışındadır ama tek partili dönemde bürokrat kökenli milletvekillerinin siyasette temsilini ve etkisini araştırıp çok partili dönemle kıyaslamak bu çalışmayı tamamlayacak faydalı bir araştırma olacaktır.

Çok partili dönemin başlangıcı kabul edilmekle birlikte 1946 seçim sonuçlarını tek başına ayrı bir dönem olarak değerlendirmek daha anlamlı olacağı düşünüldüğünden, CHP'nin 1946 seçim sonuçlarını İnönü dönemini değerlendirirken kapsam dışında bırakılmıştır. Çok partili dönemde CHP'de İnönü dönemi; 1950-1960 ve 1961-1972 olarak iki ayrı dönemde incelenmiştir.

1950, 1954 ve 1957 yılında üç milletvekili genel seçimi yapılmıştır. Bu dönemde CHP, TBMM'de ana muhalefet partisi durumunda olmuştur. Sözkonusu üç seçimde CHP

toplam 275 milletvekili çıkarmıştır. 275 milletvekilinin 129'u (% 46.9) bürokrat kökenli, 146 (% 53) serbest meslek sahibidir.

1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde seçilen 129 bürokrat kökenli CHP milletvekillerinin alt bürokratik dağılımı şöyledir:

- (1) kategorisi dahilinde 26 milletvekilinin 21'i (1a), 5'i (1b),
- (2) kategorisi dahilinde 74 milletvekilinin 34'ü (2a), 40'ı (2b)
- (3) kategorisi dahilinde 2 milletvekilinin 2'si de (3a)
- (4) kategorisi dahilinde 5 milletvekili
- (5) kategorisi dahilinde 1 milletvekilinin (1a)
- (6) kategorisi dahilinde 21 milletvekilinin olduğu anlaşılmıştır.

CHP'nin muhalefette olduğu bu dönemde milletvekili seçimini yaparken eski tek parti dönemine kıyasla daha çok serbest meslek sahibine ve halkla yakın temas içinde bulunan (2) kategorisine dahil taşra bürokratlarına yer verdiği görülmektedir.

Tezin ilk dönem incelemesi olan 8. dönem 1946 seçiminde bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının % 62.1 olduğu dikkate alındığında, 1950-1960 döneminde İnönü CHP'sinin bürokrat kökenli milletvekili oranının % 46.9'a düştüğü görülmüştür.

1961, 1965 ve 1969 yıllarında üç genel milletvekili seçimi yapılmıştır. Bu üç seçimde CHP toplam 450 milletvekili çıkarmıştır. Bu üç seçimde çıkarılan toplam 450 milletvekilinin 167'si (% 37.1) bürokrat kökenli, 283'ü (% 62.8) serbest meslek sahibidir. Bu üç seçimde seçilen bürokrat kökenli CHP milletvekillerinin alt bürokratik dağılımı şöyledir:

- (1) kategorisi dahilinde 38 milletvekilinin 22'si (1a), 15'i (1b), 1'i 1(c)
- (2) kategorisi dahilinde 73 milletvekilinin 27'si (2a), 46'sı (2b)
- (3) kategorisi dahilinde 6 milletvekilinin 2'si (3a), 4'ü (3b)
- (4) kategorisi dahilinde 12 milletvekili
- (5) kategorisi dahilinde 1 milletvekilinin (1b)
- (6) kategorisi dahilinde 37 milletvekilinin olduğu anlaşılmıştır.

Bu veriler değerlendirildiğinde, 1960'lı yıllarda CHP'nin bürokrat kökenli milletvekili oranının 1950'li yıllardaki % 46.9 oranından daha aşağıya düştüğünü % 37.1 olduğunu görmekteyiz. Halkla daha yakın temas içinde olan (2a) ve (2b) alt grubuna ait milletvekili sayı ve oranlarının yükseldiğini görmekteyiz.

Serbest meslek sahibi milletvekili oranının yükselmesinde 1960-1980 döneminde milletvekili adaylarının hakim denetiminde önseçimle belirleme zorunluluğunun çok önemli etkisi olmuştur. Siyasi liderlere ancak % 5 kontenjan hakkı tanınmıştır.

Bu dönemde 1961 seçimleri sonrasında İnönü'nün başbakanlığında 26, 27 ve 28. Hükümetler kurulmuştur. İsmet İnönü'nün Başbakanlığı'nda kurulan 26, 27 ve 28. Koalisyon Hükümetlerine 80 bakan atanmıştır. İsmet İnönü'nün 3 kez Başbakanlığı'nda CHP'den 35 bakan, AP'den 11 bakan, YTP 7 bakan, CKMP 5 bakan, 11 Senatör, TBMM dışından 11 bakan atanmıştır.

Tüm bakanların mesleki kökenlerinin bilgilerini ilgili dönemlerinde verdiğimiz için burada sadece İsmet İnönü'nün başbakan olduğu hükümetlerdeki CHP'li bakanların mesleki kökenlerini inceleyeceğiz. Bunu yapmadaki amacımız Başbakan İsmet İnönü'nün hükümete bakan atarken bürokrat milletvekillerine bakış açısını ortaya koymak içindir.

İnönü'nün 3 kez Başbakanlığı'nda atadığı 35 CHP'li bakanın mesleki kökenlerine baktığımızda 15 bürokrat bakan (% 42.8), 20 serbest meslek sahibi bakan (% 57.1) oldukları anlaşılmıştır. 15 bürokrat bakanın alt gruplara dağılımı ise şöyledir: 2 bakan (1a), 2 bakan (1b), 3 bakan (2a), 1 bakan (2b), 1 bakan (3a), 6 bakan (4).

İsmet İnönü'nün bu dönemdeki bakan tercihlerini 1946-1950 yılları arasında kurulan CHP hükümetlerine atadığı bakanların mesleki kökenleri ile kıyaslandığında oldukça açık farklar görülmektedir. CHP'nin tek başına iktidar olduğu 8. dönemde atanan bakanların % 78.2'si bürokrat kökenli olup, bu oranla tüm 17 dönemdeki bürokrat kökenli bakanların oran sıralamasında birinci durumdadır. İsmet İnönü'nün siyaseten güçlü olduğu dönemlerde bürokrat kökenli milletvekili ve bakanları tercih ettiği görülmektedir.

3.3.18.4.3. Süleyman Demirel Döneminin Genel Değerlendirilmesi

1964 yılında Adalet Partisi'nin genel başkanı seçilen Süleyman Demirel'in siyasi hayatı inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 12 Eylül 1980 tarihine kadar AP liderliğini sürdüren Demirel bu dönemde 1965, 1969, 1973, 1977 genel milletvekili seçimlerine katılmış 30, 31, 32, 39, 41 ve 43. Hükümetlerin Başbakanlığını yapmıştır.

Demirel'in siyasi hayatının 1980 öncesini de iki bölümde incelemenin daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünülmüştür. Birinci dönem Demirel'in tek başına iktidar olduğu 1965-12 Mart 1971 dönemi ve ikinci dönemi ise 1970'lerde kurulan koalisyonların başbakanı olduğu 12 Eylül 1980'e kadar süren dönemdir.

Demirel'in 1965-12 Mart 1971 arasında tek başına iktidar olduğu birinci dönemde 1965 ve 1969 genel milletvekili seçimlerinde toplam 502 milletvekili çıkarmıştır. 502 milletvekilinin 201 bürokrat kökenli (% 40), 301 milletvekili (% 60) serbest meslek sahibidir.

1980 öncesi siyasi hayatta milletvekili adayları hakim denetiminde önseçimle belirlendiği ve siyasi liderlere ancak % 5 kontenjan tanındığı için milletvekilli listelerinin oluşumunda siyasi liderlerin etkisi sınırlı kalmıştır. Partililerle ve halkla iyi dialog içinde olanlar önseçimle milletvekili seçilme imkanını yakalamışlardır. Bu nedenle 1960-1980 döneminde seçilen milletvekilleri arasında serbest meslek sahiplerinin oranı % 60'lara yükselmiştir.

Bürokrat kökenli 201 milletvekilinin alt bürokratik grupları şöyledir:

(1) merkez bürokratlar grubuna ait toplam 48 milletvekili görev yapmıştır. 48 milletvekilinin 27'si (1a), 20'si (1b), 1'i (1c) grubuna aittir. (2) Taşra bürokratları grubuna ait toplam 102 milletvekili görev yapmıştır. 102 milletvekilinin 40'ı (2a), 62'si (2b) grubuna aittir. (3) KİT bürokratları grubuna ait toplam 18 milletvekili görev yapmıştır. 6 milletvekili (3a), 12 milletvekili (3b) grubuna aittir. (4) Akademik kökenli bürokratlar grubuna ait toplam 14 milletvekili yapmıştır. Asker kökenli bürokratlar (6) grubuna ait toplam 19 milletvekili vardır.

1965-12 Mart 1971 döneminde Demirel başbakanlığında 30, 31 ve 32. hükümetler kurulmuştur. Bu hükümetlerde toplam 72 AP'li bakanın 40'ının bürokrat kökenli (% 55.5), 32'si serbest meslek kökenli (% 44.4) olduğu anlaşılmıştır. Bürokrat kökenli 40 bakanın alt gruplara dağılımı ise şöyledir; 8 bakan (1a), 1 bakan (1b), 21 bakan (2a), 3 bakan (2b), 3 bakan (3a), 2 bakan (3b), 2 bakan (4). Demirel'in döneminde AP milletvekillerinde bürokrat oranı (% 40) iken bakanlar arasındaki oranı (% 55.5) tir.

12 Mart 1971-12 Eylül 1980 döneminde Demirel, 1973 ve 1977 seçimlerine katılmış ve lideri olduğu Adalet Partisi bu iki seçimden toplam 348 milletvekili kazanmıştır. 348 milletvekilinin 141'i (% 40.5) bürokrat kökenli, 207'si (% 59.4) serbest meslek sahibidir.

Önseçimin geçerli olduğu bu dönemde serbest meslek sahibi milletvekillerinin oranının hem AP hem de CHP de % 60'lar civarında olduğu görülmektedir. 141 bürokrat kökenli milletvekillerinin alt bürokratik dağılımı şöyledir;

Merkez bürokratlar (1) grubuna ait toplam 54 milletvekili görev yapmıştır. 54 milletvekilinin 44'ü (1a), 7'si (1b), 3'ü (1c) grubuna aittir. (2) Taşra bürokratları grubuna ait toplam 58 milletvekili görev yapmıştır. 58 milletvekilinin 31'i (2a), 27'si (2b) grubuna aittir. (3) KİT bürokratları grubuna ait toplam 12 milletvekili görev yapmıştır. 2 milletvekili (3a), 10 milletvekili (3b) grubuna aittir. (4) Akademik kökenli bürokratlar grubuna ait toplam 5 milletvekili yapmıştır. (5) Mahalli İdareler grubunda çalışan 1 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Bu milletvekili ise (5a) grubunda görev yapmıştır. Asker kökenli bürokratlar (6) grubuna ait toplam 11 milletvekili vardır.

Bu dönemde Demirel, 39-41-43. koalisyon hükümetlerini kurmuştur. Bu hükümetlerde 95 bakan atanmıştır. 95 bakanın 51'i bürokrat kökenli (% 53.6), 44'ü (% 46.3) serbest meslek sahibidir. 95 Bakan içinde 43 bakan AP'lidir. Demirel'in Adalet Partisi'nde bürokrat kökenli milletvekillerinin tüm AP milletvekillerine oranı % 40.5 iken, Demirel 39-41-43. Koalisyon hükümetlerinde görev alan 43 AP'li bakanın 21'i (% 48.8) bürokrat kökenli, 22'si (% 51.1) serbest meslek sahibidir.

Demirel'in milletvekili listelerini yaparken etkisi ön seçim nedeniyle sınırlıydı ama bakan atamaları kendi seçimiydi. Bürokrat kökenli olan Demirel siyasi yaşamında

devlet idaresinde çoğunlukla teknik konulara hakimiyeti olan bürokrat kökenli milletvekilleriyle çalışmayı tercih ettiğini görmekteyiz.

1991 yılında yapılan 19. dönem milletvekili seçiminde Süleyman Demirel liderliğinde Doğru Yol Partisi (DYP) 178 milletvekili kazanmıştır. 178 DYP milletvekilinin 58'i (% 32.58) bürokrat kökenlidir.

19. dönemde Süleyman Demirel'in Başbakanlığı'nda kurulan 49. Hükümet ve Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan 50-51-52. Hükümet dönemleri boyunca toplam 4 kere başbakan, 157 bakan atanmıştır. Toplam Hükümet üyesi sayısı 161'dir. Meclis dışından atanmış 5 bakanın 3'ü bürokrat, 2'si serbest meslek mensubudur. 157 bakanın 76'sı (% 48.4) ise bürokrat kökenli, 81'i (% 51.5) serbest meslek mensubudur.

76 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 28 bakan (1a), 1 tane (1c), 18 bakan (2a), 4 bakan (2b), 2 bakan (3a), 14 bakan (4), 4 bakan (5a), 3 bakan (5b), 2 bakan (6). 19. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 32.89 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 48.4'tür.

3.3.18.4.4. Ecevit Döneminin Genel Değerlendirilmesi

Mayıs 1972'den 12 Eylül 1980 tarihine kadar Bülent Ecevit'in liderliğini yaptığı CHP bu dönemde 1973 ve 1977 genel milletvekili seçimlerine girmiştir. Bu iki seçimde CHP toplam 399 milletvekili kazanmıştır. 399 milletvekilinin 157 (% 39.3) bürokrat kökenli, 242 (% 60.6) serbest meslek sahibidir.

Bu oranlar İnönü'lü CHP'nin 1960'lı yıllardaki milletvekili oranlarına yakın oranlardır; fakat Ecevit liderliğinde girilen 1973 ve 1977 seçimlerinden CHP birinci parti çıktığı dikkate alındığında "Halkçı Ecevit" sloganıyla siyasette yer alan Ecevit'in siyaseten güçlü olduğu dönemlerde de serbest meslek sahibi milletvekillerine daha çok yer verdiği ve/veya o yıllarda geçerli olan ön seçim nedeniyle halka daha yakın olan serbest meslek sahiplerinin milletvekili olduğunu söylemek mümkündür.

Bürokrat kökenli 157 CHP'li milletvekilinin alt bürokratik dağılımları şöyledir: (1) kategorisine dahil merkez bürokrat kökenli 52 milletvekilinin dağılımı: 26 milletvekili

(1a), 22 milletvekili (1b), 4 milletvekili (1c) şeklindedir. (2) taşra bürokrati kökenli 69 milletvekilinin dağılımı: 19 milletvekili (2a), 50 milletvekili (2b) şeklindedir. 5 milletvekilinin (3) kategorisinde olduğu anlaşılmış olup, 1 milletvekili (3a), 4 milletvekili (3b) alt grubundadır. 15 milletvekili (4) kategorisindedir. 7 milletvekilinin (5) kategorisinde olduğu anlaşılmıştır. Alt gruplara dağılımı ise; 6 milletvekili (5a), 1 milletvekili (5b)'dir. 9 milletvekilinin ise (6) kategorisinde asker bürokrat kökenli milletvekili olduğu anlaşılmıştır.

1980 öncesi dönemde Bülent Ecevit 37, 40 ve 42. Koalisyon Hükümetlerini kurmuştur. Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan 37, 40 ve 42. Koalisyon Hükümetlerinde 90 bakan atanmıştır. Ecevit'in Başbakanlığında kurulan üç hükümette CHP'den 55 bakan, MSP'den 7 bakan, 9 Senatör, CGP'den 2 bakan, 13 bağımsız bakan ve Demokratik Parti'den 1 bakan atanmıştır.

Tüm bakanların mesleki kökenlerinin bilgilerini ilgili dönemlerinde verdiğimiz için burada sadece Ecevit'in başbakan olduğu hükümetlerdeki CHP'li bakanların mesleki kökenlerini inceleyeceğiz. Bunu yapmadaki amacımız Başbakan Ecevit'in hükümete bakan atarken bürokrat milletvekillerine bakış açısını ortaya koymak içindir.

Ecevit'in 3 kez Başbakanlığında atadığı 55 CHP'li bakanın mesleki kökenlerine baktığımızda 39 bürokrat bakan (% 70.9), 16 serbest meslek sahibi bakan (% 29) oldukları anlaşılmıştır. 39 bürokrat bakanın alt gruplara dağılımı ise şöyledir: 13 bakan (1a), 5 bakan (1b), 2 bakan (1c), 2 bakan (2a), 3 bakan (2b), 11 bakan (4), 3 bakan (6).

İnönü ve Ecevit'in bakan atarken yaptığı tercihler karşılaştırıldığında İnönü'nün 1961 seçimlerinden sonra kurduğu koalisyon hükümetlerine atadığı CHP'li bakanların % 42.8'i bürokrat kökenli iken, Ecevit'in 1970'li yıllarda kurduğu koalisyon hükümetlerine atadığı CHP'li bakanların % 70.9'u bürokrat kökenlidir. Bu da dikkat çekici bir husustur. Milletvekillerinin çoğunluğu 1970'li yıllarda ön seçimle belirlendiği için İnönü ve Ecevit'in milletvekili belirlerken tercih kriterlerini kıyaslama imkanı yoktur.

1991 yılında yapılan milletvekili seçiminde (19. dönem) Ecevit liderliğinde DSP 7 milletvekili ile Meclis'e girmiştir. 7 milletvekilinin 3'ünün bürokrat kökenli olduğu, 4'ünün ise serbest meslek mensubu olduğu anlaşılmıştır.

Aralık 1995'te yapılan genel milletvekili seçiminde (20. dönem) DSP 76 milletvekili ile Meclis'e girmiştir. DSP'nin 76 milletvekilininin 29'unun bürokrat kökenli milletvekili (% 38.2), 34'ünün ise (% 69.4) serbest meslek sahihi milletvekili olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Ecevit, Mesut Yılmaz Başbakanlığı'nda kurulan 55. Hükümette Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmış ve 55. Hükümette 10 DSP'li bakan görev yapmıştır. 10 bakanın 6'sı bürokrat kökenli, 4'nün ise serbest meslek kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ayrıca Ecevit, 56. Azınlık Hükümeti'ni 23 bakanla kurmuştur. 23 bakan'ın 12'sinin (% 52.1) bürokrat kökenli milletvekili, 11'inin (% 47.8) ise serbest meslek sahibi milletvekili olduğu anlaşılmıştır.

21. dönemde birinci parti olarak Meclis'e giren Ecevit liderliğinde DSP 136 milletvekili kazanmıştır. 136 milletvekilininin 52'sinin (% 38.2) bürokrat kökenli milletvekili, 84'ünün ise (% 61.7) serbest meslek sahibi milletvekili olduğu ortaya çıkmıştır. 21. dönemde Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan 57. Hükümet dönemi boyunca 1 Başbakan ve 53 bakan atanmıştır. Toplam hükümet üyesi sayısı 54'tür. Dışarıdan atanan 1 bakanın bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır. 53 bakanın 30'u (% 56.6) bürokrat kökenli, 23'ü (% 43.3) serbest meslek mensubudur. 30 bürokrat kökenli bakanların alt bürokratik dağılımı ise; 11 bakan (1a), 2 bakan (2a), 1 bakan (2b), 1 bakan (3a), 1 bakan (1d), 14 bakan (4). 21. dönem milletvekillerinde bürokrat/tüm milletvekilleri oranı % 41.6 iken, bu dönemde Hükümette görev yapan bakanlarda bürokrat bakan/tüm bakanlar oranı % 56.6'dır.

1980 öncesinde Başbakan Ecevit'in Hükümetlerine (37., 40. ve 42. Koalisyon Hükümetleri), 1991 sonrasında Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı'nda kurulan 55. Hükümete ve Ecevit'in Başbakanlığı'nda kurulan 56. Azınlık Hükümeti ile 57. Hükümet içerisinde görev yapan Ecevit'in belirlediği toplam 141 CHP'li ve DSP'li bakanın 87'si (% 61.7) bürokrat kökenlidir.

3.3.18.4.5. Özal Döneminin Genel Değerlendirilmesi

12 Eylül İhtilali sonrasında demokrasiye dönüş döneminde Anavatan Partisi'ni kuran Özal, 1983 ve 1987 seçimleri kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Her iki seçimde de milletvekili listelerini hazırlayan Özal 1983 ve 1987 milletvekili genel seçiminde ve 1986 ara seçiminde toplam 509 milletvekili kazanmıştır. İki dönemde seçilen toplam 509 ANAP milletvekilinin 164'ü (% 32.2) bürokrat kökenli, 345'i (% 67.7) serbest meslek mensubudur. 1983 seçimlerine seçilen milletvekillerinin % 31.8'i, 1987 seçiminde ise % 32.5'i bürokrat kökenlidir.

Özal'ın Başbakanlığında kurulan 45. ve 46. Hükümetlerde 71 bakan ataması yapılmıştır. Bu bakanların 38'i (% 53.5) bürokrat kökenli, 33'ü (% 46.4) serbest meslek sahibidir. 1989 yılında Cumhurbaşkanlığına seçilen Özal sonrasında, Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'ın başbakanlık yaptığı 47. ve 48. Hükümetlerinde toplam 66 bakan ataması yapılmıştır. Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak onayladığı bu bakanların belirlenmesinde de etkisi olduğu için bu bakanlar da Özal Dönemi içinde değerlendirilmiştir. Bu dönemde atanan 66 bakanın 27'si (% 40.9) bürokrat kökenli, 39'u (% 59) serbest meslek sahibidir.

Özal dönemi hem bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralamasında hem de bürokrat kökenli bakan sıralamasında ortalamanın altında kalmaktadır. ANAP'ta iki dönemde bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 32'dir. Özal'ın atadığı bürokrat kökenli bakanların ortalaması ise 17. dönemde % 55.1, 18. dönemde ise % 44.8 olmuştur. Bu durumun tam bir bürokrat kökenli siyasetçi olan Özal döneminde yaşanmış olması dikkat çekicidir. Bürokrat kökenli Özal'ın hazırladığı 1983 milletvekili listelerinde bürokratların beklenenden daha az olmasının sebebi 1983 seçiminde Cumhurbaşkanı Evren'in asker kökenli Turgut Sunalp'ın kurduğu parti lehine açıktan taraf olması ve Demirel'in kontrolünde kurulan Büyük Türkiye Partisi nedeniyle bürokratların ANAP'a ilgisinin azalmış olması sebep olarak gösterilebilir. 1987 seçimi siyasi yasakları kaldıran referandum sonrasında yapılmış ve siyasi rekabet çok şiddetli yaşandığından milletvekili listelerinde halka daha yakın olan serbest meslek sahipleri daha çok yer almışlardır. Bu nedenlerle Özal DPT ve Başbakanlık Müsteşarlığı döneminde yakın çalıştığı tanıdık bürokratları milletvekili ve bakan olarak tercih etmiştir.

Başbakanlığı döneminde bürokratları siyasetçilere karşı koruyan Özal, siyasetçilerin bürokrasiye müdahalesini en aza indirmeye çalışmış ve siyasetçinin sadece siyasetle uğraşmasını istemiştir.

3.3.18.4.6. Erbakan Döneminin Genel Değerlendirilmesi

Erbakan Dönemi, 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki ayrı dönemde değerlendirilmiştir. 1980 öncesi dönemde, 1969 seçiminde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak TBMM'ne giren Erbakan Milli Selamet Partisi lideri olarak 1973 ve 1977 seçimlerine girmiştir. Bu iki seçimde MSP toplam 72 milletvekili çıkarmıştır. Bu milletvekillerinin 41'i (% 57) bürokrat kökenli, 31'i (% 43) serbest meslek sahibidir.

1973 seçiminde MSP'nin 27 bürokrat kökenli milletvekilinin (1a) alt grubuna dahil 2 milletvekilinin biri Milli Eğitim diğeri DPT mensubudur. (2) grubuna ait 19 milletvekilinin 17'si taşrada (2b) konumunda devlet memuru olarak çalışmıştır. Bunların 6'sı Diyanet, 6'sı da Milli Eğitim mensubudur.

1977 seçiminde ise MSP'nin 14 bürokrat kökenli milletvekili vardır. Bunların 4'ü (1a), 6'sı (2) alt grubuna dahildir. (1a) bürokrat sayısının artmasının sebebi MSP'nin 1974'de koalisyon ortağı olmasından kaynaklanmıştır.

1980 öncesinde 37. Hükümete koalisyon ortağı olarak katılan MSP bu hükümetlerde toplam 7 bakanla temsil edilmiştir. 7 MSP'li bakanın 4'ü bürokrat kökenli, 3 bakan serbest meslek sahibidir.

39. Koalisyon Hükümetine katılan MSP 9 bakanla temsil edilmiştir. Bu bakanların mesleki kökenlerine baktığımızda 5 bakanın bürokrat kökenli olduğunu, 4 bakanın ise serbest meslek sahibi olduğunu görmekteyiz. Bürokrat kökenli 5 milletvekili'nin 1'i (2a), 1'i (2b), 2'si (3a), 1'i (4) grubunda görev yaptığı anlaşılmıştır.

41. Hükümete koalisyon ortağı olan MSP 6 bakanla temsil edilmiştir. Bu bakanların mesleki kökenlerine baktığımızda 4 bakanın bürokrat kökenli olduğunu, 2 bakanın ise serbest meslek sahibi olduğunu görmekteyiz. Bürokrat kökenli 4 milletvekili'nin 1'i (1a), 1'i (2a), 1'i (3a), 1'i (4) grubunda görev yaptığı ortaya çıkmıştır.

1987’de siyasi yasakların kalkmasından sonra Refah Partisi’nin başına geçen Erbakan 1991 ve 1995 seçimlerine partisinin lideri olarak katılmıştır. 28 Şubat döneminde partisi kapatılan ve tekrar siyasetten yasaklanan Erbakan yeni kurulan Fazilet Partisi’nin 1999 seçimindeki milletvekili sıralamasında da etkili olduğu için, her üç dönemde RP ve FP’den seçilen milletvekillerini birlikte değerlendirilmiştir.

1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde 331 milletvekili kazanılmıştır. 331 milletvekilinin 139’u (% 42) bürokrat kökenli, 192’si (% 58) serbest meslek sahibidir. Bu oranlar 1980 öncesi Erbakan dönemi oranlarının tam tersidir. Bu durumun ise Erbakan’ın halkla daha fazla temas kurulmasını istemesinin bir sonucu olduğu düşünülmüştür.

Bu dönemde Erbakan’ın Başbakanlığında 28.06.1996 yılında DYP ile 54. Hükümet kurulmuştur. 30.06.1997 tarihinde sonlanmıştır. 54. Koalisyon Hükümetine katılan RP 18 bakanla temsil edilmiştir. 18 bakanın mesleki kökenlerine baktığımızda 10 bakanın bürokrat kökenli olduğunu, 8 bakanın ise serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır. Bürokrat kökenli 10 milletvekili’nin 3’ü (1a), 1’i (2a), 2’si (2b), 1’i (3a), 3’ü (4) grubunda görev yaptığı anlaşılmıştır.

3.3.18.4.7. Erdoğan Döneminin Genel Değerlendirilmesi

AK Parti lideri Erdoğan 2002, 2007 ve 2011 seçimlerine katılmış ve üç seçimde AK Parti toplam 1033 milletvekili çıkarmıştır. 1033 milletvekilinin 377’si (% 36.4) bürokrat kökenli, 656’sı (% 63.5) serbest meslek sahibidir. 2002 seçimlerinde % 36.9, 2007’de % 36.3 ve 2011’de % 36 bürokrat kökenli milletvekili seçilmiştir. Her seçimde aynı oranda bürokrat kökenli milletvekili seçilmiştir.

AK Parti lideri Erdoğan’ın milletvekili adaylarını belirlerken ağırlıklı olarak serbest meslek sahibi şahısları tercih ettiği görülmektedir. Bunun da sebebinin 2002 ve 2007 seçimlerinde yoğun bir siyasi rekabetin yaşanmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Halka daha yakın olan ve ön planda partiyi temsil ederek sağ tabana hitap edecek adaylara yer verilmiştir.

Tezin zaman sınırı olan 2015'e kadar incelenen Erdoğan döneminde 58., 59., 60.,61. ve 62. Hükümetler kurulmuş, (başbakanlar haricinde) toplam 106 bakan ataması yapılmıştır. Bu bakanların 50'si (% 47.1) bürokrat kökenli, 56'sı (% 52.8) serbest meslek sahibidir.

22., 23. ve 24. dönemlerde, Erdoğan tarafından seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı 17 dönemlik sıralamada 15., 13. ve 12. sırada gelmektedir. Bürokrat kökenli bakanlar oranı sıralamasında ise 12., 17. ve 15. sırada gelmektedir.

Kendisi de serbest meslek sahibi olan Erdoğan'ın milletvekili ve bakan seçiminde tercihini serbest meslek sahiplerinden yana kullandığı görülmektedir.

SONUÇ

Bürokrasi, tarih boyunca içinden çıktığı toplumun ve devlet yapısının ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bu kural Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir. Tanzimat’la birlikte devletin yaşaması için modernleşmesi gerektiği anlayışıyla yeniden yapılandırılan bürokrasi, “devleti yaşatmayı ve sosyal yapıyı modernleştirmeyi” daima birinci hedef olarak kabul etmiştir. Zamanla geleneğe dönüşen bu anlayış ve davranış biçimi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bürokraside aynen devam etmiştir. Kendilerini Cumhuriyet’in kuruluşundaki temel değerlerle özdeşleştiren asker ve sivil bürokrasi için “devletin yaşatılması ve modernleştirilmesi” daima en önemli hedef olmuştur.

Tek Parti döneminde “devlet-bürokrasi-parti” birlikteliğinde misyonunu sorunsuz yerine getiren Cumhuriyet bürokrasisi, çok partili siyasi dönemde de tek parti dönemindeki bürokratik yönetim geleneğini aynen devam ettirmek istemiştir. 1950’den günümüze Türkiye’nin çok partili siyasi tarihi, bürokrasinin “bürokratik yönetim geleneği” doğrultusunda siyasi iktidarları yönlendirme gayretlerinin ve direnç göstermesinin örnekleriyle doludur.

Uzun yıllar bürokrat olarak çalıştıktan sonra milletvekili seçilip TBMM’de milletvekili ve hükümetlerde bakan olarak görev yapan milletvekillerinin bu yeni görevlerini yaparken “bürokratik yönetim geleneği” doğrultusunda faaliyet gösterdikleri siyasi ve entellektüel çevrelerde genel kabul gören bir husustur.

Bu genel kabulün geçerliliğini tam olarak ortaya koymak için en az iki ayrı araştırmanın yapılması gerekmektedir. Birinci araştırma ile TBMM’ne seçilen milletvekillerinin ve hükümetlerde görev yapan bakanların mesleki kökenlerinin araştırılması; ikinci bir araştırma ile de bürokrat kökenli milletvekili ve bakanların “bürokratik yönetim geleneği” açısından önemli olan kanun ve icraatlardaki tavırlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu ikinci araştırma çalışmamızı destekleyecek ve daha da güçlendirecek bir çalışmadır; ama bu çalışmanın yapılabilmesi için gerekli verinin toplanması TBMM’nin geçmişten günümüze kadar geçerli olan çalışma usulleri nedeniyle mümkün değildir. Bu ikinci çalışmanın yapılabilmesi için TBMM’deki tüm oylamalarda her

milletvekilinin kullandığı oyların kayıt altına alınması ve tutanaklarda yayınlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada, “Türkiye’de çok partili dönemde bürokrasinin TBMM’de temsili ekseninde siyasete etkisini” ortaya çıkarmak için önce, 1946-2015 yılları arasında gerçekleştirilen toplam 17 genel milletvekili seçimlerinde seçilen tüm milletvekillerinin mesleki kökenleri incelenmiş ve “bürokrat kökenli ve serbest meslek sahibi” olarak iki ayrı gruba ayrılmıştır. Söz konusu 17 dönemde TBMM bünyesinde kurulan tüm komisyonlarda ve hükümetlerde bakan olarak görev yapan bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısı ve oranları belirlenmiştir. Ayrıca 17 dönemde atanan başbakanların ve seçilen cumhurbaşkanlarının mesleki kökenleri de incelenmiştir.

17 dönemde seçilen toplam 8457 milletvekilinin mesleki kökenleri değerlendirildiğinde, Türkiye’nin çok partili siyasi dönemiyle ilgili bazı önemli tespitler yapılmıştır. Tüm dönemlerde, hangi seçim sistemiyle seçime gidilmiş olursa olsun, bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM’deki ve özellikle Bakanlar Kurulu’ndaki temsil oranlarının dikkat çekici bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. 17 dönemin bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 41.3 gibi yüksek bir oranda bulunmuştur. 17 dönemde atanan toplam 1181 bakanın 678’i (% 57.4) bürokrat kökenli milletvekili olduğu anlaşılmıştır.

2018 yılı verilerine göre, toplam devlet memuru sayısının toplam nüfusa oranı % 3.8 iken, 1946-2015 yılları arasında seçilen tüm milletvekillerinin % 41.3’ünün bürokrat kökenli milletvekili olduğu saptanmıştır. Bu veriye göre bürokratların toplumdaki oranlarının çok üstünde bir oranla TBMM’de temsil edildikleri anlaşılmıştır. Türkiye’deki bürokrat kökenli milletvekili oranlarının İngiltere’nin bürokrat kökenli milletvekili oranlarıyla karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bürokrat kökenli milletvekili oranının her dönemde yüksek çıkmasında bürokratların mesleki kariyerleri açısından milletvekili ve bakan olmayı en tepe görevler olarak görmelerinin ve siyasi liderlerin devlet tecrübesi olan bürokratları milletvekili ve bakan olarak tercih etmelerinin en önemli iki sebep olduğu düşünülmektedir. Devletin de bürokrasi kültürü ve geleneğine sahip olduğunu uzun bürokratik meslek hayatları boyunca ispatlamış kişilerin milletvekili olmalarına sıcak baktığı düşünülmektedir.

17 dönemde seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin en yüksek oranda temsil edildiği dönemden en az temsil edildiği döneme doğru bir sıralama yapacak olursak; % 61,7 ile 1946 seçimi, % 51.7 ile 1954 seçimi, % 51 ile 1950 seçimi, % 45.1 ile 1957 seçimi, % 41.9 ile 1977 seçimi, % 41.7 ile 1983 seçimi, % 41.6 ile 1999 seçimi, % 40 ile 1995 seçimi, % 39.2 ile 1965 seçimi, % 39 ile 1973 seçimi, % 38.6 ile 1969 seçimi, % 37.8 ile 2011 seçimi, % 37.7 ile 2007 seçimi, % 34.5 ile 1961 seçimi, % 33.4 ile 2002 seçimi, % 32.89 ile 1991 seçimi, % 31.3 ile 1987 seçimidir. Bu bulgulara göre en çok temsil oranı % 61.7 ile 1946 seçimi, en az temsil oranı ise % 31.3 ile 1987 seçim dönemidir.

Siyasi parti liderlerinin 17 dönem boyunca milletvekili tercihlerine baktığımızda, İnönü liderliğinde CHP 1946, 1950, 1954, 1957, 1961, 1965 ve 1969 yıllarında yapılan genel milletvekili seçimlerinde toplam 1195 milletvekili çıkarmıştır. Bu üç seçimde çıkarılan 1195 milletvekilinin 588'inin (% 49.2) bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır.

Adnan Menderes döneminde yapılan 1950, 1954 ve 1957 seçimleri ve ara seçimlerle beraber DP toplam 1339 milletvekili çıkarmıştır. 1339 milletvekilinin 664'ünün bürokrat kökenli (% 49.5) olduğu ortaya çıkmıştır.

Süleyman Demirel'in siyasi liderliğinde 1965, 1969, 1973, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi, 1987 ve 1991 seçimlerinde Doğru Yol Partisi toplam 1087 milletvekili seçilmiştir. 1087 milletvekilinin 423'ü bürokrat kökenlidir (% 38.9).

Bülent Ecevit, CHP lideri olarak girdiği 1973 ve 1977 seçimleri ile DSP lideri olarak girdiği 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde toplam 618 milletvekili seçilmiştir. 618 milletvekilinin 241'i (% 38.9) bürokrat kökenlidir.

Özal 1983 ve 1987 milletvekili genel seçiminde ve 1986 ara seçiminde toplam 509 milletvekili kazanmıştır. İki dönemde seçilen toplam 509 ANAP milletvekilinin 164'ü (% 32.2) bürokrat kökenlidir.

1973, 1977, 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde Erbakan'ın siyasi liderliğindeki siyasi partiler 403 milletvekili çıkarmıştır. 403 milletvekilinin 180'i (% 44.6) bürokrat kökenlidir.

AK Parti lideri Erdoğan çalışmamızın zaman kapsamı dâhilinde 2002, 2007 ve 2011 seçimlerine katılmış ve üç seçimde toplam 1033 milletvekili çıkarmıştır. Bu

milletvekillerinin 377'si (% 36.4) bürokrat kökenlidir. Bu üç dönemde AK Parti 2002'de (22. dönem) % 36.9, 2007'de (23. dönem) % 36.3 ve 2011'de (24. dönem) % 36 oranında bürokrat kökenli milletvekili çıkarmıştır.

Siyasal parti liderlerinin liderlik dönemlerinde partilerinden seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin seçildikleri partinin tüm milletvekillerine oranı itibariyle sıralaması; % 49.5 ile Adnan Menderes, % 49.2 ile İnönü, % 44.6 ile Erbakan, % 38.9 ile Demirel ve Ecevit, % 36.4 ile Erdoğan ve % 32.2 ile Özal şeklinde olmuştur.

17 dönemin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, 3495 bürokrat kökenli milletvekilinin seçilmeden önce 989'unun merkez bürokrat (1) kategorisinde görev yaptığı anlaşılmıştır. 17 dönemde toplam 989 merkez bürokrat kökenli milletvekili içinde 724'ünün (1a) oluşunun yüksek bir oran olduğu düşünülmektedir. (1a) alt grubunda görev yapmış milletvekillerinin, Başbakanlık ve Devlet Bakanlıklarına bağlı ve ilişkili kuruluşlarda, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve DPT'de daha çok sayıda çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Devlet işleyişinde merkezde karar verici ve icracı üst düzey görevler yapan (1) merkez bürokrat kategorisine ve bilhassa (1a) alt bürokratik grubuna dâhil olan bürokrat kökenli milletvekillerinin sayısının yüksek oranda çıkması bürokrasinin siyasetteki etkinliğini göstermesi açısından son derece önemli ve anlamlı bulgulardır.

TBMM'nin yasama çalışmasında kanunları yaparken asıl teknik görev ilgili komisyonlara düşmektedir. Bu nedenle komisyonların konusunda bilgili ve deneyimli milletvekillerinden oluşması en ideal olanıdır ve bazı teknik komisyonlarda bu hususa özel önem verildiği bilinmektedir. Seçilmiş tüm milletvekillerinin bir komisyonda görev yapması hem milletvekili sayısı hem de siyaset açısından gerekli olmaktadır. Bu nedenle komisyonlardaki bürokrat ve serbest meslek sahibi milletvekili oranları her zaman olması gereken ideal ölçülerde mümkün olamamaktadır.

17 dönemde komisyonlarda çalışan bürokrat kökenli milletvekillerinin ortalama oranı % 39.8'dir. Toplam 17 dönemde komisyonlarda görev alan bürokrat kökenli milletvekillerinin oranlarına göre sıralaması 8. dönem % 59.1, 10. dönem % 51.9, 9. dönem % 50.2, 11. dönem % 43, 13. dönem % 40.3, 21. dönem % 40.1, 16. dönem % 39.4, 20. dönem % 39, 17. dönem % 38.6, 15. dönem % 38.4, 14. dönem % 37.7, 23.

dönem 37.6, 24. dönem % 32.8, 22. dönem % 30.6, 12. dönem % 29.4, 19. dönem % 29.4 ve 18. dönem % 28'dir.

17 dönemde seçilen toplam 3495 bürokrat kökenli milletvekilinin 678'inin (% 19.3) bakan olarak atandığı anlaşılmıştır. 17 dönemde toplam 1181 bakan ataması yapılmış olup, atanan bakanların 678'i (% 57.4) bürokrat kökenlidir.

Dönemler itibariyle bürokrat kökenli bakan oranını sıralayacak olursak, 8. dönem % 78.2, 10. dönem % 76.1, 9. dönem % 74, 15. dönem % 63, 11. dönem % 62.9, 13. dönem % 61.7, 16. dönem % 61.2, 14. dönem % 58.6, 12. dönem % 57.6, 21. dönem % 56.6, 17. dönem % 55.1, 22. dönem % 54, 20. dönem % 52.7, 19. dönem % 48.4, 24. dönem % 48, 18. dönem % 44.8, 23. dönem % 44'tür.

17 dönemin bürokrat kökenli bakan oranı ortalaması % 57.4 olarak ortaya çıkmıştır. Liderlerin bakan tercihlerine baktığımızda Menderes, Demirel, Ecevit ve Erbakan dönemlerinde bürokrat kökenli bakan oranının % 57.4'ün üzerinde olduğu, İnönü, Özal ve Erdoğan dönemlerinde ise bürokrat kökenli bakan oranının % 57.4'ün altında kaldığı görülmüştür.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak onayladığı 15, 16, 17 ve 18. Hükümetlerde toplam 69 bakanın 54'ü (%78.2) bürokrat kökenlidir. Başbakan İnönü'nün kurduğu koalisyon hükümetlerinde ise (26, 27 ve 28. Hükümetler) 35 CHP'li bakanın 15'i (% 42.8) bürokrat kökenlidir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak İnönü'nün atadığı CHP'li toplam 104 bakanın 69'u (% 66.3) bürokrat kökenlidir.

Başbakan Menderes Hükümetlerinde toplam 119 bakanın 86'sı (% 72.2) bürokrat kökenlidir. DP'li bürokrat kökenli bakanların oranının 9. dönemde (1950) % 74 ile 3. sırada, 10. dönemde (1954) % 76.1 ile 2. sırada, 11. dönemde (1957) ise % 62.9 ile 5. sırada olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oranların oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir.

Başbakan Demirel Hükümetlerinde (30., 31. ve 32. Hükümetler tek başına iktidar olduğu hükümetler; 39., 41. ve 43. koalisyon hükümetleri ve 49. Hükümet) ve Tansu Çiller'in Başbakanlığı'nda kurulan 50-51-52. Hükümet dönemleri boyunca toplam 272 bakan atanmıştır. 272 bakanın 137'si (% 50.3) ise bürokrat kökenlidir.

Bülent Ecevit siyasi yaşamı boyunca 1980 öncesinde CHP Genel Başkanı ve 1991 sonrasında DSP Genel Başkanı olarak kurduğu ve koalisyon ortağı olarak katıldığı hükümetlere verdiği toplam 141 bakanın 87'si (% 61.7) bürokrat kökenlidir.

Başbakan Özal Hükümetlerinde (45 ve 46. Hükümetler) ile Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'ın Başbakanlık yaptığı 47. ve 48. Hükümetlerde görev yapan toplam 137 ANAP'lı bakanın 65'i (% 47.4) bürokrat kökenlidir.

Erbakan'ın siyasi liderliğindeki partiler 1980 öncesinde 37., 39. ve 41. Hükümetlerde koalisyon ortağı olarak ve 1996 yılında Erbakan'ın Başbakanlığında kurulan 54. Hükümete toplam 30 bakan vermiştir. Bunların 23'ü (% 76.6) bürokrat kökenlidir.

Tezimizin kapsamı dahilindeki Erdoğan döneminde 58., 59., 60., 61. ve 62. Hükümetlerde toplam 106 bakanın ataması yapılmış ve bu bakanların 50'sinin (% 47.1) bürokrat kökenli olduğu görülmüştür.

Siyasal parti liderlerinin liderlik dönemlerinde kurdukları veya koalisyon ortağı olarak katıldıkları hükümetlere verdikleri bürokrat kökenli bakanların oranları itibariyle sıralaması; % 76.6 ile Erbakan, % 72.2 ile Adnan Menderes, % 66.3 ile İnönü, % 61.7 ile Ecevit, % 50.3 ile Demirel, % 47.4 ile Özal ve % 47.1 ile Erdoğan şeklinde olmuştur.

678 bürokrat kökenli bakanın 270'inin (1a), 20'sinin (3a), 30'unun (6) alt bürokrat grubuna dâhil olduğu görülmüştür. 17 dönemde atanan tüm bakanların % 47.2'sinin (1a), (3a) ve (6) alt grubuna dâhil olması tez açısından önemli görülmektedir. Bu gruba dâhil olan bürokratlar, uzun süre üst düzey bürokratik görevler yürütmeleri nedeniyle bürokratik yönetim geleniyle yoğrulmuş ve üçlü kararnamelele titizlikle seçilmişlerdir. Bu nedenle siyasi yaşamlarında da bürokratik siyasi kültür dâhilinde icraat yaptıkları düşünülmektedir.

1946-2015 yılları arasında 41 Başbakan görev yapmıştır. 41 Başbakan'ın 22'sinin bürokrat kökenli, 19'unun ise serbest meslek sahibi olduğu görülmüştür. 1946'dan 2015'e kadar başbakanların görev sürelerini değerlendirdiğimizde; 28 yıl 1 ay bürokrat kökenli başbakanların, yaklaşık 34 yıl da serbest meslek sahibi başbakanların görev

yaptıkları anlaşılmıştır. Söz konusu yıllar arasında seçimle gelmiş asker kökenli başbakan yoktur.

1946-2015 yılları arasında 11 Cumhurbaşkanı görev yapmıştır. 11 Cumhurbaşkanı'nın 8'inin bürokrat kökenli olduğu, 3'ünün ise serbest meslek sahibi olduğu anlaşılmıştır. 8 bürokrat kökenli cumhurbaşkanının 5'inin asker kökenli bürokrat olduğu ortaya çıkmıştır. 1946-2015 yılları arasında cumhurbaşkanlarının görev sürelerine baktığımızda, 39 yıl asker kökenli cumhurbaşkanlarının, 17 yıl 5 ay bürokrat kökenli cumhurbaşkanlarının, 18 yıl da serbest meslek sahibi cumhurbaşkanlarının görev yaptığı anlaşılmıştır.

Çalışmamızın sonucunda elde edilen bürokrat kökenli milletvekillerinin ve bakanların temsili oranları bugüne kadar siyasi çevreler ve literatürde doğru kabul edilen bazı kanıların yanlışlığını ortaya çıkarmıştır. Çok partili dönemde bürokrat kökenli milletvekili oranlarının tek partili döneme göre daha düşük olduğu genel kanısının doğru olmadığı görülmüştür. Bürokrat kökenli milletvekillerinin oranlarının çok partili sisteme geçildiğinde belirgin oranda düşmediği çalışmamızda ortaya çıkmıştır. Aynı gerçek hükümetlerde görev yapan bakanlar konusunda daha bariz ortaya çıkmaktadır.

Bugüne kadar tek partili dönemde seçilen milletvekillerinin mesleki kökenleriyle ilgili yaptığımız kadar detaylı bir çalışma yapılmamış olsa da, tek partili dönemle ilgili Frederick Frey'in verilerini değerlendirdiğimizde ilk yedi dönemde tüm milletvekilleri içinde bürokrat kökenli milletvekillerinin oranı % 53.7 çıkmaktadır. Çalışmamızda çok partili 17 dönem için bulunan bürokrat kökenli milletvekili oranı ortalaması % 41.3 olmuştur. Aradaki % 12.4 fark çok anlamlı görülmemiştir.

1923-1950 yılları arasındaki hükümetlerde görev yapan 194 bakanın % 61'inin asker veya sivil bürokrat kökenli olduğu görülmektedir. İzci ve Bozdoğan'ın tek parti döneminde bürokrat kökenli bakanlar için verdiği % 61 oranı ile tezde çok partili dönemin 17 dönemde bürokrat kökenli bakanlar için bulunan ortalama % 57.4 oranı ile karşılaştırıldığında Türkiye siyasetinin önemli bir gerçeği ortaya çıkmaktadır. Türkiye siyasi hayatında ister tek parti isterse çok partili dönem olsun Bakanlar Kurulu'nda bürokrat kökenli bakanların oranının daima yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, ister tek parti isterse çok partili olsun, Türkiye siyasi hayatının her döneminde bürokrat

kökenli milletvekili ve bakanların yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu tespit de tezimizin ana görüşü ile uyumludur.

Demokrat Parti dönemiyle ilgili var olan genel kanı bürokrasinin ağırlığının ve öneminin azalması sonucunda bürokrat kökenli milletvekili oranının da azaldığı doğrultusundadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda ve makalelerde hep bu görüş ileri sürülmüştür. Milletvekillerinin mesleki kökenleriyle ilgili bugüne kadar yaptığımız ölçekte başka bir çalışma yapılmadığından dolayı Frederick Frey, Yücekök ve benzer kaynaklardaki veriler genel kabul görmüştür. 1950-1960 döneminde bürokrasinin itibar ve güç kaybı yaşadığı görüşüne katılmakla birlikte, TBMM’de bürokrat kökenli milletvekillerinin oranının Demokrat Parti döneminde azaldığı görüşüne çalışmamızda çıkan sonuçların ışığında katılmak mümkün değildir. Demokrat Parti döneminde bürokrat kökenli milletvekili oranları çalışma sonucunda sanılanın aksine yüksek oranlarda çıkmıştır. 17 dönem için bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 41.3 olarak bulunmuştur. Demokrat Parti’nin iktidara ilk geldiği 1950 seçiminde (DP ve CHP birlikte) toplam bürokrat kökenli milletvekilleri oranı % 51, 1954 seçiminde (DP ve CHP birlikte) toplam bürokrat kökenli milletvekilleri oranı % 51.7, 1957 seçiminde (DP ve CHP birlikte) toplam bürokrat kökenli milletvekilleri oranı ise % 45.1 olmuştur. DP döneminin (1950, 1954 ve 1957 üç yasama dönemi) oranının 17 dönem ortalaması olan % 41.3’ün üzerinde % 49.5 olduğu görülmüştür. 17 genel seçim incelendiğinde bürokrat kökenli milletvekili oranı sıralamasında 1950 seçiminin % 51 ile 3. sırada, 1954 seçiminin % 51.7 oranı ile 2. sırada, 1957 seçiminin % 45.1 ile 4. sırada olduğu ortaya çıkmıştır.

Demokrat Parti döneminde 1950 seçiminde seçilen 421 DP’li milletvekilinin 206’sının (% 48.9), 1954 seçiminde 499 DP’li milletvekilinin 259’u (% 51.9), 1957 seçiminde 419 DP’li milletvekilinin 199’unun (% 47.4) bürokrat kökenli olduğu anlaşılmıştır. Bu oranlar 17 dönem ortalamasının üzerindedir. Demokrat Parti döneminde bürokrat kökenli milletvekili oranının düştüğü yolundaki kanatın yanlış olduğu görülmüştür.

Çalışmada Türk siyasi tarihi açısından ortaya çıkan dikkat çekici başka bir bulgu ise, 1960-1980 döneminde yapılan beş genel seçimin dördünde bürokrat kökenli milletvekili ortalamasının 17 dönemin ortalamasının altında gerçekleşmesidir. 1961-1977 dönemi seçim sonuçları incelendiğinde, bürokrat kökenli milletvekili oranı 1961 seçiminde %

34.5, 1965 seçiminde % 39.2, 1969 seçiminde % 38.6, 1973 seçiminde % 39 ve 1977 seçiminde % 41.9 olduğu görülmüştür. Bu beş dönemin bürokrat kökenli milletvekili ortalaması % 38.64 bulunmuştur. Bu durumun sebepleri arasında, bu dönemde hâkim denetiminde yapılan ön seçimlerin ve bu dönemde siyasi partiler arasındaki rekabetin çok çekişmeli geçmesi nedeniyle partilerin halka yakın serbest meslek sahibi adayları tercih etmelerinin etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Benzer bir durum 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde de yaşanmıştır. Bu üç dönemde seçilen bürokrat kökenli milletvekillerinin ortalaması 17 dönemin ortak ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Bu üç dönemde seçilen toplam 1550 milletvekilinin 597'sinin (% 38.5) bürokrat kökenli olduğu görülmüştür. Bu üç dönemde seçilen 597 bürokrat kökenli milletvekilinin 200'ü (% 33.5) (1a) ve (3a) statüsünde olması da dikkat çekicidir. Bürokrat kökenli milletvekili oranlarının nispeten düşük olmasının durumun sebebi bu dönemdeki siyasi mücadele ve rekabet açısından 1970'li yıllara benzer olması nedeniyle partilerin halka yakın milletvekili adaylarına yönelmeleridir.

Yücekök'ün çalışmasında verilen 1961-1977 döneminde seçilen bürokrat kökenli milletvekili oranları ile tezimizin aynı dönemle ilgili sonuçları karşılaştırıldığında, tezin bürokrat kökenli milletvekilleri oranlarının daha yüksek çıktığı görülmektedir. Yücekök'ün çalışmasında TBMM albümlerindeki bilgilere göre 1961-1977 yılları (12-16 dönem) değerlendirilmiştir. Meclis albümlerinden alınan bilgilere göre, "Kamu" başlığı altında 12. dönemde (1961) % 24.4, 13. dönemde (1965) % 35.4, 14. dönemde (1969) % 35, 15. dönemde (1973) % 37.6, 16. dönemde (1977) de ise % 38.5 oranında bürokrat kökenli milletvekillerinin görev yaptığı belirtilmiştir. Yücekök çalışmasında sadece TBMM albümlerinden alınan verileri değerlendirmiştir. Yaptığımız çalışmada ise milletvekillerinin mesleki kökenleri çalışmamızın başında belirlediğimiz bürokrat kriterleri açısından hem Meclis albümleri hem de milletvekillerinin kendi yazdıkları hal tercümeleleri okunarak belirlenmiştir.

Teze başlarken halka direk hizmet götüren ve halkla yakın ilişki içinde bulunan görevlerde çalışan bürokratların daha çok milletvekili seçileceği düşünülmüştü. Çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, taşra bürokratlarının (2) toplam sayısının 1410 oluşuyla öngörümüzün haklı çıktığı görülmüştür. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık

Bakanlığı ve İçişleri Bakanlıklarında görev yapmış bürokratların daha çok milletvekili seçildiği görülmüştür.

17 dönemin genel sonuçlarını incelediğimizde, 316 asker bürokrat kökenli milletvekili sayısının beklenenden düşük olduğu görülmüştür. Siyasi partilerin İhtilal sonrasında yapılan seçimlerde milletvekili olarak asker kökenlilere daha çok yer verdiği görülmüştür. Diğer bir husus ise, asker kökenli milletvekillerinin daha çok CHP listelerinden seçilmiş olmalarıdır. 1946'dan 2015'e kadar seçilen 346 asker kökenli milletvekilinin partilere göre dağılımı şöyledir; CHP 135, DP 78, AP 44, ANAP 12, MHP 11, CKMP 11, MDP 11, HP 10, DYP 7, YTP 4, MSP 4, RP 4, AKP 3, FP 2, MP 2, GP 2, SHP 1, DSP 1, CGP 1, Demokratik Parti 1, TİP 1, Bağımsızlar 1.

Sonuç olarak, çok partili sistemde 17 dönem boyunca bürokrat kökenli milletvekili, komisyon üyesi ve bakanların oranlarının ciddi oranda yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle bakanlar kurulunda yer alan bürokrat kökenli milletvekillerinin her dönemde yüksek oranlarda elit bürokrat grubunu temsil eden (1a) bürokratik alt grubuna dahil olması, bürokrasisinin siyaset kurumu üzerindeki etkisini göstermek açısından çok önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir.

Çok partili dönemde bürokrasi kültürü ve geleneği ile yoğrulmuş elit üst bürokrat kökenli milletvekillerinin TBMM'de ve özellikle hükümetlerde etkili oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin (1959). *Bürokrasi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Akbulut Örsan Ö. (2003). “Türkiye’de Siyasal İktidar sorunsalı açısından Başbakan” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 36 Sayı 3, s: 21-48.
- Akın, Bahadır (2007). *Bürokrasi ve Otorite Max Weber*, Adres Yayınları Ankara.
- Aksan, Gamze ve Çelik, Özlem (2011). “Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Erişim Tarihi: 6.6.2016. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/178/162> Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25. s:1-10.
- Akşin, S., Koçak, C., Özdemir, H., Boratav, K., Hilav, S., Katoğlu, M. ve Ödekan, A. (2008a). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S., Tanör, B. ve Boratav, K., (2008b). *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akyıldız, Ali (2016). “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/229897>). *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Cilt (7), s:127-148.
- Albrow, Martin. (1970). *Bureaucracy*, London.
- Arslan, Ali (2007). “1995’ten Günümüze Türk Siyasi Elitlerinin Sosyolojik Analizi”, ErişimTarihi:9.3.2016. https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/161047/makaleler/4/1/arastirmx_161047_4_pp_1-17.pdf Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:4, sayı: 1, s:1-17.

- Aykaç Burhan, (1997). *Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- Barton, Cassie ve Audickas, Lukas (2016). Social Background of MPs 1979-2017. Erişim Tarihi: 16.5.2018. file:///C:/Users/ZDB/Downloads/CBP-7483%20(2).pdf House of Commons Library Briefing Paper Number CBP 7483, 28 September 2016. s:1-16.
- Berkes, Niyazi (2011). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- Bozkurt, Ömer; Ergun, Turgay ve Sezen, Seriyeye (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, Ankara: TODAİE.
- Cansever, Niran ve Kiriş, Hakan Mehmet. (2015). “Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri Çerçevesinde AK Parti-TSK Etkileşimine Bakış”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.20, s.3, s: 361-384.
- Çaha, Ömer (2010). “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi”, iç. *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Edt: Adem Çaylak; Mehmet Dikkaya; Cihat Göktepe ve Hüsnü Kaplı), Ankara: Savaş Yayınevi, s: 567-586.
- Çemrek, Murat (2010). “1980-2000’de Türkiye Ekonomi Politigi: Çalkantılı bir ekonomide İslamcı siyasetin yükselişi ve düşüşü”, iç. *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Edt: Adem Çaylak; Mehmet Dikkaya; Cihat Göktepe ve Hüsnü Kaplı), Ankara: Savaş Yayınevi, s: 641-668.
- Çaylak, Adem (t.y.), “Osmanlı Politik-İktisadi Düzeneğin Anlaşılmasına İlişkin Yaklaşımlar”, Erişim Tarihi: 3.3.2015, http://www.ademcaylak.org/osmanli_politik_iktisadi_duzeni.pdf
- Çırakoğlu, Melikşah (2016). “Düzenleyici ve Denetleyici Kurulların Denetlenme Şekillerinin İdari Vesayet Bakımından Değerlendirilmesi” Erişim Tarihi: 8.8.2018 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/227126> YBHD 2016/2, s: 89-119.

- Çoşkun, İsmail (2005). Türkiye’de Bürokrasi-Siyaset İlişkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Davison, H. Roderic, (1997). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform* (O. Akınhay, Çev.), İstanbul Papirüs Yayını.
- Demirpolat, Anzavur; Akça, Gürsoy. (2009). “Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl.13 Sayı.38, s. 1-10.
- Durgun, Şenol (2002). “Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset”, *GÜ. İİBF Dergisi* Cilt 4. Sayı 2-Özel Sayı.
- Eğilmez, Mahfi (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme* Remzi Kitabevi İstanbul.
- English Oxford Living Dictionary, Erişim Tarihi: 01.06.2018
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/ministrable>
- Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut, (1984). *Kamu Yönetimine Giriş*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Ergun, Turgay (2004). *Kamu Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Eroğul, Cem (1998). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eryılmaz, Bilal (2004). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, Bilal (2010a). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Eryılmaz, Bilal (2010b). *Kamu Yönetimi*, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Findley, Carter V. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıali, 1789-1922*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Frey, Frederick W. (1965) *The Turkish Political Elite*, The M.I.T. Press, Cambridge.
- Gökçe, Orhan ve Şahin, Ali, (2002). “21. Yüzyılda Bürokrasinin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2, S.3, Nisan.
- Göküş, Mehmet (1999). *Demokrat Parti Döneminde Bürokrasi Siyasi İktidar İlişkileri* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Göküş, Mehmet (2000). “Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi* Cilt 33, Sayı 2, Haziran. s.22-33.
- Göküş, Mehmet (2010). “1960-1980 Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Hukuki, Ekonomik ve Toplumsal Değişimi”, Erişim Tarihi: 5.6.2016. file:///C:/Users/ZDB/Downloads/233-684-1-PB.pdf ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı 12, 2010, s: 203-223.
- Gönlübol, Mehmet (1993). *Uluslararası Politika*, Ankara: Atilla Kitabevi.
- Günaydın, Gökhan (2002). “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, *Kamu Yönetimi Dünyası*, Yıl 3, Sayı 10, Mayıs-Haziran.
- Güzel, Süleyman Ç. (2017). “Süleyman Demirel’in Askeri ve Sivil Bürokrasi ile İlişkileri”, Erişim Tarihi: 15.5.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/333675> e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Kasım-2017 Cilt:9 Sayı:2 (18) / November-2017 Volume:9 Issue:2 (18) s: 545-565.
- Heper, Metin (2011). *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Heper, Metin (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği*. Ankara: ODTÜ İdari İlimler Yayını.
- Heper, Metin (1985). “19. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Heper, Metin (2006). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğubatı Yayıncılık.

- Heper, Metin (1984). Bürokrasi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C(2), s:289-297.
- Heper, Metin (1973). “Osmanlı Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü: Kamu Yönetimi Kuramı Açısından Bazı Gözlemler” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:6., Sayı: 2, TODAİE.
- Heper, Metin (1973). *Modernleşme ve Bürokrasi*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Heper, Metin (1977). *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Heywood, Andrew (2007). *Siyaset*, Adres Yayınları, Ankara.
- İzci, Ferit ve Bozdoğan Selim (2016) “Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi” Erişim Tarihi: 8.2.2018. http://www.asosjournal.com/Makaleler/2525312_6528%20Ferit%20%C4%B0ZC%C4%B0.pdf Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:4, Sayı:34, Kasım 2016, s: 33-46.
- Kahraman, Hasan Bülent (2008). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar Kuramlar Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Kapani, Münci (2015). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karpat, Kemal H. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2007). *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*. (Çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Karpat, Kemal, H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları

- Köroğlu, Ahmet. (2012) Türkiye’de 1990’lı Yıllarda Ortaya Çıkan Siyasi Liberalizm Pratikleri, Erişim Tarihi: 8.3.2018. https://www.academia.edu/2346071/T%C3%BCrkiye_de_1990_l%C4%B1_Y%C4%B1llarda_Ortaya_%C3%87%C4%B1kan_Siyasi_Liberalizm_Pratikleri_-_Ahmet_K%C3%B6ro%C4%9Flu İnsan ve Toplum, 2(3). s.119-132.
- Kunt, Metin; Akşin, Sina; Faroqhi, Suraiya; Toprak, Zafer; Yurdaydın, Hüseyin G.; Ödekan, Ayla. (2009). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Cem Yayınevi.
- Kunt, Metin; Akşin, Sina; Özdemir, Hikmet; Boratav, Korkut; Hilav, Selahattin; Katoğlu, Murat; Ödekan, Ayla. (2008). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi.
- Lamba, Mustafa (2014). “Bürokrasinin Siyaset Karşısında Güç Kaybetmesine Yönelik Gelişmeler”, Erişim Tarihi: 5.3.2018. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/181850> Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, s: 40-56.
- Lamba, Mustafa (2010). “Osmanlı’dan Günümüze Türk Kamu Yönetiminde Merkezîyetçilik-Adem-i Merkezîyetçilik Üzerine Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi, *Vizyoner Dergisi*, C.2, S.1. s.131-156.
- Leblebici, Doğan Nadi (2004). ed. Öktem, Kemal ve Ömürgönülşen Uğur, *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Lewis, Bernard (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lipset, S. M. (2008). “Robert Michels Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu”, (Toker Dereli Çev.) Erişim Tarihi: 13.10.2017 <http://www.calimatoplum.org/sayil9/michels.pdf>. Çalışma ve Toplum, 2008/4, s:11-38.

- Merikoski, V. (1971). “The Politicization of Public Administration, Academia Scientiarum Fennica”, Helsinki, 1969. Çeviren Cahit Tutum, *AİD* 1971 Cilt:4 Sayı 2. s:169-181.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1961). İntihaplar, Dönem:1 Cilt:1, Onuncu Birleşim, 15.11.1961 Çarşamba, s.79-86.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1961). İntihaplar, Dönem:1 Cilt:1, Ondördüncü Birleşim, 29.11.1961 Çarşamba, s.130.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1965). Komisyonlara üye seçimi, Dönem:2 Cilt:1 Toplantı:1 12. Birleşim, 19.11.1965 Cuma, s.346-358.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1969). Komisyonlara üye seçimi, Dönem:3 Cilt:1 Toplantı:1 7. Birleşim, 19.11.1969 Çarşamba, s. 190-203.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1973). Komisyonlara üye seçimi, Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 25. Birleşim 27.12.1973 Perşembe s.103-109.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1974). Komisyonlara üye seçimi, Dönem:4 Cilt:1 Toplantı:1 39. Birleşim 12.2.1974 Salı s.570-571.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1974). Komisyonlara üye seçimi, Dönem:5 Cilt:1 Toplantı:1 78. Birleşim 15.12.1977 Perşembe s.469-476.
- Milliyet, (22.08.2011). “Kurulların özerkliği kaldırıldı” Erişim Tarihi: 15.08.2018. <http://www.milliyet.com.tr/kurullarin-ozerkligi-kaldirildi-ekonomi-1429890/>
- Milliyet, (30.07.2008). “AK Parti kapatılmasın' kararı çıktı” Erişim Tarihi: 15.08.2018. <http://www.milliyet.com.tr/karar--font-color-red-bugun-mu---font--aciklanacak--siyaset-972729/>

- Mosca, Gaetano (1939). *The Ruling Class*, McGraw Hill Book Company, Inc. Erişim Tarihi: 01.02.2018. <https://archive.org/details/rulingclass031748mbp/page/n99>
- Mouzelis, Nicos P. (1968). *Organization And Bureaucracy: An Analysis of Modern Theories*, Chicago, Aldine Pub. Co.
- Mumcu, Ahmet. (1996). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Nişancı, Ş., A. Çaylak, (2008). “Osmanlı’da Siyaset-İktisat Dengesi ve Cumhuriyete Kalan İktisadi Miras”, Ed. M. Dikkaya, D. Özyakışır, A. Üzümcü, *Türkiye’nin Ekonomi Politikası 1923-2007* Ankara: Orion Kitabevi, ss. 1-50.
- Ortaylı, İlber (2017). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 46. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ökmen, Mustafa (2009). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Merkezîyetçilik-Adem-i Merkezîyetçilik Pratiği Üzerine Notlar, Akademik Araştırmalar Dergisi Makaleleri, www.acadmical.org/dergi/MAKALE/9_10sayi/s9okmen11.htm Erişim Tarihi: 01.06.2015
- Özçelik, Ayfer; Uyar, Hakkı; İnan Süleyman; Tüzün, Süleyman; Çolakoğlu, Selçuk; Demirci, Aliyar H.; Haytoğlu, Ercan; Kodal, Tahir ve Seydi Süleyman. (2011) *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Özdemir, Abdülkadir (2014). *Türkiye’de Çok Partili Dönem’de Seçim Sistemleri ve Siyasal İstikrar*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özer, Nazan (2006). *Küreselleşme ve Bürokratik Seçkinler*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Öztuna, Yılmaz (2006). *Tanzimat Paşaları Ali ve Fuad Paşalar*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- Öztürk, Namık Kemal (2003). *Bürokrasinin Gücü ve Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, Namık Kemal (2017). *Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye*, Siyasal Yayınevi, Ankara.

- Pareto, Vilfredo (1935). *The Mind and Society A treatise on General Sociology Vol:3*, Erişim Tarihi 24.11.2017
<https://archive.org/stream/mindandsocietyvo029378mbp#page/n551/mode/2up/search/elite>
- Sencer, Muzaffer (1984-a). “Tanzimat’a kadar Osmanlı Yönetim Sistemi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:17, Sayı 2, s: 21-44.
- Sencer, Muzaffer (1984-b). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:17, Sayı: 3, s:46-71.
- Sencer, Muzaffer (1992). *Türkiye’nin Yönetim Yapısı*, (2. Baskı), Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Sermaye Piyasası Kurulu, “SPK’nın 25. Kuruluş yıldönümü”, Erişim Tarihi: 10.07.2018. <http://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/2007123/1>
- Sesli, Mutlu ve Demir, Seyhmus (2010). “Türk Siyasi Elitlerin Toplumsal Kökeni (1920-1950)” Erişim Tarihi: 15.5.2017.
<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868203.pdf>, s: 1-30.
- Sevil, Muharrem (2005). *Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet V. (2006). “Divan-ı Humayun’dan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama” ed. İnalçık Halil, Seyitdanlıoğlu Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Shaw J. Stanford, (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I. Cilt (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul Yayınları, İstanbul.
- Shaw J. Stanford; Shaw Ezel Kural (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2 Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975*. (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul.
- Şahin Ali, (2007) “Türk Kamu Yönetiminde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi” Kamu Yönetimi Yapısal ve İşlevsel sorunları, Editörler: M. Akif Çukurçayır ve Gülise Gökçe, Çizgi Kitabevi, Konya.

- Şaylan Gencay, (1989). “Cumhuriyet Bürokrasisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İstanbul.
- Tataroğlu, Muhittin (2006). “Parlamentar ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme” Yönetim ve Ekonomi, Cilt:13 Sayı:1 s: 97-119.
- Tataroğlu, Muhittin (1997). *Türkiye’de 12 Eylül 1980 Sonrası Siyasi İktidar- Bürokrasi İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Tanör, Bülent (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- TBMM Albümü (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt: 1920-1950*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1 Bakanlıklar Ankara.
- TBMM Albümü (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt: 1950-1980*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1 Bakanlıklar Ankara.
- TBMM Albümü (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 3. Cilt: 1983-2010*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1 Bakanlıklar Ankara.
- TBMM Albümü (2011). *24. Dönem TBMM Albümü*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:2 Bakanlıklar Ankara.
- TBMM, “Yasama Organı Üyelerinin Tercüme-i Halleri ve Seçim Mazbataları Arama Formu”, Erişim Tarihi: 01.11.2018, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.arama>
- TBMM Tutanak Dergisi, (1946). Komisyonlar Seçimi, Dönem VIII. Cilt:1, İkinci Birleşim 12.VIII.1946 Pazartesi, s.19-23.
- TBMM Tutanak Dergisi, (1950). Komisyonlar Seçimi, Dönem IX. Cilt:1, Üçüncü Birleşim 29.V.1950 Pazartesi, s.34-50.

- TBMM Zabıt Ceridesi (1954). Encümenler İntihabı, Devre: X Cilt:1, Üçüncü İnikat, 24.V.1954 Pazartesi, s.38-46.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1954). Encümenler İntihabı, Devre:XI Cilt:1, Beşinci İnikat, 22.XI.1957 Cuma, s.29-38.
- TBMM Tutanak Dergisi (1983). Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarına üye seçimi, Cilt:1 Yasama Yılı:1 8. Birleşim, 14.12.1983 Çarşamba, s.42-48.
- TBMM Tutanak Dergisi (1987). Plan Bütçe Komisyonu üye seçimi, Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 3. Birleşim 25.12.1987 Cuma s.74-75.
- TBMM Tutanak Dergisi (1988). Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarına üye seçimi, Dönem 18, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 20.1.1988 Çarşamba, 493-505.
- TBMM Tutanak Dergisi (1991). Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarına üye seçimi, Dönem 19, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.12.1991 Çarşamba, s.262-273.
- TBMM Tutanak Dergisi (1996). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 31. Birleşim 2.4.1996 Salı, s.632-645.
- TBMM Tutanak Dergisi (1996). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 29. Birleşim, 27.3.1996 Çarşamba s.526-529.
- TBMM Tutanak Dergisi (1996). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 20, Cilt:2 Yasama yılı:1, 24. Birleşim, 14.3.1996 Perşembe s. 246-249.
- TBMM Tutanak Dergisi (1999). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 11. Birleşim 4.6.1999 Cuma, s.186-188.

TBMM Tutanak Dergisi (1999). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 13. Birleşim 9.6.1999 Çarşamba, s.266-267.

TBMM Tutanak Dergisi (1999). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 21, Cilt:1 Yasama yılı:1, 15. Birleşim 15.6.1999 Salı, s.313-326.

TBMM Tutanak Dergisi (2002). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 22, Cilt:1 Yasama yılı:1, 6. Birleşim 3.12.2002 Salı, s.157-171.

TBMM Tutanak Dergisi (2007). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 23, Cilt:1 Yasama yılı:1, 10. Birleşim 4 Eylül 2007 Salı, s.192-212.

TBMM Tutanak Dergisi (2011). Komisyonlara üye seçimi, Dönem 24, Cilt:1 Yasama yılı:1, 8. Birleşim 12 Temmuz 2011 Salı, s.178-186.

Tural, Erkan (2009). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, TODAİE. Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Geçmiş Hükümetler, Erişim Tarihi: 09.06.2018
https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Personel Başkanlığı, (2018) “Kamu Personelinin Statülerine ve İstihdam Edildikleri Kurum Türlerine göre Dağılım Tablosu”
 Erişim Tarihi: 01.06.2018,
[file:///C:/Users/ZDB/Downloads/geneltablo_1%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/ZDB/Downloads/geneltablo_1%20(4).pdf)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, (2007). Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, Erişim Tarihi: 02.07.2018.
https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), (2018). “Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 1935-2017” <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim Tarihi: 01.01.2018

Ustabulut Batuhan, “Türkiye’nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II. Siyaset ve Uluslar arası ilişkiler-İktisat-Eğitim, 12-15 Mayıs 2016, Isparta, 43-58. Erişim Tarihi: 15.7.2017, http://www.tlck.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/2.cilt_e-kitap.pdf

Üzümcü, Adem; Dikkaya, Mehmet ve Özyakışır, Deniz. (2010). “Türkiye’de İktisadi Dönüşümler ve Politik Yansımaları: 1923-2007”, iç. *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Edt: Adem Çaylak; Mehmet Dikkaya; Cihat Göktepe ve Hüsnü Kaplı), Ankara: Savaş Yayınevi, s: 693-740.

Yalçındağ, S. (1970). “Kamu Yönetimi Sistemimizin Tarihsel Evrimi Üzerine Notlar” *AİD*, C(3), 20-57.

Yücekök, Ahmet N. (1983). *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlametonun Evrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 533. Ankara.

Weber, Max (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, (B. Akın, Çev.) Adres Yayınları, Ankara.

Weiker, Walter F. (1973). “Osmanlı Bürokrasisi: Modernleşme ve Reform”, (Büyükdavras Semay ve Oyal, Erkan: çev.) *AİD* Cilt:6, Sayı: 1, Mart.

Wilson, Woodrow (1961). *Seçme Parçalar*, (N. Abadan, Çev.) Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 1, Yenilik Basımevi, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan (2017). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

EK. 1**DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

EK. 2**TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

EK. 3

MAZBATA VE HAL TERCÜMELERİ ÖRNEKLERİ

OTURDUĞU YER [*]	
ANKARA'DA	DIŞARIDA
Çankaya - Andanai Hükümet Caddesi No 8 Telefon : 21540	Telefon :
[*] Adres değişikliği vakit geçirilmeden Umumi Kâtipliğe bildirilen rüca olunur.	

TERCÜMEHAL (Kıssas)	
Eski Reisicumhure IX nci devrede Malatya millet vekili	
Malatya millet vekili	
Malatya millet vekili	
İsmet İnönü 17.5.1955	

İntihap dairesi	Malatya	Evlü olup olmaması ve kaç çocuğu bulunduğuna	Evlü - üç çocuk
Adı ve soyadı	İsmet İnönü	Memur ise, seçilmiş evvelki son maaşına	Malatya millet vekili
Babasının ve annesinin adı	Hacı Resit Cevriye	İntibak derecesi ve son maaşın aldığı tarih	—
Doğduğu yer ve tarihi	İzmir 1884	Memur değilse seçilmiş evvelki son durumu	Millet vekili
Tahsili	Harp akademisi	Eyevvelki derecelerde Meclis seçilmiş ise derece ve intihap dairesi	Malatya
Bildiği dil(ler)	Fransızca, almanca, İngilizce	Yedek Subay ise sınıfı, rütbesi ve sicil numarası	Emekli Orjinal
İhtisas	asker	Kayıtlı bulunduğu Askerlik gubeleri ve numaraları	—
Eserleri	—	Seçim saptama tarihi	10.5.1954
İlim rütbesi	—	Kaç reyile mebus seçildiği	110.965
İşi ve gözü	Mebus	Meclis katılma tarihi	14.5.1954

Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK

Örnek No. : VI
Mad. 66 - S 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya sanatı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
İsmet İnönü	İzmir 1884	U.Ş.Y. Genel Başkanı	10965	Yüz on bin dokuz altmış beş	245947	204882		

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda Yüz on bin dokuz altmış beş oyları ile İsmet İnönü ilimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulmuş tarafından kendisine verilir. 10 / 5 / 1954

Başkan Üye Üye Üye Üye Üye

Şevket Bayraktar Halit Özkan Mehmet Akşir Nuri Çavuşoğlu İbrahim Yaşar Cemal Özmanlı

Üye Üye Üye Üye Üye

İsmet İnönü İsmet İnönü İsmet İnönü İsmet İnönü İsmet İnönü

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne aynı aynı adlarıyla soyadları yazılacaktır .

T. B. M. M.

Üyelerine mahsus

Dönem IX

Sicil No.

Defter No.

Zarf No.

776

3-413

32

İstanbul

Milletvekili

Adnan İnanlıoğlu

15

İSTANBUL iii

Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAKÖrnek No. : VI
Mad. 66-8 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Adnan Menderes	Aydın 1899	Millet Vekili	293459	ikiyüz elli bir bin dört yüz elli dokuz	562702	452649	yok	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda - 251459- oy ile Millet Vekili Adnan Menderes'in ilimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verildi. 17 / 5 / 95 0

Başkan
Yargıç
Seyfettin Uğur

Üye
D.P.
Fahri Aras

Üye
C.H.F.
Cahit Akıncı

Üye
M.P.
Ziya Karamaz

Üye
Genel Meclis
Zehit Oral

Üye
Genel Meclis
Yekta Ragıp Ünen

Üye
Genel Meclis
Ali Huseyin Paşazade

Üye
D.P.
Musafer Şahinoğlu

Üye
C.H.F.
Tarak Zafer Tunaya

Üye

Üye

Konutların 5.VI.1970 tarihli altınca: Birleşiminde onanmıştır.

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne ayrı ayrı adlarıyla soyadları yazılacaktır.

Doğuş Matbaası - Ankara

DÖNEMİ : 18.

ADI VE SOYADI Süleyman Demirel	SEÇİM BÖLGESİ İsparta	PARTİSİ Doğru Yol Partisi
DOĞUM YERİ VE TARİHİ İslâmköy/1 Kasım 1924	BABA VE ANNE ADI Yahya Ummahan	MEDENİ DURUMU VE ÇOCUK SAYISI Evlî, çocuksuz
ÖĞRENİM DURUMU (Okul ve Fakülte Adı) İstanbul Teknik Üniversitesi - İnşaat Fakültesi		BİLDİĞİ YABANCI DİLLER İngilizce
UZMANLIK DALI İnşaat		
ESERLERİ		
SEÇİM ÖNCESİ BULUNDUĞU SON GÖREVI VE KURUMU Başbakan		
DAHA ÖNCE YASAMA ORGANLARINDA GÖREV YAPMIŞA DÖNEMİ SEÇİM BÖLGESİ İsparta, 1965-69, 1969-73, 1973-77, 1977-80.	BAKANLAR KURULU ÜYELİĞİ VARSA ADI	
Ö Z G E Ç M İ Ş İ		
<p>1 Kasım 1924'de İslâmköy/İSPARTA'da doğmuştur. Ortaokul ve Lise'yi; İsparta ve Afyonkarahisar'da okumuştur. 1941-1942 yılında İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'ne girmiş, 1949 yılı Şubat'ında, İnşaat Yüksek Mühendisi olarak İstanbul Teknik Üniversitesi'nden mezun olmuştur.</p> <p>1949 yılı Nisan'ından itibaren, Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde çalışmaya başlamış ve daha sonra aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri'nde staja gönderilmiştir.</p> <p>Eylül 1949'dan Eylül 1950'ye kadar, Amerika'da "Sulama ve Elektrifikasyon" konularında çalışmıştır.</p>		

1952 yılında; Seyhan Barajı inşaatını yürüten Büro'nun Amiri, 1954 yılında; Barajlar Dairesi Reisi ve 1955 yılında da; Devlet Su İşleri Genel Müdürü olmuştur. 1954-1955 yıllarında, yine bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde, çeşitli konularda araştırma yapmıştır. 1960 Temmuz'unda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden ayrılmış, askerlik görevine başlamış, 1961 yılı sonunda askerlik görevini bitirmiştir. 1962-1964 yıllarında, Müşavir Mühendis ve Müteahhit olarak, serbest çalışmıştır. Ayrıca, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, öğretim görevlisi olmuştur.

1964 Kasım'ında; Adalet Partisi Genel Başkanı seçilmiş, bu görevi 5 Ekim 1981 tarihine kadar, 17 sene devam etmiştir. Şubat 1965'de kurulan koalisyon Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı olmuştur. Ekim 1965'te, İsparta Milletvekili seçilmiştir ve Başbakan olmuştur. 1969, 1973, 1977 ve 1987'de tekrar, İsparta Milletvekili seçilmiştir. 7 defa Hükümet kurmuş, 10 seneyi aşan bir süre, Başbakanlık görevinde bulunmuştur.

24 Eylül 1987 tarihinden bu yana, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı olarak görev yapmaktadır.

" . 1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru, . Büyük Türkiye, . Yeni Bir Sosyal Mukaveleye Doğru, . Ufuk ve Çizgi" gibi eserleri vardır. Çok sayıda siyasî konuşması ve yazıları vardır. Ankara'da Kavaklıdere'de, Güniz Sokak Numara 31'de oturur. Evlidir.

28 / 3 / 1988
İmza : *S. Demirel*

İlgili kanun ve madde : 2839/36

ÖrnekNo : 95.

MİLLETVEKİLİĞİNE SEÇİLENLERE VERİLECEK TUTANAK

İli : ISPARTA () nolu seçim çevresi

Soyadı ve adı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya san'atı	Mensup olduğu siyasi partinin adı (siyasi partiye mensup değilse bağımsız olduğu yazılır)	Seçim hakkında itiraz ya da şikâyet olup olmadığı
DEMİREL SÜLEYMAN	ISPARTA 1924	YÜKSEK MÜHENDİS	DOĞRU YOL PARTİSİ	—

298 ve 2839 sayılı kanunlar uyarınca yapılan seçim sonunda seçim çevremizdenSüleyman Demirel..... nın milletvekili seçildiğini gösterir bu tutanağın bir örneği Kurulumuz tarafından Yüksek Seçim Kuruluna gönderilmiş, bir örneği de ilgisine verilmiştir.

Başkan
Süleyman Demirel 12092

Üye
Musa Ayva 17363

Üye
Muharrem İnal 20725

Fotoğraf

DÖNEMİ : 19

ADI VE SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	PARTİSİ
Bülent BOEVİT	Zonguldak	Demokratik Sol Parti
DOĞUM YERİ VE TARİHİ	BABA VE ANNE ADI	MEDENİ DURUMU VE ÇOCUK SAYISI
İstanbul 28-V-1925	Fahrettin - Nazlı	Evlü
ÖĞRENİM DURUMU (Okul ve Fakülte Adı)	BİLDİĞİ YABANCI DİLLER	
Robert Koleji	İngilizce	
UZMANLIK DALI		
Gazetecilik		
ESERLERİ		
Demokratik Sol hareketle ilgili kitaplar; şiirler.		
SEÇİM ÖNCESİ BULUNDUĞU SON GÖREVİ VE KURUMU		
Demokratik Sol Parti Genel Başkanı		
DAHA ÖNCE YASAMA ORGANLARINDA GÖREV YAPMIŞA DÖNEMİ, SEÇİM BÖLGESİ	BAKANLAR KURULU ÜYELİĞİ VARSA ADI	
Ankara 1957 ve 1961. Zonguldak 1965-1969-1973-1977.	Başbakanlık Çalışma Bakanlığı	
ÖZGEÇMİŞİ		
1925'de İstanbul'da doğdu. Babası merhum Prof. Dr. Fahri Boevit Ankara Üniversitesinde edebî tip profesörü ve 1943-50 arasında Kastamonu CHP milletvekili idi. Annesi merhume Nazlı Boevit ressamdı ve Ankara Kız Lisesinde resim öğretmenliği yapmıştı. Eşi Rahşan (Aral) ile 1946'da evlendi. 1944'de İstanbul'da Robert Koleji bitirdi. 1944'de çalışma yaşamına girdikten sonra, işten ayrılabildiği zamanlarda Ankara Üniversitesinde İngiliz dil ve edebiyatı, Londra Üniversitesinde Sanskrit, Bengalce ve Sanat Tarihî bölümlerine devam etti. 1957'de ABD'de Harvard Üniversitesinde sekiz ay incelemelerde bulundu.		
1944'de Ankara'da Basın-Ayın Genel Müdürlüğünde İngilizce çevirmeni olarak göreve başladı. 1946-50 arasında Londra'da Türk Basın Atölyesinde çalıştı.		
1950-60 arasında "Ulus", "Leni Ulus" ve "Halkçı" gazetelerinde yazar ve yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1954-55'de üç ay ABD'de "Winston-Salem" gazetesinde konuk yazar olarak çalıştı. 1965'de "Milliyet" gazetesinde yazar olarak çalıştı.		

1950'lerde "Forum" dergisinde yazarlık yaptı. 1972'de aylık "Özgür İnsan", 1981'de haftalık "Arayış" dergilerini çıkarttı. 1958-80 arasında önce Ankara'dan sonra Zonguldak'dan CHP milletvekili olarak görev yaptı. 1960-61'de Kurucu Meclis üyeliği yaptı. 1959'da CHP Parti Meclisine seçildi. 1966'da, CHP başlangıçta Demokratik Sol hareketle birlikte Genel Sekreterliğe seçildi. 1971'de, Partisinin askerî yönetime oluşturulan hükümete katkıda bulunmasına karşı çıkarak Genel Sekreterlikten ayrıldı. 14 Mayıs 1972'de CHP Genel Başkanlığına seçildi. 1980'de, askerî yönetimin siyasal çalışmalarını ve düşünce açıklamalarını yasaklaması üzerine, Genel Başkanlıktan ayrılarak, siyasal yaşamı katkılarını "Arayış" dergisiyle sürdürdü. Sonra bu dergide yazması da yasaklandı ve dergi kapandı.

1961-65'de 45met indönük Hükümetlerinde Çalışma Bakanlığı yaptı. Bu dönemde toplu sözleşme ve grev hakları yasalaştı; sendika özgürlüğü sağlandı; genel olarak çalışma hakları ve sosyal güvenlik yaygınlaştırıldı, ve genişletildi.

1974'de Cumhuriyet Halk Partisiyle Millî Selâmet Partisinin kurdukları karma hükümetin başkanlığını yaptı. 11 ay süren bu ilk Başbakanlığı döneminde Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleşti; Türkiye'nin Ege'deki hakları gündeme getirildi; başbaş ekimi yasağı kaldırıldı; açık yürekle öğretim başlatıldı. 1977'de bir azınlık Hükümeti kurdu fakat güvenoyu alamadı. 1978'de bazı bağımsız milletvekillerinin ve küçük partilerin katkısıyla, CHP öncülüğünde bir hükümet kurdu. Bu Başbakanlık dönemi 21 ay sürdü. 1979 Kasımında CHP'nin ara seçimlerde ve kısmî bahato seçimlerinde iyi sonuç alamaması üzerine Başbakanlıktan ayrıldı.

12 Eylül 1980 askerî müdahale döneminde, askerî yönetime karşı çıkışları nedeniyle üç kez hapse mahkûm oldu, ayrıca iki kez tutuklandı.

Siyasal haklarından yoksun bırakıldığı 1980-87 arası dönemde, eşi Rahşan Boevit Demokratik Sol Partinin kuruluşuna katkıda bulunarak 1985'de bu Partinin ilk Genel Başkanı oldu. 1987'deki halkoylamasıyla siyasal haklarına yeniden kavuşunca, DSP Genel Başkanlığına Bülent Boevit seçildi. Ancak kısa bir süre sonra yapılan seçimlerde Partisi iyi sonuç alamayınca bu görevden ayrıldı. 1989 başında bu görev başalınca yeniden Genel Başkan seçildi.

Demokratik Sol hareketle ve ulusal ve uluslararası sorunlarla ilgili muhtelif kitapları vardır. Bunlardan bazıları: "Ortanın Solu", "Bu Düzen Değişmelidir", "Bağımsızlık ve Özgürlük", "Atatürk ve Devrimcilik", "Dış Politika"; "Sömürü Dözeninde Yeni Ağama"; "Değişen Dünya ve Türkiye", "Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci", "Toplumsal Kültürün Türk Siyasal Yaşamına Etkisi", "Karga Anlatı".... 1976'da yayınlanan şiir kitabının çevirileri Almanya'da Sovyetler Birliğinde, Romanya'da, Yugoslavya'da, Danimarka'da ve İsveç'te yayınlandı. T.S. Eliot'un "Kokteyl Partisi" adlı şiir dramı 1963'de Türkçe'ye çevirdi. İngiliz, Amerikan ve Hint ozanlarından, o sırada Rabindraneth Tagor'dan çevirileri kitap olarak yayınlandı.

1985 yılında Hamburg Üniversitesinde bir sönestr ders verdi. 1980'li yıllarda muhtelif Avrupa Üniversitelerinde ve ABD Üniversitelerinde konferanslar verdi.

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde yeniden Zonguldak milletvekili seçildi.

4/11/1991

İmza:

Yasa M. 2839/36

Örnek : 95

MİLLETVEKİLLİĞİNE SEÇİLMİŞ OLANLARA VERİLECEK TUTANAK

İli : ZONGULDAK (1) numaralı Seçim Çevresi :

Soyadı ve adı	Doğum yeri ve Tarihi	Meslek veya sanatı	Bağlı olduğu siyasi partinin adı (Siyasi partiye bağlı değilse Bağımsız olduğu yazılır.)	Seçim hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	DÜŞÜNCELER
BOŞVİT BÜLENT	İSTANBUL 1925	GAZETECİ	DEMOKRATİK SOL PARTİ	YOK	

298 sayılı yasa ile 2839 sayılı Milletvekili seçimi yasası gereğince çevremizde yapılan seçim sonunda BÜLENT BOŞVİT nin çevremizden Milletvekili seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanağın örneği Kurulumuz tarafından yüksek Seçim Kuruluna gönderilerek bir örneği de kendisine verildi.

Başkan

Üye

Üye

25.10.1992.

H. SENER SEYMAH

SERRE KANAL

MEHMET BİNİMSER

447

Fotoğraf

Seçim Bölgesi	İSTANBUL
Dönemi ve mensup olduğu parti	XVII Dönem - ANAVATAN
Adı ve Soyadı	TURGUT ÖZAL
Baba Adı Ana Adı	MEHMET HAFİZA
Doğum Yeri ve Tarihi	MALATYA 13. 11. 1927
Öğrenim Durumu (Okul veya Fakülte Adı)	İ.T.Ü. ELEKTRİK FAKÜLTESİ
Uzmanlık Dalı	ELETRİK MÜHENDİSLİĞİ - EKONOMİ
Bilgiyi yabancı diller	İNGİLİZCE
Eserleri	-
Medeni durumu, çocuk sayısı	EVLİ - 3 ÇOCUK
Seçim öncesi bulunduğu son görevi ve kurumu	DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI
Daha önce Yasama Meclisi üyelikinde bulunup bulunmadığı, bulunmuşsa dönemi, seçim bölgesi	-
Bakanlar Kurulu üyeliği varsa adı	DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI

ÖZGEÇMİŞİ

- İLK OKUL SİVİFKE , ORTA OKUL MARDİN , LİSE KAYSERİ
- İ.T.Ü. ELEKTRİK FAKÜLTESİ 1950 MEZUNU
- E.İ.E. İDARESİ 1950 - 1952
- AMERİKADA ELEKTRİK ENERJİSİ İL MÜHENDİSLİK EKONOMİSİ ÜZERİNDE İHTİŞAS 1952-1953
- E.İ.E. İDARESİNDE GENEL DİREKTÖR TEKNİK MÜŞAVİRLİĞİ 1953 - 1958
- PLANLAMA KOMİSYONU SEKRETERYASI 1958 - 1959
- KOORDİNASYON VEKALETİNDE PLANLAMA İŞLERİ 1959 - 1960 başı
- ABŞERLİK 1960 başı - 1961 sonu
- E.İ.E. İDARESİNDE U. MD. MV. VE U. MD. VEKİLİĞİ 1961 - 1966
- D.İ.T.Ü. Öğretim Üyeliği (2,5 sene)
- BAŞBAKAN ÖZEL TEKNİK MÜŞAVİRİ 1966 Şubat - 1967 Şubat
- D. P. T. MÜŞTŞARI 1967 Şubat - 1971 Haziran (Bu devrede Para Kredi Kurulu - AET Kurulu - ROD Kurulu - Başkanlıkları)
- DÜNYA BANKASI 1971 Haziran - 1973 Aralık
- TÜRK ÖZEL TEŞEBBÜSÜNDE ÜST YÖNETİCİLİK 1973 Aralık - 1979 Aralık
- BAŞBAKANLIK MÜŞTŞARLIĞI VE D.P.T. MÜŞTŞAR VEKİLİĞİ 1979 Aralık - 22 Eylül 1980
- DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI 12 Eylül 1980 - Temmuz 1982
- ANAVATAN PARTİSİ KURUCU ÜYESİ VE GENEL BAŞKANI - BAŞBAKAN 20 Mayıs 1983 →

İmza :

Resor M. 2839/36 Örnek : 95

T. C.
İSTANBUL
İL
Seçim Kurulu
Başkanlığı
Sayı : _____

SEÇİM

MİLLETVEKİLLİĞİNE SEÇİLMİŞ OLANLARA VERİLECEK TUTANAK

İli **İstanbul** (6) numaralı Seçim Çevresi

Soyadı ve adı	Doğum yeri ve Tarihi	Meslek veya sanatı	Bağlı olduğu siyasi partinin adı (Siyasi partiye bağlı değilse Bağımsız olduğu yazılır.)	Seçim hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	DÜŞÜNCELER
ÖZAL Turgut		Elektrik Yük. Müh. Başbakan abdi İrd., Kurucu Üye, Kurucular Kurl. Mrk., Karar ve Yür. K. Bşk. Genel Başkan	Anavatan Partisi	Yoktur.	_____

298 sayılı yasa ile 2839 sayılı Milletvekili seçimi yasası gereğince çevremizde yapılan seçim sonunda ... **Turgut Özal** ... nın çevremizden Milletvekili seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanağın örneği Kurulumuz tarafından yuksek Seçim Kuruluna gönderilerek bir örneği de kendisine verildi.

10. 11 / 1983

Başkan Üye Üye

(M. Ersoy) (A. Orhan Tutan) (M. Şerif Boyacıoğlu)

M. Ersoy *A. Orhan Tutan* *M. Şerif Boyacıoğlu*

Recep Tayyip Erdoğan

Aslen Rizeli olan Recep Tayyip Erdoğan 26 Şubat 1954'te İstanbul'da doğdu. 1965 yılında Kasımpaşa Piyale İlkokulu'ndan, 1973 yılında ise İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Fark dersleri sınavını vererek Eyüp Lisesi'nden de diploma aldı. Üniversiteyi Marmara Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi'nde okuyan Erdoğan, bu okuldan 1981 yılında mezun oldu.

Gençlik yıllarından itibaren sosyal hayat ve siyasetle içice bir yaşamı tercih eden Erdoğan, disiplinli ekip çalışmasının ve takım ruhunun önemini kendisine çok genç yaşlarda öğreten futbola 1969-1982 yılları arasında amatör olarak ilgilendi. Aynı zamanda bu yıllar, genç bir idealist olarak memleket meseleleri ve toplumsal sorunlarla ilgilenen Recep Tayyip Erdoğan'ın aktif politikaya adım attığı döneme rastlamaktadır.

Lise ve üniversite yıllarında Milli Türk Talebe Birliği öğrenci kollarında aktif görev alan Recep Tayyip Erdoğan, 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığı'na ve aynı yıl MSP İstanbul Gençlik Kolları Başkanlığı'na seçildi. 1980 yılına kadar bu görevlerini sürdüren Erdoğan, siyasi partilerin kapatıldığı 12 Eylül döneminde, özel sektörde bir süre müşavirlik ve üst düzey yöneticilik yaptı.

1983 yılında kurulan Refah Partisi ile fiilî siyasete geri dönen Recep Tayyip Erdoğan, 1984 yılında Refah Partisi Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında ise Refah Partisi İstanbul İl Başkanı ve Refah Partisi MKYK üyesi oldu. İstanbul İl Başkanlığı görevi sırasında diğer siyasi partiler için de model olan yeni bir örgütsel yapı geliştiren Erdoğan, bu dönemde özellikle kadınların ve gençlerin siyasete katılımını artırmaya yönelik çalışmalar yaptı; siyasetin tabana yayılarak geniş halk kitleleri tarafından benimsenip itibar görmesi yolunda önemli adımlar attı. Bu yapılanma, mensubu bulunduğu Refah Partisi'ne 1989 Beyoğlu yerel seçimlerinde büyük bir başarı kazandırırken, yurt genelinde de parti çalışmaları için örnek teşkil etti.

27 Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, siyasî yeteneği, ekip çalışmasına verdiği önem, insan kaynakları ve malî konulardaki başarılı yönetimiyle dünyanın en önemli metropollerinden biri olan İstanbul'un kronikleşmiş sorunlarına doğru teşhis ve çözümler üretti. Su sorunu, yüzlerce kilometrelik yeni boru hatlarının döşenmesiyle; çöp sorunu ise dönemin en modern geri-dönüşüm tesislerinin kurulmasıyla çözümlendi. Hava kirliliği sorunu Erdoğan döneminde geliştirilen doğalgaza geçiş projeleriyle son bulurken, kentin trafik ve ulaşım açmazına karşı 50'den fazla köprü, geçit ve çevre yolu inşa edildi; sonraki dönemlere ışık tutacak birçok proje geliştirildi. Belediye kaynaklarının doğru kullanımı ve yolsuzluğun önlenmesi amacıyla olağanüstü önlemler alan Erdoğan, 2 milyar dolar borçla devraldığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin borçlarını büyük ölçüde ödedi ve bu arada 4 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirdi. Böylece, Türkiye'nin belediyeçilik tarihinde yeni bir çığır açan Erdoğan, bir yandan

diğer belediyelere örnek olurken, bir yandan da halk nezdinde büyük bir güven kazandı.

Recep Tayyip Erdoğan, 12 Aralık 1997'de Siirt'te halka hitaben yaptığı konuşma sırasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmenlere tavsiye edilen ve bir devlet kuruluşu tarafından yayınlanan bir kitapta yer alan bir şiiri okuduğu için hapis cezasına mahkum edildi ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevine son verildi.

Recep Tayyip Erdoğan, 4 ay kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra kamuoyunun ısrarlı talebi ve gelişen demokratik sürecin bir sonucu olarak 14 Ağustos 2001'de arkadaşlarıyla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) kurdu ve Kurucular Kurulu tarafından AK Parti'nin Kurucu Genel Başkanı seçildi. Milletın teveccüh ve güveni AK Parti'yi daha kuruluşunun ilk yılında Türkiye'nin en geniş halk desteğine sahip siyasî hareketi haline getirdi ve 2002 yılı genel seçimlerinde üçte iki parlamento çoğunluğuyla tek başına iktidara taşıdı.

Hakkındaki mahkeme kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili adayı olamayan Erdoğan, yapılan yasal düzenlemeyle milletvekili adaylığının önündeki yasal engelin kalkması üzerine, 9 Mart 2003'te Siirt ili milletvekili yenileme seçimine katıldı. Bu seçimde oyların yüzde 85'ini alan Erdoğan, 22. Dönem Siirt Milletvekili olarak parlamentoya girdi.

15 Mart 2003 tarihinde Başbakanlık görevini üstlenen Recep Tayyip Erdoğan, aydınlık ve sürekli kalkınan bir Türkiye idealiyle, hayatî öneme sahip birçok reform paketini kısa süre içinde uygulamaya koydu. Demokratikleşme, şeffaflaşma ve yolsuzlukların engellenmesi yolunda büyük mesafeler katedildi. Buna paralel olarak ülke ekonomisi ve toplum psikolojisini olumsuz yönde etkileyen ve onyıllardır çözülemeyen enflasyon kontrol altına alındı, itibarını yeniden kazanan Türk Lirası'ndan 6 sıfır atıldı. Devletin borçlanma faiz oranları aşağı çekildi, kişi başına düşen millî gelirden büyük artış gerçekleştirildi. Ülke tarihinde daha önce görülmemiş hız ve sayıda baraj, konut, okul, yol, hastane ve enerji santrali hizmete girdi. Bütün bu olumlu gelişmeler, bazı yabancı gözlemciler ve Batılı liderler tarafından "Sessiz Devrim" olarak adlandırıldı.

Recep Tayyip Erdoğan, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde ülke tarihinin dönüm noktası olarak nitelenen başarılı girişimlerine ek olarak, akılcı dış politikası ve yoğun ziyaret-temas trafiğiyle Kıbrıs sorununun kalıcı çözüme kavuşturulması ve dünyanın çeşitli ülkeleriyle verimli ilişkiler geliştirilmesi konularında önemli adımlar attı. Tesis edilen istikrar ortamı iç dinamikleri harekete geçirirken, Türkiye'yi bir merkez ülke haline getirdi. Türkiye'nin ticaret hacmi ve siyasal gücü, yalnız içinde bulunduğu coğrafi bölgede değil, uluslararası alanda da hissedilir düzeyde arttı.

Recep Tayyip Erdoğan evli ve 4 çocuk babasıdır.

Yasa M.:2839/36

Örnek : 95

XXIII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ TUTANAKÇI

İl: İSTANBUL (1) numaralı Seçim Çevresi

Soyadı ve Adı	Baba Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Meslek veya Sanatı	Bağlı Olduğu Siyasi Partinin Adı (Siyasi Partiye Bağlı Değilse Bağımsız Yazılır)
ERDOĞAN RECEP TAYYIP	AHMET	İSTANBUL 26/02/1954	İktisatçı	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

298 Sayılı Yasa ile 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Yasası gereğince 22/07/2007 tarihinde seçim çevremizde yapılan seçim sonunda
RECEP TAYYIP ERDOĞAN 'nın çevremizden Milletvekili seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanakçının
örneği Kurulumuz tarafından Yüksek Seçim Kurulu'na gönderilerek bir örneği de kendisine verildi. 24/07/2007

İl Seçim Kurulu Başkanı
TANJU HALİL BİLGİN

Üye
MEHMET ŞEFİK MUTLU

Üye
SAİME NEYLAN FEKE

